

El contacte i la variació lingüístics: Descripció i metodologia

a cura de

Emili Boix

Núria Alturo

Maria-Rosa Lloret

Mercè Lorente

Lluís Payrató

PPU

EL CONTACTE I LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICS: DESCRIPCIÓ I METODOLOGIA

A cura de

Emili Boix, Núria Alturo, Maria-Rosa Lloret, Mercè Lorente i Lluís Payrató

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Secció de Lingüística Catalana

Departament de Filologia Catalana

PPU

Barcelona, 1998

Primera edició, 1998

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, resta rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del Copyright, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la Llei.

© dels textos respectius: F. Xavier Vila; J. A. Argenter, J. Pujolar i E. Vilardell;
L. Nussbaum; J. Freixa, E. Solé i T. Cabré; J. R. Gómez i B. Gómez; R. Sistac;
A. Branchadell i F. Domínguez; M. À. Pradilla; E. Boix.

© de l'edició: E. Boix, N. Alturo, M.-R. Lloret, M. Lorente i L. Payrató
(Secció de Lingüística Catalana, Departament de Filologia Catalana,
Universitat de Barcelona)

COL·LECCIÓ LINGÜÍSTICA CATALANA

PPU, S. A.

Promociones y Publicaciones Universitarias, S.A.

Muntaner, 200, entlo. 2^a

Tel. 93 209 53 40

08036 Barcelona

Fax 93 209 55 41

D.L.: B-4.287-2016

Imprimeix: Poblagrafic, S.L. Av. Estació, s/n. La Pobla de Segur (Lleida)

ÍNDIX

Preàmbul.....	7
---------------	---

1. ELS FENÒMENS DE CONTACTE LINGÜÍSTIC

F. Xavier Vila: <i>Alternança de llengua català/castellà en alumnes escolaritzats en català</i>	17
Joan Albert Argenter, Joan Pujolar i Elisenda Vilardell: <i>L'ús dels pronoms febles en la llengua oral: estudi quantitatiu en una mostra d'adolescents catalans</i>	43
Luci Nussbaum: <i>Imatges del contacte de llengües en la conversa</i>	75
Judit Freixa, Elisabet Solé i Teresa Cabré: <i>Observació de la variació i el contacte de llengües en els neologismes</i>	89
José R. Gómez i Begoña Gómez: <i>Actituds lingüístiques a València: avaluació de quatre varietats dialectals</i>	105
Ramon Sistac: <i>L'impacte de la normalització lingüística sobre la variació. Un cas concret: el català nord-occidental</i>	161
Albert Branchadell i Francesc Domínguez: <i>Les agències de planificació lingüística a Catalunya</i>	179

2. ASPECTES METODOLÒGICS: L'ENTREVISTA

Miquel Àngel Pradilla: <i>L'entrevista en la sociolingüística de la variació</i>	207
Emili Boix Fuster: <i>L'entrevista semidirigida en sociolingüística. Alguns suggeriments artesanals</i>	239

Preàmbul

Aquest volum recull nou articles que o bé descriuen els fenòmens de contacte lingüístic dels països de llengua catalana o bé tracten de la metodologia per a estudiar-los. Aquests articles, d'autors de sis universitats diferents, són força heterogenis pel que fa als enfocaments teòrics i metodològics. Aquesta heterogeneïtat és esperable si tenim en compte (a) els canvis accelerats de la situació sociolingüística al nostre país i (b) la diversificació creixent de la recerca que s'hi fa:

(a) *Els canvis de la situació sociolingüística*. En les darreres dècades els canvis demogràfics i socials en els països de llengua catalana s'han produït a un ritme intensíssim. Els grans processos d'urbanització i modernització, les onades successives d'emigració/immigració —en primer lloc intrapeninsulars i després extrapeninsulars—, la progressiva alfabetització de la població i la difusió (molt desigual en el temps i en l'espai) de la competència i ús dels models de català estàndard (escrit i oral), en funció dels climes polítics i de les difusions dels grans mitjans de comunicació de masses, han tingut i tenen efectes en l'evolució de la llengua catalana.

Aquesta evolució de la llengua catalana es troba influïda profundíssimament per les llengües amb què es troba en contacte (sobretot el castellà, el francès i de manera creixent l'anglès), de manera que el marge de desenvolupament autònom de la llengua catalana sembla força restringit. Així doncs la recerca en l'ús i el canvi lingüístics en català ha de plantejar-se els mateixos interrogants que la recerca sobre altres llengües occidentals establertes, que tenen usos formals en el sistema educatiu, en l'administració pública, etc., però i alhora ha de plantejar-se interrogants característics de llengües amenaçades. No debades el català és, de molt, la primera de les llengües europees que no compta amb el suport de l'estat-nació. Un de cada tres parlants de comunitats lingüístiques desavantatjades de la Unió Europea és dels països de llengua catalana (vegeu J. Bañeres

“Les comunitats lingüísticament desavantatjades de la UE (II)”, *Noves SL*, 27, desembre 1998, pàg. 22).

(b) *La diversificació creixent de la recerca*. Com han descrit Boix i Payrató (vegeu “An Overview of Catalan Sociolinguistics and Pragmatics (1989-1996)”, *Catalan Review*, IX, 2, pàgs. 317-403), la sociolingüística i pragmàtica dels països de llengua catalana ha augmentat molt la seva producció i varietat internes, s’ha internacionalitzat i mostra aportacions no solament a la sociologia del llenguatge i a la planificació lingüística —dues preocupacions que li donaren un senyal de marca en els anys seixanta i setanta— sinó també a l’etnografia de la comunicació, la psicologia social del llenguatge, l’anàlisi de la conversa, o la sociolingüística de la variació, entre d’altres.

L’heterogeneïtat d’aquest volum no fa més, com veurà el lector, que reflectir aquesta doble diversitat social i científica.

Els continguts del volum

Les aportacions que formen aquest volum són de dos tipus. D’una banda els set primers articles presenten diferents descripcions de fenòmens de contacte de llengua, ja siguin aquests manifestacions d’ús, ja siguin manifestacions d’actituds o d’intervencions sobre aquest mateix ús. D’altra banda els dos darrers articles, en canvi, són de caire metodològic, i examinen l’entrevista en sociolingüística.

(A) *La descripció del contacte de llengües*

Els quatre primers articles d’aquest volum descriuen diferents aspectes de l’ús lingüístic recent. Tots ells provenen del 4t Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB-4) que tingué lloc el mes de desembre de 1996.

Alternança de llengües català/castellà en joves escolaritzats en català de F. Xavier Vila (CUSC-UB) és una recerca innovadora,¹ tant pel

¹ Prové de la tesi doctoral de l’autor: *When Classes are over. Language choice and Language Contact in Bilingual Education in Catalonia*. Vrije Universiteit. 1996.

tema com pel mètode, sobre els efectes de la immersió lingüística escolar, un dels processos més intensos i més ben dotats de difusió social del català, en la competència, ús i actituds lingüístics dels joves catalans. A partir de transcripcions d'enregistraments de parla col·loquial recollits en períodes d'observació participativa d'estudiants de 5è i 8è d'EGB que havien seguit cursos d'immersió des de l'inici de la seva escolarització, a Santa Coloma de Gramenet a l'àrea metropolitana de Barcelona, l'autor mostra com les normes d'ús continuen essent favorables a la llengua castellana. En altres paraules, les normes locals (el domini del català, com a llengua usada pels mestres) no poden contraposar normes supralocals més poderoses (el castellà és la llengua principal en l'ambient dels amics i companys de generació i en el barri i localitat). El català és una llengua apresada pels joves, però sols l'usen amb els mestres, com a recurs de creativitat, i molt ocasionalment en el seu món privat quotidià.

Joan Albert Argenter, Joan Pujolar i Elisenda Vilardell (UAB), a *L'ús dels pronoms febles en la llengua oral: estudi quantitatiu en una mostra d'adolescents catalans*, per la seva banda, se centren en l'evolució d'un aspecte clau de la llengua catalana, també en generacions ja socialitzades en un ambient amb presència pública de la llengua catalana. Els autors descriuen la freqüència d'ús dels pronoms febles, a partir d'un corpus de seixanta entrevistes formals amb joves de secundària i ESO de Granollers, Barcelona, Ripoll i Torelló. El factor més determinant per a la seva freqüència (en general, la seva reducció de freqüència) és el grup de pròxims i amics. Aquest ús dels pronoms febles és molt restringit a Barcelona i Granollers i molt més intens a Ripoll i Torelló.

Luci Nussbaum (UAB) a *Imatges del contacte de llengües en la conversa* propugna que s'usi l'anàlisi conversacional per estudiar les comunicacions exolingües, és a dir aquelles en què es donen obstacles de comunicació entre els participants a causa de les diferències en el repertori. A partir del comentari de fragments de discurs, l'autora mostra com l'anàlisi conversacional permet explicar l'explotació creativa del plurilingüisme que fan els parlants en situació de contacte de llengües, tot combinant la perspectiva èmica (la dels protagonistes i actors en una interacció) amb la perspectiva ètica (la de l'analista distanciat).

L'aportació de Judit Freixa, Elisabet Solé i Teresa Cabré (UPF), *Observació de la variació i el contacte de llengües en els neologismes*, és

l'única del volum que tracta de l'evolució de la llengua escrita. Després de fer una tipologia dels neologismes principals, les autores, des de criteris lexicogràfics, examinen com en els neologismes d'un corpus de premsa en català i castellà de 1995 (a) s'incorporen referents aliens i (b) aquests s'adapten formalment als trets de les llengües receptores: el català i el castellà. Freixa, Solé i Cabré, en les conclusions, assenyalen tendències molt interessants que caldrà resseguir. D'una banda la influència entre el castellà i el català és asimètrica: hi ha una presència més gran del castellà en el català que a l'inrevés i sobretot aquesta influència del castellà es manifesta en varietats creatives i innovadores com l'argot. D'altra banda la influència de l'anglès creix però encara els seus manlleus no tenen gaire caràcter expressiu.

La contribució de José R. Gómez i Begoña Gómez (UV), elaborada a propòsit per a aquest volum, en canvi, no tracta de l'ús sinó de les actituds envers aquest ús, des de la psicologia social del llenguatge, precisament en la zona dels països de llengua catalana on el secessionisme lingüístic té més força social. *Actituds lingüístiques a València: avaluació de quatre varietats dialectals*² investiga les reaccions d'una mostra representativa de població dels 44 municipis de la segona conurbació urbana dels països de llengua catalana envers els estímuls de valencià estàndard, castellà estàndard, valencià no estàndard i castellà no estàndard. Els resultats assenyalen tendències poc clares o ambivalents, com les següents:

(a) El castellà continua essent el codi preferit de comunicació pública intergrup al —recordem que només una meitat de la població pot ser bilingüe activa. Pocs parlants del castellà passen a usar activament el valencià.

(b) Es veu un avenç, molt lent segons els autors, de la valoració positiva del valencià estàndard, mentre que el valencià no estàndard suscita actituds integratives més fortes que no pas el valencià estàndard.

² Aquest article és una síntesi del llibre publicat per J. R. Gómez Molina (1998) *Actitudes lingüísticas en una comunidad bilingüe y multilectal. Área metropolitana de Valencia*. València: Facultat de Filologia. Universitat de València. Cuadernos de Filología. Anejo XXVIII.

Com succeeix en el cas dels joves estudiats per Argenter i els seus col·legues, el factor més relacionat amb les actituds és el context lingüístic dels pròxims a l'individu, els *significant others*.

Els dos articles següents avaluen les conseqüències lingüístiques de dos macroprocessos: el de difusió de l'estàndard i de models de llengua en perjudici de varietats perifèriques, i el de difusió de l'ús del català des de les agències de planificació governamentals. En el primer, a càrrec de Ramon Sistac, *L'impacte de la normalització lingüística sobre la variació. Un cas concret: el català nord-occidental*,³ es reflexiona en veu alta sobre el procés d'anivellament d'aquesta varietat, que sembla molt permeable davant dels models del català central del Principat, i sobretot sobre les possibilitats d'intervenir-hi. L'autor propugna una despenalització del nord-occidental i una transdialectalització del seu lèxic perifèric, sobretot mitjançant els mitjans de comunicació de masses. Amb una mica de to provocatiu Sistac ens recorda que "allò que consideràvem dialecte ara és una relíquia".

Per la seva banda, Albert Branchadell (UAB) i Francesc Domínguez (GCS), valoren els efectes de les dues principals agències de planificació lingüística a Catalunya, com són la Direcció General de Política Lingüística del govern autònom català i el Consorci per a la Normalització Lingüística. Després de descriure els efectius i l'organització d'aquestes dues agències de dependència governamental, fan una reflexió molt crítica dels seus efectes socials en relació als objectius que es plantegen abastar.

(B) *La metodologia: l'entrevista en l'estudi del contacte de llengües*

La segona part d'aquest volum, la formen dos articles metodològics, que coincideixen a tractar un dels instruments més freqüents en la lingüística de la parla: l'entrevista. En *L'entrevista en la*

³ Aquest article és la versió escrita de la conferència del mateix nom presentada per a la *III Jornada sobre la variació lingüística. L'avaluació de les intervencions en l'estatus i el corpus lingüístics* (12 de juny de 1996), organitzada per la Xarxa temàtica *La variació lingüística: dialectologia, sociolingüística i pragmàtica*.

*sociolingüística de la variació*⁴ Miquel Àngel Pradilla (URV) descriu com amb l'entrevista sociolingüística laboviana es recullen mostres de diferents estils de parla, és a dir diferents mostres de parla en funció del grau d'atenció que hi mostra l'informant. Pradilla defensa partir de la relativa artificialitat de l'entrevista (un "artilugi metodològic", segons el mateix Pradilla) per aprofitar-la hàbilment i aconseguir fragments de parla al màxim espontània, és a dir minimitzant els efectes de la paradoxa de l'observador. L'article que clou el volum —*L'entrevista semidirigida en sociolingüística. Alguns suggeriments artesanals*— complementa precisament aquest objectiu de Pradilla. Boix (CUSC-UB) repassa els problemes de validesa que suscita el gènere de l'entrevista a partir d'un nombre considerable d'exemples tant sociolingüístics com periodístics. A partir d'aquesta revisió l'autor suggereix estratègies i recursos per tal que l'entrevistador pugui guanyar la complicitat de l'entrevistador, i, sobretot, pugui aprofitar la seva experiència de lector, d'oient i d'espectador d'entrevistes en els mitjans de comunicació.

Alguns temes comuns

Evidentment cada lector interpretarà i aprofitarà a la seva manera aquesta diversitat de fenòmens i de tendències en l'evolució del català modern que es tracten en els nou capítols d'aquest llibre. Aquí, per tancar aquest preàmbul, volem suggerir quin tema central ens sembla que els travessa transversalment.

Hi ha uns trets comuns en l'actual situació de contacte de llengües i d'evolució de la llengua catalana: un pes superior de la llengua castellana i un pes més feble per part de la llengua catalana; una influència incipient però creixent de l'anglès; una tendència homogeneïtzadora interna en el català del Principat en la direcció de l'estàndard del català central; les estratègies de creativitat lingüística dels bilingües (tries i canvis de codi, per exemple), sobretot en la població jove, etc. En enfocar aquests temes,

⁴ Aquest article és la versió escrita de la conferència del mateix nom presentada per a la *IV Jornada sobre la variació lingüística. Aspectes metodològics: l'entrevista* (5 de novembre de 1996), organitzada per la Xarxa temàtica *La variació lingüística: dialectologia, sociolingüística i pragmàtica*.

trobem una preocupació coincident: per interpretar-los adequadament cal tenir una visió de conjunt del fenomen. Com assenyalen tant Vila com Freixa, Solé i Cabré en els seus treballs, fins que no es té un retrat de conjunt l'analista no se sent capaç de donar una interpretació al conjunt dels components d'un fenomen. Sense entendre i sense percebre el bosc en la seva totalitat, no podem veure quin paper hi juga un arbre. Aquests arbres seran un manlleu, un canvi de codi, una varietat argòtica, uns clítics, una ideologia o actitud determinats. El bosc serà un corpus de llengua, una mostra de població, una base de dades sobre actituds i ideologies, la mateixa estructura social, etc.

Les anàlisis quantitatives i qualitatives de diversos corpus, ja fets o en formació, comencen a permetre tenir una visió global de moltes tendències evolutives, tant dinàmiques com heterogènies, del català modern. Falta encara completar corpus de dimensions grans que permetin descriure amb més facilitat aquestes tendències. Falta una coordinació més gran entre els corpus ja existents, en la terminologia emprada, en la metodologia. Segurament hi ha doncs molta feina a fer per als lingüistes de la parla i sociolingüistes a qui va adreçat aquest volum. Confiem que volums com aquest ajudin a entendre i estudiar millor el bosc de la llengua catalana i del contacte de llengües amb rigor i imaginació científics, sense que els arbres ens l'amaguin.

Emili Boix, Núria Alturo, Maria-Rosa
Lloret, Mercè Lorente i Lluís Payrató

Desembre de 1998

1. ELS FENÒMENS DE CONTACTE LINGÜÍSTIC

L'alternança català/castellà entre alumnes escolaritzats en català: creació i establiment de les normes d'ús

F. Xavier Vila i Moreno

(Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació,
Universitat de Barcelona)

Aquest article¹ repassa les perspectives macro i microsociolingüístiques pel que fa a la capacitat creativa dels parlants respecte de les normes de tria i alternança lingüística. Partint dels resultats obtinguts en la seva tesi doctoral, l'autor emfasitza la necessitat de bastir un model teòric que permeti analitzar els comportaments interaccionals/conversacionals en el seu marc macrosociolingüístic.

1. Les perspectives macro i micro en l'estudi de l'alternança

Un dels debats teòrics més rellevants del conjunt de les ciències humanes i socials gira a l'entorn de fins a quin punt el comportament individual de les persones es troba conduït, fins i tot determinat per les respectives adscripcions individuals als grups socials dels quals forma part, i fins a quin punt l'individu gaudeix de llibertat per actuar de forma autònoma respecte d'aquestes pressions (cf. Bourdieu amb Wacquant 1992). En el fons, es tracta de l'etern problema filosòfic de la llibertat humana, probablement irresoluble en termes absoluts. Com a ciència social, l'enfrontament entre llibertat individual i determinisme social no ha estat en absolut aliè a la sociolingüística, ans al contrari. De fet, un dels punts centrals de discussió en la sociolingüística actual té a veure amb el grau de predictibilitat i/o de creativitat dels parlants enfront de les normes

¹ Aquest treball ha estat possible gràcies a una beca per a la formació de doctors i professors universitaris del Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya.

d'ús lingüístic que regeixen el comportament col·lectiu (veg. Myers-Scotton, 1993).

Els primers models d'anàlisi teòrica produïts per la sociolingüística van adoptar posicions que podem qualificar de més aviat deterministes. Enfrontades a postulats teòrics que negaven la possibilitat d'estudiar l'ús lingüístic titllant-lo d'irregular i caòtic, les primeres teories d'anàlisi sociolingüística van tenir prou feina a confirmar el caràcter sistemàtic, organitzat de la variació lingüística. Així, els primers sociolingüistes van haver de posar l'accent en tot allò que era regular i previsible des d'un punt de vista social, destacant com algunes variables extralingüístiques permetien oferir aproximacions probabilístiques força encertades al fenomen de la variació social. És així com neixen conceptes tals com *diglòssia* o *àmbit d'ús*, pensats per facilitar la descripció d'un comportament social que es volia concebre com a regular. En aquests models, l'adopció d'una varietat o altra estava determinada per factors socials exteriors a l'individu, de manera que l'objectiu de l'estudi sociolingüístic era arribar a dibuixar la configuració d'àmbits i plantejar quina varietat lingüística calia esperar en cadascun d'ells. Per a aquesta perspectiva, l'alternança d'una varietat a una altra com a l'exemple ja clàssic de Fishman a (1) implicava la transformació de la situació social i l'entrada en un nou àmbit.

(1) [Boss has been dictating a letter to Mr Bolger to his secretary]

Boss: ... Sincerely, Louis Gonzalez

Secretary: Do you have the enclosures for the letter, Mr. Gonzalez?

Boss: Oh yes, here they are

Secretary: Okay

Boss: Ah this man William Bolger got his organization to contribute a lot of money to the Puerto Rican parade. He's very much for it. *¿Tú fuiste a la parada?*

Secretary: *Sí, yo fui.*

Boss: *¿Sí?*

Secretary: *U huh*

Boss: *¿Y cómo te estuvo?*

[etc., continua en castellà]

(Fishman 1971: 37 i seg., *apud* Auer 1995: 118)

La noció d'àmbit va ser inicialment concebuda com una eina conceptual intermèdia entre nocions macrosocials de classe i l'anàlisi microsocial. Aquesta perspectiva pretenia que era possible d'establir una relació entre un àmbit determinat i una varietat lingüística concreta, i considerava factible de relegar les àrees de l'espai social en què s'usava més d'una llengua simultàniament a la marginalitat de l'error estadístic. L'anàlisi per àmbits ha anat quedant progressivament lligada a les perspectives més macrosociolingüístiques, en especial a aquelles que s'ocupen del manteniment i la substitució lingüística. De fet, sovint ha acabat perdent el seu caràcter etnogràfic primerenc i ha acabat esdevenint un repertori més o menys estandarditzat d'àmbits prefixats aplicables a qualsevol comunitat. Aquesta evolució tampoc resulta totalment estranya, ja que la perspectiva més macro havia de trobar necessàriament útil una eina conceptual que permetés descriure comparativament l'avenç o el retrocés global de les varietats en conflicte.

És ben sabut que aquesta concepció de l'ús lingüístic en les comunitats plurilingües fou ben aviat contestada des de plantejaments antropològics (veg. Blom i Gumperz 1972; Gumperz 1982) i posteriorment també etnometodològics, plantejaments que, per sintetitzar, aquí subsumirem sota el rètol d'*interaccionistes*. Contra la visió excessivament determinista del que era l'ús lingüístic, els investigadors interaccionistes van demostrar que l'alternança de codis no es limitava a un exercici mecànic de canvi d'àmbit, sinó que la juxtaposició de codis podia servir per a un ampli conjunt de funcions conversacionals, tals com la citació, les interjeccions, la reiteració d'allò que s'havia dit en una altra llengua, la qualificació del missatge, etc., tal com mostren els dos exemples següents.

(2) Conversa entre dos professionals *chicanos*

To this day he says that...uh...it's a shame that they don't speak... Spanish. *Están como burros. Les habla uno y*: "What he say, what's he saying".

(Gumperz 1982: 76)

(3) Conversa entre dos professionals *chicanos*

The three old ones spoke nothing but Spanish. Nothing but Spanish. *No hablaban inglés.*
(Gumperz 1982: 78)

Els plantejaments excessivament deterministes només podien explicar els exemples presentats com a canvi d'àmbit d'ús (de quin a quin?) o com a error. En canvi, els investigadors provinents de perspectives més interaccionals argumentaven que era possible d'identificar unes funcions discursives en la juxtaposició de varietats lingüístiques. De fet, el que Gumperz i els seus seguidors argumentaven era que resultava erroni de conceptualitzar els parlants com a piles d'argila modelades per les grans variables macrosocials com classe, grup ètnic, gènere... i àmbit. Segons ells, més enllà de la determinació exercida per aquestes variables, els parlants eren capaços de servir-se del seu repertori lingüístic en funció dels seus propis interessos. Des d'aleshores, bona part de la comunitat sociolingüística va concentrar els seus esforços a entendre el funcionament dels mecanismes que ho permetien.

Al llarg dels anys vuitanta i noranta les posicions més estrictament deterministes han anat perdent posicions davant dels plantejaments interactivistes, els quals han guanyat popularitat de forma creixent. De fet, probablement la majoria de la recerca actual² en contacte de llengües des d'una perspectiva sociolingüística se centra més en l'anàlisi microsociolingüística de la gestió de l'alternança de codis que no pas en la seva anàlisi macrosociolingüística, fins al punt que l'anàlisi conversacional es configura com una de les més productives en l'estudi de l'alternança de codi (cf. Auer 1991; Li Wei 1994). Cada cop més, l'alternança es veu no pas com una resposta a les imposicions contextuais, sinó més aviat com el producte de la negociació i de la creativitat dels parlants.

Tanmateix, l'èmfasi en la importància de la negociació local i en la capacitat individual, creativa dels parlants, genera un problema de caire teòric per a l'estudi de l'alternança de codi. Els estudis sociolingüístics transversals han posat de relleu que les pràctiques de tria i alternança de codis no són necessàriament coincidents en totes les comunitats. És a dir,

² Si més no la de propòsits no estrictament aplicats a la planificació lingüística.

d'una banda podem trobar coincidències entre comunitats lingüístiques allunyades, però, d'una altra, no totes les comunitats comparteixen els mateixos usos; fins i tot és possible de detectar diferències significatives dins de les comunitats lingüístiques seguint talls generacionals, de classe social, etc. Així, per exemple, (almenys una part) dels portoriquenys de Nova York se serveixen d'un seguit d'estratègies en què les seves dues llengües s'entremesclen intricadament dins d'un mateix enunciat, de formes que resulten pràcticament inimaginables per a un parlant català (cf. Poplack 1988). Els portoriquenys no coincideixen en els seus usos discursius amb els seus veïns continentals quebequesos, les pautes d'alternança dels quals són força més semblants a les dels catalans. En canvi, sí que mantenen semblances notables amb les estratègies usades per (part dels) habitants de ciutats de Tanzània (Myers-Scotton 1993).

- (4) Una infermera de l'ètnia Luyia (Kenya) parla amb un entrevistador del mateix grup a Nairobi alternant sistemàticament les tres llengües que coneix: Iwidakho (subratllat), swahili col·loquial i anglès (en cursiva).

as I told you, I like my job,
 sina ubaguzi wo wote kuhusu wakati ninapofanya kazi.
 (...)
 Hata *family members* w-angu wamezoea mtindo huu.
there is no quarrel at all.
 Obubi bubulaho.
 Saa zengine kazi huwa nyingi sana na.
There are other times when we just have light duty.
Valwale vanji, more work;
valwale vadi, kazi kidogo.

Traducció:

Com t'he dit, m'agrada la meva feina,
 no tinc cap problema pel que fa a quan estic treballant.
 (...)
 Fins i tot els *membres de la meva família* s'han acostumat a aquesta situació.
No hi ha cap baralla.
 No hi ha res dolent.

Unes vegades hi ha molta feina i
unes altres vegades només tenim unes poques obligacions.
Més pacients, més feina;
menys pacients, poca feina

(Myers-Scotton 1993: 123, traducció pròpia a partir de l'anglès)

Davant del fet que es produeixen aquestes diferències entre comunitats pel que fa a les normes d'ús lingüístic, i partint del pressupòsit sociolingüístic que l'ús lingüístic pot explicar-se, es planteja la pregunta de com hem de conceptualitzar la relació que s'estableix entre les tries individuals dels subjectes i el marc sociolingüístic en què es duen a terme. Quins són els mecanismes pels quals es perpetuen unes determinades normes d'ús? Quines són les forces que imposen unes solucions a gran escala i no pas unes altres? Dit altrament, quin és el model teòric que ens permet vincular les decisions locals fetes per cada parlant en cadascuna de les seves interaccions amb el marc sociolingüístic general en què aquells es belluguen?

Tot i que ja són diverses les propostes teòriques que han intentat donar resposta a aquesta pregunta, incloent-hi el model dels actes d'identitat de Le Page i Tabouret-Keller (1985), les diverses aplicacions del model de l'habitus de Bourdieu (veg. Boix 1993, Boix i Vila 1998), el model del marcatge de Myers-Scotton (1993), etc., aquest no és el lloc més adequat per tal de discutir els pros i els contres *in extenso* de cadascuna d'elles. En aquest article em limitaré a aportar algunes reflexions que puguin contribuir a entendre els mecanismes pels quals s'arriben a establir i a estabilitzar les normes d'ús lingüístic. Aquestes reflexions provenen majoritàriament dels materials analitzats per a la meua tesi doctoral, en la qual vaig ocupar-me de les estratègies de tria i alternança de llengües d'alumnes escolaritzats en català a l'àrea de Barcelona.

2. Rellevància de l'estudi de l'alternança en l'escola de conjunció en català

L'estudi de les pràctiques de tria i alternança de llengua dels infants escolaritzats en català resulta especialment rellevant per a l'anàlisi de la dicotomia entre determinisme i llibertat individual pel que fa a les pràctiques lingüístiques.

Aquests subjectes constitueixen de fet un dels grups socials bilingües *actius* més importants de tota Europa, ja que pràcticament tots ells disposen d'un repertori lingüístic que inclou almenys dues llengües en forma de diverses varietats socials i funcionals. En termes generals, les dues llengües que conformen el repertori lingüístic d'aquests subjectes registren un notable ús en tots els àmbits que envolten aquests subjectes, un tret que els diferencia del que s'esdevé en la majoria de comunitats de llengua minoritzada, en la majoria de comunitats immigrades i en la pràctica totalitat d'alumnes d'escoles bilingües additives en llengua estrangera.

Les normes d'ús lingüístic que integren el repertori comunicatiu d'aquests subjectes es troben en una situació que podem qualificar de conflictiva. D'una banda, malgrat tots els esforços planificadors en contra, la societat catalana continua regint-se majoritàriament per una norma lingüística que dicta la tria del català o del castellà en funció de la primera llengua del parlant i de l'interlocutor: el català és la llengua emprada habitualment entre catalanoparlants; el castellà és la llengua de rigor entre castellanoparlants, així com per a les relacions entre catalanoparlants i castellanoparlants. Tal com s'ha assenyalat diverses vegades, aquesta funció d'identificació de destinatari sembla limitar les possibilitats de servir-se de l'alternança de codis per a funcions discursives, de manera que crec que estarem d'acord que pràctiques discursives com les descrites per als portoriquenys o els tanzans no constitueixen un fenomen majoritari a Catalunya (però veg. Pujadas i Turell 1993). La bibliografia sociolingüística catalana s'ha referit tradicionalment a aquesta norma d'ús com la *norma d'acomodació* al castellà, i jo mateix he proposat d'anomenar-la *norma de subordinació del català*, per tal com prové i perpetua una posició de subordinació lingüística de l'ús del català davant del castellà (Vila 1996).

El sistema escolar català ha estat dissenyat de manera que constitueixi una eina de promoció del coneixement i ús de la llengua catalana. A tal efecte s'ha decidit que els centres escolars facin ús del català com a llengua de treball habitual amb independència de la primera llengua dels ensenyants, de la resta de treballadors del centre, i de l'alumnat. És a dir, la norma d'ús practicada per l'escola a Catalunya, que podríem anomenar *norma de preeminència del català*, s'allunya radicalment de la norma de tria lingüística imperant al carrer.

L'afirmació que es manté de forma generalitzada la norma de subordinació del català no vol pas negar que s'hagi produït un cert creixement del nombre de castellanoparlants que se serveixen activament del català; sí que és possible afirmar, però, que aquest creixement no és quantitativament suficient per posar en dubte la vigència d'aquesta norma. Aquesta constatació tampoc no nega l'existència d'una certa explotació discursiva (*discourse-related code alternation*, Auer 1991) de l'alternança com a eina de citació d'altri, com a recurs per produir jocs lingüístics, etc., que d'altres investigadors i jo mateix hem pogut recollir *in situ* (cf. Boix 1993; Nussbaum 1990; Vila 1996); tanmateix, crec possible de mantenir que l'ús discursiu de l'alternança continua situant-se en uns nivells comparativament reduïts, almenys davant d'allò que podem veure en altres comunitats (cf. la parla alternada dels vells brussel·lesos de Treffers-Daller (1992), els exemples xinesos presentats per Li Wei (1994), o els ja clàssics portoriquenys de Poplack (1988).

De cara al procés d'extensió de l'ús del català, l'estudi del comportament dels escolars resulta fonamental. Però allò que fa extremadament rellevant des d'una perspectiva teòrica l'estudi del comportament sociolingüístic dels alumnes de primària a Catalunya és el fet que aquests es troben en una situació de competència entre dues normes lingüístiques clarament distintes, i la circumstància que aquesta competència s'esdevé mentre adquireixen un repertori lingüístic diferent del que tenen els seus progenitors, almenys pel que fa als subjectes d'origen castellanoparlant. En altres paraules, els alumnes de l'escola a Catalunya es veuen abocats a reelaborar les pautes de comportament que porten des de casa seva, i a fer-ho en un context que, si més no *a priori*, ofereix unes amplíssimes possibilitats de desenvolupament de noves pràctiques lingüístiques.

3. El marc de l'estudi

3.1. Objectius

L'objectiu de l'estudi que ens ocupa era comprovar fins a quin punt el Model de Conjunció Lingüística en Català havia transformat les pautes d'ús lingüístic dels subjectes. Seguint la hipòtesi que les variables escolars no són suficients per transformar les normes d'ús lingüístic, es va hipotetitzar que les normes usades pels alumnes no diferirien de les que es podrien detectar fora de l'escola, tot i que aquests alumnes havien rebut —i estaven rebent en el moment del treball de camp— la totalitat de l'ensenyament en català. Val a dir que les pautes observades en la comunitat tant pel propi investigador com per la bibliografia precedent s'ajustaven clarament a la *norma de subordinació del català*.

3.2. Tria de la localitat i de l'escola

Per tal de validar la hipòtesi de partida es va dur a terme un estudi de cas centrat en la primera escola a aplicar el naixent Model de Conjunció a Santa Coloma de Gramenet (Barcelonès), inclosa als programes d'immersió del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Molt important en aquest cas era el fet que el model escolar disposava del suport explícit de bona part dels pares —almenys en els cursos superiors— que l'havien triada precisament pel seu caràcter d'escola *catalana*.

La tria d'escola com a centre d'estudi responia a la voluntat d'aclarir l'abast del model lingüístic escolar damunt de les normes d'ús: Santa Coloma de Gramenet constituïa un entorn sociolingüístic clarament favorable al manteniment de la norma tradicional de subordinació del català; de fet, a causa de la peculiar composició demolingüística de la ciutat, els esforços dels poders públics per afavorir l'extensió d'ús del català han tingut un impacte certament exigü sobre les pràctiques lingüístiques de la globalitat de la població. En realitat, tal com va ser comprovat al llarg de la investigació, l'escola constituïa la principal, i

pràcticament l'única institució favorable a l'ús del català en la vida dels subjectes.

L'estudi es va centrar en l'alumnat de cinquè i vuitè d'EGB, tot i que d'altres grups d'edat també van ser-hi inclosos de forma menys sistemàtica; igualment es va parar una atenció particular a l'ingrés a l'escola de la nova promoció d'infants de P4. La recollida de dades es va dur a terme mitjançant tècniques etnogràfiques (bàsicament observació participant, enregistrament subreptici i descobert, entrevistes amb els subjectes, qüestionaris de coneixement, ús lingüístic i xarxes socials) i de lingüística de corpus durant el curs 1991-92. Les dades procedents d'enregistraments van ser transcrites mitjançant el Sistema de Transcripció del Departament de Filologia Catalana (cf. Payrató, no publicat; Payrató 1995), codificades i analitzades estadísticament.

3.3. *Terminologia emprada en aquest treball*

La terminologia emprada per descriure els fenòmens de contacte de llengües comença a presentar una situació de confusió notable, ja que pràcticament cada autor afegeix alguna nova etiqueta a un camp ja de per si massa dens en denotacions i connotacions. De fet, normalment la profusió de terminologies excessivament dependents de marcs descriptius molt personals acaba resultant contraproductiu per a la comprensió del fenomen que estudiem.

Per tal de superar aquesta situació crec convenient de prendre algunes mesures: en primer lloc, procurar distingir el nivell d'anàlisi en què ens situem, mirant de no barrejar-los innecessàriament; en el meu cas, em sembla pertinent de distingir un nivell estructural, un nivell discursiu / conversacional, i un nivell macrosocial. Una segona mesura per evitar la confusió consisteix a fer explícites les definicions emprades en cada cas, per tal que aquestes puguin ser comparades, avaluades i discutides. Finalment, la tercera mesura per evitar la proximitat terminològica correspon més aviat a un compromís pràctic: vista la dificultat d'arribar a acords a l'entorn del marc teòric, em sembla recomanable d'evitar que s'afegeixin constantment a aquest camp noves denominacions basades en l'especialització del que, per al conjunt de parlants, resulten sinònims, i

que resulten semànticament opaques per a qualsevol lector.³ En l'actual estat de la investigació em sembla força més assenyat de servir-nos de perífrasis més transparents (per exemple, *alternança amb finalitats discursives*).

Al llarg d'aquest article reservaré el terme *alternança de codi* (anglès *code-switching*) per al fenomen de juxtaposició de fragments de parla pertanyents a llengües diferents. Per tant, usaré aquest terme des d'una perspectiva estrictament estructural, és a dir, sense atribuir-li *a priori* cap mena de significat social o conversacional. L'alternança de codis pot ser *monolèxica* o d'un sol mot, o *plurilèxica* o de més d'un mot. La diferència real entre l'alternança de codis monolèxica i el *manlleu* roman un terreny de discòrdia. En aquest estudi les unitats lèxiques susceptibles de ser analitzades com una o altra realitat s'han sotmès a una anàlisi estadística, i no s'ha pogut confirmar que la integració morfològica o foneticofonològica constitueixi un indicador fiable de les diferències existents entre elles, i això tant per al català com per al castellà; en conseqüència, la diferència establerta entre manlleu i alternança s'ha basat en la freqüència d'aparició de la unitat en qüestió: el manlleu és una unitat lèxica originària de la llengua donant que apareix amb una certa freqüència en el discurs en una altra llengua, mentre que l'alternança monolèxica és una unitat del mateix origen recollida només de forma excepcional en un entorn lingüístic de llengua receptora.

Usaré el terme de *tria lingüística* per referir-me a l'adopció d'un mitjà de comunicació que és consistent tant externament (és a dir, al llarg del temps) com internament (és a dir, que se serveix d'uns mateixos recursos lingüístics). Tot i que les tries, almenys en el context català, solen concretar-se en l'adopció d'una única varietat lingüística (un dialecte geogràfic, un sociolecte, un registre determinat, etc.), en alguns contextos en què ara no entrarem també sembla possible que la tria consisteixi precisament en l'alternança constant entre dues o més varietats lingüístiques (Myers-Scotton 1993). Allò que sembla rellevant per

³ Per esmentar només alguns exemples d'oposicions semànticament opaques usades per la bibliografia en català citarem *alternança*, *alternació*, *canvi*, *commutació* (en cada cas *de codi i/o de llengua*); *selecció* i *tria*; *mescla* i *barreja*; *manlleu* i *préstec*.

identificar una tria, per tant, no és tant el nombre de codis implicats sinó la seva consistència interna i externa.

4. Resultats

4.1. *La situació de partida: repertoris i normes d'ús inicials*

L'escola catalana rep avui en dia subjectes amb repertoris monolingües i plurilingües força diversificats. L'ensenyament en segona llengua tal com es produeix a Catalunya genera un procés d'adquisició progressiva del català que parteix de la primera llengua de l'infant. Des del primer moment de la seva entrada a l'escola l'alumne no catalanoparlant és estimulat pel procés educatiu per tal que adquireixi noves habilitats comunicatives en la seva segona llengua i les posi en pràctica. Així, i mitjançant l'evolució de la seva interllengua, aquests alumnes van bastint una competència creixent en català a partir de la seva interacció amb els ensenyants. Aquest procés condueix els infants dels cursos inicials a servir-se de l'alternança de codis des de ben aviat com a eina per parlar *en català*. Al següent exemple el subjecte Rsr és capaç de construir un enunciat *català* a partir dels limitats coneixements adquirits.

(5) Jugant a classe.

RSR esto va a la cuina_
(FN, 3/10/92)

En paral·lel al procés d'adquisició de la segona llengua, a l'escola se'n produeix un altre: el procés d'adquisició de les normes d'ús lingüístic, és a dir, de normes que regeixen la tria i l'alternança de codis. És mitjançant aquest procés que els infants aprenen no tan sols a separar adequadament les dues llengües, sinó també a usar la llengua adequada per adreçar-se als mestres, per relacionar-se amb els seus companys, així com les formes "lícites" d'alternar d'una llengua a una altra.

Els inicis de l'adquisició de les normes de tria i alternança de llengües semblen passar per un primer moment de barreja de les dues

llengües en un grau del tot inusual en altres contextos. Igualment, els alumnes dels primers cursos semblen no obeir amb la mateixa sistematicitat el criteri de tria de llengua en funció de la primera llengua del parlant i el destinatari com s'esdevé en el cas dels adults. De fet, informacions anecdòtiques d'alguns pares castellanoparlants comenten la seva sorpresa en veure que els seus fills més menuts els adrecen ocasionalment algun enunciat en català o en una varietat altament barrejada. Tampoc resulta excessivament estrany de presenciar intercanvis en què dos subjectes castellanoparlants que estan jugant entre ells intercanvien enunciats amb nombroses alternances intraoracionals que resulten inaudites en alumnes de més edat. Un parell d'exemples poden mostrar l'estat de fluctuació de les pautes de tria i alternança entre els subjectes en arribar a l'escola.

(6) Jugant a classe.

AMG	IAA	dime una cosa_	
AMG	IAA	dime una cosa de color_ (..) verde	[ku'lo]
DGT	AMG IAA	una cosa de color_ (..) lila_	[ko'lor]
AMG	DGT IAA	dime una cosa de color_ (..) azul	[ku'lo]
DGT	AMG IAA	dime una cosa de color_ (..) amarillo	[ku'lo]
AMG	DGT IAA	ahora me toca a mi_	

(FN, 3/10/92)

El fragment mostra la interacció entre tres nens de P4, dos dels quals són castellanoparlants i un dels quals és bilingüe familiar. Els subjectes estan jugant a un joc consistent a repetir pràcticament el mateix enunciat bo i canviant el nom del color cada vegada. Si més no a primera vista sembla que Amg no té prou competència en castellà i ha de recórrer al català per dir la paraula *color*. En canvi, Dgt demostra poder produir l'enunciat completament en castellà, tot i que finalment es vegi arrossegat per l'exemple del seu company a produir un enunciat amb una alternança monolèxica al català.

L'anàlisi es complica quan s'esbrina que, de fet, el castellanoparlant de la interacció és Amg, i el bilingüe és Dgt. En realitat, el que està fent Amg és intentar reproduir *en català* les paraules de la mestra que els ha ensenyat el joc; Dgt, en canvi, que és perfectament capaç

de parlar en català, està seguint el seu company en el que li sembla una evident tria de castellà.

Un altre exemple provinent de P4 pot donar-nos la mesura de fins a on pot arribar el grau de barreja lingüística. Iaa és un catalanoparlant amb una competència molt feble en castellà; Lvr és la filla d'una família catalanoparlant amb seriosos problemes de desestructuració que semblava haver-se castellanitzat quasi totalment per raons força confuses.

(7) Jugant amb nines.

IAA	RSR LVR	<u>femos</u> una cosa_	
IAA	RSR LVR	este_ (..) este_	
LVR	IAA RSR	era el pare_	
LVR	IAA RSR	y este_ (..) era el fill petitonet\	(FN 1)

Resulta sorprenent de comprovar tant l'escassa competència en castellà de Iaa —especialment tenint en compte la seva ciutat d'origen, Santa Coloma de Gramenet (!)— explicable només per la seva edat i la composició catalanoparlant de la seva xarxa social; la tendència a l'alternança intraoracional de Lvr, reflectida en d'altres exemples; i el fet que semblen haver adoptat el castellà o una varietat barrejada com a llengua no marcada d'interacció.

Aquests exemples mostren un considerable allunyament dels comportaments vigents a la resta de la comunitat, si més no en els entorns immediats dels subjectes. A la vista d'aquestes i d'altres dades podríem hipotetitzar que aquests comportaments acabarien conduint a la llarga a la consolidació d'una varietat que inclogués l'alternança intraoracional com a característica pròpia de la parla dels alumnes d'aquestes escoles, o potser a l'emergència d'una norma d'ús lingüístic basada en principis diferents dels que regeixen la vida dels adults.

Tanmateix, res més lluny de la veritat. Els comportaments lingüístics dels infants dels primers cursos són modificats al llarg dels primers anys en favor d'unes normes de tria i alternança de llengües molt més semblants a les dels adults; de fet, l'ús de varietats altament barrejades per a la interacció espontània —i en qualsevol context, en realitat— es pot donar per pràcticament eradicat en arribar als cursos intermedis d'ensenyament primari, i fins i tot força abans.

4.2. *Les tries lingüístiques*

Els resultats obtinguts en l'anàlisi del comportament sociolingüístic dels alumnes de 5è i 8è d'EGB van permetre comprovar una sèrie de fets. En primer lloc, gairebé la totalitat d'alumnes feia algun ús actiu del català i del castellà en el marc de l'escola. De fet, els enregistraments realitzats en diversos àmbits —durant les classes, en estones d'esbarjo, i durant les entrevistes en petits grups amb l'investigador— demostraven que el català tenia una presència significativa (més del 24% dels enuncisats pronunciats pels alumnes), i que l'ús d'aquesta llengua no es reduïa a l'aula sinó que també era significativament present en les interaccions no monitoritzades pels mestres

Tanmateix, aquest resultat podria conduir erròniament a considerar que l'escola promou en general l'ús del català. Contra aquesta possibilitat, l'estudi de les pautes de tria i alternança de codis dels informants va verificar que l'alumnat se servia gairebé en tot moment de la norma de subordinació del català amb una sola excepció: la comunicació amb els mestres. És a dir, els alumnes catalanoparlants se servien del català per parlar entre ells, i el castellà per adreçar-se als companys catalanoparlants, mentre que els alumnes castellanoparlants se servien quasi exclusivament del castellà en les seves relacions amb els seus companys de classe independentment del grup lingüístic de pertinença. El comportament dels alumnes bilingües familiars es distribuïa entre tots dos grups.

L'única modificació significativa introduïda pel Model de Conjunció Lingüística en Català en aquesta norma era la tria del català per part de tots els alumnes en les seves relacions amb els mestres. Així, tant els alumnes catalanoparlants com els castellanoparlants s'adreçaven normalment en català al col·lectiu d'educadors. Així, el model escolar havia reeixit a crear una categoria d'interlocutors a qui calia adreçar-se en català, però no havia aconseguit modificar substancialment la norma de subordinació del català.

És important d'assenyalar que, contra allò que alguns autors han pogut apuntar, aquestes normes de comportament atorgaven molt poca importància al factor *àmbit d'ús*, i nul·la importància a d'altres factors

sovint assenyalats en la bibliografia sociolingüística com ara el *tema* de la conversa. Efectivament, la tria de llengües es mantenia estable tant a l'interior de l'aula com a l'exterior, de manera que dos companys catalanoparlants continuaven enraonant-se en català encara que es trobessin enmig d'una colla d'amics castellanoparlants; per la seva banda, els castellanoparlants no deixaven de parlar-se en castellà pel fet de ser a classe; més encara, els alumnes catalanoparlants i castellanoparlants solien servir-se del castellà —com marca la norma de subordinació del català— per tal de parlar entre ells durant la realització d'activitats de classe encara que els mestres estiguessin presents davant de la interacció. Només en casos altament ritualitzats d'activitats escolars com, per exemple, un debat a classe, es detectava una certa tendència a servir-se del català per damunt d'allò previst per la norma de subordinació del català; tanmateix, cal recordar que en aquesta mena d'interaccions el destinatari real de la interacció deixa de ser el company i passa a ser el mestre.

Val a dir que aquests resultats no tenen a veure amb una possible flexibilitat dels mestres a l'hora d'aplicar el model d'escola en català. De fet, el 97% dels enunciat produïts pels mestres —comptant-hi tant hores de classe com interaccions espontànies amb els alumnes fora de l'horari escolar— es realitzaren en català, i només un 2% dels seus enunciat va ser fet en castellà, predominantment alternances de codi amb finalitats retòriques⁴. Podem concloure, doncs, que els mestres mantien la norma d'usar el català en totes les circumstàncies i amb tots els alumnes.

4.3. *Funcions habituals de l'alternança de codis*

En el context sociolingüístic estudiat, el pas d'una llengua a una altra, és a dir, l'alternança de codis, serveix un conjunt de funcions de tipus interaccional, algunes de les quals semblen ja tradicionals en la comunitat estudiada, mentre que d'altres comporten una —relativa— novetat.

Tal com es desprèn de l'apartat anterior, la primera funció de l'alternança de codi del català al castellà o a l'inrevés és la d'adoptar la

⁴ La resta, fins arribar al 100%, estava formada per enunciat de classificació lingüística dubtosa.

llengua adequada a l'interlocutor triat, és a dir, l'*alternança per raó de l'interlocutor*. Aquesta és tradicionalment la funció bàsica desenvolupada tradicionalment per l'alternança i no constitueix cap novetat en ella mateixa.

L'única novetat remarcable en aquest sentit és que els alumnes castellanoparlants s'incorporen clarament a aquesta pràctica, ja que ara tenen un interlocutor a qui cal adreçar-se en català. En conseqüència, pràcticament tots els alumnes es veuen en la necessitat d'alternar entre català i castellà en algun moment de la seva interacció a l'escola.

Una segona pràctica d'alternança registrada amb una certa freqüència és la d'expressar una *segona veu*, és a dir, la de servir-se del castellà en un discurs en català per tal d'expressar que el parlant adopta una personalitat diferent de la seva pròpia. Aquesta pràctica és força estesa en l'explicació d'acudits, en la repetició d'intercanvis esdevinguts amb anterioritat o provinents dels mitjans de comunicació de masses, i apareix al corpus en repetides ocasions. Aquesta mena d'alternances és produïda pels alumnes que parlen en català entre ells i també davant dels mestres, fins i tot a classe.

Una tercera pràctica d'alternança de codis va més lligada a la *competència* lingüística dels parlants. Els parlants poden recórrer a un codi diferent del que estan emprant bé a causa de les seves *mancances* en una llengua determinada, bé per inexistència d'algun concepte en la llengua que s'està utilitzant (*mot just*). Sovint resulta difícil de distingir ambdues realitats.

Finalment, una darrera funció discursiva habitual per a l'alternança de codis en el context estudiat és la dels *jocs lingüístics*, en què els parlants fan servir els seus coneixements plurilingües per tal d'aconseguir efectes humorístics o lúdics.

La novetat —relativa— en l'ús de l'alternança de codis amb funcions discursives és que bona part dels alumnes castellanoparlants, ara ja bilingüitzats, passen a ser capaços d'alternar i ho fan de tant en tant. Resulta interessant de fer notar que, en conjunt, els castellanoparlants alternen de llengües amb les mateixes finalitats i per les mateixes raons que els seus companys catalanoparlants i bilingües; tanmateix, hi ha indicis que almenys un cert nombre de subjectes castellanoparlants mostren una precisió inferior que els seus companys catalanoparlants a

l'hora de gestionar l'alternança de codis. Fixem-nos si més no en l'ús de l'alternança per expressar una segona veu als dos fragments següents de conversa:

(8) Parlant de vídeos durant l'entrevista amb Xvm.

	FAR	XVM	i se la graven\]
	JBC	XVM	[sí\] i: hòstia\ ahir estava io a casa seva_
			no/
	JBC	XVM	i am(b) això que diem_
Ø	JBC	XVM	vamos al vídeo a coger una pel·lícula_
	JBC	XVM	y la: la grabamos_
Ø	JBC	XVM	Capitán América_ vam agafar_
Ø	JBC	XVM	sí sí\ va_ vamos\
Ø	JBC	XVM	li diu a sa mare_
Ø	JBC	XVM	nos vamos\
	JBC	XVM	(es)pera (es)pera_
	JBC	XVM	dale esta(s') pel·lícula(s')_
	JBC	XVM	{{(@)} son de la(s') del papa\
	JBC	XVM	<i>unes pel·lícules porno_}</i>
	DIV		@@@
Ø	JBC	XVM	son pare a sobre de l'armari té una_
Ø	JBC	MCG	has ido alguna vez/
	JBC	MCG	lo has visto/
	MCG	JBC	<i>{{(@)} sí\}</i>
Ø	JBC	XVM	una una (de) pel·lícules_
	JBC	XVM	té com: deu pel·lícules o dotze o més\

(z 5731)

(9) Explicant una conversa durant l'entrevista amb l'investigador.

	GBG	XVM	i si xXXx @@@
	ACB	XVM	xXXx ens posem al mig a mirar_
	ACB	XVM	i llavors la la la dona_ una [vella]
	GBG	XVM	[una senyora] comença_
	ACB	XVM	i em diu_
	ACB	XVM	éh tú_ niña_ a qué esperas_
Ø	ACB	XVM	y yo dije_
	ACB	XVM	a mi amiga Manuela\
Ø	ACB	XVM	dice_

	ACB	XVM	que te duele la muela _
Ø	ACB	XVM	digo _
	ACB	XVM	no:\ xx idiota _
	ACB	XVM	a mi amiga Manuela\
Ø	ACB	XVM	y va y dice _
Ø	ACB	XVM	i llavors la dona _
	GBG	XVM	i va començar _
	GBG	XVM	que habéi(s') fuma(d)o do(s') porros o qué _
			que miráis tanto _
Ø	GBG	XVM	i així èh _
	GBG	XVM	i nosaltres _
	GBG	XVM	{(EV) te los habrás fuma(d)o tú _
	GBG	XVM	no sé qué\}
Ø	ACB	XVM	y diciéndome _
Ø	ACB	XVM	guarra _
Ø	ACB	XVM	qué hija puta _ i tot\ @@@
	GBG	XVM	{(@) xXXx la senyora xXXx\}
			(y 4867)

Tots dos fragments procedeixen de les entrevistes realitzades per l'investigador (Xvm) a un grup de nois de vuitè (primer fragment) i a un grup de noies de vuitè (segon fragment). Tots ells tenien el català com a llengua habitual de relació amb l'investigador. En tots dos casos es produeix la narració d'un episodi, i en tots dos casos el parlant alterna entre català i castellà. Tanmateix, hi ha diferències apreciables a simple vista. Al primer fragment, Jbc, catalanoparlant, és capaç d'alternar entre català (veu del narrador) i castellà (veu dels personatges) amb precisió quasi quirúrgica. Al segon fragment, Gbg, bilingüe familiar de la mateixa classe, sembla també capaç de mantenir el mateix equilibri. En canvi, les intervencions d'Acb, companya castellanoparlant dels dos anteriors no semblen estar regides pel principi d'atribuir una llengua a cada veu, almenys de forma sistemàtica; més aviat fa l'efecte que l'alternança inicial al castellà d'Acb l'arrossega durant pràcticament tota la narració. Només de tant en tant Acb aconsegueix controlar aquest efecte d'arrossegament i retornar al català per adreçar-se a l'investigador. Aquesta diferència entre catalanoparlants (i bilingües) i castellanoparlants no es trobava únicament en aquests dos fragments, sinó que semblava repetir-se en diversos

exemples de la mostra. D'alguna manera, l'alternança dels primers semblava governada per principis més precisos que la dels segons.

4.4. *La pressió dels iguals i la imposició de les normes d'ús*

Hem començat aquest article plantejant la possibilitat que el Model de Conjunció transformés significativament les normes d'ús lingüístic que regeixen la tria i l'alternança de català i castellà, i hem arribat a la conclusió que, malgrat les aparences, les normes que guien aquests subjectes són marcadament similars a les vigents fora de l'escola. Quines raons expliquen aquests resultats?

És evident que d'una banda la institució escolar i els parlants nadius d'una i altra llengua presents a l'aula i al carrer proporcionen uns models lingüístics que corregeixen de forma implícita —i de vegades explícita i tot— els fenòmens de contacte de llengües considerats incorrectes.

Però la pressió cap a la conformitat excedeix de molt els models institucionals i els elements externs a l'escola. Els mateixos companys exerceixen una pressió considerable els uns damunt dels altres per tal d'assegurar l'aplicació i el manteniment d'un conjunt de normes. Contra allò que podríem haver esperat tractant-se d'una comunitat amb un repertori plurilingüe, i contra allò que mostraven els alumnes de P4, la pressió dels companys per aconseguir un comportament idiomàtic *normal* es manifesta de forma repetida al llarg del corpus. En uns casos, com en l'exemple següent, la pressió dels iguals exigeix l'adequada separació de les dues llengües, i la sanció pot implicar fins i tot passar a ser la riota dels companys:

- (10) Enraonant sobre les perspectives de futur amb l'investigador durant l'entrevista.

MCG	ARC	pero tú no quieres ser pastelero/
ARC	MCG	yo_ @@@
JBC		son pare és pasteler\
ARC		{{@} pasteler_
ARC		{1 pasteler_}
MCG		{1 pasteler_}

FAR		(0) [2 pasteler_]
MCG		[2 pasteler_]
ARC		[3 pastisser:_]
FAR		[3 xxx pastelero_]
JBC	DIV	[3 bueno bueno_] [4 me he equivocado\]
ARC		[4 @@@]
ARC		[5 {(@) pasteler_}]
JBC		[5 {(@) xXXx\}]
DIV		@@@
JBC	XVM	pastisser\

(z 5382)

Resulta significatiu que Jbc sigui l'únic catalanoparlant nadiu del grup entrevistat, mentre que Arc i Mcg són castellanoparlants, i Far és bilingüe familiar força castellanitzat. A més, Jbc és pràcticament el líder del sector més conflictiu dels nois de vuitè, al qual s'adhereix Far, però no tant els altres. Tot i això —o precisament per això— els seus companys d'entrevista es veuen legitimats per forçar-lo no tan sols a corregir un manlleu força establert en català, sinó fins i tot a reclamar-li que reconegui públicament el seu *error*.

En altres ocasions són les normes de tria i alternança de codis les que resulten aprovades o desaprovades per l'actuació dels companys:

- (11) De tornada d'una excursió, la nena Npe demana a uns companys de col·legi que la duguin.

NPE	XMS	Xms:_ (..) me puges a cavall /
		[me 'puSas a ka'Baj]
NPE	XMS	(0) em puges a cavall /
		[am 'puZas a ka'Baj]
NPE	XMS	(..) me subes a caballo/
NKT	NPE	qué dices\
NPE	XMS	(..) me subes a_
NPE	XMS	me subís a [1 caballo/]

(g 6905)

L'alumna de quart Npe, arribada fa poc a l'escola i probablement desconcertada davant de les normes d'ús vigents s'adreça en català a Xms, un nen castellanoparlant de cinquè. Tot i dirigir-se-li dient el seu nom, i tot i repetir la seva sol·licitud autocorregint-se en català, Npe no rep resposta de Xms, ocupat amb els seus amics. Només a la tercera vegada, un cop s'ha passat al castellà, rep algun tipus de resposta. La lliçó és clara: des d'ara, Npe aprendrà que cal triar el castellà per adreçar-se a —aquests?— companys.

5. Conclusions

En centres escolars com l'estudiat, el Model de Conjunció en Català sembla haver introduït simplement una modificació menor en la norma d'ús imperant en la comunitat, una mena de "clàusula d'excepció", segons la qual els castellanoparlants educats en català es veuen empesos a servir-se del català de forma activa amb un tipus molt determinat de destinatari: el personal docent. La modificació és significativa des del moment que la majoria de la població castellanoparlant havia romàs al marge de la necessitat de *parlar* el català. És per això que hem parlat de la *versió escolar de la norma de subordinació del català*, ja que la norma d'ús lingüístic aplicada pels subjectes coincideix bàsicament amb la de la resta de la comunitat amb l'afegit d'aquesta clàusula especial. No obstant això, la versió escolar de la norma de subordinació del català a penes representa un canvi substancial en els hàbits dels catalanoparlants, que continuen triant el castellà per adreçar-se als castellanoparlants.

Els resultats descrits semblen indicar que cal marcar uns certs límits a la capacitat dels parlants per a la negociació local del significat dels fenòmens de contacte de llengües. No es tracta pas de negar aquí la possibilitat dels parlants de gestionar el seu repertori comunicatiu, ja que aquests ho fan en el seu propi benefici. Tanmateix, aquesta gestió queda clarament limitada per un seguit de condicionants supralocals: tal com afirma el model del marcatge de Myers-Scotton, una pràctica lingüística contrària a la norma no resulta significativa per ella mateixa sinó en tant que s'insereix en un conjunt normatiu més ampli; aquest conjunt normatiu

de natura supralocal delimita les interpretacions possibles de les pràctiques locals.

En el cas dels nostres subjectes, resulta evident que la norma d'ús finalment adoptada pels alumnes té el seu origen en la competició entre la norma d'ús exterior a l'escola i la norma alternativa proposada pel centre escolar. És a dir que tot i les possibilitats objectives de desenvolupament de normes noves, el grau d'innovació global del subjectes és —almenys fins avui dia— limitat. Dit en altres mots, la capacitat de producció de normes de comportament noves dins del marc escolar resta fortament condicionada per la tendència a la reproducció de les normes externes a l'escola. Això confirma que el paper de l'escola com a eina de reproducció de les pautes culturals ha estat sobrevalorat, i que cal parar una atenció superior a d'altres factors tant o més importants per arribar a entendre-la correctament (cf. Woolard 1985). De fet, la solució adoptada pels nens constitueix una solució de compromís que resol satisfactòriament —si més no per a ells— el conjunt de tensions normatives a què es veuen abocats.

La nostra recerca sembla suggerir que la combinació de requeriments normatius i el reajustament i l'estabilització de les noves normes d'ús semblen produir-se de forma força més ràpida del que podrien implicar certs plantejaments. Dit altrament, fins i tot en contextos de negociació interpersonal menys marcats socialment resultaria erroni prescindir dels factors macrosociolingüístics i del conjunt de les normes socials.

D'altra banda, hem pogut comprovar que l'adequació a les normes d'ús no es duu només com a resposta a les pressions institucionals. Fins i tot en contextos d'interacció entre iguals, la pressió d'igual a igual per forçar l'adaptació a unes normes comunes arriba a cotes considerables, i pot esdevenir explícita en casos d'*infracció*.

F. Xavier Vila Moreno
fxvila@lincat.ub.es

Referències bibliogràfiques

- AUER, P. (1991), *Bilingualism in/as social action: a sequential approach to code-switching*, dins Network on Code-Switching and Language Contact, "Papers for the Symposium on Code-Switching in Bilingual Studies: Theory, Significance and Perspectives. Barcelona, 21-23 March 1991", vol. II, European Science Foundation, Strasbourg, pàgs. 319-352.
- BLOM, J. P. i GUMPERZ, J. J. (1972), *Social Meaning in Linguistic Structure: Code-Switching in Norway*, dins J. Gumperz i D. Hymes (eds.), *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication*, Holt, Rinehart and Winston, Nova York, pàgs. 407-434.
- BOIX, E. (1993), *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*, Edicions 62, Barcelona.
- BOURDIEU, P. i WACQUANT, L. J. D. (1992), *Réponses. Pour une anthropologie réflexive*, Seuil, París.
- LE PAGE, R. B. i TABOURET-KELLER, A. (1985), *Acts of Identity. Creole-based Approaches to Languages and Ethnicity*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GUMPERZ, J. J. (1982), *Discourse Strategies*, Cambridge University Press, Cambridge.
- LI WEI (1994), *Three Generations, Two Languages, One Family. Language Choice and Language Shift in a Chinese Community in Britain*, Multilingual Matters, Clevedon.
- MARASIGAN, E. (1983), *Code-Switching and Code-Mixing in Multilingual Societies*, SEAMEO Regional Language Centre, Singapore.

- MYERS-SCOTTON, C. (1993), *Social Motivation for Codeswitching. Evidence from Africa*, Clarendon Press-Oxford, Oxford.
- NUSSBAUM CAPDEVILA, L. (1990), *El contacte de llengües a classe de francès. Una aproximació pragmàtica*, tesi doctoral no publicada, Departament de Filologia Romànica, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- PAYRATÓ, L. (no publicat), *Proposta de convencions de transcripció del discurs oral*, Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- (1995), *Transcripción del discurso oral*, dins L. Cortés Rodríguez (ed) (1995), *El español coloquial. Actas del I Simposio sobre análisis del discurso oral*. Almería, 23-25 de noviembre 1994, Universidad de Almería, Almería, pàgs. 45-70.
- POPLACK, S. (1988), *Contrasting patterns of codeswitching in two communities*, dins M. Heller (ed) (1988), *Codeswitching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*, Mouton, Berlín, pàgs. 215-244.
- PUJADAS, J. J. i TURELL, M. T. (1993), *Els indicadors sociolingüístics del contacte interètnic*, dins R. Alemany, A. Ferrando i L. B. Meseguer (eds.), *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes*, Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991, vol. II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pàgs. 301-317.
- TREFFERS-DALLER, J. (1992), *French-Dutch codeswitching in Brussels: Social factors explaining its disappearance*, "Journal of Multilingual and Multicultural Development", 13, 1&2, pàgs. 143-156.
- VILA I MORENO, F. X. (1996), *When Classes Are Over. Language Choice and Language Contact in Bilingual Education in Catalonia*, Proefschrift aangeboden tot het behalen van de graad

van Doctor in de Taal- en Letterkunde, Faculteit der Letteren en
Wijsbegeerte, Vrije Universiteit Brussel.

WOOLARD, K. A. (1985), *Language variation and cultural hegemony:
Toward an integration of sociolinguistic and social theory*,
"American Ethnologist", 12, 4, pàgs. 738-748.

L'ús dels pronoms febles en la llengua oral: estudi quantitatiu en una mostra d'adolescents catalans

Joan Albert Argenter i Giralt, Joan Pujolar i Cos,

Elisenda Vilardell i Almirall

(Universitat Autònoma de Barcelona)

Aquest estudi s'insereix en el marc d'una recerca global sobre les conseqüències lingüístiques del procés de difusió social del català en un context històric de subordinació sociopolítica.¹ La hipòtesi de partida és que la coexistència de tots dos processos —universalització de l'ensenyament del català i eventualment en català, d'una banda, i pervivència relativa dels condicionants que han menat a la restricció funcional del català— fa sentir doblement els seus efectes sobre la qualitat de l'ús lingüístic, per tal com, a les interferències per manlleu, primordialment lexicals, que els catalanoparlants han introduït tradicionalment en llur llengua, s'hi afegeixen ara les interferències per substitució —o efectes de substrat—, primordialment estructurals (fonètiques i sintàctiques sobretot), que hi introdueixen els qui l'aprenen com a L2 i se'n serveixen eventualment (Argente 1991). Segons això, dos sectors de població complementaris —els parlants tradicionals i els parlants nous— participarien, doncs, diferenciadament en un eventual procés de reducció formal del català.

Si aquest diagnòstic fos encertat, no hauria de ser gaire difícil de detectar, i fins i tot potser quantificar, la manifestació d'aquestes tendències aparentment contràries en l'ús lingüístic habitual de la

¹ Volem agrair a Agustí Bosch el seu ajut en matèria de càlcul estadístic. Malgrat tot, qualsevol mancança en aquest sentit és responsabilitat exclusiva dels autors. Aquest treball ha estat possible gràcies a les aportacions de la CIRIT en concepte d'ajuts per al foment de la recerca en ciències socials (CS93-2.017) i també en concepte d'ajuts als grups de recerca de Catalunya.

comunitat catalanoparlant. Ara bé, tant la realitat lingüística com la realitat social són més complexes que no semblen a primer cop d'ull, i resulta inevitablement una simplificació dels fets atribuir qualsevol efecte lingüístic que s'allunyi de la norma tradicional catalana a la interferència del castellà, com també ho és distingir solament dos grups socials en funció de la corresponent competència lingüística activa. Efectivament, ultra la interferència lingüística manifesta —en la qual hom pot identificar una estructura o element interferidor en una de les llengües en contacte i una estructura o element interferit en l'altra, hi ha fenòmens d'interferència encoberta —caracteritzada més per una freqüència d'ús més alta o més baixa que l'habitual que no pas per un ús o desús absoluts d'una estructura o element particulars— i fenòmens de pèrdua estructural o lèxica, motivats sens dubte pel fet que una població ha esdevingut bilingüe en condicions asimètriques però no atribuïbles a una influència interlingüística. D'altra banda, en determinades circumstàncies de contacte lingüístic, hom pot observar com diversos grups socials s'ordenen en una mena de continuïum de competència i de fluïdesa lingüístiques en funció de variables diverses. El present estudi fa palesa aquesta complexitat.

1. Descripció de l'estudi i del procés d'anàlisi.

L'anàlisi que presentem aquí ha estat realitzada a partir d'un petit corpus oral recollit entre estudiants de secundària de 2n i 3r de BUP o FP i de 4t d'ESO (entre 14 i 16 anys d'edat). Les dades s'enregistraren mitjançant entrevistes orals individuals. En aquestes entrevistes, s'encoratjava els estudiants a explicar la seva trajectòria educativa, els seus costums i passatemps favorits, tant a la llar com entre els amics, i també els seus usos lingüístics quotidians. Les entrevistes es realitzaven privadament en sales o despatxos dels centres de secundària on es dugué a terme la investigació. L'entrevistador aprofitava les hores de classe de llengua o literatura catalanes per anar a cercar voluntaris per fer les entrevistes, amb la col·laboració dels professors de català.² En aquest

² Volem agrair especialment la col·laboració dels professors i professores Domènec Marzà, Alfred Sargatal i Francesc Nicolau, de l'Institut de Batxillerat Parc de l'Escorxador de Barcelona, Mercè Pascual, Núria Ribalta, Rosa Sagalés

context, podem dir que la situació de l'entrevista era relativament formal, per tal com no hi havia una coneixença prèvia entre entrevistador i entrevistats. La relativa formalitat de la situació féu que, en les explicacions dels estudiants, predominessin descripcions de caràcter general més que no pas anècdotes o situacions concretes. No era rar, però, que els estudiants utilitzessin recursos del llenguatge col·loquial perquè l'entrevistador també intentava de crear un ambient distès i els estudiants sabien que l'entrevista no tenia conseqüències per a les seves notes. El tipus de discurs recollit és doncs de llengua oral espontània (Payrató 1990), discurs improvisat o el que Goffman (1974) anomena "parla fresca".

La selecció de la mostra d'estudiants a entrevistar es féu seguint criteris de representativitat teòrica (Glaser i Strauss 1967), no pas estadística, ja que les finalitats i les possibilitats del projecte així ho aconsellaven. Es pretenia explorar si hi havia indicis de relació entre diverses variables de tipus social i l'ús de determinats trets lingüístics, amb l'esperança que un resultat afirmatiu podria donar peu a projectes d'investigació posteriors de més calat. Les variables de tipus social que escollírem de tenir en compte per a l'elaboració de la mostra foren llengua familiar, sexe i context sociolingüístic. La nostra intenció era recollir una mostra on hi hagués aproximadament el mateix nombre d'individus en cada classe i també en cada subclasse que es pogués fer amb aquestes variables.

Per al context sociolingüístic s'escolliren quatre tipus de situació, tot creuant les característiques de predomini lingüístic de la zona i dels centres. Així, vam escollir dos centres en zona de predomini castellanoparlant, un amb majoria d'alumnes catalanoparlants (Barcelona) i un altre amb majoria d'alumnes castellanoparlants (Granollers); i dos centres en zona de predomini catalanoparlant, un amb majoria d'alumnes catalanoparlants (Torelló) i un altre amb una presència molt significativa

i Núria Mumany, de l'Institut Carles Vallbona de Granollers, Rosa Soy, Ramon Tomàs, Núria Coromina i Laura Masdeu, de l'Institut Abat Oliba de Ripoll i, finalment, de Jacint Creus i Cèlia Panicot de l'Institut Cirviànum de Torelló. També volem agrair la col·laboració de Maria Areny i l'equip del SEDEC, que ens va ajudar a posar-nos en contacte amb els centres on es dugué a terme la recerca.

d'alumnes castellanoparlants (Ripoll). En cada centre realitzàrem 16 entrevistes. També entrevistàrem igual nombre de nois i de noies. Pel que fa a la llengua familiar, vam adoptar un procediment de selecció relativament flexible, ja que era complicat assabentar-se detalladament de l'ús lingüístic familiar dels entrevistats abans de fer l'entrevista, i tampoc no volíem insistir amb detalls i crear excessives prevencions sobre la importància del fet lingüístic entre els estudiants. Els estudiants s'apuntaven entusiàsticament a les entrevistes per tal d'estalviar-se l'hora de classe, amb la qual cosa solien interpretar d'una manera bastant laxa el que volia dir "parlar castellà" o "parlar català" a la família. Ateses les circumstàncies, doncs, només vam procurar que, a la fi del procés, sortís una configuració equilibrada entre catalanoparlants i castellanoparlants, amb uns pocs bilingües. Els criteris per classificar exactament les persones en funció de la seva llengua familiar els vam elaborar a posteriori. Són els següents:

- 4: Tota la família parla català.
- 3,5: Un progenitor és castellanoparlant, però parla català (avis i altres parents castellanoparlants).
- 3: Un progenitor és castellanoparlant, però no viu a casa o té menys pes lingüístic per altres raons (p.e. es parla català entre germans).
- 2: Cada progenitor parla la seva llengua.
- 1: Un progenitor és catalanoparlant, però no viu a casa o té menys pes lingüístic per altres raons (p.e. es parla castellà entre germans)
- 0,5: Un progenitor és catalanoparlant, però parla castellà (avis i altres parents catalanoparlants).
- 0: Tota la família parla castellà.

La llengua familiar fou tractada, doncs, com una variable de rang, i no com una variable categòrica, per tal de poder tenir en compte diversos graus d'ús del català dins de la família. Per altra banda, com que no preveïem fer càlculs tot aïllant i comparant grups definits a partir de més d'una variable perquè resultarien massa reduïts (p.e. les dones castellanoparlants de Torelló amb les dones castellanoparlants de

Granollers), aquesta forma de tractar les dades ens va semblar suficient. El quadre 1 representa doncs les característiques d'aquesta mostra:

Quadre 1: La mostra

Llengua familiar	Granollers		Barcelona		Ripoll		Torelló		Total
	Noia	Noi	Noia	Noi	Noia	Noi	Noia	Noi	
,0	2	4	2	3	2	2	4	3	22
,5	1		2	1	1			1	6
2,0	4		1		2	1			8
3,0								1	1
3,5		2	2	1	1	2	1	1	10
4,0	1	2	1	3	3	2	2	3	17
Total	8	8	8	8	9	7	7	9	64

Les entrevistes foren transcrites totes senceres amb un sistema de transcripció proper a l'ortogràfic, però sense signes de puntuació i mantenint els detalls relatius a pauses, allargaments significatius de sons, interrupcions i altres factors. Vam marcar especialment un seguit de trets lingüístics que volíem analitzar més tard, com les oracions dislocades (*la Maria, no l'he vista*), els ensordiments de consonants fricatives i africades sonores i les construccions on mancaven pronoms febles de tota mena en relació amb el parlar col·loquial comú del català central, i diverses menes d'interferències lingüístiques. El corpus va ser creat també per analitzar determinats trets del discurs sobre la llengua, és a dir, per extraure'n dades de caràcter sociològic qualitatiu. És per això que vam acceptar de dur a terme entrevistes en castellà en quatre casos: un noi i una noia de Granollers i un noi i una noia de Barcelona. Per aquesta raó, la mostra analitzada finalment en aquest estudi ha estat de seixanta entrevistes.

La variable lingüística examinada aquí és l'ús dels pronoms febles, en particular l'anàlisi de la freqüència d'ús dels pronoms febles no personals *en*, *hi* i *ho*. A continuació explicarem els diversos procediments concrets que hem dut a terme per a poder quantificar i comparar l'ús d'aquests pronoms febles segons les diverses categories de parlants. Limitar-se a comptar els pronoms febles utilitzats per cada individu no hauria estat adient per diverses raons: a) calia tenir en compte tant els pronoms que s'utilitzen com els que deixen d'usar-se en contextos on la

construcció els fa necessaris; b) les formes *en*, *hi* i *ho* s'utilitzen en construccions d'indole diversa i calia evitar de posar al mateix sac fenòmens no comparables; c) la durada de les entrevistes i la quantitat de parla que teníem de cada persona variaven bastant significativament, de manera que calia trobar una forma de quantificació que tingués en compte aquest factor. La quantificació es va realitzar, doncs, tal com tot seguit exposarem.

a) Es van comptar per separat els pronoms febles que apareixien i els que es trobaven a faltar o eren utilitzats de forma inapropiada segons la norma col·loquial oral del català central, de manera que tenim dos valors per cada individu. Aquest procés es realitzà a través d'un programa d'ordinador que localitzava les seqüències *en*, *n'*, *'n*, *hi*, etc. i les marques de mancança [*en*], [*hi*], i [*ho*] i després proporcionava una llista amb totes les ocurrències i una vintena de caràcters adjacents, de manera que podíem veure el context immediat de cada ocurrència. A partir d'aquí s'eliminaven els casos en què les seqüències corresponien en realitat a preposicions o a d'altres elements.

b) A partir d'aquesta llista de les ocurrències, vam elaborar una base de dades on anotàvem, per a cada individu, el nombre d'ocurrències de cada pronom feble dividit en un seguit de conceptes: 1) *en* dins la construcció *n'hi ha*, 2) *en* associat amb el verb *anar* (p.e. *me'n vaig*), 3) resta d'usos de *en* que seguien la norma col·loquial, 4) *en* gramaticalment innecessari (p.e. *no se me'n dóna molt bé*), 5) *en* innecessari en un *n'hi ha*, 6) manca de *en*, 7) manca de *en* en la construcció tipus *n'hi ha*, 8) manca de *en* amb la construcció verbal *anar-se'n*, 9) *hi*, 10) *hi* duplicat (p.e. *hi vem anar-hi dos anys*) —només se'n comptabilitzà un— 11) *hi* gramaticalment innecessari (d'acord amb la normativa), acompanyant el datiu “els” segons una anàlisi més aviat gràfica comuna de la seqüència fonètica /lzi/ (p.e. *si els hi fa falta diners, també els hi deixo*), 12) *hi* en la construcció *hi ha* en present d'indicatiu (incloent-hi la forma col·loquial *hi han*), 13) manca de *hi*, 14) *ho*, 15) *ho* duplicat —només se'n comptabilitzà un— 16) *ho* en la frase *no ho sé*, 17) manca de *ho*, 18) manca de *ho* en la frase *no ho sé*, 19) frase feta *Déu n'hi do*. A partir d'aquesta classificació, consideràrem “ocurrències positives” 1, 2, 3, 9, 10, 11, 14, 15 i “ocurrències negatives” 4, 5, 6, 7, 8, 13, 17. Les ocurrències positives feien referència als usos col·loquials comuns dels

pronoms febles, incloses les duplicacions i els *hi* que acompanyaven *els*. Les ocurrences negatives feien referència als usos atípics o incorrectes, tant des del punt de vista de la norma col·loquial com de la normativa, i tant per defecte com per excés. Vam decidir no comptabilitzar les seqüències que apareixien a 12, 16, 18 i 19 per diverses raons. La primera és que la construcció “*hi ha*” sembla tenir un funcionament relativament autònom respecte de la resta de construccions on apareix el pronom *hi*, ja que mai no vam trobar un *ha* sol en cap dels parlants, fins i tot els que presentaven uns índexs més baixos d'ús de pronoms febles.³ Pel que fa a la frase *no ho sé*, es produïa un efecte semblant en utilitzar-se sobretot com a element modalitzador del discurs. Aquestes dues construccions (*hi ha* i *no ho sé*) apareixien, a més, amb molta freqüència i vam creure que distorsionarien significativament els resultats.

c) Els valors resultants del recompte de pronoms febles es van ponderar segons la llargada de les entrevistes, que vam comptabilitzar a partir del nombre de paraules que havia dit cada entrevistat. Aleshores els nombres resultants del recompte de pronoms febles vàlids (positius i negatius) es van multiplicar pel nombre de paraules de l'entrevista més llarga i es van dividir pel nombre real de paraules de cada entrevista, de forma que els resultats corresponien a les freqüències de pronoms febles que cada entrevistat hauria dit (o deixat de dir) en el cas hipotètic en què totes les entrevistes haguessin estat tan llargues com la que més (i suposant, naturalment, que l'ús de pronoms febles de cada entrevistat s'hagués mantingut relativament constant i amb una distribució regular).

A partir de tots aquests càlculs, vam obtenir les següents variables numèriques:

a) Positius: nombre ponderat de pronoms febles utilitzats correctament d'acord amb la norma col·loquial habitual.

b) Negatius: nombre ponderat de pronoms febles o bé no utilitzats en contextos on són indubtablement necessaris o bé utilitzats de forma incorrecta.

c) Totals: resultant de restar els negatius als positius.

³ Hi havia unes poques ocurrences de la mateixa construcció en passat i sense *hi* (*havien...*) que foren comptabilitzades com a ocurrences negatives.

El resultat final d'aquests càlculs es mostra en el quadre 2.

Quadre 2: Quantificació de pronoms febles per entrevistat

Entr.	+	-	Total	Entr.	+	-	Total	Entr.	+	-	Total
R13	15,5	25,83	-10,33	B14	57,83	18,26	39,57	T05	91,02	11,38	79,64
B15	11,56	17,34	-5,78	B06	57,25	17,61	39,63	T08	92,61	12,63	79,99
G08	14,22	14,22	0	R04	55,87	14,9	40,97	T15	84,72	3,03	81,7
B13	24,29	13,25	11,04	R02	48,13	4,38	43,75	B02	83	0	83
G15	41,27	28,89	12,38	T02	51,39	5,41	45,98	R15	92,96	8,71	84,24
B08	32,9	14,48	18,42	G16	50,5	4,39	46,11	G09	96,51	11,49	85,02
G01	57,54	34,53	23,02	B01	57,32	6,74	50,57	R11	100,95	4,7	96,25
B11	34,96	10,49	24,47	T13	50,62	0	50,62	B03	100,61	3,66	96,95
G07	36,81	11,04	25,76	G04	59,18	2,82	56,36	T01	100,61	0	100,61
G06	33,73	6,13	27,6	T10	66,17	7,09	59,08	R12	106,76	5,72	101,04
B09	34,13	5,69	28,44	G10	62,75	1,74	61,01	T14	113,81	7,59	106,23
B05	29,48	0	29,48	R05	80,01	14,82	65,19	T07	106,82	0	106,82
G11	43,92	13,73	30,2	T09	65,39	0	65,39	T12	111,97	0	111,97
R14	49,16	18,91	30,25	R09	73,09	4,87	68,22	G03	116,51	3,88	112,63
B12	43	11,94	31,05	R10	71,96	2,4	69,56	R01	113,45	0	113,45
B16	45,83	13,1	32,74	G13	82,21	11,74	70,47	R16	121,14	3,32	117,82
B07	43,32	9,63	33,69	R07	74,1	3,09	71,02	T03	142,05	18,41	123,64
T06	41,63	5,2	36,43	R03	87,04	14,51	72,54	R06	128,2	2,42	125,78
G12	55,6	17,11	38,49	R08	74,96	2,27	72,69	T04	151,58	5,05	146,53
G02	58,18	19,39	38,78	T16	73,15	0	73,15	T11	150,7	0	150,7

Si una cosa crida l'atenció d'aquesta taula és la forma com estan distribuïts els valors, ja que es veu a ull nu que hi ha una progressió molt uniforme del mínim al màxim amb poca concentració de casos a l'entorn d'uns valors determinats. Això suggereix, en primer lloc, que l'ús de pronoms febles està veritablement sotmès a una variació significativa, des d'un ús pràcticament nul a un ús molt sovintejat passant per totes les gradacions possibles. En segon lloc, la pràctica inexistència d'uns valors típics, d'unes pautes típiques d'ús de pronoms febles, ens indiquen que segurament no podem parlar de l'existència de varietats o estils de parla concrets i estables que tinguin l'ús (o la manca d'ús) de pronoms febles com a tret característic o distintiu. Això és així almenys des d'una perspectiva general, ja que encara hem de veure si aquesta progressió

aparentment uniforme no amaga algun grup de parlants amb valors relativament semblants, cosa que considerarem més avall.

Un cop resoltes les qüestions tècniques referents a la quantificació dels pronoms febles, vam crear una base de dades on apareixien els valors de cada entrevistat i on podíem efectuar operacions de càlcul estadístic amb el conegut programa SPSS. En aquesta base de dades, vam introduir també unes quantes variables més per tal d'explorar els possibles factors que influeixen en l'ús de pronoms febles: Concretament, vam definir les següents variables: a) la llengua de l'escola de primària on havia assistit cada entrevistat, b) la llengua que els entrevistats recordaven que parlaven amb els companys d'escola fins als catorze anys i c) la llengua que parlaven amb amics i companys d'escola en l'actualitat. Aquestes variables foren codificades de la següent manera:

a) Llengua de l'escola on va fer la primària:

- 4: Escola catalana on només es feien en castellà les assignatures de llengua i literatura castellanès.
- 3: Escola bilingüe on predominava clarament l'ús del català.
- 2: Escola més o menys bilingüe.
- 1: Escola on predominava el castellà.
- 0: Escola on tot es feia en castellà, llevat de les assignatures de llengua i literatura catalanes.

b) Llengua amb els companys de l'escola primària:

- 4: Parlava català sempre, mai en castellà.
- 3,5: Parlava gairebé sempre en català, però sense practicar bilingüisme passiu.
- 3: Parlava majoritàriament català.
- 2: Parlava en totes dues llengües indistintament.
- 1: Parlava majoritàriament castellà.
- 0,5: Pràcticament sempre en castellà, però sense practicar bilingüisme passiu.
- 0: Parlava només en castellà, mai en català.

c) Llengua amb els amics i companys d'escola actuals:

- 4: Parla en català sempre, practicant normalment bilingüisme passiu.
- 3'5: Parla en català sempre, excepte amb persones amb qui té poca relació i poc sovintejada.
- 3: Parla català sempre amb els amics més propers, però parla castellà freqüentment amb companys de classe i d'altres.
- 2,5: Parla majoritàriament català, però té amics castellanoparlants a la colla i a la classe, amb els quals parla castellà.
- 2: Parla totes dues llengües semblantment.
- 1,5: Parla majoritàriament castellà però parla català amb alguns companys de colla i de la classe.
- 1: Parla castellà amb els companys més propers, però català quan algú altre se li adreça en aquesta llengua.
- 0,5: Parla castellà sempre, excepte amb persones amb qui té molt poca relació.
- 0: Mai no parla català.

2. Resultats

Per analitzar els resultats, hem utilitzat diversos procediments: correlacions bivariades, comparacions de mitjanes i agrupacions. Començarem per les correlacions. Val a dir que, estrictament parlant, les variables que tenim (llengua familiar, llengua d'escola, llengua d'amics d'escola i llengua d'amics actuals) no són adients per al càlcul de correlacions en el sentit que són variables que combinen una dimensió numèrica (proporció d'ús del català) amb una dimensió qualitativa (normes d'ús divergents o convergents) i que s'expressen en forma de rang. Utilitzar-les per fer una correlació és assumir que són indicadors de la freqüència d'ús del català de les persones. És a dir, que fent aquestes operacions assumim, per exemple, que una persona funcionalment bilingüe utilitza el català menys que un catalanoparlant divergent, independentment

de si són persones més o menys actives o més o menys comunicatives. Trucs i abstraccions d'aquesta mena són comuns en els estudis estadístics i creiem que és bo posar-los damunt la taula. Per altra banda, sí que és cert que aquest tipus de càlcul permet expressar numèricament el grau de correspondència entre aquestes variables i l'ús de pronoms febles, de forma que es poden copsar fenòmens interessants tot comparant les diverses correlacions.

La comparació es pot fer a partir del quadre 3. Cal recordar que la correlació de Pearson sempre dona un valor entre 0 (mínim) i 1 (màxim), valor que pot ser positiu o negatiu segons que la correspondència entre les variables sigui directa o inversa.

Quadre 3: Correlacions entre les diverses variables independents i l'ús de pronoms febles

	Positius	Negatius	Totals
Llengua familiar	0,335	-0,247**	0,353
Llengua de l'escola	0,214**	-0,226**	0,239**
Llengua dels companys d'escola	0,439	-0,32*	0,462
Llengua dels amics i companys actuals	0,569	-0,477	0,612

n = 60

Sense marca: correlació molt significativa al nivell 0,01

* correlació significativa al nivell 0,05

**correlació poc significativa

En aquest quadre, pot observar-se que les correlacions més elevades són les que corresponen a la llengua parlada amb els amics en l'actualitat. En segon lloc, tenim la llengua dels companys d'escola, variable molt relacionada amb la primera (la correlació entre totes dues és de 0,747, és a dir, d'un 75%). En tercer lloc, hi ha la llengua familiar, amb una correlació significativa, però baixa en comparació amb les altres. I finalment, la llengua de l'escola dona una correlació molt baixa i amb el nivell de significativitat que supera el marge comú de 0,05. Aquesta poca significació de la variable corresponent a l'escola podria venir donada pel

fet que la gran majoria d'entrevistats (64,1%) assistiren a una escola catalana i només un 24% assistiren a una escola bilingüe o predominantment en castellà. En aquestes circumstàncies, és normal que aquesta variable no aparegui com un factor discriminant. Amb tot, sí que ens serveix per descartar que la llengua de l'escola tingui un impacte molt determinant en l'adquisició dels aspectes de competència lingüística que tractem, ja que si el tingués, aquest s'hauria fet sentir en les dades d'una forma mínimament clara.

Aquesta mena d'*exempció* que hem aplicat a la variable de l'escola, però, no es pot pas adduir en el cas de la llengua familiar. Noteu que té una correlació significativa, però molt menor a les altres dues variables. Aquests resultats tenen una implicació prou important, a saber: si preguntem a algú quina llengua parla amb companys i amics podem predir millor aspectes de la seva forma de parlar que no pas si li preguntem quina llengua parla amb els seus pares. Això, si més no, pel que fa a l'ús dels pronoms febles. Val a dir que les correlacions trobades en les darreres variables donen uns valors molt alts, almenys si els comparem amb el que és usual en estudis sociològics amb variables definides independentment i que no estan associades de forma òbvia, i sobretot, amb variables que corresponen a dades individuals i no a dades agregades (de grups de gent, de població, etc).

D'altra banda, veiem que la variable "totals" presenta unes correlacions més altes, en tots els casos, que les dues variables que separen els usos positius i negatius. També veiem que la variable "negatius" sempre dona valors molt més baixos que la variable "positius" i és la que presenta resultats menys significatius (excepte, altra volta, en el cas de la llengua dels amics, amb una correlació inversa molt elevada). Igualment, la variable "positius" sempre queda molt més a prop de la variable "totals" quan es correlaciona amb la resta de variables independents. Això ve donat, naturalment en part, perquè, en tenir valors més alts, la variable "positius" determina en gran mesura el valor de "totals",⁴ però també té a veure amb el fet que els usos inapropiats no semblen tenir una relació gaire

⁴ Efectivament, la correlació entre positius i totals és de 0,982, quasi una relació de funció lineal. La mitjana de la variable "positius" és 70,87 i la de "negatius" 8,83.

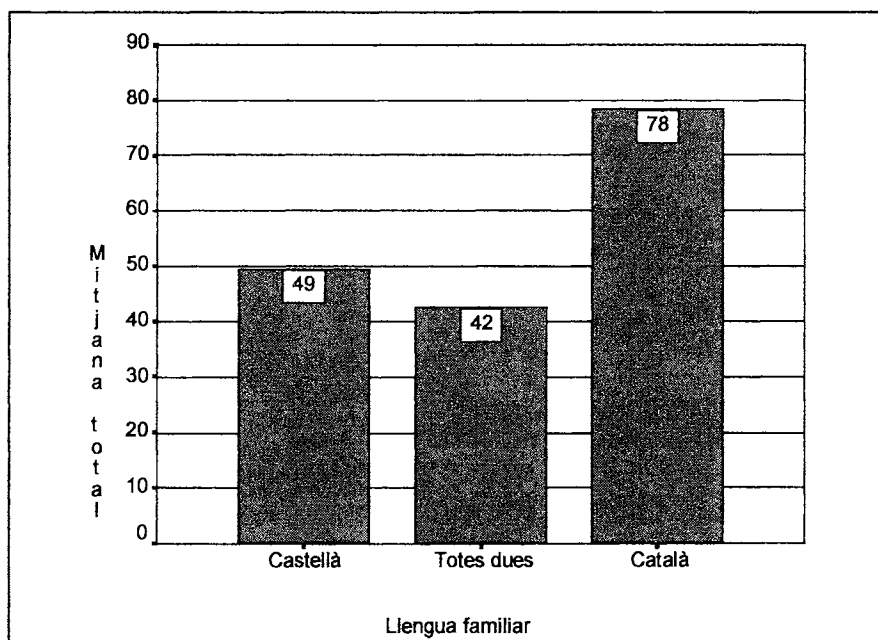
estreta amb els usos apropiats dels pronoms febles. La variable “negatiu” està inversament relacionada amb “positiu” de forma significativa i contribueix lleument a millorar el valor predictiu de les variables independents, però té poca utilitat si es considera aïlladament. Per tant, en aquesta anàlisi ens concentrarem bàsicament en els “totals”, atès que és una variable que subsumeix les dues primeres d’una forma positiva.

Aquest fet, que a mesura que baixa el nombre d’“encerts” no augmenti correlativament el nombre de “pífies”, té alguna implicació interessant: tot i que les persones que utilitzen pocs pronoms febles tenen, segons les dades, més probabilitat de fer enuncisats incorrectes, en general el que fan és construir el discurs de forma que els pronoms febles no siguin necessaris. És a dir, que no “es mengen” els pronoms febles, sinó que utilitzen construccions gramaticals també correctes, però diferents de les que han utilitzat tradicionalment i més comunament els catalanoparlants. Per tant, estem davant d’una forma diferent de construir el discurs i que apunta probablement cap a construccions gramaticals comunes del català i del castellà, però més usuals d’aquest darrer.

Passem ara a comparar mitjanes, una operació molt típica de la sociolingüística laboviana (Labov 1972) i que representarem, com és habitual, a través de gràfiques. Per fer aquesta operació, hem refet una mica les variables perquè no apareguessin agrupacions d’individus massa reduïdes, amb el perill d’obtenir resultats pocs clars. En totes les variables, hem eliminat els valors amb decimals (0,5, 1,5, etc.) i els hem unit al seu enter,⁵ de forma que restem amb cinc valors per variable. En alguna variable, encara hem ajuntat més grups en funció de la distribució que donava. També hem afegit una nova variable: el lloc (gràfica 5).

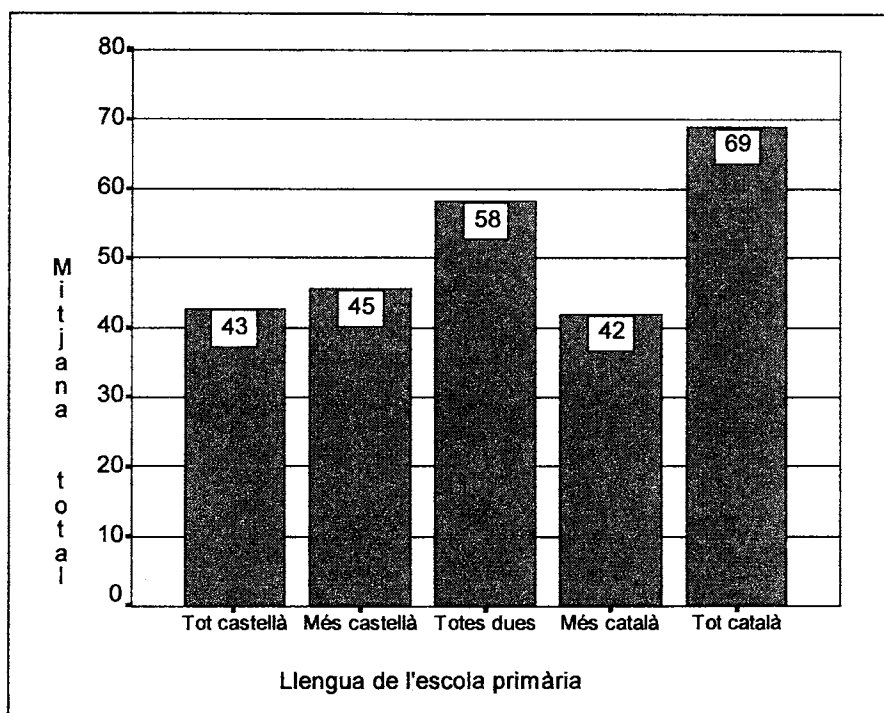
⁵ En realitat, hem associat el 0,5 al 0, l’1,5 a l’1, el 2,5 al 3 i el 3,5 al 4. Si haguéssim eliminat simplement el decimal, hauríem fet la recodificació d’una forma asimètrica que hauria reduït artificialment els valors d’ús del català.

Gràfica 1: Mitjanes de pronoms febles totals segons la llengua familiar

Aquesta gràfica mostra com els fills de famílies catalanoparlants ($n=28$) tendeixen a utilitzar més pronoms febles de mitjana que els fills de famílies castellanoparlants ($n=24$). El grup de bilingües és massa reduït ($n=8$) com per extraure'n reflexions, tot i que és interessant el fet que té el mateix nivell de positius que el grup castellanoparlant, però el doble de negatius. Cal dir, però, que en el grup de castellanoparlants hi ha l'individu amb el valor més alt d'ús de pronoms febles (150,7). Les diferències són, per tant, notables, però no tan acusades com hom hauria pogut pensar.

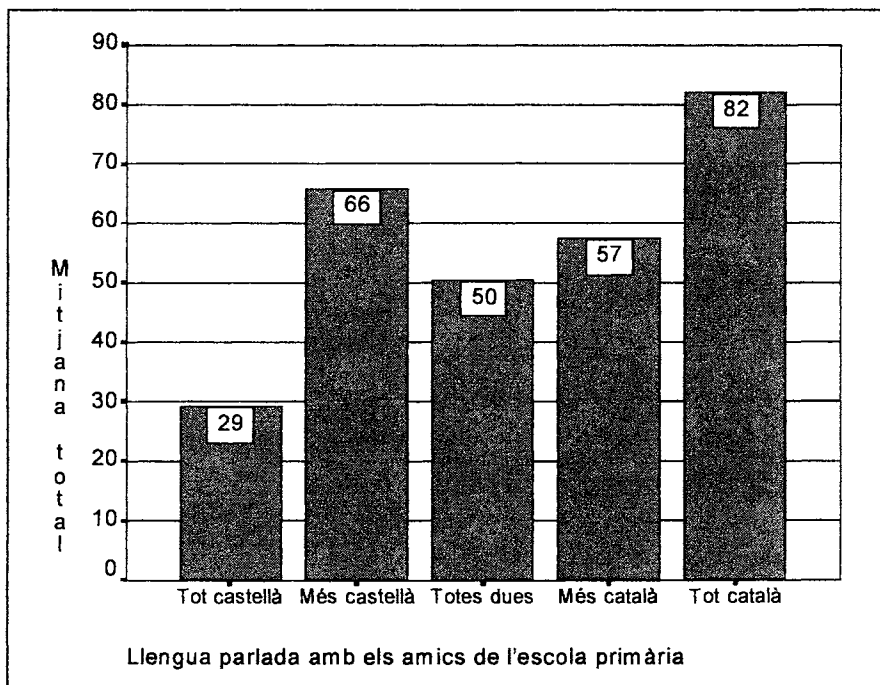
Gràfica 2: Mitjanes de pronoms febles totals segons la llengua de l'escola

Aquesta gràfica ens mostra una certa progressió envers un major ús dels pronoms com més catalanitzada és l'escola. Amb tot, com ja hem dit, no es poden extraure gaire conclusions d'aquesta variable pel fet que els quatre primers grups tenen 4, 4, 5 i 6 individus respectivament. Aquests quatre grups plegats presenten una mitjana de 47, un resultat que no és, doncs, gaire diferent de la variable de llengua familiar. Dins el grup d'escola catalana, els catalanoparlants i els castellanoparlants es distribueixen gairebé homogeniament. Si creuem les dades entre llengua d'escola i llengua dels amics actuals, veiem que 29 individus dels 41 d'escola catalana van amb colles on es parla majoritàriament en català. Atesa la diferència entre les correlacions de les dues variables, es podria interpretar que l'escola determina en part el tipus de colla amb qui els nois

i noies surten, amb la qual cosa l'escola tindria una incidència indirecta en l'aprenentatge de determinats trets de la llengua oral.

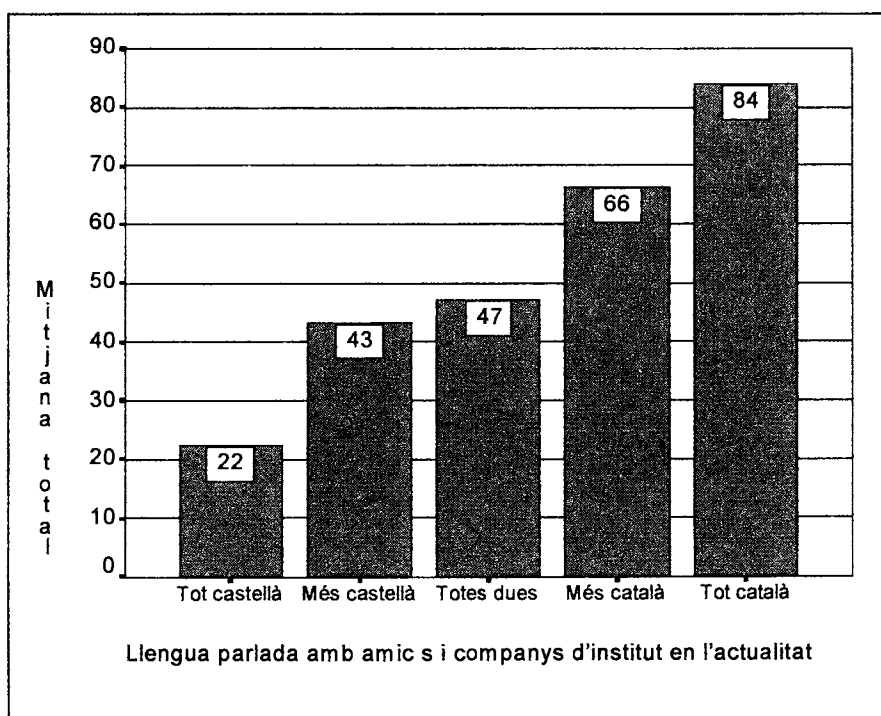
Gràfica 3: Mitjanes de pronoms febles totals segons els amics de l'escola

Aquesta taula mostra una progressió relativament irregular. A més, el grup de "totes dues" és molt reduït (6 persones) i per tant poc significatiu. Crida l'atenció, però, el valor molt baix del grup d'ús exclusiu del castellà, on la meitat dels seus membres assistiren a una escola catalana o majoritàriament en català. En la resta de grups, excepte en el de "totes dues", la gran majoria de nois i noies havien anat a una escola catalana. La singularitat del grup de "tot castellà" també ve donada en part pels usos incorrectes (mitjana de 12,5), que no és gaire més elevada que la del grup de "més castellà" i "totes dues" (10,2 i 11,7 respectivament), però que és molt gran en proporció als usos correctes. Els grups de "més català" i "tot català" tenen unes mitjanes d'error de 6,6 i 6,5

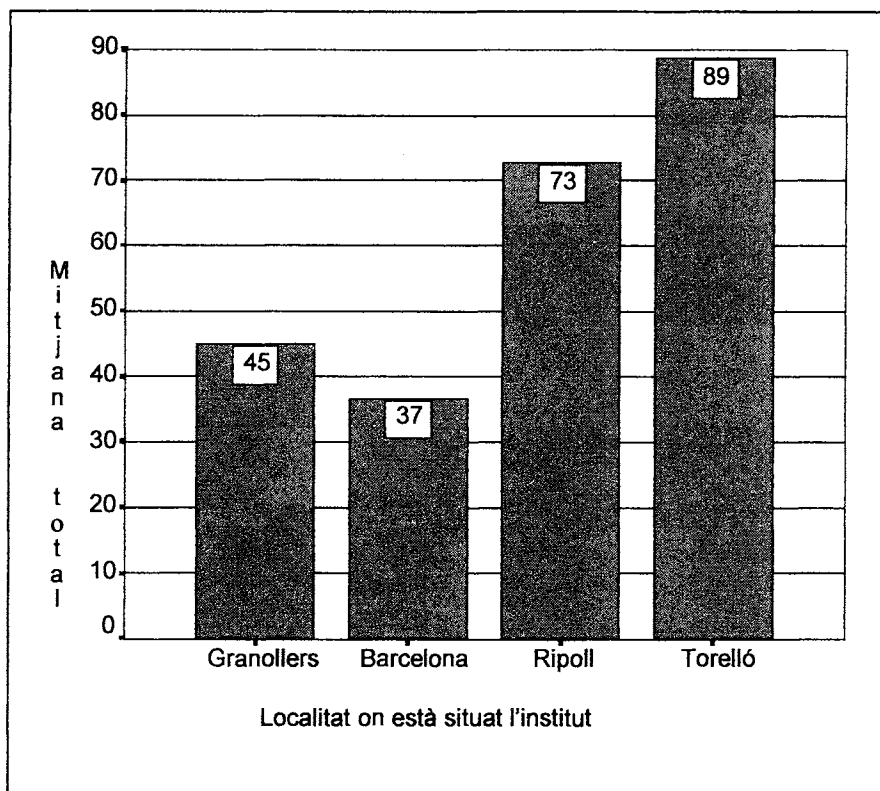
respectivament. Es veu clarament que aquesta variable ja ens “ordena” els resultats d’una manera més intel·ligible. Amb tot, la següent, que hi està molt estretament relacionada, encara ho fa més:

Gràfica 4: Mitjanes de pronoms febles totals segons la llengua d’amics i companys actuals

Aquesta gràfica ens mostra una gradació molt polida (tot i que el grup de “totes dues” només té quatre individus). Aquesta polidesa es repeteix si comparem els usos correctes (38,7;54,5;60,7;74,5;88,6) i els incorrectes (16,4;11,4;13,6;8,2;4,8). Aquests indicadors apunten efectivament al fet que la colla d’amics és un factor que incideix molt directament en l’aprenentatge de la llengua i en l’adquisició dels modes de construcció i expressió típics de la llengua oral.

Gràfica 5: Mitjanes de pronoms febles totals segons el lloc

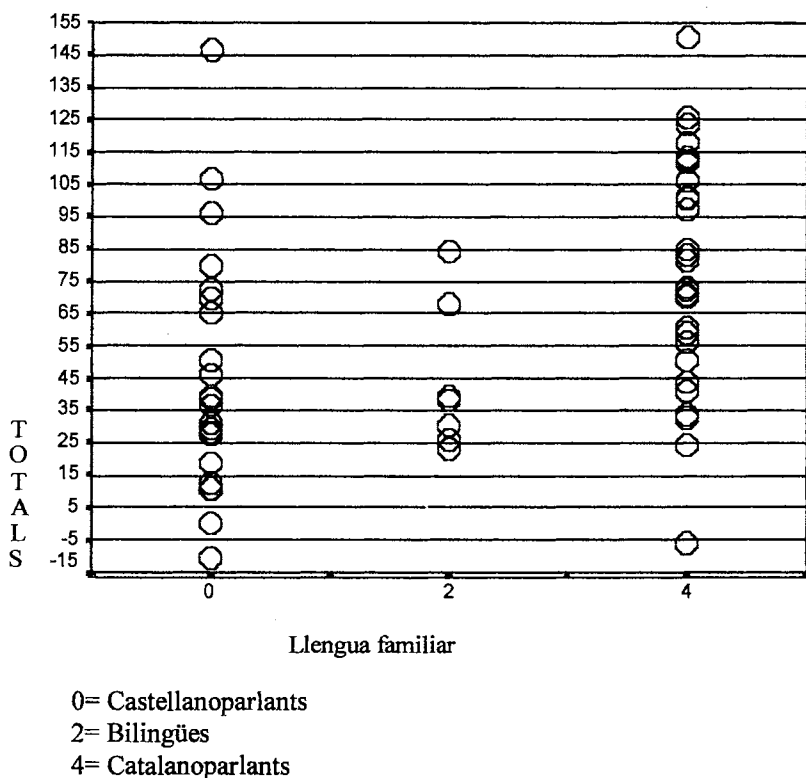

Amb aquesta gràfica, podem apreciar les clares diferències que hi ha entre les zones de predomini castellanoparlant i les de predomini catalanoparlant. La diferència entre Ripoll i Torelló s'explica, probablement, per la major presència del castellà entre els joves de l'institut de Ripoll on es van fer les entrevistes. D'entrada havíem cregut que Barcelona donaria uns resultats més alts que Granollers per tractar-se d'un centre amb una presència molt més significativa de catalanoparlants entre els estudiants. Per tant, la diferència entre Barcelona i Granollers caldrà estudiar-la amb més deteniment a través de l'anàlisi d'agrupacions més endavant. Per ara, un cop vista aquesta relació tan clara entre el lloc i l'ús de pronoms febles, ens vam plantejar de veure fins a quin punt

aquesta variable tenia un valor predictiu semblant a les anteriors. Per a calcular això, calia crear un interval que donés un valor a cada lloc, valor que s'hauria d'interpretar com la presència relativa del català i del castellà en l'entorn social dels individus independentment de la llengua que parlessin amb les persones amb qui tenien més relació. D'entrada, havíem pensat que aquesta variable es podia ordenar de la forma com consta a la gràfica (1: Granollers, 2: Barcelona, 3: Ripoll i 4: Torelló), però els resultats indicaven més aviat que estàvem davant d'un factor on el tipus de centre semblava tenir poca influència. Per tant vam acabar codificant Barcelona i Granollers amb un zero i Ripoll i Torelló amb un quatre. Sorprenentment, aquest factor presentava un grau de correlació molt alt (0,534), amb la qual cosa se situava en segon lloc respecte de les que havíem calculat anteriorment, per davant de la llengua familiar, de l'escola i dels amics de primària. Això ens va empènyer a incloure aquesta variable dins l'anàlisi d'agrupacions que presentem a continuació.

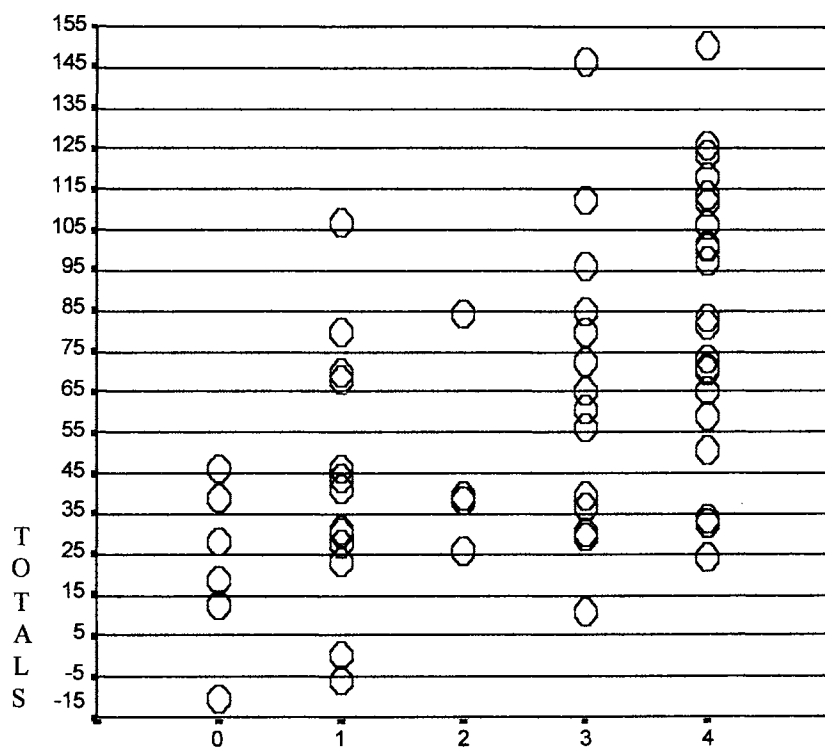
Abans, però, d'entrar en la confecció d'agrupacions, és interessant analitzar una altra dada relacionada amb la comparació de les mitjanes: la desviació típica. La desviació típica mesura fins a quin punt els diversos valors d'una variable o d'un grup de casos difereixen de la seva mitjana. Una desviació petita implica que la majoria de casos d'un grup tenen un valor semblant i una desviació alta implica que hi ha moltes diferències internes dins aquell grup. En la majoria de casos que hem estat veient, els índexs de desviació eren força alts. Per exemple, el grup d'escola catalana i el grup format per la resta d'individus presenten unes desviacions típiques molt semblants (36,2 i 37,1 respectivament). Si el grup d'escola catalana té una mitjana de 69 i l'altre de 47, això vol dir que hi ha molts valors coincidents en els dos grups (els baixos del primer i els alts de l'altre). Exactament el mateix passa amb els grups fets segons llengua familiar (36,2 per a castellanoparlants i 36,3 per a catalanoparlants). Per fer-nos una idea més visual d'aquests valors de dispersió, podem veure com es distribueixen en la gràfica 6:

Gràfica 6: Dispersió dels totals de pronoms febles segons llengua familiar

A simple vista ja es veuen uns valors molt poc ordenats i poc concentrats: podem trobar una mica de tot en cada grup, però amb diferències en els punts de concentració. Pel que fa al grup d'amics, tot i que les desviacions típiques continuen essent altes (20,3; 31,6; 25,6; 35,4; 33,9), ja són lleugerament més baixes. A mesura que avancem cap a valors més alts, aquestes són cada cop menors en proporció a les seves mitjanes, de forma que el quocient entre desviació típica i mitjana del grup "sempre català" és el més reduït de tots els calculats fins ara. Aquesta és una de les característiques que fan que aquesta variable sigui la més indicativa.

Gràfica 7: Dispersió dels totals de pronoms febles segons llengua dels amics

Llengua parlada amb amics i companys d'institut en l'actualitat

- 0= Sempre castellà
- 1= Majoritàriament castellà
- 2= Totes dues llengües
- 3= Majoritàriament català
- 4= Sempre català

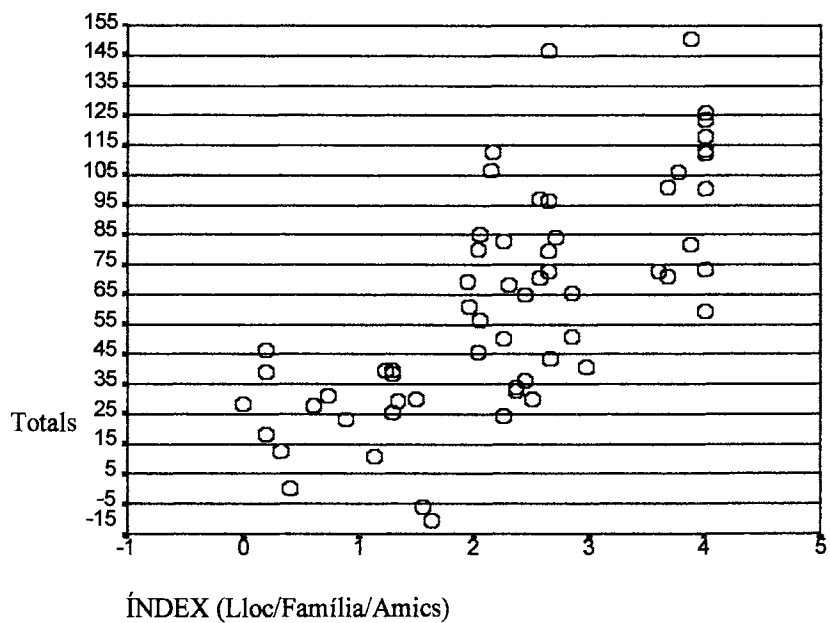
Tot plegat configura ja uns grups més o menys diferenciats: sobretot el primer, (malgrat el poc nombre de casos) respecte del quart i el cinquè, amb un espai de coincidència (casos amb valors semblants) molt reduït.

Fins aquí l'única cosa que hem pogut apreciar és que, efectivament, la colla d'amics sembla ser l'indicador més sòlid que ens permetria predir, amb un marge d'error relativament alt (sobretot entre els individus que es mouen en ambients més o menys bilingües) l'ús dels pronoms febles des d'un punt de vista estadístic. Ara passarem a aplicar un procediment d'anàlisi que ens permet considerar diverses variables conjuntament en lloc d'analitzar-les per separat. Es tracta de l'anàlisi d'agrupacions o de conglomerats. En aquesta anàlisi, el que es fa és generar matemàticament uns grups de casos en funció de les seves relacions de proximitat (numèrica) respecte de les variables que es tenen. Per a fer aquest càlcul vam transformar la variable "totals" en una variable de rang semblant a les altres (entre 0 i 4 amb intervals de 0,5) perquè totes les variables tinguessin un poder discriminador semblant. Les altres variables utilitzades foren "lloc", "llengua familiar" i "llengua dels amics". Vam eliminar la llengua de l'escola perquè ja s'havia vist que discriminava poc, i també la llengua dels amics de l'escola perquè ja estava força relacionada amb la dels amics actuals i era millor reduir tant com ens fos permès el nombre de variables. La llengua familiar hi fou inclosa, tot i el seu poc potencial discriminador, perquè és una variable òbviament important a l'hora d'interpretar les dades. Finalment la llengua dominant de l'àrea geogràfica hi fou inclosa pel fet que havia mostrat que guardava una correlació important amb les puntuacions de pronoms febles. De fet, un índex que vam construir combinant la llengua de la família, dels amics i de l'àrea geogràfica, on es donava a cada variable un pes proporcional a la seva correlació, fou el que mostrà la correlació més alta amb "totals" (0,713). Amb tot, la parella de variables més efectiva eren els amics i la zona amb diferència (0,708). La taula i la gràfica que venen a continuació reflecteixen aquest fet:

Quadre 4

		Llengua dels amics per lloc i totals agrupats															
		Barcelona-Granollers								Ripoll-Torelló							
		Totals agrupats								Totals agrupats							
		,0	,5	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	,0	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	
	,00		1														
	,50	1	1	1	1				1								
	1,00	1	1							1		2					
	1,50	1	1	1						2	1	1		1			
	2,00		1	2								1					
	2,50	1		1		1				1		1					
	3,00		1	1	1	1		1				3	1			1	
	3,50		1	2	1	1					1	2	1				
	4,00					1	1				1	2	1	4	2	1	

Gràfica 7: Ús de pronoms febles segons l'índex que inclou lloc, llengua familiar i llengua d'amics

Finalment, la variable “sexe” fou exclosa perquè no vam detectar diferències significatives entre nois i noies en l’ús de pronoms febles. De fet, tal i com argumenta Pujolar (1997), la relació entre el sexe i determinats trets lingüístics i culturals està mediatitzada per les identitats de gènere, de manera que és possible que calguin mostres molt més grans per tal de detectar diferències significatives en aquest aspecte.

En l’anàlisi d’agrupacions vam optar per fer sis grups, ja que les agrupacions de fins a cinc grups donaven conglomerats difícils d’interpretar perquè barrejaven configuracions de gent i de valors molt diverses. Els resultats són els següents:

Grup 1: 13 castellanoparlants de Ripoll i Torelló. La majoria (8) surten amb colles predominantment catalanoparlants i presenten valors mitjans i alts d’ús de pronoms febles. En aquest grup també hi ha 4 persones amb valors mitjans i alts que surten amb colles predominantment castellanoparlants. Només una persona que surt amb una colla castellanoparlant presenta, excepcionalment, un dels índexs més baixos de pronoms febles.

Grup 2: 8 castellanoparlants i bilingües de Barcelona i Granollers amb colles diverses, que fan un ús normal de les dues llengües i que apareixen amb puntuacions molt baixes de pronoms febles. **Grup 3:** 14 catalanoparlants de Ripoll i Torelló amb colles catalanoparlants i amb predomini de puntuacions mitjanes i altes de pronoms febles.

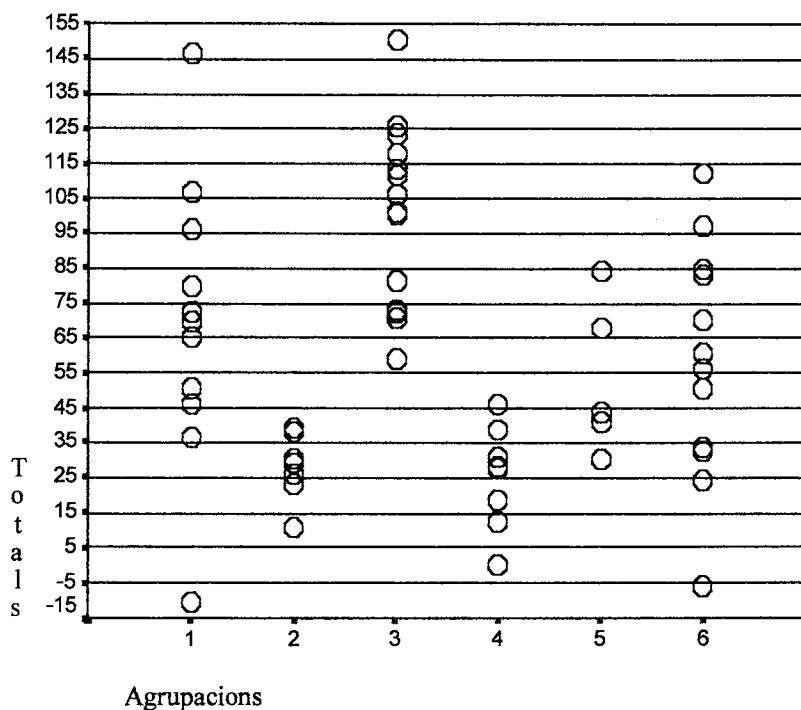
Grup 4: 8 castellanoparlants de Granollers i Barcelona de colles castellanoparlants i amb puntuacions molt baixes de pronoms febles (resultats semblants al grup 2).

Grup 5: 5 bilingües i catalanoparlants de Ripoll amb colles castellanoparlants i puntuacions mitjanes i baixes de pronoms febles.

Grup 6: 12 catalanoparlants de Granollers i Barcelona amb colles catalanoparlants i amb puntuacions molt diverses (amb predomini de les mitjanes) de pronoms febles.

Si donem un cop d'ull a la gràfica de dispersió d'aquesta agrupació, veurem que ja tenim uns grups prou coherents en els seus valors:

Gràfica 8: Dispersió dels totals de pronoms febles segons el grup

Heus ací, doncs, que a Ripoll i a Torelló, els nivells d'ús de pronoms febles dels castellanoparlants són alts i s'acosten força als dels catalanoparlants d'aquesta zona, els més alts de tots. En canvi, a Barcelona i a Granollers, tant les persones que parlen exclusivament castellà com les que tenen uns costums més bilingües presenten uns valors semblants i molt baixos. Els catalanoparlants de Barcelona i Granollers presenten una mitjana lleument inferior als castellanoparlants de Ripoll i Torelló, amb un grau de dispersió que fa que alguns estiguin als nivells superiors dels castellanoparlants i bilingües de la seva mateixa zona i uns

altres als nivells inferiors dels catalanoparlants de les zones de llengua catalana. Finalment, hi ha un grup interessant de bilingües i catalanoparlants de Ripoll que presenten valors relativament baixos d'ús de pronoms febles. Els resultats d'aquest grup sembla clar que són donats pel fet que es tracta de persones que surten amb colles predominantment castellanoparlants que hi ha en aquesta ciutat.

Aquests resultats ens suggereixen que hi pot haver dues tendències bàsiques en el català oral pel que fa a l'ús dels pronoms febles i de totes aquelles construccions que hi estan relacionades. La primera és l'ús molt restringit de pronoms febles i construcció més o menys castellanitzada en les zones amb predomini castellanoparlant, com l'àrea metropolitana de Barcelona i alguns grans centres urbans del seu entorn. Cal tenir en compte que la nostra mostra havia igualat artificialment els tipus d'individu. Els mestres d'aquestes zones deuen sentir ben pocs pronoms febles quan la majoria d'estudiants corresponen als tipus 2 i 4. Amb tot, alguns grups mantenen un català molt semblant, en aquest aspecte, al parlat a les comarques de l'interior. En aquest darrer grup, els valors més alts provenien de la zona de Granollers i sembla que era degut al fet que alguns entrevistats de Granollers i de pobles del voltant havien viscut efectivament en entorns predominantment catalanoparlants abans d'anar a l'institut on es va dur a terme l'estudi. És possible, doncs, que als centres històrics de ciutats i pobles d'aquesta zona es mantingui una comunitat catalanoparlant molt més cohesionada lingüísticament que a Barcelona ciutat.⁶ La segona tendència és, naturalment, el predomini d'un català gramaticalment més genuí en les zones de predomini catalanoparlant, amb independència de la llengua familiar de les persones. En aquesta zona, l'excepció la marquen persones de tots els entorns lingüístics familiars que s'associen a grups de joves castellanoparlants, alguns dels quals fan una certa militància del fet de parlar en castellà, tal i com explicaren en les entrevistes.

Els resultats insinuen, doncs, que podrien estar emergint dues àrees "dialectals" amb diferències lingüístiques notables provocades per la

⁶ Un altre factor podria haver estat, naturalment, el treball dels mestres de l'institut de Granollers (per exemple, un èmfasi especial en la llengua oral a classe). Aquest és un factor, però, que no tenim elements per valorar.

forta pressió del castellà en les zones urbanes i el clar predomini del català en zones semiurbanes o rurals. L'origen d'aquesta forma de català urbà, molt castellanitzat, sembla que s'ha d'anar a buscar en el procés d'aprenentatge del català per part dels castellanoparlants. Es tractaria doncs, en el seu origen, d'un fenomen d'aprenentatge de L2. Amb tot, cal no exagerar l'impacte real que pot tenir aquest fet. Al cap i a la fi, sembla que la majoria de castellanoparlants d'aquesta zona utilitzen poc el català quotidianament. Això vol dir que la percepció que poden tenir, per exemple, els educadors sobre el català que s'hi parla podria resultar distorsionada pel fet que en la situació classe es fa parlar en català més o menys a tothom, mentre que el català que es parla fora de classe té més possibilitats d'acostar-se al típic de catalanoparlant. Amb tot, sembla clar que aquest català de L2 està tenint un impacte, tot i que desigual, sobre els que parlen català com a L1 o com a llengua més habitual, la qual cosa es fa palesa amb els valors més baixos d'ús de pronoms febles que té aquesta població (vegeu quadre 5). En aquest sentit, les dades ens suggereixen una idea interessant de com es produeix aquest "impacte" del català dels castellanoparlants sobre els propis catalanoparlants. Tractar aquest fenomen com un cas d'interferència pel fet que es dona en individus que parlen les dues llengües, en aquest cas, catalanoparlants que parlen castellà més o menys sovint fóra negligir l'altra cara del fenomen, prou important quant als seus efectes i que també cal tenir en compte: que la manca o ús reduït de pronoms febles no dona pas lloc, en la majoria dels casos, a construccions impròpies del català oral. Com hem dit, els valors "negatius" no augmentaven pas correlativament amb la disminució dels "positius". Tot i que el quadre 5 mostra una certa tendència en aquest sentit (com més baixos els positius, més alts els negatius), tot apunta que les construccions amb pronoms febles són simplement substituïdes per unes altres construccions, també correctes, sense pronoms febles. De fet, el grup de catalanoparlants d'àrea de predomini castellà (grup 6) presenta el segon nivell més baix de valors negatius, pràcticament empatat amb els castellanoparlants de Ripoll/Torelló (grup 1), alhora que presenta una mitjana de positius sensiblement inferior. Això suggereix que, probablement, els joves catalanoparlants de zones urbanes estan adoptant formes de construcció gramaticalment correctes, però que s'utilitzen més freqüentment en castellà. És a dir, que no es tracta d'una interferència

d'una estructura gramatical castellana sobre el català, sinó del que hem anomenat una "interferència encoberta", en la qual l'efecte de l'altra llengua concerneix, d'antuvi, la freqüència d'ús i, eventualment, la substitució d'uns recursos gramaticals específics per altres construccions de la llengua, menys genuïnes però no alienes al sistema. És probable que aquest fet tingui conseqüències importants en la forma com s'organitza l'estructura narrativa en el discurs oral. Aquest podria ser un tema interessant per a un estudi posterior.

Quadre 5: Mitjanes i desviacions típiques de positius, negatius i totals per a cada grup

Agrupacions		+	-	Totals
1	Mitjana	77,4264	7,8403	69,5861
	N	13	13	13
	Desv. típ.	34,3006	7,6203	37,2784
2	Mitjana	45,3397	15,6911	29,6486
	N	8	8	8
	Desv. típ.	13,7392	9,5970	9,8693
3	Mitjana	104,4141	3,7809	100,6332
	N	14	14	14
	Desv. típ.	26,6978	4,9630	25,9985
4	Mitjana	38,4901	13,1411	25,3490
	N	8	8	8
	Desv. típ.	13,2119	8,2163	14,7239
5	Mitjana	63,8400	10,3536	53,4864
	N	5	5	5
	Desv. típ.	19,1004	6,3696	22,1028
6	Mitjana	66,1456	7,7192	58,4264
	N	12	12	12
	Desv. típ.	30,4689	5,3486	33,7062
Total	Mitjana	70,8654	8,8319	62,0336
	N	60	60	60
	Desv. típ.	33,9560	7,7379	37,5956

En tot cas, les dades suggereixen idees interessants pel que fa a la interpretació de les possibles causes d'aquest conjunt de fenòmens i també pel que fa a la posició que podria prendre-hi l'escola en relació a l'ensenyament del català. Ja hem indicat més amunt que les dades no deixaven entreveure si l'escola tenia un impacte significatiu sobre l'ús de pronoms febles. Tot semblava apuntar que d'altres variables eren molt més importants. Hi ha un seguit de factors que ajudarien a explicar l'aparentment baixa influència de l'escola en aquest procés, així com la quasi coincidència en els valors dels castellanoparlants i bilingües de les zones de predomini castellanoparlant.

En primer lloc, les característiques de la pràctica educativa habitual pot ser que dificultin l'aprenentatge dels pronoms febles. Al cap i a la fi, un ús baix de pronoms febles no es pot tractar com a "falta" en la majoria dels casos, ja que no comporta l'ús de construccions incorrectes. Això fa segurament que aquesta qüestió passi desapercebuda en la pràctica de correcció habitual i que només es tracti en les lliçons que toquen el tema específicament.

En segon lloc, hi ha la qüestió de si l'ús dels pronoms febles no podria ser característic de determinats registres que cada cop són menys presents en els usos habituals orals i escrits dels joves. Cal tenir en compte que aquests pronoms tenen, ultra la funció anafòrica, una funció dítica. És a dir, que el seu significat està sotmès sovint a les relacions de referència que s'estableixen amb elements externs a la frase ("Tira-l'hi! Tira-l'hi!" —el paper a la paperera). Aquest tipus de funcions s'aprendrien només a través de l'ús parlat col·loquial i quotidià amb o entre catalanoparlants, cosa que exclouria la possibilitat d'aprendre a utilitzar aquests pronoms en el cas de les persones poc exposades a usos informals en català (per exemple, els que sempre parlen castellà amb els amics). Per altra banda, la funció anafòrica, de cohesió textual i interna al discurs ("Mira, porta la carpeta! Agafa-la-*hi*!") sembla estar també absent dels textos típics dels mitjans de comunicació. A tall de dada il·lustrativa, vam comptabilitzar el nombre de pronoms febles utilitzats en dues notícies de diari semblants (de l'*Avui* i del *Punt*), amb el mateix procediment seguit amb les entrevistes, i vam obtenir unes puntuacions de 0 i 12 respectivament. És a dir, que aquests escrits presentaven uns valors semblants als dels castellanoparlants i bilingües de Barcelona i Granollers.

Caldria fer un estudi més aprofundit de l'ús dels pronoms febles als mitjans de comunicació. Però, en tot cas, sembla que la tendència a articular la cohesió textual basant-se en sinònims (que segurament es dona també en els textos orals de ràdio i televisió, que són objecte d'una acurada preparació prèvia) dona lloc a un ús molt reduït dels pronoms febles. Essent els mitjans de comunicació un altre input important per a l'aprenentatge lingüístic al costat de l'escola, és possible que tampoc no contribueixin a l'aprenentatge d'aquests elements lingüístics.

Joan A. Argenter
jargenter@iec.es

Joan Pujolar
jpujolar@campus.uoc.es

Elisenda Vilardell
ilftm@cc.uab.es

Referències bibliogràfiques

- ARGENTE, J. A. (ed.) (1991), *Debat sobre la normalització lingüística*, I.E.C., Barcelona.
- GLASER, BARNEY G. i STRAUSS, A. L. (1967), *The Discovery of Grounded Theory: strategies for qualitative research*, Aldine Publishing Co., Nova York.
- GOFFMAN, E. (1974), *Frame Analysis. An essay on the organisation of experience*, Harper & Row, Nova York, reeditat per Penguin Books (1975), Harmondsworth.
- LABOV, W. (1972), *Sociolinguistic Patterns*, Basil Blackwell Ltd. (1985), Oxford.
- PAYRATÓ, Ll. (1990), *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, 2a. ed., Universitat de València, València.
- PUJOLAR, J. (1997), *De què vas, tio?*, Editorial Empúries, Barcelona.

Imatges del contacte de llengües en la conversa

Luci Nussbaum

(Universitat Autònoma de Barcelona)

El contacte de llengües ha estat un fet àmpliament debatut al llarg de la història dels estudis sobre el llenguatge humà. L'impacte entre sistemes lingüístics ha estat observat des de perspectives lingüístiques diacròniques, sincròniques (a vegades normatives) i també psicolingüístiques, quan es tracta de la parla individual d'aprenents o de bilingües. Des de fa relativament poc, empena per altres disciplines veïnes interessades en la comunicació humana, la lingüística ha delimitat com a objecte d'estudi el contacte de llengües en els intercanvis entre individus. Sense voler fer un recorregut per la història dels interessos comuns en l'estudi del contacte de llengües, tractaré en les pàgines que segueixen del que suposa, al meu entendre, adoptar una perspectiva conversacional per estudiar l'ús de més d'una llengua en la interacció i presentaré un model de situacions de parla que pot ser útil per delimitar el camp.

1. Lingüistes, creadors i usuaris

Com ja s'ha dit altres vegades, la terminologia que fa referència al contacte de llengües (alternances, manlleus, transferències, interferències, interllengües, etc.) il·lustra fins a quin punt els estudis de la realització verbal són dependents d'una lingüística que se situa, per observar l'ús, en l'espai configurat per la representació d'un sistema de comunicació homogeni i preexistent als moments que li donen vida. Segurament aquesta visió de la producció dels individus té a veure amb el fet que, des del seu naixement, la lingüística moderna s'hagi decantat per l'estudi dels sistemes abstractes, deixant de banda tot allò que fa referència a l'ús. Cal remarcar, però, que en el *Curs de Lingüística General*, Saussure ja dedica una part

important de la seva obra a qüestions relatives al contacte de llengües, tot assenyalant que l'unilingüisme en un territori és més aviat un fenomen excepcional. No voldríem relatar aquí la història de les relacions entre les diferents lingüístiques ni criticar les perspectives que observen el contacte de llengües des del sistema, amb una visió uniformista. La lingüística de "la llengua" —per oposar-la a la lingüística del discurs, de la interacció o de la conversa— té un paper social decisiu en la definició de situacions de pèrdua o de canvi de llengües i en la restitució de la història lingüística de les comunitats. Ara bé, l'opció de fer abstracció de la variació per poder estudiar el sistema de les llengües ha alentit el desenvolupament de la lingüística de la parla a Europa.

En contrast amb els lingüistes del sistema, els creadors que han volgut donar-nos imatges de la realitat han entès la variació lingüística com un fet indestriable de la relació social i han recorregut, en les seves produccions novel·lístiques i de cinema, a la variació lingüística com a recurs per atribuir identitats als seus personatges. Així algunes obres literàries i cinematogràfiques (re)creen el contacte de llengües en àmbits de representació de la realitat que l'espectador identifica com espais de variació: al llarg de fronteres polítiques; entre comunitats lingüístiques establertes en un mateix territori; en zones que han sofert processos de colonització; en les relacions ocasionals de turisme o de negoci entre persones que parlen llengües diferents; en les relacions d'aprenentatge natural, entre immigrants i autòctons, o institucional, entre alumnes i docents.¹

L'usuari, per la seva banda, és alhora un creador i un lingüista. És creador perquè manipula les llengües que coneix i és capaç de bastir, a partir d'aquest coneixements, nous sistemes útils per a la comunicació. Així pot recórrer a totes les seves capacitats cognitives per elaborar els seus enunciats (pensem en les interllengües o idiolectes propis de qui està en procés d'adquisició d'una llengua segona o estrangera) i pot, a partir de les hipòtesis sobre els coneixements de l'interlocutor, utilitzar les llengües per produir efectes retòrics, donar relleu i color a les seves

¹ Podem trobar exemples en aquest sentit en pel·lícules recents com *La mirada d'Ulisses*, *Bellesa amagada*, *El cosí*, *Lisboa*, o en la darrera obra de Jorge Semprún (*Adieu vive clarté*), en la qual l'autor relata les seves relacions amb les llengües que aprèn.

paraules (pensem en les converses entre bilingües). És un lingüista “de la llengua” perquè observa i parla de l’ús a partir de la seva consciència del què és el sistema: l’ús és correcte o desviant, és ric, és pobre, no s’entén, fa riure. Però també és un lingüista “de la parla” perquè interpreta, a partir de determinades dades del context, el sentit dels enunciats que escolta, encara que aquests s’escapin a una explicació coherent des del sistema.

Quin és el lloc de qui estudia el contacte de llengües en la conversa, entre el lingüista “de la llengua”, l’usuari i les seves pròpies finalitats en tant que analista? Py (1994 1996) assenyala, reprenent una observació de Levinson (1983) que l’estudiós de la conversa es troba, davant els seus informadors, en una situació idèntica a la de l’usuari de la llengua davant els seus interlocutors. En efecte, la conversa ofereix a l’analista dades molt valuoses perquè pot observar com el destinatari d’un torn de parla dóna sentit i, en alguns casos, avalua, en la seva resposta, els enunciats que li han estat adreçats. Com veurem, l’analista pot prendre dues opcions, o bé situar-se fora i interpretar els fenòmens observats des d’una determinada perspectiva disciplinar o bé interpretar les produccions verbals com ho fan els usuaris.

2. Una parla homogènia?

És interessant de constatar que les avaluacions de l’usuari respecte de les produccions verbals d’altres semblen reposar en una doble representació segons la qual l’ús del llenguatge, d’una banda, es realitza a través d’un codi únic, compartit per qui parla i pels seus interlocutors i, d’altra banda, que aquest codi representa significats també compartits per tothom. La parla quotidiana, però, contradiu sovint aquesta doble representació, com veiem en el cas següent:

- (1) E: empleat
C: client

En una entitat bancària. C es queixa perquè no pot treure diners de la seva llibreta des del caixer. E li demana la llibreta, la introdueix a l’ordinador i espera.

1 E - tenia ordres de no operar en caixers | si vol [continuar]

2 C - [no l’entenc]

- 3 E - (més lentament que abans) vull dir que la llibreta tenia un ordre de no operar en caixers | vol dir que vostè no pot operar | no pot treure diners
- 4 C - ah: | sí | jo vull poder (assenyalant el caixer)
- 5 E - esperi's un moment

Malgrat la transparència de paraules com “ordre”, “operar” i “caixers”, el client no és capaç d'interpretar el sentit de la combinació dels mots en l'enunciat de l'empleat. L'explicitació de la no comprensió per part de C porta E a utilitzar a una sèrie de recursos de facilitació de la comprensió: parlar més lentament, anunciar la repetició (“vull dir”), repetir l'enunciat incloent el referent (la llibreta) i reformular restringint l'abast de la paraula “operar”. Aquests són procediments habituals que realitzen els parlants per a reparar, com en el cas precedent, un problema de comprensió o per prevenir-lo quan la condició o l'estatus social de l'interlocutor fa suposar que la conversa no pot desenvolupar-se sobre una reciprocitat de competències.

Existeix a Europa un corrent, desenvolupat sobretot per equips suïssos (dirigits per Georges Lüdi i per Bernard Py de les universitats de Basilea i Neuchâtel, respectivament), que ha tractat a fons la manifestació conversacional d'una asimetria palesa en el domini del codi usat pels parlants. De les situacions en què els obstacles de comunicació són un tret essencial, els autors en diuen *exolingües*, per oposar-les a aquelles, anomenades *endolingües*, en les quals no apareixen marques d'incomprensió o d'operacions adreçades a facilitar la producció. Podem preveure situacions *exolingües* en les interaccions entre nadius i estrangers, entre docents i alumnes, entre adults i infants, entre experts i no-experts. Ara bé, el malentès o simplement la interpretació divergent entre interlocutors no és només pròpia de situacions a priori asimètriques. Els estudis de la conversa i la pragmàtica en general han demostrat fins a quin punt la significació es construeix localment a partir de tot un conjunt d'operacions que els interlocutors utilitzen com a pistes per donar sentit a les activitats discursives (Tusón 1996). Més enllà doncs de l'existència d'un codi compartit, la intercomprensió reposa damunt el principi social de cooperació descrit per Grice, que consisteix a inferir, a partir de determinades pistes, el sentit de les paraules. Podríem dir que el codi lingüístic és un instrument molt delicat, la fragilitat del qual resideix en no

ser ni exactament igual per a tots els individus d'una mateixa comunitat lingüística ni unívoc (cf. el sentit de les paraules "ordre" i "operar" en l'exemple precedent).

Està clar però que el caràcter exolingüe d'una conversa no és un a priori determinat pels estatus socials de les persones sinó que cal que se li atorgui aquesta condició a través del tractament discursiu dels problemes que es van presentant. Mentre els parlants de forma conscient o inconscient passen pel damunt d'allò que un observador extern podria qualificar de problemes de comprensió, la interacció restarà endolingüe. Així doncs una conversa pot passar per zones exolingües o endolingües segons els locutors decideixin tractar o deixar de banda els obstacles de comunicació (Py 1997).

Els estudiosos de la conversa exolingüe han descrit amb detall les operacions que realitzen els individus per resoldre els seus problemes d'intercomprensió. Quan la incomprensió és una hipòtesi, els parlants recorreran a una sèrie d'estratègies de simplificació i de reducció consistents en:

- simplificacions semàntiques, ús de formes analítiques i de lèxic senzill;
- simplificacions morfosintàctiques: hipotaxi, descomposició de predicats complexos, omissió de morfemes, reemplaçament de formes clíiques per formes tòiques, ús de formes verbals sense flexió, etc.;
- reduccions pragmàtiques: simplificació del tractament de la cortesia, explicitació de les intencions, reducció de les finalitats, entre d'altres;
- reduccions en el tractament dels temes: referència a l'aquí i ara, focalització, descomposició...;
- explotació dels recursos paralingüístics: ritme lent, pauses freqüents, articulació exagerada, gestualitat marcada, etc.;
- ampliació de les relacions interlocutives: freqüent verificació de la comprensió, mostres de recepció dels missatges...

En definitiva, es tracta de l'explotació de totes les possibilitats lingüístiques i pragmàtiques del repertori d'un parlant donat per modelar varietats que s'acostin a les possibilitats de comprensió i d'interpretació per part de l'interlocutor (Pujol i Véronique 1991, Bange 1992). Aquestes estratègies són utilitzades pel "locutor fort" per facilitar la comprensió als aprenents (*teacher talk*), als nens (*baby talk*), als estrangers (*foreigner talk* o *xenolecte*) i pel "locutor feble" (no nadiu, aprenent) amb la mateixa

finalitat però també per autofacilitar-se la tasca de parlar i per tal d'evitar l'error.

Si aquests procediments són observables en el discurs individual dels individus, els estudiosos de l'exolingüisme han descrit també les activitats interlocutives que realitzen els parlants per regular el discurs (Gülich 1986, Dausendschön-Gay i Krafft 1994). La metàfora de *bricolatge interactiu* il·lustra tot el conjunt de mètodes utilitzats pels individus per entendre's en el moment en què s'evidencia l'asimetria entre els seus repertoris. Aquests mètodes consisteixen, per part de l'interlocutor que domina el codi, a ajudar a comprendre o a produir els enunciats a l'interlocutor "feble" i, per part d'aquest, en freqüents demandes d'ajut, d'explicació, de formulació o d'avaluació de les seves pròpies produccions. Vegem-ne un exemple en un fragment de conversa entre dues joves, una hispanoparlant (que vol aprendre anglès) i una japonesa (que vol aprendre espanyol) que es troben periòdicament per xerrar una estona en cadascuna de les llengües que l'una i l'altra volen practicar. En el fragment següent, J (la japonesa) està explicant a E (la hispanoparlant) el que ha comprat en unes rebaixes:

(2)²

33 J - ah sí sí pantalón estrecho negro / es la pantalón y yo pensaba
compraba comprar y yo encue- encontré esto y yo estaba muy
feliz \

34 E - sí / te gustó la ropa \

35 J - y otro es \ ahm \ cómo se dice *ensemble* \

36 E - um /

37 J - eh- como esto / más ligero y

38 E - fino hum hum

39 J - mismo color de *cardigan*

40 E - mismo color de \ que tu jersey éste

41 J - esto y

42 E - ah una chaqueta \

43 J - una chaqueta y com =esto=

44 E - =ya ya=

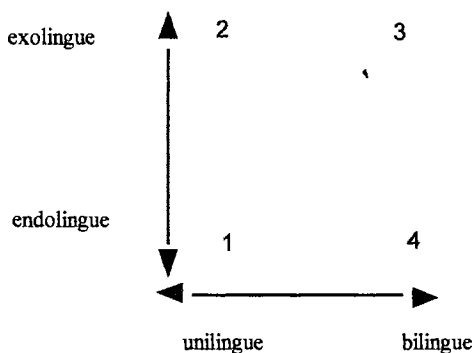
² Conversa enregistrada i transcrita per Shinji Nakamichi. Curs de doctorat del Departament de Didàctica de la Llengua i de la Literatura de la Universitat de Barcelona (1994-95).

- 45 J - pero mismo color
- 46 E - claro \ está bien no /
- 47 J - como tu
- 48 E - este color / este
- 49 J - color es diferente \ color es.. es.. es.. gris \
- 50 E - gris \
- 51 J - hum \ cómo su.. cómo se llama / sabes / en Japón nosotros
llamamos esto en *ensamble* \ porque mismo color de esto *form* y
chaqueta \
- 52 E - de la misma forma / quiere decir /
- 53 J - sí *not* forma pero chaqueta y suéter \
- 54 E - del mismo conjunto \
- 55 J - conju.. sou conjunto sí sí \
- 56 E - por ejemplo esto / y esto \
- 57 ah sí sí \
- 58 E - del mismo conjunto
- 59 J - conjunto
- 60 E - sí mismo conjunto
- 61 J - sí
- 62 E - cuando son dos cosas iguales
- 63 J - ah sí sí
- 64 E - por ejemplo un pantalón y una falda igual o una chaqueta y una
falda \ es conjunto \
- 65 J - conjunto \ vale y conjunto gris y *sweater*

Des del punt de vista de la construcció del sentit, la conversa entre J i E es caracteritzada per allò que Bange (1992) anomena *dobla focalització*, és a dir, atenció al tema de la conversa (les compres de J) i atenció als problemes de comunicació (en el fragment, codificació del concepte *conjunt*). Veïem com J recorre a un seguit d'estratègies (formulació en anglès, definició de la paraula, demanda explícita de traducció) per tal que E li doni la paraula que necessita de manera que la conversa pugui reprendre el tema central. Des del punt de vista de les identitats i de les relacions, podem observar que J, amb les seves activitats discursives, es col·loca en situació d'aprenent alhora que dona a E el rol d'ensenyant, establint així una mena de contracte didàctic implícit (De Pietro, Matthey i Py 1989). La possibilitat que E entengui els termes en anglès porta J a incloure en el seu discurs allò que Lüdi (1989) anomena

marques transcòdiques, és a dir elements (calcs, manlleus, alternances) d'un codi diferent del que s'està usant que serveixen als individus per a finalitats concretes.

L'estudi de dades recollides en contextos naturals condueix els equips de Basilea i Neuchâtel a proposar una tipologia d'interaccions que, atenent al repertori usat pels parlants, contempla situacions prototípiques de contacte de llengües (Lüdi 1989). L'esquema següent (pres de Matthey & De Pietro 1997) il·lustra, amb la combinació de quatre pols i dos eixos, quatre situacions ideals. El pol unilingüe representa l'ús d'una sola llengua en la conversa; el pol bilingüe l'ús de dos o més codis; el pol endolingüe aglutina els intercanvis en què no s'observen divergències entre els repertoris usats pels individus, mentre que en el pol exolingüe se situarien aquelles seqüències de la interacció en què s'evidencia asimetria en els codis dels interlocutors.

Així la conversa en contextos de contacte pot anar-se desplaçant en punts dels dos eixos representats i contenir seqüències il·lustratives de les quatre situacions dibuixades. La situació representada en 1 (unilingüe-endolingüe) mostraria seqüències en un sol codi i un grau mínim d'asimetria en els codis activats pels parlants. Com assenyalen els lingüistes suïssos, aquest tipus de situació és a la pràctica inexistent, atès que els repertoris dels parlants no són mai exactament equivalents ni remeten sempre als mateixos significats.

La situació representada en 2 (unilingüe-exolingüe) és característica d'intercanvis en un sol codi, però en els quals apareixen —com hem vist en el fragment (1)— problemes que afecten la comprensió o la producció; la divergència de repertoris es fa palesa perquè es realitzen activitats d'indicació del problema i activitats que condueixen a la seva solució mitjançant estratègies del tipus que s'han esmentat més amunt.

La situació il·lustrada en 3 (exolingüe-bilingüe) mostra també contextos en què emergeixen divergències de codi. Ara bé, en aquestes seqüències, els parlants recorren a altres llengües que coneixen com a estratègia per a pal·liar l'asimetria, per fer entendre els seus enuncisats o per codificar un terme no disponible en la llengua que s'està utilitzant, com hem vist en el fragment (2).

Finalment, la situació 4 (bilingüe-endolingüe) és representativa del que se sol anomenar conversa bilingüe, en la qual els interlocutors exploten les potencialitats que els ofereix el coneixement compartit d'altres codis. Des d'una perspectiva conversacional, Gumperz (1982) ha explicat el caràcter metafòric de les marques transcódiques en la conversa bilingüe i els ha atribuït un valor d'índexs de contextualització per a qui les ha d'interpretar (1992). Dins de la teoria de la contextualització, Auer (1995) fa una anàlisi seqüencial del contacte de llengües entenent que l'opció d'utilitzar una llengua o una altra pot estar motivada o bé per la preferència o la competència del parlant o bé per la construcció del discurs (especificació del destinatari, canvis de tema, etc.). En la mateixa línia, en Nussbaum i Tusón (1995 i en premsa) hem tractat de donar compte d'alguns aspectes del contacte de llengües català-castellà en activitats conversacionals a Catalunya.

3. Bilingüisme i normes socials

Sigui perquè el contacte de llengües ha estat analitzat prenent com a punt de referència sistemes concrets, sigui perquè s'ha estudiat en situacions de conflicte entre dues llengües, el monolingüisme ha estat considerat com la realitat habitual i el bilingüisme com un fet marcat (Myers-Scotton 1993). Les aproximacions de tipus estructural, tant les que estudien els aspectes gramaticals del contacte de llengües com les que

estudien les seves funcions pragmàtiques, presenten restriccions morfosintàctiques i llistes de funcions que poc ens diuen respecte del valor local de les marques transcòdiques. Igualment les aproximacions sociolingüístiques que estudien les alternances com a indicadors de determinades normes socials, drets i obligacions compartits pels interlocutors, fins i tot en els treballs etnogràfics, entenen que les normes preexisteixen a la interacció. Pujolar (1995) assenyala justament com la sociolingüística catalana ha adoptat també un punt de vista estructural, categoritzant els fenòmens amb etiquetes preestablertes segurament perquè aquesta concepció permet de relligar alternances amb normes socials d'ús de la llengua, en el sentit aracilià del terme.

Ara bé, en la conversa, les marques transcòdiques són, abans que els lingüistes les aïllin i les construeixin en objectes d'estudi, fenòmens que emergeixen en la interacció, formes que els parlants manipulen per aconseguir els seus objectius o per assenyalar les seves intencions. Des d'aquest punt de vista, els codis no serien únicament sistemes lingüístics sinó sobretot recursos a través dels quals els individus modifiquen, manipulen i negocien els seus repertoris (Mondada, en premsa). Com es podria adoptar una perspectiva que tingués com a objectiu l'estudi del recurs que suposa el multilingüisme?

En Nussbaum i Tusón (1995) hem tractat de mostrar com les anomenades normes d'acomodació convergent i divergent apareixen rarament en "estat pur" i això mateix assenyala Boix (1993) quan parla de "regateig" per qualificar els moments de la interacció en què els individus passen d'una llengua a l'altra. Semblaria doncs que les normes d'acomodació tan estudiades en la sociolingüística catalana són més aviat idealitzacions de qui investiga que no pas "realitats" construïdes sistemàticament durant la interacció. Des del nostre punt de vista, les tries i alternances són en la conversa procediments dels parlants per explorar els recursos lingüístics disponibles per reconstruir les relacions i les identitats. D'aquesta manera el conflicte entre el català i el castellà seria un fenomen entre d'altres que no es manifesta forçosament cada vegada que, en un intercanvi, català i castellà entren en contacte. Per poder parlar de conflicte en la conversa, cal que aquest sigui manifest i entès com a tal pels interlocutors al llarg de la interacció i que les tries i les alternances de llengua siguin interpretades com a *taxemes* (Kerbrat-Orecchioni 1988),

com a marques semiòtiques distribuïdores de lloc i de poder en la conversa, com a indicis de les relacions entre els individus en funció de les seves opcions de triar una llengua o altra i com a indicadors de les identitats que es volen representar en un moment determinat.

4. Els llocs de l'analista

El que s'ha dit fins aquí podria fer pensar que des de la conversa només es podrien descriure aspectes locals i parcials del valor que els parlants atribueixen a les marques transcòdiques. Però, perquè l'anàlisi sigui més que el retrat d'allò que s'esdevé en una interacció concreta, cal que pugui enllaçar, per la via de la comparació i del contrast, amb altres anàlisis i altres interpretacions dels fenòmens observats.

Al meu entendre i seguint Py (1994), explorar el contacte de llengües en la conversa té l'avantatge de poder examinar els fenòmens combinant una doble perspectiva èmica (o interior) i una doble perspectiva ètica (o exterior). Així, l'analista pot situar-se en una perspectiva èmica per explicar minuciosament i a través de les marques del discurs allò que fan els parlants des del seu propi punt de vista com a usuaris i segons les seves pròpies perspectives ètiques (en tant que destinataris, quan estan construint els seus enunciat) i èmiques (en tant que destinadors, quan estan interpretant els enunciat del seu interlocutor). L'analista pot col·locar-se també en una perspectiva ètica per observar, a través de les marques transcòdiques i, en general, dels usos de les llengües per part dels parlants, les dades objectives des d'una determinada aproximació teòrica per tal de relacionar els resultats del seu estudi amb els d'altres treballs. Des de l'espai exterior es podran fer tipologies de marques transcòdiques, models de contacte de llengües, més o menys generalitzables. Des de l'espai interior es descriuen i interpreten els mètodes que utilitzen els actors del discurs en situacions de contacte de llengües, *en* l'acció social i *com* a acció social (Auer 1995), entenent que els individus fan tries dins el seu repertori per realitzar les seves activitats quotidianes i que aquestes tries són alhora accions socials en el sentit que reconstrueixen la realitat des de prismes diversos.

Els dos punts de vista poden ser complementaris. El punt de vista extern tindrà un interès per als qui s'ocupen de l'evolució dels fenòmens de contacte, dels canvis de normes i dels canvis en el sistema de les llengües, pels qui s'interessen per l'adquisició de segones llengües i per la descripció de l'evolució de les interllengües i dels idiolectes dels aprenents, per exemple. El punt de vista intern hauria de permetre, com he dit abans, d'establir lligams entre els aspectes socials, els aspectes interactius i els aspectes individuals del contacte de llengües i retre compte de l'elaboració del discurs, és a dir la construcció del sentit, de la participació, de la relació social i de la identitat en situacions de contacte.

Luci Nussbaum
luci.nussbaum@cc.uab.es

Referències bibliogràfiques

- AUER, P. (1995), *The pragmatics of code-switching*, dins L. Milroy i P. Muysken (eds.), *One Speaker, Two Languages*, Cambridge University Press, Cambridge, pàgs. 115-135.
- BANGE, P. (1992), *A propos de la communication et de l'apprentissage en L2*, "Aile", 2, pàgs. 53-85.
- BOIX, E. (1993), *Triar no és trair*, Edicions 62, Barcelona.
- DAUSENDSCHÖN-GAY, U. i KRAFFT, U. (1994), *Analyse conversationnelle et recherche sur l'acquisition*, "Bulletin Suisse de Linguistique Appliquée", 59, pàgs. 127 - 158.
- De PIETRO, J-F, MATTHEY, M. i PY, B. (1989), *Acquisition et contrat didactique: les séquences potentiellement acquisitionnelles*, dins Weil i Fugier (eds.), *Actes du troisième colloque régional de linguistique*, Université des Sciences Humaines, Estrasburg, pàgs. 99-124.
- GÜLICH, E. (1986), *L'organisation conversationnelle des énoncés inachevés et leur achèvement interactif en situation de contact*, "DRLAV", 34-35, pàgs. 161-182.
- GUMPERZ, J.J. (1982), *Discourse strategies*, University Press, Cambridge.
- (1992), *Contextualization and understanding*, dins A. Duranti i Ch. Goodwin (eds.), *Rethinking Context*, CUP, Nova York.
- KERBRAT-ORECCHIONI, C. (1988), *La notion de 'place' interactionnelle ou les taxemes, qu'est-ce que c'est ça?*, dins J. Cosnier et al., *Echanges sur la conversation*, CNRS, Lyon.
- LEVINSON, S.C. (1983), *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge.

- LUDI, G. (1989), *Aspects de la conversation exolingue entre Suisses romands et allémaniques*, dins *Actes du XVIIe Congrès international de linguistique et philologie romanes*, Niemayer, Tübinguen, pàgs. 405-424.
- MATTHEY, M. i DE PIETRO, J. F. (1997), *La société plurilingue: utopie souhaitable ou domination acceptée?*, dins H. Boyer (ed.), *Plurilinguisme: "contact" ou "conflit de langues"?*, L'Harmatan, París.
- MONDADA, L. (en premsa), *Code-switching et linguistique des pratiques intractionnelles*, "Cahiers du Français Contemporain", 5.
- MYERS-SCOTTON, C. (1993), *Social Motivations for Code-switching*, Oxford University Press, Oxford.
- NUSSBAUM, L. i TUSÓN, A. (en premsa), *¿Existe una lengua base en la convesación bilingüe?*, dins *Actas del Primer Simposium Internacional sobre Bilingüismo*, Vigo, 21-25.10.97.
- (1995), *The ins and outs of conversation in Catalonia*, "Catalan review", IX, 2, pàgs. 199-221.
- PUJOL, M. i VÉRONIQUE, D. (1991), *L'acquisition d'une langue étrangère*, "Cahiers de la section de Sciences de l'Education", 63, Universitat de Ginebra.
- PUJOLAR, J. (1995), *The identities of "la penya": voices and struggles of young working-class people in Barcelona*, Tesi de doctorat, Universitat de Lancaster.
- PY, B. (1994), *Quelques remarques sur les notions d'exolingüisme et de bilingüisme*, "Cahiers de Praxématique", 25, pàgs. 79-95.
- (1997), *La conversation exolingue et la construction de la langue*, dins M. Grossen i B. Py (eds.), *Pratiques sociales et médiations symboliques*, Peter Lang, Berna, pàgs. 203-219.
- TUSÓN, A. (1995), *Anàlisi de la conversa*, Empúries, Barcelona.

Observació de la variació i el contacte de llengües en els neologismes¹

Judit Freixa, Elisabet Solé i M.Teresa Cabré
(Universitat Pompeu Fabra)

L'objectiu d'aquesta ponència és observar el contacte de llengües en els neologismes lèxics de la llengua general, prenent els manlleus com a exemple més il·lustratiu, a partir del corpus de l'Observatori de Neologia de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la UPF. Ens centrarem, d'una banda, en el procés d'incorporació dels referents (pas de xenisme a no-xenisme) i, d'una altra, en el procés d'adaptació de la forma (que anomenarem variació). Finalment, farem una anàlisi dels manlleus documentats l'any 1995.

1. Introducció

En primer lloc, dues remarques sobre el corpus de neologismes de l'Observatori de Neologia i sobre el concepte de neologisme de què partim.

El corpus de l'Observatori de Neologia està constituït per neologismes lèxics de la llengua general extrets de premsa d'àmplia difusió editada a Barcelona, en català i en castellà, des de l'any 1989. Concretament, els diaris buidats actualment per al català són l'*Avui*, el *Punt Diari* i la revista *El Temps* (abans, el *Diari de Barcelona* i el *Nou Diari*); per al castellà, *El País* i *La Vanguardia*. En aquest moment, el corpus conté 50.915 formes per al català i 30.604 per al castellà (entre

¹ Aquest article s'ha realitzat en el marc de la línia de recerca de neologia del grup de recerca Lingüística Aplicada: Tractament del Llenguatge (LATRAL) i, concretament, dels treballs de l'Observatori de Neologia, projecte finançat per l'Institut d'Estudis Catalans i l'empresa editorial Enciclopèdia Catalana.

neologia semàntica, formal i manlleus). Pel que fa al concepte de neologisme, l'Observatori parteix d'un criteri lexicogràfic, és a dir, es considera neologisme tota forma que no apareix en un determinat corpus lexicogràfic d'exclusió, o que hi apareix amb unes marques determinades que considerem indicatives de neologicitat (claudàtor, asterisc, etc.).

El contacte de llengües es pot manifestar en els neologismes lèxics de diferents formes, algunes de més transparents que d'altres per als parlants. D'una banda, l'alta productivitat de determinats processos i recursos de formació de paraules propis d'una llengua pot estar condicionada per processos paral·lels en una altra llengua; per exemple, l'alta productivitat d'algun afix en neologismes formats per derivació o de certes combinacions de radicals en unitats neològiques formades per composició. D'altra banda, el contacte de llengües també es manifesta en la presència d'unitats calcades o manllevades a una altra llengua.

En primer lloc, el contacte de llengües es pot observar en l'alta productivitat de determinats afixos motivada per la influència d'una altra llengua que té també aquest recurs de formació.

Per exemple, en català i també en castellà disposem d'una regla de formació de paraules que ens permet formar adjectius a partir del sufix *-al* adjuntat a un radical nominal.

[[R_N] -al]_A Ex.: espai comunicacional, nivell competencial,
taller ocupacional

Actualment es tracta d'una regla altament productiva, que deixa de banda altres recursos de la llengua que sovint alternaven amb aquesta regla derivativa (p. e. sintagmes preposicionals). Ex.: *espai de comunicació, nivell de competència*. Aquesta alta productivitat és motivada, en part, pel contacte amb l'anglès.

En segon lloc, cal destacar l'alta productivitat de determinades estructures en la composició nominal actual. Per diverses raons (economia del llenguatge, per exemple) però també fruit del contacte de llengües, actualment hi ha un nombre molt elevat de substantius compostos formats a partir de l'estructura següent:

[[R_N] [R_N]]_N Ex.: caixa-revista, aliment medicament

Pel que fa a aquests dos casos que acabem de veure —l'alta productivitat de determinats afixos en la derivació i de determinades estructures en composició nominal—, la percepció del contacte de llengües no és observable si no es prenen els neologismes lèxics en conjunt, ja que creiem que el contacte es manifesta en l'alta productivitat del procés de formació, no en el neologisme lèxic concret, que respon a regles pròpies de la llengua. En canvi, en els casos que veurem a continuació la percepció del contacte de llengües es manifesta de forma més o menys clara, segons si es tracta de manlleus o de calcs, en cadascuna de les unitats neològiques.

En tercer lloc, el contacte de llengües també es manifesta en alguns dels neologismes lèxics per derivació quan o bé el radical o bé l'afix és aliè a la llengua, és manllevat a una altra llengua. Per exemple: *autoestopista*, *esmaixada*, *driblador*. O bé, *moncloagate*, *lotogate*, *plutonigate*; *ponting*.

Una altra manifestació del contacte de llengües és el calc, entès com la traducció literal en una llengua d'una unitat lèxica d'una altra llengua. Per exemple: *cap rapat* (*skin head*), *disc compacte* (*compact disc*). Els neologismes per calc també inclouen unitats morfològicament complexes formades per un procés de derivació, com per exemple *esprintador* (*sprinter*).

I, finalment, de tots els neologismes lèxics d'una llengua, els que mostren de manera més clara el contacte de llengües són els manlleus, entesos com les unitats manllevades (forma i sentit) a una llengua, amb adaptació ortogràfica i fonètica o sense, o amb transliteració si es tracta de llengües amb alfabetos diferents. Per exemple: *aiatol-lah*, *ikastola*, *limusina*, *lifting*.

Per a aquesta ponència, doncs, ens centrarem en el grup dels manlleus i deixarem de banda els calcs —tot i que hi farem alguna referència— i la resta de processos esmentats.

2. Neologismes per manlleu

“L’emprunt est un phénomène linguistique dont l’étude va de pair avec l’histoire de la formation d’une langue. Aucun peuple, en effet, n’a pu développer une culture entièrement autochtone, à l’abri de tout contact avec d’autres peuples, qu’il s’agisse de guerres ou de relations économiques, si bien que, nécessairement, sa langue s’est trouvée en rapport avec une ou d’autres langues, et en a reçu une influence quelconque, si minime soit-elle.” (Guilbert 1975: 89)

Situats, doncs, els manlleus en aquest marc de contacte de llengües, entendrem que el manlleu no és necessàriament el resultat de les mancances d’un sistema lingüístic, perquè totes les llengües tenen els mitjans per denominar qualsevol realitat. “Més aviat, el manlleu respon a factors extralingüístics entre els quals destaca el contacte de llengües al costat d’altres com la producció tecnològica i la desigualtat econòmica, la identificació amb determinats grups de prestigi, la recerca d’originalitat expressiva, etc. Els motius, doncs, que expliquen la incorporació de manlleus en una llengua són bàsicament d’ordre sociocultural i socioeconòmic” (Guilbert 1975, citat a Cabré 1994: 97).

Pel que fa als diferents tipus de manlleus, la majoria d’autors distingeixen entre els *manlleus denominatius*, que serveixen principalment per designar una realitat, i els *manlleus expressius*, més espontanis i lúdics, que serveixen bàsicament per introduir expressivitat en la comunicació, per fer un ús més personal del llenguatge (*savoir faire*, per exemple).² Dins dels manlleus denominatius, és interessant de distingir els casos en què una llengua adopta un referent lligat a una forma —els anomenats xenismes— (per exemple, casos com *glasnost*, *perestroika*) dels casos en què només adopta una forma perquè el referent ja existeix en el context d’arribada (*dancing*, *esthéticienne*, etc.).

² Aquesta distinció no implica, però, que els manlleus denominatius no puguin tenir una funció expressiva i que els manlleus expressius no puguin tenir també una funció referencial en alguns casos.

2.1. *Procés d'incorporació dels referents: de xenisme a no-xenisme*

El concepte de *xenisme* sembla intuïtivament clar, però fent un repàs d'algunes definicions ràpidament s'observen divergències a diversos nivells que posen de manifest la dificultat d'establir-ne una de prou satisfactòria. Segons l'Office de la Langue Française, “s'anomena xenisme un manlleu lèxic que serveix per designar una realitat típicament estrangera que no té correspondència en la llengua que l'acull i que té un caràcter exòtic”. En canvi, el *Diccionari de la Llengua Catalana* (DIEC) defineix xenisme com: “mot estranger que designa una realitat d'una altra cultura i que és difícil de traduir”, sense establir on radica la dificultat de traducció i què s'entén per cultura, per exemple. De la mateixa manera que en la primera definició, és subjectiu què s'entén per *exòtic* i per *típicament estranger*.

Però si establir una definició satisfactòria és difícil, aquesta dificultat es manifesta màximament quan, davant d'una llista de manlleus, intentem decidir què és un xenisme i què no ho és; aquesta dificultat radica, evidentment, en el fet de no poder establir, en alguns casos, què és una realitat d'una altra cultura i què no; i, en molts altres casos, la dificultat apareix perquè no sabem dir si aquella realitat d'una altra cultura ja està incorporada a la cultura pròpia o no (seguint la definició de l'OLF, decidir quan el caràcter exòtic ja s'ha perdut prou com per considerar aquella realitat com a part de la cultura pròpia).

No podem dir si el xenisme ja està incorporat o no perquè, de fet, no tenim definit què significa “estar incorporat a una cultura d'arribada”; tan dubtós és saber quan un referent estranger ja està incorporat a la pròpia cultura, com què s'entén per “cultura pròpia o d'arribada”.

En una llengua podem referir-nos a una realitat ben pròpia només d'una cultura, i ho podem fer amb un xenisme. Però aquesta realitat pot exportar-se (ja veurem que podem referir-nos a totes les realitats d'una altra cultura, però que no totes poden exportar-se) i inicialment ens hi referirem amb una unitat manllevada de la llengua de partida i la considerarem xenisme. Pot passar, i passa, que aquest referent es vagi introduint i que cada vegada sigui més conegut per la comunitat de parlants de la llengua d'arribada fins arribar al final del procés (és a dir, que passi de xenisme a no-xenisme), moment en què aquella realitat que

sabem que era inicialment pròpia d'una cultura, i moltes vegades típica, ja la percebem com a part també de la nostra i aleshores ja no veiem la unitat amb què ens referim a aquest referent com un xenisme.

Per exemple, per il·lustrar referents que difícilment s'incorporen a una altra cultura, podríem destacar els següents:

— càrrecs, sobretot relacionats amb el món de la política: *aiatol·là*, *lehendakari*, *rais*

— referents que només existeixen físicament en un lloc determinat: *bateau-mouche*, *ikastola*

— moviments, sobretot polítics, que tenen lloc en un país determinat: *glasnost*, *intifada*

— altres realitats fruit del context i no exportables: *tifosi*, *geisha*, *jaima*, *kibbuts*.

En canvi, hi ha altres realitats ben típiques d'una cultura que sovint s'exporten:

— menjars típics: *pizza*, *papillotte*, *entrecote*, *carpaccio*, *ravioli*, *nacho*, *curry*

— música: *blues*, *jazz*, *rock*, *be-hop*, *soul*

— moda: *canotier*, *culotte*, *evasé*, *foulard*, *prêt-à-porter*.

És en aquest segon bloc on se'ns manifesta més clarament el problema: un manlleu com *blues* deixa de ser xenisme i en canvi *bossa nova* potser no? És difícil de justificar aquesta decisió des del moment que a la nostra cultura podem trobar grups que fan música brasilera, africana, etc. Per tant, quins paràmetres ens fan sentir una forma com a xenisme i una altra, no?

— Es tracta d'un paràmetre *temporal*, del temps que fa que s'està introduint aquesta realitat a la nostra pròpia realitat? Sembla que no, perquè, per exemple, fa més temps de la *bossa nova* que del *crossover* o de l'*acid jazz* i, aquests últims, no els considerem pas xenismes.

— Es tracta, doncs, d'un paràmetre *geogràfic*, de la distància física entre el lloc de la cultura de partida i del d'arribada? Sembla que tampoc, perquè la música argelina, per exemple, ens cau més a prop que l'americana i sentim la primera com a xenisme i la segona, no.

— Finalment, es tracta sobretot de la *distància cultural*, combinada però amb els paràmetres anteriors i amb altres paràmetres que tenen a veure amb l'experiència del parlant? Probablement sí. Un referent

cultural soviètic o oriental, per exemple, pot semblar-nos més llunyà (i ser més acostat en quilòmetres) que un referent dels EUA. Això ens porta a parlar del que anomenem *culturalització*, fenomen pel qual una cultura se superposa damunt d'una altra (entenent-ho no necessàriament com a substitució sinó com a addició).

En el nostre corpus tenim molts més manlleus de l'anglès que de cap altra llengua, més del 50%. Per al català, ni sumant francès, castellà, italià, alemany, basc, rus i la resta de llengües no arribem a tenir tants manlleus com de l'anglès. Ara bé, en el cas del rus, de l'alemany, del basc i de l'àrab, per posar uns quants exemples, gairebé la totalitat dels manlleus serien xenismes per a nosaltres. En canvi, molt poques de les unitats de l'anglès són percebudes com a xenismes. Per il·lustrar el que acabem de dir, podem comparar unitats com les següents:

*batzoki, ertzaina, perestroika, apparatxik, geisha, katarakan,
mullah, rastafari*

amb altres unitats com:

*afterhours, bluesman, bullshot, burger, country-jazz,
death-metal, drag-queen.*

L'explicació d'aquesta situació seria el fet que en la nostra cultura hi ha una certa predisposició generalitzada a introduir el que vingui de la cultura nord-americana de manera que aquella cultura conviu amb aquesta nostra, i això provoca que el procés del qual hem parlat abans d'introducció lenta de xenismes des de sentir-los com a llunyans fins a sentir-los com a propis, és a dir, el pas de xenismes a no-xenismes, s'acceleri en aquests casos. No tenim tant la percepció de xenismes perquè el referent arriba i s'introdueix ràpidament, sobretot en la població jove.

2.2. Procés d'adaptació de la forma: variació

Així com fins ara hem tractat el procés d'incorporació que afecta el referent de la unitat manllevada, ara ens centrarem en el procés que afecta la forma. Situats en el conjunt dels manlleus, vegem quines

possibilitats d'adaptabilitat tenen aquests neologismes, segons el grau d'integració al sistema lingüístic que els adopta i segons el tipus de manlleu; és a dir, analitzem el procés d'adaptació que afecta la forma.

L'observació dels neologismes del corpus de l'Observatori demostra que, d'una banda, com més integració en el sistema lingüístic presenta un manlleu, més possibilitats d'adaptació té per adequar-se als criteris fonètics, ortogràfics, morfològics, etc. de la llengua. D'altra banda, els manlleus bàsicament expressius i, dins dels denominatius, els xenismes (excepte en casos de transliteració o transcripció de llengües tipològicament allunyades) sembla que presenten menys possibilitats d'adaptació.

Entenem per *variació* el resultat en un moment donat d'aquest procés d'adaptació, és a dir, l'alternança de formes d'un mateix manlleu. Vegem a continuació quin tipus de variació trobem en els manlleus documentats a la premsa en català i en castellà, i a què respon:

(1) Variació formal manifestada en vacil·lacions gràfiques, normalment alternança de guionet, d'absència de guionet i de blanc. L'absència de blanc (amb guionet o sense) respon bàsicament a la necessitat d'indicar que es tracta d'unitats lexicalitzades i, probablement també, al desconeixement de la grafia original (per exemple: *after hours*, *after-hours*, *afterhours*; *laissez faire*, *laissez-faire*).

(2) Variació formal manifestada en vacil·lacions ortogràfiques, que responen al desconeixement ortogràfic, morfològic, de la llengua d'origen del manlleu. Per exemple: *yuppy*, *yuppie*; *kitsch*, *kistch*, *kitch*; *leitmotiv*, *leif motiv*; *tiffossi*, *tifossi*, *tifosi*.

Com veiem en aquests casos de variació no hi té a veure el grau d'integració sinó altres aspectes lligats a la competència del parlant. En canvi, la variació que tractarem a continuació respon al procés d'incorporació i d'estabilització del manlleu a la llengua d'arribada.

(3) Variació per escurçament del manlleu. Per exemple: *drag queen* / *drag-queen*, *drag*; *jet-set*, *jet*; *skin head*, *skin*; *top model*, *top*.

(4) Variació manifestada en alternances entre el manlleu no adaptat i el manlleu adaptat fonèticament i ortogràficament, és a dir, adaptació que afecta el vocalisme, el consonantisme o l'accentuació, tant si l'adaptació és total com parcial. Per exemple: *sponsor*, *espònsor*; *gin tonic*, *gintònic*; *off the record*, *off de record*; *performance*, *performança*;

rocker, roquer; sexy, sexi; zapping, zàping; cachet, catxet, caixet; collage, col·lage, col·latge.

(5) Variació manifestada en alternances entre el manlleu (adaptat o no) i la forma catalana corresponent. Normalment es tracta de calcs lingüístics. Per exemple: *skin head, cap rapat*.

Com s'ha pogut observar, doncs, la majoria de manlleus amb variació provocada pel procés d'adaptació de la forma són bàsicament denominatius no-xenismes i majoritàriament de l'anglès.

3. Anàlisi de les dades

Les dades utilitzades per a l'anàlisi que durem a terme a continuació corresponen a la totalitat dels manlleus documentats l'any 1995 tant per al castellà com per al català. Com es pot observar a la figura 1, es tracta d'un conjunt de dades força desigual entre les dues llengües pel que fa a la quantitat,³ i aquest és un aspecte que cal tenir en compte si se'n volen extreure dades comparatives; però d'altra banda presenten un percentatge molt similar per a cadascun dels recursos de creació de paraules noves.

	CATALÀ	CASTELLÀ
manlleus	1.395 (20%)	534 (21.4%)
semàntics	290 (5%)	79 (3.2%)
formals	5.050 (75%)	1.878 (75.4%)
TOTAL	6.735	2.491

Figura 1. Dades globals de 1995 per al català i per al castellà.

³ Aquest desequilibri respon a un buidatge superior de diaris en català que en castellà.

3.1. Observació de la llengua de procedència dels manlleus

A la figura següent podem veure en percentatges (separadament per al català i per al castellà) les llengües de procedència dels manlleus.⁴

CATALÀ		CASTELLÀ	
anglès	54.3 %	anglès	61.5 %
castellà	22.1 %	francès	11 %
francès	11.5 %	català	8.7 %
italià	3.5 %	italià	4.2 %
alemany	1.3 %	alemany	2.4 %
basc	0.7 %	basc	1.4 %
rus	0.7 %	rus	1.4 %
grec	0.2 %	grec	0.2 %
altres ⁵	5.4 %	altres	5 %

Figura 2. Percentatges segons la llengua de procedència dels manlleus.

La dada més destacable és la preponderància de l'anglès tant per al català com per al castellà (en ambdós casos supera el 50%). El fet que per al castellà sigui un percentatge encara més important va lligat a un altre factor: que el percentatge del castellà per al català i del català per al castellà és també diferent; de manera que aquestes dues dades s'equilibren mútuament. En qualsevol cas, és certament destacable aquest 22% de manlleus del castellà per al català (la segona llengua en ordre quantitatiu, abans que el francès) i la diferència que representa que per al castellà no sigui la segona sinó la tercera llengua, amb un percentatge molt més baix, el 8,7%. Finalment, és important d'observar que, deixant de banda les dues diferències comentades, la resta de percentatges són molt iguals per al català i per al castellà.

⁴ En parlar de llengües de procedència ens referim a la llengua d'origen dels manlleus, i no al fet que hagin arribat via aquesta llengua.

⁵ El bloc "altres" és un genèric per a un conjunt de llengües que presenta percentatges molt petits. S'hi inclouen llengües com l'àrab, xinès, japonès, portuguès, llengües africanes, etc.

3.2. Observació de l'ús dels manlleus

3.2.1. Els xenismes

Anteriorment ens hem referit a la distinció que es pot establir entre els manlleus denominatius i els expressius. A la figura 3 es pot observar que per a l'alemany, el basc i el rus (el grup d'*altres* llengües entraria també en aquest bloc) no trobem manlleus de caràcter expressiu i que, en canvi, la suma de paraules referents a política i a societat (on trobem bàsicament xenismes) oscil·la entre el 65% i el 100%.

Per tant, aquest bloc de llengües es caracteritza per l'absència de manlleus amb una clara funció expressiva i per una gran concentració de xenismes.

	CASTELLÀ	CATALÀ
Alemanys	40 % societat 25 % política 25 % altres 10 % economia	41.5 % societat 25 % política 24.5 % altres 9 % economia
Rus	85 % política 15 % societat	87 % política 13 % societat
Basc	45 % política 40 % societat 15 % esports	55 % política 35 % societat 10 % altres

Figura 3. Percentatges dels manlleus de l'alemany, del rus i del basc, per al català i per al castellà.

3.2.2. Manlleus expressius i especialització temàtica

A continuació, a la figura 4, observarem un bloc constituït pels manlleus procedents de l'italià i del francès que es caracteritza, d'una banda, per una presència alta de manlleus amb una clara voluntat expressiva (alta si tenim en compte els percentatges molt més baixos de manlleus expressius de la resta de llengües) que oscil·la entre el 15% i el 29% (encara més destacable en el francès que en l'italià).

D'altra banda, és interessant d'observar que dins dels neologismes denominatius, els xenismes hi tenen una aparició molt menor i que, en

canvi, hi ha una certa especialització temàtica en els sentits següents: en els manlleus italians n'hi ha un gran nombre de denominatius referents a la música clàssica i a l'alimentació, i en els provinents del francès és destacable l'ús dels manlleus per a l'alimentació i la moda.

	CASTELLÀ	CATALÀ
Italià	30 % música 20 % societat 15 % política 15 % alimentació 15 % expressius 5 % esports	31 % música 19 % societat 19% expressius 15% alimentació 12 % política 4 % esports
Francès	26.5 % expressius 26.5 % altres 17 % alimentació 9.5 % esports 7.5 % espectacles 7.5 % moda 3.5 % art 2 % societat	29% expressius 23 % altres 15% alimentació 10% espectacles 6.5 % art 6.5 % societat 4 % esports 4 % moda 2 % política

Figura 4. Percentatges de manlleus de l'italià i del francès, per al català i per al castellà.

3.2.3. L'anglès com a exemple de culturalització

A la figura 5 presentem les dades dels manlleus que provenen de l'anglès, que analitzarem com un cas a banda perquè tenen un comportament diferent del de les altres llengües.

Abans d'analitzar el comportament temàtic d'aquests manlleus es pot fer una ràpida comparació de les dades obtingudes per al català i per al castellà. Observem que els resultats són o bé idèntics o bé molt similars, amb diferències no superiors a un 4 %.

Ja ens hem referit anteriorment al fenomen de la culturalització de què és objecte la nostra cultura actualment. Hem remarcat que les realitats que designen els manlleus anglesos, per nous que siguin, difícilment ens fan pensar

en xenismes perquè la distància cultural presumiblement ja és massa petita com perquè hi hagi un sentiment de distància respecte a aquests referents particulars.

Observem l'escassa presència de manlleus expressius i fixem-nos en les especialitzacions temàtiques dels denominatius: majoritàriament música (sempre moderna, a diferència de l'italià), força tecnologia (fins ara no n'havíem trobat en cap altra llengua) i paraules d'esport, d'economia i de cinema. Tot això ens remet a un concepte de modernitat que és el que, globalment, es designa amb els manlleus procedents de l'anglès.

CATALÀ	CASTELLÀ
23 % música	26 % música
17 % altres	18 % altres
13 % tècnica	12 % esports
9 % esports	11 % cine
8 % cine	10 % tècnica
7 % art	8 % economia
7 % alimentació	6 % art
4 % societat	3 % moda
4 % moda	3 % expressius
5 % economia	3 % alimentació
3 % expressius	

Figura 5. Percentatges de manlleus de l'anglès per al català i per al castellà.

3.2.4. Manlleus catalans per al castellà

Dins del 8.7 % de manlleus catalans per al castellà, podem destacar clarament dos subgrups. En el primer (65.8 %), sobresurten els "xenismes" pertanyents bàsicament a la cultura popular (món casteller, sobretot), i molt pocs casos de política i alimentació (p. e. *folre*, *caganer*, *mosso d'esquadra*, *escudella*). En el segon grup (34.2 %), hi trobem una sèrie de manlleus (p. e. *avi*, *borinot*, *botiguer*, *rovelló*) que creiem que responen a un canvi de codi. Manlleus catalans que podríem arribar a considerar lingüísticament innecessaris, motivats per raons extralingüístiques (situació de bilingüisme, eficàcia comunicativa, expressivitat, etc.).

Presumiblement, en premsa en castellà no editada a Barcelona, si s'hagués de fer referència a la realitat expressada pels manlleus del primer grup, necessàriament s'hauria de recórrer a aquests manlleus —com a xenismes que serien—; en canvi, els manlleus del segon grup, no es donarien en un context altre al de la societat catalana. Seria interessant de comprovar quin percentatge de manlleus catalans trobaríem en la premsa no editada a Barcelona; seria un percentatge similar al dels manlleus bascos, documentats tant en català com en castellà?

3.2.5. Manlleus castellans per al català

Dins del 22.1 % de manlleus castellans per al català, en canvi, podem destacar aspectes més diversos. Ja d'entrada veiem que es tracta d'un percentatge molt més elevat que el que hem vist anteriorment. D'aquest total, un 21 % són “xenismes”, on predominen els de l'àmbit dels espectacles, música (*zapateado*, *tonadillera*, *tumbao*), de l'alimentació (*enchilada*, *orujo*) i altres (*señorío*, *señorito*).

En l'anàlisi dels manlleus castellans per al català que apareixen a la premsa catalana trobem un aspecte que no es donava en el cas invers: l'elevat ús d'aquests manlleus castellans, un 22%, per a formes argòtiques, lligades sobretot a determinats grups socials, i unitats marcades pel que fa al registre, usos vulgars (p. e. *pija*, *xollo*, *txupa*, *currar*; *mongui*, *gilipollas*).

Troblem també un 5 % de manlleus que podríem considerar “errors” per la interferència del castellà (p. e. *rombo*, *llebrero*, *bursàtil*). I finalment, la resta (52 %) responen o bé a un canvi de codi —la majoria de vegades motivat per citacions literals (*alicantinismo*, *levantinidad*, *conllevancia*, *polifiesta*)— o bé a manlleus que pertanyen bàsicament a l'àmbit lúdic en general (espectacles, esports), i en un nombre molt menor a l'àmbit de la política.

És rellevant de destacar que —a diferència dels manlleus catalans per al castellà, i també dels manlleus d'altres llengües—, els manlleus castellans presenten més varietat pel que fa a la categoria gramatical: hi trobem molts noms, però també força adjectius i un nombre remarcable de verbs (categoria gramatical únicament documentada en manlleus castellans).

4. Conclusions

Sense perdre de vista que hem estat parlant de neologismes lèxics documentats a la premsa d'àmplia difusió, editada a Barcelona, en català i en castellà; i amb la idea que, pel que fa als neologismes lèxics, el manlleu és l'element més visible del contacte de llengües, podem concloure, reprenent els objectius expressats a l'inici, que:

a) La frontera entre manlleus expressius i denominatius no és, ni molt menys, una frontera clara i, dins d'aquests últims, els anomenats xenismes representen també un subconjunt amb uns límits molt difosos ja que són susceptibles de passar per un procés d'incorporació del seu referent a la cultura d'arribada amb la qual cosa esdevenen no-xenismes.

b) Pel que fa al procés d'adaptació de la forma del manlleu, aquells que són bàsicament expressius i els considerats xenismes no presenten tanta variació formal (si deixem de banda les vacil·lacions gràfiques i ortogràfiques) com la resta de manlleus, en què, com més integració en el sistema lingüístic hi ha, més variació trobem en les formes documentades.

c) Finalment, pel que fa a les llengües de procedència dels manlleus, hem pogut comprovar que català i castellà se serveixen de manera força semblant del manlleu com a recurs neològic, tant pel que fa a llengües, com pel que fa a quantitats i usos; i que el comportament dels manlleus catalans per al castellà i els manlleus castellans per al català presenta diferències quantitatives però sobretot qualitatives: alguns manlleus castellans per al català cobreixen usos diferents (argot, usos vulgars) i reflecteixen casos d'interferència, mentre que per als manlleus catalans, s'han destacat canvis de codi atribuïbles a factors de caràcter extralingüístic.

Judit Freixa
judit.freixa@trad.upf.es

Elisabet Solé
elisabet.sole@trad.upf.es

Teresa Cabré
teresa.cabre@trad.upf.es

Referències bibliogràfiques

- CABRÉ, M. T. (1994), *A l'entorn de la paraula II: Lexicologia catalana*, Universitat de València, València.
- GUILBERT, L. (1975), *La créativité lexicale*, Larousse, París.
- OLF (1981), *Énoncé d'une politique relative à l'emprunt de formes linguistiques étrangères*, Gouvernement du Québec, Montreal.
- PAYRATÓ, L. (1985), *La interferència lingüística*, Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- PRATT, C. (1980), *El anglicismo en el español peninsular contemporáneo*, Editorial Gredos, Madrid.
- TERMCAT (1990), *Manlleus i calcs en els treballs de terminologia catalana*, Termcat, Barcelona.

Actituds lingüístiques a València: avaluació de quatre varietats dialectals¹

José R. Gómez Molina i Begoña Gómez Devís
(Universitat de València)

1. Introducció

Des dels seus inicis com a disciplina, la Sociolingüística ha insistit en la importància de l'estudi de les actituds lingüístiques² perquè la incidència d'aquest factor extradiomàtic en el comportament interactiu i social dels parlants és múltiple: actua de forma força activa en els canvis de codi; n'es un factor decisiu, juntament amb la consciència lingüística, en l'explicació de la competència dels parlants; permet acostar-nos al

¹ Aquesta investigació ha comptat amb ajudes econòmiques de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (I. V. E. I.) i de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana. El present article ofereix els aspectes i conclusions més rellevants de la investigació.

² Han estat constants les crides d'atenció sobre aquest particular (Bright, 1966). En l'actualitat, l'interès despertat pel seu estudi mostra una abundant bibliografia tant des d'una perspectiva psicosocial com des d'una vessant sociolingüística, bé aprofundint en problemes teòrics i metodològics, bé amb treballs empírics: Labov, 1966, 1972, 1991; Agheyisi i Fishman, 1970; Shuy i Fasold, 1973; Cooper i Fishman (eds.), 1974, 1975; Giles i Powesland, 1975; Alvar, 1977, 1982, 1983; Berryman i Wilcox, 1980; Rojo, 1981; Granda, 1981; Brennan, 1981; Malanca de Rodríguez *et al.*, 1981; Ros, 1982; Gimeno, 1982a, 1982b; Ryan i Giles, 1982; Quilis, 1983; Ramírez, 1983, 1990; Alvar i Quilis, 1984; Fasold, 1984; Ros i Giles, 1984; Bierbach, 1983, 1988; Gómez Molina, 1986b, 1991; Baker, 1992; Martín, 1993; Blas, 1994; Boix, 1995, etc.

coneixement de les reaccions subjectives davant la llengua o llengües que utilitzen els parlants; influx en l'adquisició de segones llengües, etc.³

Així doncs, si tota investigació sobre les actituds dels parlants davant la seva llengua resulta d'especial rellevància, l'estudi de les reaccions subjectives en una comunitat de parla bilingüe i multilectal és particularment significatiu, perquè el coneixement sistemàtic i evolutiu d'aquestes actituds permetrà, entre d'altres, dissenyar (o redissenyar) la planificació lingüística, modificar conductes sociolingüístiques i conèixer la dinàmica dels processos lingüístics ja que, a nivell col·lectiu, les actituds són marcadors de canvis en les creences d'un grup social i són indicadors d'èxit o fracàs en la política lingüística aplicada. L'interès d'aquest estudi queda corroborat per opinions com la de Fasold (1984: 158):

"The study of language attitudes is instructive in its own right, but is even more valuable as a tool in illuminating the social importance of language."

o la de Baker (1992: 9):

"A survey of attitudes provides an indicator of current community thoughts and beliefs, preferences and desires. Attitude surveys provide social indicators of changing beliefs and the chances of success in policy implementation. In terms of minority languages, attitudes provide a measure of the health of the language."

No obstant això, abordar un estudi d'aquesta índole presenta problemes per la manca d'una teoria homogènia en la definició del concepte. Fem nostra l'opinió de López Morales (1979: 109-110) quan considera l'actitud com una postura crítica, valorativa, del parlant cap a fenòmens lingüístics específics, cap a dialectes, i fins i tot cap a diasistemes complets.

La comunitat de parla objecte d'estudi,⁴ bilingüe i multilectal, és un bon exponent de la convivència (o coexistència) de dues llengües en

³ Així ho han manifestat diversos autors; entre d'altres: Lambert 1967, 1968; Gardner i Lambert 1972; Mackey 1976; Alvar 1976; Gardner 1982, 1985; López Morales 1989; Baker 1992.

contacte, valencià⁵ i castellà, a causa de les característiques sociolingüístiques de la població: hi ha una gran proporció d'usuaris (superior al 50% dels parlants) que les fan servir simultàniament ambdues i, a més a més, no existix una coincidència total entre grups lingüístics i grups socials.⁶ Es tracta d'una comunitat que oferix una heterogeneïtat

⁴ L'àrea metropolitana de València és un conjunt de quaranta-quatre municipis, resultat d'una realitat econòmica i sociològica inqüestionable. Una breu anàlisi del fenomen immigratori ens indica que aquesta comunitat, enclavada a la comarca de L'Horta, oferix a més de treball bona qualitat de vida i aquest és motiu fonamental de l'èxode des de diferents llocs. En els últims cinquanta anys ha aconseguit una xifra al voltant del mig milió d'immigrants, dada que representa el 38.9 % de la població total. Els anys en què la immigració suposà un fenomen sociològic important corresponen al període 1960-1975, moment a partir del qual comença a descendir progressivament. Fou l'època coneguda com *desarrollismo* i la integració dels foranis en la comunitat no era conflictiva; el castellà es considerava la llengua de prestigi i encara no s'havien promulgat disposicions legals que reconeixeren l'oficialitat del valencià.

⁵ Considerem el valencià com varietat dialectal del català, però és evident que els valencians senten una forta adhesió a la seva modalitat regional, fet que mou un sector de la societat a considerar el valencià fora de la unitat lingüística del català. En el nostre cas, a causa de la naturalesa de la investigació, farem servir sempre el terme *valencià* perquè així ha estat recollit en l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (Llei Orgànica 5/1982, de l'1 de juliol): "Els dos idiomes oficials de la Comunitat Autònoma són el valencià i el castellà. Tothom té dret a conèixer-los i usar-los" (art.7è.1.).

⁶ En intentar conèixer quina és la realitat de la situació sociolingüística de l'àrea metropolitana de València, observem que les diferents fonts consultades no coincidixen en la seua valoració estadística; no obstant això, totes assenyalen un alt percentatge de bilingüisme passiu (al voltant del 87%). I és en determinar el grau d'utilització social de cada llengua on es produeixen majors divergències; així doncs, ha estat necessari contrastar aquells valors amb altres obtinguts personalment a través de breus qüestionaris personals realitzats al llarg de 1993. En el quadre adjunt oferim de mode esquemàtic els diferents valors:

demogràfica molt interessant en la qual es donen grups de població de diferents orígens geogràfics, culturals i lingüístics, amb actituds i interessos segurament diversos però integrats, quasi en la seva totalitat, en el context urbà. Les diferències socioculturals i econòmiques no sols resulten evidents entre la ciutat de València i els municipis que l'envolten, sinó que també són considerables quan comparem els diferents districtes que componen la ciutat, "el cap i casal".

En l'actualitat, segons els interessos comunicatius dels habitants de l'àrea metropolitana, podem considerar que la pràctica totalitat d'aquests posseïx una competència comunicativa que ens permet classificar-los bé com monolingües actius en castellà i bilingües passius en valencià, bé com bilingües actius. Són molts els autors (Mira 1981; Pitarch 1983, 1989; Mollà *et al.* 1986; Ferrando 1988, 1990) que

Font	Grau d'utilització social de cada llengua (%)			Competència comunicativa en valencià
	Família Val/Cast	Amistats Val/cast	Treball Val/Cas	
A. (1990)	44.5 / 55.5	44 / 56	35 / 65	53 %
B. (1992)	55 / 45	60 / 40	42 / 58	58 %
C. (1991)	-----	-----	-----	43.4% (ciutat) 58.2%(pobles)
D. (1993)	51.2 / 48.8	49.1 / 50.9	43.2 / 56.8	-----
E. (1993)	50.2 / 49.8	52.6 / 47.4	43 / 57	50.8 %

Aquestes fonts han estat:

A i B. Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència: (1990) Dades sobre la situació sociolingüística de la Comunitat Valenciana; (1992) Resultats de l'Enquesta sobre l'ús del valencià.

C. Ajuntament de València, Butlletí d'Estadística Municipal: cens de 1991.

D. Investigació de J. L. Blas (1993).

E. Observació i qüestionari personal (1993).

D'aquests valors es dedueix que el castellà és la llengua de comunicació intergrups (o interètnica) malgrat que el percentatge de població valencianoparlant siga lleugerament superior al de castellanoparlants al si de l'àrea metropolitana de València. Aquest predomini del castellà en les relacions interpersonals és analitzat per Ninyoles (1996: 101-108).

assenyalen l'existència d'un ús desequilibrat d'ambdues llengües i per tant la pervivència d'un conflicte lingüístic que es debat entre dues possibilitats: substitució *versus* normalització (*language shift* ↔ *language maintenance*, Fishman 1964). Aquest conflicte lingüístic i cultural ve determinat per l'oposició castellà/valencià, que presenta un grau diferent de tensió segons les zones o comarques de la Comunitat Valenciana, però també existix, encara que en menor mida, un altre conflicte motivat per l'oposició valencià/català i localitzat, majoritàriament, en la comunitat objecte d'estudi.

Des d'una perspectiva històrica, la problemàtica sociolingüística de la Comunitat Valenciana (abans País Valencià) mostra distintes fases en les quals diversos factors socials, polítics i econòmics, han configurat l'orientació del canvi lingüístic. Si concretem en la segona meitat del segle XX hom observa que la dècada dels setanta fou una de les etapes més conflictives i virulentes (Fuster 1962, 1975; Aracil 1966; Ninyoles 1969, 1972, 1975, 1977; Cucó 1977; Ros 1978), on era evident una situació de diglòssia en què existia una dualitat valorativa i instrumental i un desequilibri real de les llengües en presència. Aquesta situació evolucionà cap a un conflicte lingüístic en la dècada dels vuitanta a causa dels intents de superació de la diglòssia i motivat per la revalencianització cultural —recatalanització per altres— (Ferrando 1980; Aracil 1982: 69-78; Ninyoles 1982b; Pitarch 1983, 1989; Gómez Molina 1986a). Aleshores, a l'àrea metropolitana de València s'observen diversos índexs que mostren un domini bilingüe actiu amb predomini del valencià oral a l'àmbit familiar i amb predomini del castellà a l'àmbit d'intercanvi econòmic, però amb actituds favorables cap a l'ús del valencià a l'àmbit públic (oral) i en els mitjans de comunicació (oral i escrit).⁷

Si bé en les comunitats multilectals sols s'aconsegueix certa estabilitat⁸ quan cada varietat lingüística té el seu propi domini i la seva pròpia funció social, és evident que les societats bilingües no diglòssiques

⁷ Cf. Mollà *et al.* (1986: 148). En estudiar la direcció del conflicte lingüístic, aquests autors opinen que el conjunt de la Comunitat Valenciana camina cap un procés de substitució lingüística del valencià pel castellà on el bilingüisme existent té un caràcter transitori.

⁸ Per alguns autors l'estabilitat és considerada com una ficció ideològica (i sociològica). Cf. Badia (1977: 122-123).

presenten conflictes lingüístics. La consolidació de la normalització o de la substitució depèn de la consciència d'identitat que el grup tingui, de les diferents actituds dels parlants cap a cada una de les llengües en contacte: lleialtat, utilitat, prestigi, tolerància, intolerància, de la capacitat de mobilització, etc. Així doncs, el conflicte lingüístic subsistix en els fets comunicatius dels bilingües perquè la consciència sociolingüística d'aquests parlants el manté viu. Hem comprovat (Gómez Molina 1991) que el grup valencianoparlant no exercix una pressió social forta que propicie l'aculturació lingüística; és més, es caracteritza per un alt grau de deferència cap l'interlocutor, cosa que condiciona, plegat amb altres factors sociopolítics, la necessitat que tindria el castellanoparlant d'utilitzar el valencià de forma habitual o, almenys, esporàdica.

Conscients que qualsevol procés de normalització lingüística és un procés llarg i complex promogut per aquelles comunitats multilingües que pretenen aconseguir les condicions necessàries per assegurar la plena normalitat, estabilitat i difusió culturals de l'idioma amb menor estatus, intentem esbrinar si la política institucional⁹ sobre planificació lingüística per a situar en un pla d'igualtat d'ús i coneixement les dues llengües en presència, desenrotllada en la Comunitat Valenciana en aquests últims anys, ha donat els seus resultats. Afirmar que en l'actualitat l'ús de qualsevol de les dues llengües en contacte crea tensió no és del tot cert, encara que algun sector així ho cregui; al nostre parer, la majoria de la població en l'àrea metropolitana de València no manifesta conflictivitat lingüística, almenys entre valencià i castellà; qüestió diferent seria entre valencià i català, tensió motivada i sustentada per certs grups i institucions.

Per tot açò, i d'acord amb la realitat sociolingüística d'aquesta comunitat de parla, hem estudiat el procés dinàmic de la normalització lingüística a partir d'anàlisis valoratives on intervenen la categorització social de les varietats lingüístiques, la diferenciació i emulació lingüístiques, i la consciència sociolingüística. La investigació s'ha centrat

⁹ En l'ús de les seves atribucions, les Corts (o Parlament) de la Comunitat Valenciana aprovaren per unanimitat, en novembre de 1983, la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià, desenvolupat posteriorment a través de Decrets i Ordres que regulen la cooficialitat lingüística i la política educativa.

sobre les quatre modalitats de parla que s'usen, en diferent grau, a l'àrea metropolitana de València. Aquestes varietats dialectals esdevindrien esquematitzades dins el continu geogràfic i social català-castellà de la següent manera:

Català estàndard	Valencià (estàndard)	Valencià "apitxat"	Castellà (de l'Horta)	Castellà estàndard
---------------------	-------------------------	-----------------------	--------------------------	-----------------------

Concloem aquesta introducció assenyalant que, junt amb les orientacions teòriques i metodològiques que han fet possible aquest treball, els estudis empírics que hem pres com a referència per a establir l'evolució de les actituds lingüístiques en la comunitat de parla que ens ocupa han estat: Pueyo 1980; Ros 1982; Bierbach 1983; Mollà *et al.* 1986; i Gómez Molina 1986a, 1986b, 1991.¹⁰ Ha transcorregut un temps real suficient

¹⁰ Les conclusions més rellevants que ens han servit com a referència diacrònica són:

Ros (1982: 695):

— els valors creats pels components avaluatius de les categories socials associades al castellà i valencià són diferents: parlar castellà té major valor instrumental (trets d'ascendència social, ocupació professional alta, intel·ligent...) i parlar valencià té major valor integratiu (atracció interpersonal, identitat regional i contextos familiars).

Mollà *et al.* (1986: 148-149):

— la nostra Comunitat es troba en un procés de substitució lingüística del valencià pel castellà, i aquesta és la llengua que no està marcada socialment amb una configuració de predomini clarament definida;

— malgrat l'existència d'aspectes positius en la revalencianització cultural, si no prenem una voluntat decidida de caràcter institucional, és molt probable que el genocidi cultural siga constant;

— és necessari afegir a la problemàtica descrita una dimensió que condiciona el ritme de substitució en l'àrea de València a causa de ls següents oposicions:

— oposició sociolingüística castellà estàndard/valencià/valencià apitxat;

— oposició sociolingüística català estàndard/valencià/valencià apitxat; i

— oposició sociolingüística castellà estàndard/castellà "seseante".

per a conèixer quina ha estat l'evolució del comportament avaluatiu —sistema compartit de normes i restriccions comunicatives (Labov 1972; Gimeno 1984)— dels valencians enfront de les varietats dialectals que s'utilitzen en aquesta comunitat de parla. Fonamentalment, hi ha dues circumstàncies que justifiquen l'estudi: esbrinar com ha influït la política lingüística duta a terme des de 1983 en el grau de normalització lingüística assolit, sobretot en la primera generació (18-35 anys) ja que aquests parlants han estat educats en la cooficialitat lingüística, i conèixer quines són les reaccions subjectives dels habitants de l'àrea geogràfica que estudiem enfront de les diferents modalitats de parla en el moment actual, i així establir la categorització social d'aquestes.

2. Marc teòric. Algunes precisions sobre l'objecte d'estudi

La sociologia del llenguatge (Fishman 1979: 61-84) distingeix entre una anàlisi de micronivell, l'objecte d'estudi de la qual és més propi de l'etnografia de la comunicació —relació funcional que s'estableix entre els parlants d'una retícula sociolingüística concreta—, i un macronivell on s'estudia la llengua en els diferents dominis —varietats i funcions socialment reconegudes. Els objectius de la nostra investigació la situen en el marc conceptual del nivell macrosociolingüístic.

D'acord amb aquest marc general, el treball empíric proposat requereix una fonamentació epistemològica específica en la qual destaquen dos aspectes: la disparitat de criteris en la definició de l'actitud i les qüestions metodològiques relatives a la recollida de dades.

Gómez Molina (1991: 271-272):

- l'evolució del conflicte lingüístic en aquestes comarques apunta cap a la recuperació lingüística i cultural del valencià, encara que el procés és molt lent;
- les actituds positives relatives a l'ús i recuperació del valencià són majoritàries (al voltant del 54 % de la població), essent les variables sociològiques més rellevants: l'edat (estrat 16-45 anys) i la classe social mitjana-baixa;
- tanmateix, hi ha diversos factors que permeten la regressió del valencià: la feble pressió exercida pels bilingües, els matrimonis mixtos, l'escàs prestigi social de l'idioma i l'actuació lingüística dels pares amb els seus fills.

La manca d'una definició homogènia referida tant a la naturalesa de l'actitud com a la seva estructura componencial, queda de manifest en les dues teories tradicionals més destacades:¹¹

a) La dels mentalistes, per a qui l'actitud és un estat mental provocat per estímuls d'algun tipus que poden condicionar les respostes de l'individu (Allport, 1935; Gardner, 1982, 1985; Ajzen, 1988). Les actituds així definides es deduiran de la introspecció del parlant i no són directament observables. Per a Williams (1974: 21):

“Attitude is considered as an internal state aroused by stimulation of some type and which may mediate the organism's subsequent response.”

Molts treballs sobre actituds lingüístiques es basen en aquesta perspectiva sociopsicològico-mentalista i mesuren aquesta variable com la relació entre un estímul que afecta un subjecte i la resposta d'aquest. Però aquest enfocament ha presentat alguns problemes a l'hora de concretar-lo en un mètode experimental ja que l'actitud no és observable ni analitzable directament; per açò els esforços constants per inferir les actituds de la introspecció dels parlants i poder mesurar-les. En l'actualitat s'han dissenyat mètodes que revelen les actituds sense que els subjectes se n'adonen i reflectixen les seves opinions en escales que permeten quantificar-les.

b) Una concepció molt distinta és la definició conductista o *behaviorista*.¹² Les actituds són precisament el que pot observar-se obertament en el comportament de l'individu dins d'unes situacions socials. Ja que les actituds es mesuren en termes de dades observables són, per tant, variables dependents de les situacions estímul en què s'observen.

Les diferències entre ambdues concepcions són evidents; com assenyala López Morales (1989: 232):

¹¹ Una revisió de les diferents concepcions de l'actitud es troba en Agheyisi i Fishman (1970), Shuy i Fasold (1973), Cooper i Fishman (eds.) (1974, 1975), Schlieben-Lange (1977: 140-147), López Morales (1989: 231-242). Una definició adaptada del DRAE seria “disposición del hablante para juzgar los hechos lingüísticos”.

¹² Cf. D. J. Bem 1968.

“las definiciones conductistas, basadas en las respuestas que los hablantes dan a ciertas situaciones sociales, pueden estudiarse directamente, sin necesidad de acudir a informes introspectivos individuales, no siempre aprovechables para la investigación. Tienen el grave inconveniente científico de que no predicen la conducta verbal (ni ninguna otra) y, por tanto, no pueden constituirse en patrones sistemáticos y coherentes. El poder de predictibilidad de las concepciones mentalistas es, precisamente, lo que ha terminado por hacerlas preferibles.”

Pel que fa a l'estructura componencial, els qui defensen una concepció conductista consideren les actituds amb una estructura unitària —component afectiu— i els mentalistes opinen que l'estructura és de caràcter componencial, si bé no es posen d'acord sobre el nombre i la naturalesa dels components. Alguns autors (Ryan, Giles i Sebastian, 1982) consideren les actituds conformades per tres elements: cognitiu (*knowledge*), que comprén percepcions, creences i estereotips; afectiu (*evaluation*), que mostra les emocions i sentiments, l'estima i el rebuig cap a la llengua o varietat lingüística; i el conductual (*action*) o tendència a actuar.

La nostra anàlisi de les actituds lingüístiques segueix les orientacions mentalistes perquè creiem en la seva capacitat per a predir la conducta verbal. Prova d'açò és la influència que tenen en el canvi lingüístic i en el comportament social, aspectes corroborats per diversos estudis (Ajzen y Fishbein 1980; Fasold 1984: 148). Però des d'una perspectiva eclèctica, prenent allò que és comú a ambdós corrents, podem considerar que les actituds són adquirides, romanen implícites, són relativament estables, tenen un referent específic, varien en direcció i grau, i proporcionen una base per a l'obtenció d'índexs quantitatius.¹³

Ens endinsem ara en qüestions metodològiques relatives a la recollida de dades. L'estudi del llenguatge (llengües, dialectes, accents) en una comunitat bilingüe permet conèixer com es desenvolupa la competència comunicativa multilectal i la consciència sociolingüística dels seus parlants des de diferents perspectives: podem analitzar els determinants socials (prestigi de les varietats lingüístiques, àmbits d'ús,

¹³ Cf. M. Shaw i J. Wright (eds.) (1967: 15-32).

estratificació social) (Gómez Molina 1986b) i psicològics (actituds i valors cap el seu ús) que condicionen el comportament bilingüe (Lambert 1967); també podem estudiar les diverses varietats lingüístiques com els signes més rellevants de l'etnicitat dels parlants i, per tant, la identificació ètnica del grup o grups (Fishman 1977); per últim, podem esbrinar els valors associats a cada grup social —varietats lingüístiques com elements de categorització social— i els processos psicosocials que tenen lloc per a redefinir tant la posició social com la pròpia identitat com a grup (Tajfel 1972, 1974, 1978 i 1981; Bourdieu 1982).¹⁴

És evident que quan interactuem amb altres interlocutors o escoltem el seu missatge, obtenim una impressió d'aquests no sols pel sexe o la imatge sinó també pel seu llenguatge, perquè l'estil i la modalitat de parla són característiques personals que influeixen sobre l'avaluació i percepció socials. D'aquesta manera, quan la conversació no és cara a cara, l'estil de parla d'un individu pot oferir-nos informació que ens permetia inferir sobre la categoria social a la qual pertany (edat, classe social, professió...). A partir d'aquesta realitat, una investigació d'aquesta índole ha de prendre en consideració diverses qüestions:

— si l'estil de parla és una de les característiques personals que influeixen sobre l'avaluació i percepció socials, les mostres de parla que van a ser objecte de valoració pels jutges —subjectes informants— han de ser idèntiques en el seu contingut i neutres;¹⁵

¹⁴ És cert que molts grups socials poden caracteritzar-se per distintes varietats lingüístiques (llengües, dialectes o accents), però hi ha certs grups ètnics i nacionalistes per a qui la llengua que parlen és el signe més rellevant de la seva etnicitat (Fishman 1977). Per altra part, Tajfel (1972) elaborà la teoria de la categorització social i amplià posteriorment aquest marc teòric a les relacions intergrups (1974, 1978) i que pot aplicar-se al paper que desenvolupa la llengua en la categorització social dels individus en els grups —identitat social, comparació social i distintivitat psicològica. Per la seua part, Bourdieu (1982: 28-29) indica que les llengües i varietats que s'usen en una societat estan sotmeses a les forces del mercat lingüístic, forces que funcionen segons les relacions de poder entre els grups socials.

¹⁵ Ha de procurar-se que el contingut —succés comentat— de la cinta estímul siga neutre i no discriminador, perquè com assenyala Fasold (1984: 153): "a topic that is appropriate in one variety might be completely wrong for the other".

- l'estudi de la correspondència entre diferents modalitats de parla (varietats estàndard i dialectals) i les categoritzacions socials serà millor avaluar-la amb mètodes indirectes (valoracions realitzades de forma inconscient); no obstant això, pot donar-se el cas que les reaccions avaluatives que mostren els jutges depenguin més de les característiques dels parlants (edat, sexe, classe social) que d'aquelles que revelen el seu estil de parla;
- les reaccions avaluatives dels jutges depenen de les seves característiques personals, com edat, sexe, nivell cultural, classe social i grau de bilingüisme;
- la influència que els diferents estils de parla tenen sobre el comportament comunicatiu dels subjectes, i en aquest cas sobre el judici dels jutges, comporta que si es desitja una mobilitat ascendent, es tendirà a imitar els estils de parla de les capes més altes (Labov 1966, 1972, 1991); pel contrari, si desitja integrar-se en el grup o es considera necessària l'aprovació social de la comunitat, tendeix a acomodar-se als diversos nivells lingüístics (varietat, to, accent) dels seus interlocutors (Giles i Powesland 1975).

L'última qüestió que ens interessa abordar en aquest apartat fa referència a les tècniques de mesura de les actituds. Els problemes metodològics sorgits consistixen a determinar quin és el mètode més adequat. Els procediments més generalitzats són dos:

a) Uns, indirectes, que tracten d'esbrinar les concepcions particulars (subjectives) d'un membre de la comunitat respecte a altres membres que fan servir la mateixa o diferent varietat lingüística; són valoracions realitzades amb criteris afectius, socials i culturals però sense que l'informant en siga conscient.

Des que Lambert (1960, 1967) va proposar una tècnica indirecta de mesura, en la qual els informants actuen com jutges que intenten classificar les modalitats de parla gravades per parlants bilingües, la més utilitzada ha estat la *matched guise technique*.¹⁶ Aquesta tècnica intenta

¹⁶ Aquesta tècnica de *parells falsos* o *falsos emparellaments* constitueix l'instrument més utilitzat actualment per a l'estudi de les reaccions subjectives respecte al llenguatge (Dittmar 1976: 182; Labov 1983: 192). Una revisió de l'aplicació d'aquest procediment pot trobar-se a Ryan i Giles 1982.

controlar totes les variables excepte el llenguatge. Com indica Fasold (1984: 150):

“The matched-guise technique is direct in the sense that the listeners are explicitly asked to give their opinions of the speaker’s characteristics. It is indirect in the sense that listeners are asked to react to speakers, not languages, and they are not aware that they are hearing the same person in each guise.”

És a dir, es tracta d’una tècnica de mesura que permet exposar els sentiments més íntims de qui escolta i les actituds estereotipades cap a grups, la varietat lingüística dels quals és distintiva (Tucker i Lambert 1969). Realitzada la percepció de cada una d’aquestes modalitats de parla, els jutges les avaluen segons les escales de diferencial semàntic (Osgood *et al.* 1957; Bechini 1986) formades per adjectius bipolars.

Tanmateix, la tècnica *matched-guise* presenta alguns problemes:

- aconseguir que els parlants de les diferents varietats siguen jutjats en funció de la varietat de llengua que estan usant (*talking*) i no per la seua actuació com lectors (*performers of readings*);
- aconseguir la validesa de la mesura: “una medida es válida sólo si mide aquello que se supone que debe medir”. Si existixen certs prejudicis o predisposicions en determinada direcció, hem d’intentar neutralitzar-los;
- una altra dificultat és l’artificialitat. Els jutges, després d’escoltar diverses mostres de parla, s’avorriren amb la repetició i no atenen com cal.

En el nostre treball hem intentat resoldre aquestes dificultats fent servir una cinta estímul amb la gravació d’una lectura oral distesa —quasi un comentari— sobre un succés esdevingut al veïnat i hem deixat cert temps entre les diferents audicions.

b) A més del mètodes indirectes, és possible utilitzar altres tècniques de mesura, aquestes directes,¹⁷ tals com qüestionaris —orals i escrits— amb preguntes obertes i tancades; entrevistes, similars als qüestionaris de respostes obertes però que consumeixen molt de temps; i

¹⁷ Cf. entre d’altres, Agheyisi i Fisman (1970: 147-150) i Fasold (1984: 147-176).

l'observació, tècnica utilitzada en la investigació antropològica i etnogràfica, però criticada per l'excessiva subjectivitat de l'investigador.

3. Objectius

És obvi que tota varietat de llengua acomplix la seua finalitat comunicativa, ans al contrari desapareixeria. Considerant que en la comunitat objecte d'estudi s'usen quatre varietats: castellà estàndard, valencià estàndard,¹⁸ castellà no estàndard¹⁹ i valencià "apitxat",²⁰ (no estàndard), i que tant l'estil de parla com la modalitat lingüística utilitzada són característiques personals que influeixen sobre l'avaluació i percepció socials dels membres d'una comunitat de parla, els objectius formulats en aquesta investigació, duta a terme entre 1996 i 1997, intenten des d'una vessant quantitativa i qualitativa:

a) Agrupar les avaluacions obtingudes en diferents dimensions psicosocials: competència personal, posició social, personalitat, interacció comunicativa, ideologia sociopolítica, prestigi ocupacional i grau

¹⁸ Quan diem valencià "estàndard" hom ha d'entendre que es tracta del català normatiu per a ús dels valencians tal com indiquen nombrosos autors. Cf. entre d'altres, M. Sanchis Guarner (1950): *Gramàtica Valenciana*. València, Fernando Torres. C. Salvador (1972): *Gramàtica Valenciana*. València, Gráficas Soler. E. Valor (1979): *Curs de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València, Gráficas Soler. AA. VV. (1979): *Curs de gramàtica normativa per a ús dels valencians*. I. C. E. de la Universitat de València. J. Lacreu (dir.) (1995): *Gramàtica Valenciana*. Generalitat Valenciana, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

¹⁹ Aquest castellà no estàndard és el castellà de l'horta (comarca de l'Horta) pronunciat amb accent i trets lingüístics d'aquesta zona que envolta la ciutat de València.

²⁰ La varietat *apitxat* és un dels subdialectes en què es dividix el valencià i presenta determinades característiques fonètiques que la diferencien d'altres subdialectes. Cf. P. Barnils (1913: 18-25): "El parlar apitxat", *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. I.; M. Sanchis Guarner (1936: 45-62): "Extensión y vitalidad del dialecto valenciano 'apitxat'", *R. F. E.* XXIII; J. Veny (1982): *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca, Moll. Aquesta varietat es parla en la ciutat de València i en les comarques del seu voltant: L'Horta, Camp del Túria, Camp de Morvedre, Ribera Alta i algunes poblacions més.

d'identificació, i realitzar un estudi comparatiu amb els resultats aportats per altres investigacions.

b) Esbrinar l'avaluació de les quatre varietats lingüístiques en dues dimensions; la primera: castellà/valencià (valors instrumental i integratiu,²¹ configuració de predomini); la segona: estàndard/vernacle²² (valors instrumental i integratiu).

c) Determinar el grau d'influència que el tractament i presentació de les distintes mostres de parla té sobre l'avaluació de les diferents modalitats: en l'opció A, les quatre varietats han estat gravades per la mateixa persona; en l'opció B, han intervingut quatre persones diferents.²³

d) Conèixer l'índex de tolerància/intolerància cap al valencià i cap al castellà segons perfils sociològics.

Però, a més a més, aquesta anàlisi d'actituds lingüístiques:

— mostrarà si alguna de les varietats multilectals pot identificar-se amb una varietat sociolingüística estereotipada en la comunitat de parla que ens ocupa;

— permetrà establir quina és la varietat més apropiada per a cada context específic i esbrinar si es tracta d'una distribució funcional o diglòssica de les dues llengües en contacte, i per últim

²¹ El valor instrumental d'una llengua o varietat és el valor en relació amb el treball, promoció i estatus social (Cf. Gardner y Lambert 1972). El valor integratiu es referix a les relacions interpersonals i de solidaritat. Nosaltres incloem també en el valor instrumental el prestigi i la utilitat lingüística, i en el valor integratiu el sentiments d'identitat i orgull lingüístic.

²² Conscients de la dificultat que suposa delimitar què s'entén per "estàndard", considerem que tal varietat és tant la que definix a nivell lingüístic l'ús normativitzat o codificat d'una llengua (Stewart 1968) com aquella varietat superadora de la diversitat, l'acceptació i ús de les normes que definixen l'ús correcte (Fishman 1979: 50). Des d'aquesta perspectiva, l'estàndard actua com punt de convergència i neutralitza les varietats individuals ja siguen geogràfiques, temporals o socials. Enfront d'aquesta varietat està el vernacle, varietat dialectal, mitjà d'expressió en situacions comunicatives informals i que comporta significats socials d'identificació i pertinença a determinat grup social (Gimeno 1990: 23-30).

²³ Amb aquest objectiu es pretén esbrinar si existeixen diferències significatives en les reaccions subjectives manifestades davant cintes estímuls diferents.

— ens indicarà l'evolució (i també la predicció) del procés de normalització lingüística.

Tot plegat a les fites proposades, hem formulat les següents hipòtesis de treball referides a la categorització social:

a) Les varietats estàndard —valencià i castellà— seran les més valorades en dimensions de competència personal, àmbits d'usos formals, ocupació professional prestigiosa i rol de cap, sense diferències significatives entre elles.

b) Les varietats no estàndard —valencià i castellà— seran les més valorades en atracció interpersonal, àmbits d'ús informal, menor estatus professional i rol de subordinat.

c) La competència comunicativa en valencià adquirida en les institucions educatives, juntament amb la política lingüística desplegada en els anys 1983-1986, han contribuït a desenvolupar positivament el procés de normalització lingüística.

4. Metodologia

Una de les premisses fonamentals en sociolingüística és aplicar la metodologia idònia a les finalitats de la investigació; d'ací que, donada la naturalesa del nostre estudi —anàlisi de les actituds lingüístiques que ens permeta fer prediccions sobre la conducta comunicativa dels parlants— hem de dilucidar quines són les tècniques i mètodes més adequades en aquestes tres qüestions:

a) selecció d'informants;

b) el mètode de mesura de l'actitud; i

c) el tractament estadístic de les dades, que ens permeta identificar la categorització social de cadascuna de les varietats lingüístiques objecte d'estudi.

Hem procurat salvar algunes de les limitacions que Ryan i Giles (1982: 208-223) assenyalen en els estudis sobre actituds lingüístiques referits tant als informadors (dades sociològiques i lingüístiques), puix que la diferenciació sociolingüística és necessària ja que contribueix a reforçar la identificació i la lleialtat dins dels grups, com a analitzar les actituds en relació amb els processos psicològics que les sostenen.

4.1. Selecció dels informants: tamany de la mostra i tècnica de mostreig

D'acord amb els objectius proposats, hem aplicat aquells procediments que han demostrat ésser vàlids i fiables per a obtenir inferència estadística. La mostra d'informants intenta ser una reproducció exhaustiva i representativa de la comunitat de parla que investiguem. El pla de mostreig dissenyat per a una mostra aleatòria simple suposa un nivell de confiança del 90 % en els resultats obtinguts, amb una estimació d'error del 5 %. Aquest nivell de precisió exigeix una mostra de 234 informants, valor que ens permetrà un alt grau de seguretat en les inferències obteses. La tècnica de mostreig escollida és el mostreig estratificat per quotes amb afixació proporcional (relativa) tal com es reflectix en aquest quadre:²⁴

²⁴ Presentem els valors de la mostra seleccionada d'informants perquè els distints components de la mostra no estan en la mateixa proporció que en els estrats corresponents de la població. Les fonts han estat: per a València ciutat, el Butlletí d'Estadística Municipal referit al padró de 1991, i per a l'Àrea Metropolitana, l'Anuari estadístic del Consell Metropolità de l'Horta, també referit a 1991. València i Àrea metropolitana. Població (de fet): 1.321.197 hab.

Variables sociològiques		Població real	Mostra
Sexe:	Home	48.4 %	39.8% (93)
	Dona	51.6 %	60.2% (141)
Demografia:	18-35 anys	26.1 %	58.9% (138)
	36-55 anys	24.5 %	24.4% (57)
	> 55 anys	24.0%	16.7% (39)
Nivell sociocultural:	Alt	9.0%	17.9% (42)
	Mitjà	60.0 %	62.8% (147)
	Baix	31.0%	19.3% (45)
Llengua habitual:	Monolingües castellà	48.8 %	51.3% (120)
	Bilingües	51.2%	48.7% (114)

Edat	Nivell sociocultural			TOTAL
	Alt	Mig	Baix	
18-35	H 10 D 9 C 9 19 B 10	H 27 D 73 C 50 100 B 50	H 10 D 9 C 11 19 B 8	H 47 D 91 138 C 70 B 68
36-55	H 9 D 7 C 8 16 B 8	H 15 D 16 C 17 31 B 14	H 4 D 6 C 4 10 B 6	H 28 D 29 57 C 29 B 28
>55	H 3 D 4 C 3 7 B 4	H 8 D 8 C 10 16 B 6	H 7 D 9 C 8 16 B 8	H 18 D 21 39 C 21 B 18
TOTAL	H 22 D 20 C 20 42 B 22	H 50 D 97 C 77 147 B 70	H 21 D 24 C 23 45 B 22	H 93 D 141 234 C 120 B 114

A continuació fem un comentari més detallat sobre les variables sociològiques de la mostra:

a) Llengua materna:

Castellà 131 (56.0%)

Valencià 85 (36.3%)

Ambdues 18 (7.7%)

b) Llengua habitual:

Castellà (C) 120 (51.3%)

Valencià (B) 58 (24.8%)

Ambdues (B) 56 (23.9%)

Si comparem aquests valors, observem que l'aculturació lingüística en valencià s'ha produït sols en el 4.7 % de la població (pas de Lm a Lh).

c) Pel que fa a la procedència o origen dels informants, tots són nascuts o residents, amb un mínim de vint anys, en la ciutat de València o la seva àrea metropolitana.

Autòcton, nascut en zona de parla valenciana	199	(85.0%)
Autòcton, nascut en zona de parla castellana	6	(2.60%)
Procedix d'altres zones de parla catalana	3	(1.3%)
Procedix d'altres zones de parla castellana	26	(11.1%)
Residència: Ciutat	123	(52.6%)
Àrea metropolitana	111	(47.4%)

d) El nivell sociocultural ha estat determinat pel nivell d'estudis i la professió;²⁵ hem estratificat tres nivells: alt, mig i baix. Justifiquem la proporció d'informants del nivell alt donada la incidència d'aquest estrat en el dinamisme del canvi de conductes lingüístiques.

Alt	42	(17.9%)
Mitjà	147	(62.8%)
Baix	45	(19.2%)

e) Estrat generacional. L'edat juga un paper important en la interacció social; s'han descartat els informants menors de divuit anys

²⁵ Algunes investigacions sociolingüístiques recents utilitzen per determinar l'estratificació sociocultural dels informants el nivell educatiu i l'ocupació professional, ja que són paràmetres més simples i menys controvertits que la classe social. Per a la determinació dels tres estrats s'ha establert una baremació del nivell educatiu (1 a 10) i de l'ocupació professional (1 a 6), quedant adscrits al nivell baix o popular, l'interval 2 - 5; al mitjà, l'interval 6 - 13; i al nivell alt o cult, l'interval 14 - 16.

Nivell d'estudis:	Primaris	25	10.7%
	Grad.Escolar	27	11.5%
	Secundaris	53	22.6%
	Mitjans	66	28.2%
	Superiors	63	26.9%
Professió:	Agricultor	4	1.7%
	Mestressa de casa	17	7.3%
	Obrer industrial	16	6.8%
	Estudiant	105	44.9%
	Empleat	38	16.2%
	Tècnic	10	4.3%
	Professor	40	17.1%
	Professions liberals	4	1.7%

perquè encara no posseixen una plena consciència sociolingüística, és a dir, no han assolit una familiaritat sociocultural total amb les normes de la comunitat de parla. Hem concedit major pes a la primera generació (18-35 anys) per dues raons:

- aquest estrat ha aconseguit una major competència, tant oral com escrita, en valencià perquè la seva escolarització ha comptat amb major presència cultural i lingüística de l'idioma, resultat de la política educativa que potenciava la normalització lingüística dissenyada pel Govern de la Comunitat Valenciana des de 1979; i
- les reaccions subjectives d'aquests jutges són, al nostre parer, molt significatives en el procés dinàmic de la normalització lingüística (social i funcional):

Primera generació (18-35 anys)	138 (59.0%)
Segona generació (36-55 anys)	57 (24.4%)
Tercera generació (major de 55 anys)	39 (16.7%)

f) Sexe

Home 93 (39.7%)	Dona 141 (60.3%)
-----------------	------------------

Justifiquem la primacia del sexe femení per l'especial incidència en la propagació dels canvis lingüístics; en aquest cas, ens permetrà estudiar el grau d'estabilitat o canvi de les actituds lingüístiques.

4.2. *Mètode de mesura de l'actitud: tècnica d'obtenció de dades*

Com ja hem esmentat, els procediments indirectes tracten d'esbrinar les concepcions particulars (subjectives) d'un membre de la comunitat respecte d'altres membres que utilitzen la mateixa o diferent varietat lingüística; són valoracions realitzades amb uns criteris afectius, socials i culturals però sense que l'informant en siga conscient.

Havent partit de la teoria de Lambert (1966, 1967), que proposa que les avaluacions que fa un grup de jutges sobre diverses varietats lingüístiques poden ser considerades com les impressions estereotipades que es tenen respecte del sociolecte que utilitza cada una d'aquestes varietats, hem elaborat un seguit d'adjectius bipolars —dimensions del

significat— sobre una escala descriptiva que ens permet esbrinar els judicis emesos sobre cadascuna de les varietats lingüístiques²⁶ i així agrupar-los després en diferents dimensions psicosocials segons la seva afinitat i comprovar si aquestes estan associades entre si.

Els jutges han d'avaluar els trets associats a cada modalitat de parla o varietat dialectal: castellà estàndard (CS), valencià estàndard (VS), castellà no estàndard (CNS) i valencià "apitxat" o central (VNS). La percepció del missatge posa en funcionament la resposta valorativa del subjecte informant, reacció subjectiva o judici personal que ve condicionat pel seu idiolecte i per les seues característiques sociològiques (edat, sexe, llengua materna, llengua habitual, nivell cultural...). Es va preparar una gravació estímul²⁷ d'uns dos minuts de durada d'un tema neutre, un succés de veïnat, adaptat d'un text periodístic. El contingut ha estat el mateix a les quatre mostres de parla per a evitar que les reaccions produïdes manifestaren preferentment la valoració dels tòpics o fets comentats. S'hi ha mantingut les peculiaritats fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques de cadascuna de les varietats dialectals; així mateix, l'ordre de presentació de les mostres ha anat canviant segons els diferents jutges.

Un altre objectiu era determinar el grau d'influència que sobre l'avaluació d'aquestes varietats dialectals poguera tenir el tractament de les quatre mostres de parla; per això, hem investigat dues opcions que han estat avaluades totes dues per diferents jutges. En l'opció A, les quatre modalitats de parla han estat gravades pel mateix individu, un home de 50 anys, bilingüe, capaç de modificar la seva entonació gràcies a l'activitat professional que desenvolupa (professor d'Educació Secundària i relacions

²⁶ El diferencial semàntic és essencialment una combinació d'associacions controlades i procediments d'escala. Proporcionem a l'informant un concepte per a que el diferencie i un conjunt d'escales d'adjectius bipolars per a que anote, en cada apartat, la direcció de la seva associació i intensitat sobre una escala d'adjectius antònims que conformen un continu de set intervals. El que diferencia unes escales d'altres és el sistema de puntuació utilitzat:

Osgood:	simpàtic	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	<u>7</u>	antipàtic
Fasold:	simpàtic	<u>7</u>	<u>6</u>	<u>5</u>	<u>4</u>	<u>3</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	antipàtic
Bechini:	simpàtic	<u>3</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>0</u>	<u>-1</u>	<u>-2</u>	<u>-3</u>	antipàtic

²⁷ Les cintes estímul han estat utilitzades en diversos treballs; entre d'altres: Alvar 1982, 1983; Raya 1982; López Morales 1983; Solano i Umaña 1996.

públiques) i al seu hàbitat (procedeix de zona agrícola i resideix en zona urbana). El temps que separa els missatges i els diferents accents i estils de cada modalitat suggerixen a l'informant que es tracta de diferents persones. És clar que aquesta opció, la qual ha estat avaluada per 99 jutges, manté constants totes les variables de la situació experimental tret de la varietat lingüística. En l'opció B, avaluada per 135 jutges, quatre dones han gravat sengles mostres de parla.²⁸ En aquest cas, les quatre dones tenen entre 40 i 50 anys, pertanyen a diferents sociolectes, són bilingües, tenen un timbre de veu semblant i cadascuna utilitza la seva modalitat de parla més habitual. L'adequació de les peculiaritats fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques de les diferents varietats dialectals, enregistrades en cintes magnetofòniques, ha estat filtrada per diversos professors i especialistes.

Les escales d'avaluació han estat idèntiques i independents. Cadascuna està formada per subescales d'adjectius bipolars amb intervals de set punts, seguint la tècnica del diferencial semàntic aplicada per Osgood *et al.* (1957: 27-33). Les dimensions psicosocials en què hem agrupat els adjectius bipolars són: competència personal, interacció comunicativa, estatus social, personalitat (inclou alguns dels valors ètics de Lambert: honestat, sinceritat, maduresa, responsabilitat, etc., i altres trets de caràcter relacional: simpàtic, graciós, xarrador...), grau d'identificació, ideologia sociopolítica i prestigi ocupacional. També s'ha explicat als informants el valor dels adjectius d'interpretació ambigua.

Hom ha procurat una combinació de mètodes en aquesta investigació a l'hora d'emprar procediments de mesura indirecta, *matched-guise technique*, i mètodes directes, qüestionaris de preguntes obertes i d'alternatives fixes. Per a la mesura directa de l'actitud s'ha preparat un qüestionari de tretze preguntes: onze d'estructura tancada i dues

²⁸ Les investigacions de diferents autors empren opcions particulars. Pueyo (1980: 86) utilitza la conversació entre un home i una dona d'edats mitjanes i de diferents varietats dialectals. Ros (1982: 684) utilitza tres persones amb veus de to greu i edat entre 32 i 40 anys; una gravà la varietat català; una altra, les varietats castellà estàndard i valencià estàndard; i la tercera gravà les varietats castellà no estàndard i valencià no estàndard. López Morales (1983: 207) utilitzà persones que pertanyien a distints sociolectes (alt, mitjà i baix) i a distints sexes (tres homes i tres dones).

d'estructura oberta. L'aplicació de les dues tècniques més generalitzades respon al doble interès que perseguim:

- d'una banda, possibilita estudis comparatius amb altres treballs sobre la nostra comunitat que han utilitzat ambdues tècniques de mesura (Ros 1982, *matched-guise technique*; Mollà *et al.* 1986, qüestionari);
- d'altra, ens permet interrelacionar i contrastar els resultats obtinguts en la categorització social (dimensions psicosocials) amb els aconseguits en els graus de tolerància/intolerància cap als usos d'ambdues llengües en presència.

4.3. *Tractament estadístic*

Com indica Fasold (1984: 86-91), en la majoria dels usos de l'estadística en sociolingüística cal atendre a quatre conceptes: població (mostres d'informants), característica (variables lingüístiques i variables socials, unes dependents i altres independents), quantificació (variables qualitatives —escales nominals o ordinals— i variables quantitatives —escales d'interval i escala proporcional) i distribució (freqüències absolutes o relatives).

Per a l'anàlisi estadística de les dades hem emprat el programa SPSS. S'ha considerat variables independents les variables sociològiques i les variables "estímul" (les quatre mostres de parla) segons el tipus d'anàlisi estadística; i les variables dependents han estat les dimensions psicosocials avaluades en les escales d'adjectius bipolars de cadascuna de les modalitats. La descripció i anàlisi estadística de les dades, una vegada codificades i tabulades, ha consistit a determinar les mesures de tendència central i de variabilitat (mitges, desviació estàndard) i una anàlisi de variància unidimensional (ANOVA). Com assenyala Kerlinger (1975: 154) l'anàlisi de variància no és simplement un mètode estadístic sinó que també és un enfocament i un mode de pensar perquè la variància total de qualsevol situació estadística es desglossa en els seus components, és a dir, en les fonts que hi contribueixen, i aquests resultats ens fan reflexionar. També hem calculat una anàlisi factorial per obtenir les relacions múltiples i agrupar aquelles variables que constitueixen conjunts homogenis.

5. Anàlisi dels resultats

Desenvoluparem aquesta anàlisi descriptiva mitjançant un estudi quantitatiu que ens permeti obtenir les inferències qualitatives corresponents als objectius previstos.

5.1. Avaluacions sobre les diferents dimensions psicosocials.²⁹ Les escales proposades d'adjectius bipolars han estat idèntiques per a les diferents modalitats de parla, i s'ha realitzat l'avaluació de cada varietat independentment de la resta. L'adscripció dels diferents atributs a cada dimensió ve determinada, fonamentalment, per l'exploració i rotació efectuades mitjançant l'anàlisi factorial, que, a partir de les correlacions del nombre de variables, les agrupa en diferents factors i a més ens assenyala quines variables poden ser eliminades a causa de l'escassa aportació (*comunalidad*).

²⁹ Les set dimensions psicosociales estudiades són les següents:

- Competència personal: comprèn cinc escales; els adjectius bipolars agrupats es projecten sobre la dimensió esmentada (intel·ligència, autoestima, decisió...).
- Interacció comunicativa (tres escales): la valoració fa referència al grau de persuasió o convenciment, influència i claredat que l'interlocutor associa amb cadascuna de les varietats lingüístiques.
- Estatus social (quatre escales): els adjectius bipolars fan referència al nivell d'instrucció, poder adquisitiu i hàbitat.
- Personalitat (divuit escales): els adjectius proposats informen sobre l'avaluació i percepció socials de trets representatius de la integritat de l'ésser humà (honestedat, sinceritat, responsabilitat...) i de caràcter relacional (simpatia, amabilitat, graciós, *carinyós*...)
- Grau d'identificació (quatre escales): tot i que conscients de la dificultat d'identificació, motivada per les diferències d'edat, sexe, etc. entre jutges i veus enregistrades, hem intentat esbrinar quina d'aquestes modalitats afavorix la identitat de grup i quina esdevé marcada com a estereotip.
- Ideologia sociopolítica (quatre escales): intenten descobrir les actituds sociopolítiques implícites en els diferents parlants per a esbrinar, sobretot, el conflicte català/valencià.
- Prestigi ocupacional: mitjançant una pregunta oberta hom demanà als jutges que explicitessin la professió de cadascun dels parlants que havien escoltat. Les respostes han estat codificades en cinc categories.

a) *Competència personal*

	Opció A				p ³⁰
	CS	VS	CNS	VNS	
Actiu (1) - Passiu (7)	3.03	2.87	3.68	3.42	+
Emprenedor (1) - Apocat (7)	3.40	3.10	4.53	3.90	++
Intel·ligent (1) - Babau (7)	3.43	2.90	4.94	4.21	++
Segur de si mateix(1)-Insegur(7)	3.12	2.84	4.28	3.63	+
Treballador (1) - Mandrós (7)	3.16	3.01	3.40	3.32	*

	Opció B				p
	CS	VS	CNS	VNS	
Actiu (1) - Passiu (7)	3.46	2.99	4.11	4.33	++
Emprenedor (1) - Apocat (7)	3.44	3.11	4.68	4.37	+
Intel·ligent (1) - Babau (7)	3.18	2.83	5.19	4.31	++
Segur de si mateix(1)-Insegur(7)	3.34	3.10	4.80	4.51	+
Treballador (1) - Mandrós (7)	2.97	3.17	3.29	3.58	*

Les avaluacions obtingudes en aquesta dimensió revelen que els subjectes parlants de la varietat valencià estàndard (VS) són percebuts, en general, com els més competents, encara que amb lleus diferències sobre el castellà estàndard (CS). D'altra banda, la varietat més devaluada en la percepció d'aquests trets és el castellà no estàndard (CNS) precedit pel valencià "apitxat" (VNS). Un estudi comparatiu amb els treballs de Ros García (1982) ens remarca que les varietats VS i CS continuen obtenint les valoracions més favorables, destacant ara l'atribut de més intel·ligent a qui parla la varietat VS front a qui parla CS.

Segons els estudis sociològics sobre els referents personals, aquesta dimensió seria la de major pes específic en la categorització social (cf. Ninyoles 1996: 87). Així ho demostra també l'anàlisi factorial donat que el factor 1 agrupa tots aquests atributs en les varietats CS, VS y VNS. Si comparem ambdues opcions, A i B, les avaluacions manifestades, encara que amb diferències quantitatives, coincideixen en la jerarquització de les varietats quasi totalment: VS-CS-VNS-CNS.

³⁰ Hem calculat la prova *t* per a determinar la significació estadística de les diferències entre mitjanes i la prova *F* per a comprovar si existix o no relació entre les variables independents i les dependents. Significació: ++ suposa $p < 0.01$; + representa $p < 0.05$; * equival a $p > 0.05$.

b) *Interacció comunicativa*

	Opció A				p
	CS	VS	CNS	VNS	
Clar (1) - Inintel·ligible (7)	3.05	2.71	4.13	3.49	+
Influent (1) - Insignificant (7)	3.86	3.30	4.96	4.49	++
Persuasiu (1) - Dissuasiu (7)	3.50	3.17	4.34	3.91	++

	Opció B				p
	CS	VS	CNS	VNS	
Clar (1) - Inintel·ligible (7)	2.57	2.54	4.45	4.11	+
Influent (1) - Insignificant (7)	3.90	3.63	5.26	4.91	+
Persuasiu (1) - Dissuasiu (7)	3.46	3.18	4.74	4.61	+

L'avaluació en la gradació qualitativa dels trets és idèntica en ambdues opcions. Els valors obtinguts ens mostren una categorització de la varietat VS com més persuasiva, influent i clara. La percepció social de les quatre varietats en la dimensió comunicativa ens permet jerarquitzar-les així: VS - CS - VNS - CNS.

Aquests resultats coincideixen amb els manifestats temps enrere en la percepció i avaluació de les varietats estàndard enfront de les no estàndard; però suposen un gir en la valoració de VS en detriment de CS, la qual, malgrat les mínimes diferències quantitatives actuals, era considerada com pròpia de persones més convincts, influents i amb claredat d'idees. Segons apunten els models teòrics sobre "espais del discurs" (Zupnik 1994: 342), a l'hora de distingir diferents dominis —el món del parlant, el món de l'oient, el món compartit...— existix una correlació rellevant entre aspectes d'índole pragmàtica i la caracterització social dels parlants (grups o societats); en aquest cas, ambdues modalitats VS i CS actuen com un factor de potència en l'espai d'interacció mentre que les varietats VNS i CNS permetrien un espai discursiu més comprensiu i un entorn compartit entre emissor i receptor.

c) *Estatus social*

	Opció A				
	CS	VS	CNS	VNS	p
Culte (1) - Ignorant (7)	3.47	2.52	5.54	4.79	++
Educat (1) - Groller (7)	2.93	2.71	4.03	3.68	+
Ric (1) - Pobre (7)	4.13	3.71	5.01	4.42	++
Urbà (1) - Rural (7)	3.59	3.68	5.77	5.38	++

	Opció B				
	CS	VS	CNS	VNS	p
Culte (1) - Ignorant (7)	3.13	2.87	5.76	4.91	++
Educat (1) - Groller (7)	2.49	2.58	3.65	3.40	+
Ric (1) - Pobre (7)	3.92	3.86	5.22	4.69	++
Urbà (1) - Rural (7)	2.68	3.61	5.67	5.08	++

Una altra vegada, la varietat VS és avaluada com la més culta i de millor posició econòmica; per la seua part, la varietat CS es considera més urbana. Les dues varietats no estàndard (CNS i VNS) són avaluades com de menor estatus. En aquesta dimensió psicosocial sí que s'ha produït un canvi substancial respecte a la investigació de Ros García (1982), millorant la valoració de la varietat VS front a la CS, avaluada abans aquesta com característica de persones cultes i riques.

Pel que fa a la valoració equitativa per opcions, es comprova una similitud qualitativa quasi completa : VS-CS-VNS-CNS.³¹

d) *Personalitat*

	CS	VS	CNS	VNS	p
Alegre (1) - Trist (7)	3.88	3.63	3.20	4.01	*
Altruista (Noble) (1) - Egoista (7)	3.68	3.23	3.37	3.63	+
Ambiciós (1) - Modest (7)	3.92	3.68	5.03	4.47	++

³¹ Donada la similitud entre ambdues opcions i per raons d'espai continuem l'anàlisi descriptiva sols de l'opció B ja que presenta més resultats estadísticament significatius. La prova X^2 (*Chi Square Test*) ens indica sols 9 valors no significatius enfront de l'opció A que en presenta 24.

Avar (1) - Generós (7)	4.09	4.48	4.41	4.32	*
Bast (1) - Refinat (7)	4.64	4.59	2.75	3.31	+
Carinyós (1) - Arisc (87)	3.72	3.48	3.06	3.52	+
Comprensiu (1) - Insensible (7)	3.22	3.09	3.40	3.51	*
Estalviador (1) - Malgastador (7)	3.37	3.58	3.15	3.45	+
Graciós (1) - Avorrit (7)	4.65	4.08	3.11	4.18	++
Honest (1) - Dishonest (7)	3.02	2.94	2.79	3.18	*
Humil (1) - Orgullós (7)	4.03	3.55	2.75	3.28	++
Infantil (1) - Madur (7)	4.84	4.96	3.70	4.00	+
Obstinat (1) - Flexible (7)	4.11	4.18	3.45	4.01	++
Responsable (1) - Irresponsable (7)	2.65	2.68	3.19	3.48	+
Senzill (1) - Presumptuós (7)	3.62	3.28	2.57	3.05	++
Simpàtic (1) - Antipàtic (7)	3.98	3.35	2.78	3.64	++
Sincer (Lleial) (1) - Fals (7)	3.05	2.75	2.93	3.24	+
Xarrador (1) - Callat (7)	2.89	3.12	2.35	3.73	++

En aquesta dimensió psicosocial es produïxen algunes divergències en les reaccions subjectives dels jutges segons les opcions. Però si analitzem de forma global aquests resultats, les varietats CNS i VNS són percebudes com pròpies de persones alegres, gracioses, simpàtiques, humils, carinyoses, senzilles i un poc infantils, destacant la varietat CNS; per altra part, cal remarcar que ambdues varietats són avaluades com pròpies de persones poc refinades i poc flexibles. Les varietats CS i VS presenten avaluacions bastant similars en les dues opcions i són percebudes com pròpies de persones amb major responsabilitat i un alt grau de maduresa; convé assenyalar que la varietat VS obté en conjunt valors lleugerament superiors a la varietat CS.

L'estudi comparatiu diacrònic ens permet assenyalar que les avaluacions sobre les varietats no estàndard es mantenen al llarg d'aquests anys. Cosa similar succeïx amb les varietats estàndard. Tanmateix, la modalitat VS ha incrementat la seua avaluació positiva en trets com pròpia de persones comprensives, responsables, sinceres i altruistes.

Però una interpretació més exhaustiva d'aquesta dimensió, basada en els resultats de l'anàlisi factorial, ens assenyala que podem diferenciar dos aspectes de la personalitat corresponents a dos factors: integritat personal (valors ètics per a Lambert: sinceritat, noblesa, honestat, humilitat, etc.) i caràcter relacional (alegre, xarrador, graciós, simpàtic,

carinyós...). Aquests valors representatius de la integritat de l'ésser humà caracteritzen tant les modalitats no estàndard com les estandarditzades; tanmateix, la relació interpersonal (alegre, generós, graciós, simpàtic, carinyós i senzill) és percebuda amb major intensitat en les varietats no estàndard. Aquesta categorització social assignada a les varietats VNS i CNS coincidix amb els estereotips relacionals de la gent que viu a València: oberts, festers, simpàtics, alegres, acollidors... (cf. Pérez 1992: 36-38 i Ninyoles 1996: 26)

e) *Grau d'identificació*

	CS	VS	CNS	VNS	p
Amb el parlant: Total (1) - Nul (7)	5.03	4.20	5.95	5.45	++
Amb un amic: Total (1) - Nul (7)	4.17	3.70	4.26	3.76	++
Amb el cap (gerent, director):					
Total (1) - Nul (7)	4.46	4.96	5.97	6.01	+
Amb un subordinat: Total (1) - Nul (7)	4.22	4.54	4.18	3.91	+

La interpretació d'aquests resultats és summament significativa ja que la relació entre llengua i identitat sol ser bidireccional quan existixen diferents varietats lingüístiques. Des d'una perspectiva etnogràfica (Saville-Troike 1982), l'anàlisi de les actituds lingüístiques ens permet conèixer com s'usa la llengua com a símbol de grup, puix els sentiments positius cap a qualsevol varietat solen nàixer del paper que desenvolupa com marcadora de la identitat de grup perquè el sentiment d'afinitat lingüística sol afavorir la solidaritat.

Tot i essent conscients que les diferències personals dels jutges (edat, sexe, nivell sociocultural, grau de bilingüisme) podrien haver influït en les seues reaccions subjectives així com del caire produït per l'efecte de l'*halo* (desig d'aparèixer millor del que s'és realment), la similitud obtinguda en les opcions ens permet destacar que:

- la identificació majoritària entre la modalitat de parla i el subjecte avaluador es dona amb VS (emulació) i la menor amb CNS (estereotip);
- els graus d'identificació amb els amics giren cap al voltant del valencià (VNS i VS), valors que poden interpretar-se adés com identificació del propi grup, adés com desig d'integració en la comunitat de parla;

— per últim, l'anàlisi factorial mostra les correlacions entre les varietats estàndard i el rol de cap (CS, correlació alta; VS, correlació substancial) i amb rols de subordinat les varietats no estàndard VNS i CNS.

f) *Ideologia sociopolítica*

	CS	VS	CNS	VNS	p
Conservador (1) - Progressista (7)	3.47	4.80	2.59	3.11	++
Valencianista (1)-Antivalenc.(7)	4.13	2.97	3.38	2.34	++
Centralista (1) - Autonomista (7)	3.47	5.20	3.60	4.20	++
Catalanista (1)-Anticatalanista (7)	4.62	3.28	5.28	5.25	++

De nou trobem una altra dimensió en la qual es manifesten certes divergències segons les opcions. No obstant això, si agrupem els resultats, veiem que les valoracions sociopolítiques relacionades amb les quatre varietats mostren unes tendències clarament definides. Aquestes reaccions ens aporten judicis interessants sobre les dues oposicions (centralisme/autonomia, valencianisme/catalanisme), més sociopolítiques que sociolingüístiques, presents en la nostra comunitat de parla:

- la varietat CNS s'associa amb una ideologia conservadora, bastant centralista i clarament anticatalanista;
- la varietat VS indica una tendència progressista, autonomista i catalanista;
- la varietat VNS representa millor el valencianisme que VS;
- el centralisme és atribuït a les varietats CS i CNS.

Aquests resultats mostren la vigència ideològica dels conflictes castellà/valencià i valencià/català, detectats ja per Mollá *et al.* (1986). Si analitzem l'evolució de les valoracions en temps real (últims quinze anys), s'observen algunes dades d'interès:

- continuen considerant-se més centralistes i conservadores les varietats CS i CNS;
- el major índex de valencianisme corresponia a la varietat VS i el de catalanisme a VNS (valors amb escassa diferència), mentre que ara s'ha produït un canvi total tant en la percepció d'ambdues modalitats com en la quantificació de les diferències.

g) *Prestigi ocupacional*

Amb l'objectiu d'esbrinar els rols professionals de les persones que usen les diferents varietats dialectals, es formulà una pregunta de resposta oberta: "Assenyala quina pot ser la professió, ofici o ocupació de la persona que parla". Les respostes obtingudes s'han codificat d'acord amb dos paràmetres: prestigi social de la professió i mercat lingüístic (àrea d'influència). Aquestes són les correspondències establertes:

- classe mitjana-alta: professions liberals, professors universitaris, polítics, periodistes, etc.;
- classe mitjana: funcionaris, professores no universitaris, empleats, tècnics, comerciants...;
- classe mitjana-baixa: obrers especialitzats, dependents...; i
- classe baixa: agricultors, mestressa de casa, obrers no especialitzats.

	CS	VS	CNS	VNS
Classe mitjana-alta	45.1%	56.2%	2.9%	4.5%
Classe mitjana	28.3%	14.1%	7.4%	23.0%
Classe mitjana-baixa	11.8%	3.0%	10.4%	20.0%
Classe baixa	7.4%	2.2%	77.8%	36.3%
Estudiants	3.0%	23.0%	1.5%	10.4%
No classificats	2.9%	1.5%	—	3.6%
No contesta	1.5%	—	—	2.2%

Els resultats ens indiquen que la categorització social de les modalitats de parla segons les professions o ocupacions laborals dels parlants és la següent:

- les varietats VS i CS són percebudes com les utilitzades per persones de professió mitjana-alta, és a dir, de major prestigi ocupacional. Ambdues varietats semblen poc adequades per a les classes mitjana-baixa i baixa. És rellevant el valor social que hom assigna a les varietats estandarditzades, fet que pot interpretar-se com un desig d'emulació social motivat pel prestigi d'aquestes modalitats;
- segons els jutges, les varietats més característiques de la classe mitjana són, per aquest ordre: CS, VNS i VS; de la classe mitjana-baixa són VNS i CNS; i de la classe social baixa, CNS i VNS;

— interessa remarcar que existix una modalitat, VNS, que oferix una estratificació que abraça diferents rols professionals: funcionaris, professors no universitaris, empleats, comerciants, dependents, agricultors, mestresses de casa, fet que demostra el seu grau de vitalitat i és la més utilitzada en el conjunt d'aquesta comunitat de parla.

Resulta interessant observar l'evolució produïda en la percepció social del prestigi ocupacional relacionat amb les diferents varietats. Veiem les dades més significatives:

- la modalitat VNS era característica de diferents estrats (mig, mig-baix i baix), percepció que es manté en el temps; i
- la modalitat més pròpia de les classes mitjana-alta i mitjana era CS (78.5 %) enfront dels valors actuals: CS (73.4 %) i VS (70.3 %). Aquests resultats mostren l'evolució positiva actual del valencià estàndard com varietat que pot neutralitzar el prestigi ocupacional de CS i possibilitar la mobilitat social ascendent.³²

5.2. Passem ara a conèixer quina és la varietat més apropiada per als diferents àmbits d'ús privat i públic.

	CS	VS	CNS	VNS	p
Escola: Total (1) - Nul (7)	3.63	3.43	5.89	5.30	++
Casa: Total (1) - Nul (7)	4.49	4.17	3.23	3.08	+
Bar: Total (1) - Nul (7)	4.42	4.11	3.54	2.97	++
Carrer: Total (1) - Nul (7)	4.09	4.02	3.51	3.14	+
Botiga: Total (1) - Nul (7)	4.50	4.34	3.43	3.39	+
Mitjans de comunic.:					
Total (1) - Nul (7)	3.59	3.34	6.07	5.67	++

La gradació manifestada indica que les diferents modalitats de parla es consideren més apropiades en els següents dominis:

- formals o marcats (escola i mitjans de comunicació): VS, seguida per CS en ambdues opcions i amb diferències no significatives estadísticament;

³² Cf. Ninyoles (1982: 667) que opina que en la segona meitat del segle XX, el canvi d'idioma s'ha independitzat de la mobilitat social en la societat valenciana.

— informals o neutres (casa, bar, carrer, botiga): VNS, seguida per CNS. Les correlacions més altes son: VNS —bar, casa— i CNS —carrer, tenda.

És necessari destacar que l'anàlisi multivariant indica una correlació de les variables bar-carrer-casa-tenda-identificació amb un amic, que actuen totes elles dins del mateix factor, alhora que en un altre queden escola-mitjans de comunicació-identificació amb rol de cap.

Havent comparat aquests resultats amb els de Ros García (1982) hom observa que per als àmbits formals, les varietats més adequades eren CS seguida per VS; a casa i entre amics, la modalitat VS; i a la botiga, CS.

Així doncs, observem que aquelles actituds que en la dècada dels vuitanta apuntaven cap a un ús del valencià en l'àmbit públic i formal semblen consolidar-se.³³ De nou, aquests valors manifesten una evolució positiva cap a la normalització de la varietat VS, relegant la distribució diglòssica —llengua A enfront de llengua B com manifestació social del bilingüisme— a èpoques ja superades, però mantenint una diferenciació de les varietats estàndard/vernacle segons el context: estàndard → ús formal, àmbit marcat; vernacle → ús col·loquial, àmbit no marcat, neutre o familiar.

5.3. Grau d'influència que el tractament i presentació de les diverses mostres de parla tenen sobre l'avaluació de les diferents modalitats.

Aplicada la prova estadística X^2 (*Chi square Test*)³⁴ s'observen diferències entre ambdues opcions. En general, l'opció B presenta més resultats estadísticament significatius que l'opció A, però fent una anàlisi més exhaustiva hom comprova que no hi ha diferències qualitatives ni estadísticament significatives o són molt poc significatives entre els resultats d'ambdues opcions en les dimensions d'interacció comunicativa, estatus social, competència personal, grau d'identificació i prestigi

³³ Cf. Pérez (dir.) (1992: 26). Els resultats de la seua investigació indiquen que predomina una actitud positiva (superior al 80% dels enquestats) a favor de l'ús del valencià a tots els àmbits.

³⁴ Aquesta prova és molt senzilla i útil, i ens mostra si les mitjanes són estadísticament significatives; és a dir, si s'allunyen significativament del que podria esperar-se si sols intervinguera l'atzar.

ocupacional, mentre que sí existixen diferències significatives en les dimensions d'ideologia sociopolítica, contextos d'ús i personalitat.

Tot açò ens permet inferir que les cintes estimul són un factor que pot alterar parcialment la interpretació dels resultats. A més de l'argumentació estadística, des de la nostra perspectiva com a membres d'aquesta comunitat de parla, considerem més ajustats a la realitat els resultats de l'opció B (gravacions enregistrades per quatre persones diferents), criteri que coincideix amb el d'alguns informants que reconeixien cert accent valencià de la persona que gravà la varietat CS en l'opció A.

5.4. Havent agrupat de forma conjunta les categoritzacions amb l'objecte d'esbrinar els valors instrumental i integratiu de les dues llengües en contacte: castellà/valencià i estàndard/vernacle, pot observar-se que:

— En l'oposició castellà/valencià, el valencià estàndard ha millorat substancialment en aquests últims anys el seu valor instrumental (interacció comunicativa, prestigi ocupacional, estatus social i àmbits d'ús) i integratiu (relacions interpersonals i graus d'identificació —amb el parlant i amb un amic). Pel que fa a la configuració de predomini —contextos d'ús— surt com a modalitat preferent tant en els contextos formals —VS— com en els informals —VNS. Ens trobem davant un altre índex que apunta l'avanç en la normalització lingüística, encara que, com ja hem assenyalat, la consciència sociolingüística dels parlants bilingües pot mantenir patent (i latent) el conflicte lingüístic al llarg del temps.

— En l'oposició estàndard/vernacle ha quedat en evidència el valor instrumental de les modalitats estandarditzades enfront del valor integratiu de les varietats no estàndard. Aquestes valoracions estàndard *versus* no estàndard no poden interpretar-se com diglòssiques ja que responen a una perspectiva de variació diafàsica (registres) i així pot comprovar-se que la varietat VNS ocupa també certes parcel·les de valor instrumental.

Aquests resultats corroboren sengles hipòtesis de treball formulades. Tanmateix, i per a la reflexió del lector, volem mostrar de forma jerarquitzada els cinc atributs que més han contribuït a la categorització de cada varietat lingüística; aquests valors remarquen i

graduen el valor instrumental (CS-VS) i integrador (VNS-CNS) manifestats en els diferents factors (*communality*):

CS: culte (estatus), urbà (estatus), intel·ligent (c.personal), responsable (personalitat), actiu (c.personal).

VS: responsable (personalitat), emprenedor (c. personal), intel·ligent (c. personal), influent (interac. comunicativa), convincent (interac. comunicativa).

CNS: simpàtic (c. relacional), humil (personalitat), honest (personalitat), comprensiu (c. relacional), graciós (c. relacional).

VNS: simpàtic (c. relacional), emprenedor (c. personal), honest (personalitat), culte (estatus), sincer (personalitat).

5.5. Finalment, ens resta esbrinar els diferents graus de tolerància - intolerància cap a les dues llengües en presència, aspecte que forma part del component afectiu de les actituds lingüístiques. Com argumenta Mackey (1976: 394) l'actitud (conducta) pot estar influenciada per les reaccions dels interlocutors, i és en aquest intercanvi comunicatiu quan el parlant bilingüe manifesta la lleialtat lingüística —resistència a la pèrdua de l'ús del valencià— (*language loyalty*, Weinreich 1953: 99-102; *unilingüisme pràctic*, Vallverdú 1970: 52), la satisfacció de posseir una llengua pròpia (orgull lingüístic), la consideració de la utilitat de la llengua en la promoció social (prestigi lingüístic) (Weinreich 1974: 165-168), o el rebuig cap a alguna de les llengües en contacte.

Per tot açò analitzarem l'índex de tolerància i d'intolerància que es manifesta cap a cada llengua, mesurats ambdós mitjançant un qüestionari de preguntes obertes i tancades. Les respostes dels enquestats indiquen els següents valors:

a) *Nivell actiu de tolerància*

Podem considerar aquest valor com l'actitud cultural que implica l'adhesió a la pròpia llengua per afavorir el seu manteniment i al mateix temps reflectix una vinculació als valors del propi grup —endogrup— enfront d'altres grups —exogrup.

Pregunta: ¿Se sent incòmode quan parla en valencià?

Mollà <i>et al.</i>	(1986) ³⁵	(1997)
Si	9.0 %	9.1 %
No	71.0 %	73.2 %
Un poc	—	17.7 %
No contesta	20.0 %	—

Pregunta: ¿Se sent incòmode quan parla en castellà?

Mollà <i>et al.</i>	(1986)	(1997)
Si	8.0 %	2.3 %
No	91.0 %	91.4 %
Un poc	1.0 %	6.3 %
No contesta	—	—

Aquests resultats mostren que la tolerància activa roman fraccionada —el grau de tolerància davant el castellà és del 91.4 % i davant el valencià és del 73.2 %—, valors que romanen quasi constants en aquests deu anys. Tanmateix, l'anàlisi creuada de totes les variables sociològiques ens permet identificar el perfil d'aquells parlants que se senten incòmodes total o parcialment, i observem que el 85 % d'aquests posseeixen com a llengua materna el castellà; d'ací que puga interpretar-se com una escassa competència en valencià però no com rebuig cap a la llengua; la resta, 15 %, són bilingües actius.

Per a establir el perfil sociològic de la tolerància hem aplicat una anàlisi de variància (ANOVA) i hem comprovat que les variables amb correlació més gran amb la incomoditat de parlar valencià són: nivell sociocultural (mig), sexe (homes i dones) i llengua materna (castellà); en aquest cas, la prova F ens indica que alguns resultats no són estadísticament significatius.

En estudiar el perfil sociològic d'aquells parlants que han manifestat sentir-se incòmodes, total o parcialment, quan parlen castellà, es comprova que les variables amb correlació més gran són: llengua habitual (valencià), nivell sociocultural (mig), sexe (dones) i edat (joves); ara tots els resultats són estadísticament significatius ($p < 0.01$).

³⁵ Els valors aquí citats corresponen a l'àrea de València.

b) *Intolerància (nivell passiu de tolerància)*

Preguntes: ¿Se sent incòmode quan escolta parlar en valencià? o
¿Li molesta que li parlen en valencià?

	Gómez Molina (1986b) ³⁶	Mollà <i>et al.</i> (1986)	(1997)
Sí	5.1 %	5.0 %	0.9 %
No	85.6 %	92.0 %	95.5 %
Un poc	9.3 %	—	3.6 %
N.C.	—	3.0 %	—

Preguntes: ¿Se sent incòmode quan escolta parlar en castellà? o
¿Li molesta que li parlen en castellà?

	Gómez Molina (1986b)	Mollà <i>et al.</i> (1986)	(1997)
Sí	12.6 %	3.0 %	1.4 %
No	69.2 %	95.0 %	89.4 %
Un poc	18.1 %	—	9.2 %
N. C.	—	1.0 %	—

Els resultats demostren una reducció progressiva de la intolerància cap al valencià i una cessió lenta del castellà, amb la qual cosa la relació de tolerància passiva sembla que comence a desequilibrar-se (95.5 % a favor del valencià i 89.4 % a favor del castellà), dades que indiquen un nivell substancial de normalització lingüística.

La interpretació d'aquests valors és més aclaridora ja que la majoria dels parlants d'aquesta comunitat posseeix una competència bilingüe activa o passiva. La intolerància total cap el castellà ve exercida majoritàriament per parlants de llengua habitual valencià, d'edat adulta (35-55 anys), de nivell sociocultural mig i més homes que dones. La intolerància parcial és manifestada, principalment, per parlants amb la llengua materna i habitual valencià, de nivell sociocultural mig, joves, i dones principalment. Tots aquests valors són estadísticament significatius.

³⁶ Aquests percentatges es referixen a la comunitat de parla de Sagunt (València).

Pel que fa al rebuig del valencià cal destacar l'escàs índex global. El perfil sociològic predominant d'aquests parlants és: jove i major de 55 anys, llengua habitual i materna castellà, de nivell sociocultural mig i tant homes com dones; ara els valors no són estadísticament significatius ($p > 0.05$).

Per a completar el coneixement sobre el paper que les dues llengües en contacte desenvolupen en l'estructura componencial de les actituds, hem formulat dues preguntes en el qüestionari, una relativa a la mobilitat social (cognitiva) i una altra associada a la pròpia identitat com a grup social (afectiva).

Mobilitat social

Pregunta: ¿Facilita l'ascens social saber parlar valencià?

Sí 45.3 % No 12.8 % És indiferent 35.5 % N.C. 6.4 %

Identitat de grup

Pregunta: ¿Creu que és necessari parlar valencià per a sentir-se valencià? ¿Per què?

	Gómez Molina (1986b)	(1997)
Sí	59.8 %	29.1 %
No	11.1 %	64.1 %
És indiferent	29.1 %	6.8 %

De les diverses raons que han apuntat aquells que identifiquen llengua i grup social o llengua i nacionalisme, una vegada agrupats els arguments en les diferents actituds, destaquen: lleialtat lingüística (22.6 %), utilitat (21.8 %), orgull lingüístic (1.4 %), altres (21.6 %) i no contesta (32.6 %)

La interpretació d'aquestes dades ens permet inferir:

Primer. El criteri relatiu a la utilitat del valencià per a la promoció social, encara que és evident per a quasi la meitat de la població no manifesta un índex tan elevat com seria desitjable. No obstant això, com assenyala Fishman (1974: 407), l'avanç en la posició social depèn del grup de referència: pot ser diferent per a la promoció professional, política, administrativa, etc.; d'ací que malgrat el valor assignat a la varietat VS en el prestigi ocupacional, ara s'hagi vist reduït a l'hora d'avaluar-lo des d'una perspectiva diferent, possiblement, des de la

modalitat que es parla al carrer, el valencià central o “apitxat” (VNS). Per altra banda, la proporció substancial d’indiferents podria recolzar la tesi de Ninyoles (1982: 667), qui exposa que en la nostra societat el canvi de llengua i la mobilitat social són independents.

Aquests resultats són estadísticament significatius ($p = 0.03$) i les variables sociològiques amb major significació en l’anàlisi de variància són: nivell sociocultural, sexe, i llengua materna i habitual castellà.

Segon. La correlació entre els índexs de tolerància cap a cadascuna de les llengües i els sentiments d’identitat dels grups sociolingüístics es manifesta. L’alt grau de tolerància activa i passiva davant el castellà es correspon amb el baix índex d’identificació ètnica del grup social —àrea metropolitana, província o Comunitat Valenciana—, la qual cosa deriva en la insuficient pressió social exercida per a l’ús del valencià. Tanmateix, resulta interessant destacar que el subgrup que pressiona (29.1 % de la població) argumenta la seva posició, fonamentalment, en la lleialtat i utilitat lingüístiques, és a dir, en la resistència a la pèrdua del valencià i en la necessitat de l’ús i coneixement d’aquest per a la comunicació social i per a la integració en el seu endogrup.³⁷ Els resultats són estadísticament significatius i les variables sociològiques amb major significació són: llengua habitual i edat.

Podríem concloure que ambdues valoracions —prestigi i identitat de grup— mostren que el valencià no compta amb una actitud àmplia, profunda i favorable que faciliti un procés de normalització ràpida. A més a més, si la relació entre llengua i identitat sol ser bidireccional quan existixen diferents varietats lingüístiques, pot afirmar-se que els valencians de València i la seva àrea metropolitana manifesten dos tipus d’identitat: una, majoritària, integradora (qui viu, qui parla valencià, qui treballa a València es valencià), que actua com mecanisme de cohesió nacional o regional; i un altra d’exclusió, minoritària (qui no parla valencià no és valencià).

³⁷ Cf. Pérez (dir.) (1992: 158): “el uso del valenciano refuerza claramente la identificación con el grupo valenciano —endogrupo—, mientras que la identidad nacional (Comunidad Valenciana) no se ve afectada por el uso de la lengua.”

6. Interpretació i valoració dels resultats

Analitzar les actituds lingüístiques ens ha permés, a més de la categorització social de les diferents varietats dialectals, esbrinar com ha evolucionat el procés de normalització lingüística i predir per a un futur immediat el seu desenvolupament. En la nostra comunitat de parla no existixen, en l'actualitat, circumstàncies legals (ni pressió política o ideològica patent) que impedesquen l'ús del valencià en qualsevol àmbit; per açò, depèn de cada individu l'ús d'una o altra modalitat de parla. Les possibilitats d'accés a la varietat lingüística prestigiosa, VS, són totals per aquells individus que tenien un vernacle menys prestigiós. Tant el marc d'igualtat jurídica entre el valencià i el castellà com l'avaluació obtinguda a partir de la percepció social permeten inferir que el procés normalitzador està avançant, encara que molt lentament, producte de la política lingüística duta a terme en aquests catorze anys.

La investigació sobre actituds lingüístiques ve a corroborar, com ja feren altres abans, que aquest tipus d'estudis són un instrument indispensable per a la completa descripció del bilingüisme com a fenomen social, ja que la tècnica de mesura adoptada ens permet predir com influiran les actituds manifestades en l'evolució posterior d'aquestes varietats en la comunitat de parla de València i la seua àrea metropolitana. Relacionant les conclusions parcials obtingudes en l'anàlisi descriptiva amb els objectius previstos, podem inferir que:

6.1. El tractament de les distintes mostres de parla —cintes estímul— en dues opcions (A i B) és un factor que pot alterar parcialment la categorització social de les diferents varietats lingüístiques. Aquesta categorització és idèntica o molt similar en les dimensions d'interacció comunicativa, estatus social, competència personal, grau d'identificació i prestigi ocupacional; presenta algunes diferències en ideologia sociopolítica i àmbits d'ús, i una diferència molt significativa en la dimensió de personalitat.

6.2. La categorització social realitzada sobre les quatre modalitats de parla és bastant fiable donat que quasi totes les valoracions presenten significació estadística. Les avaluacions obtingudes en les diferents dimensions psicosocials permeten jerarquitzar-les en ordre decreixent, si bé amb lleugeres diferències en alguns casos, especialment entre CS i VS,

de la manera següent: VS - CS - VNS - CNS en competència personal, interacció comunicativa, estatus social i prestigi ocupacional, i CNS - VNS - VS - CS en caràcter relacional.

Aquestes gradacions indiquen que les pautes de valoració afavorixen la varietat VS sobre qualsevol altra en totes les dimensions tret d'algunes de personalitat; l'assignació d'atributs positius a aquesta modalitat indica que aquesta varietat pot afavorir millor el procés de normalització del valencià. Plegades amb aquesta valoració global hi caben altres consideracions:

a) Les avaluacions en les diferents dimensions psicosocials segueixen pautes divergents en l'avaluació de les varietats estàndard *versus* no estàndard, tal com ja indicaven altres investigacions anteriors (Giles i Powesland 1975; Ros 1982).

b) La política lingüística de l'últim decenni ha aconseguit anar reduint el predomini de la varietat CS i incrementant paulatina i positivament la categorització social de VS. Així doncs, si es desitja mantenir aquesta línia progressiva ascendent de normalització, l'acció política institucional ha de continuar i fins i tot incrementar-se.

c) Pel que fa a l'oposició valencià/català, oposició més sociopolítica que sociolingüística al nostre parer, comprovem que si bé existix una posició ideològica rellevant que associa VNS amb valencianisme i VS amb catalanisme, la reacció subjectiva davant la varietat codificada, normativa i unificadora, és molt elevada en les diferents dimensions psicosocials, per la qual cosa els intents de segregar el valencià central o "apitxat" com llengua pròpia no compten amb una força rellevant en l'actualitat.

d) La modalitat de parla CNS, malgrat la valoració en caràcter relacional, pot identificar-se com una varietat sociolingüística estereotipada puix és la que obté el menor grau d'identificació amb el propi grup social —identificació amb el parlant o amb un amic— i la menys valorada en moltes dimensions de categorització social.

6. 3. Una vegada hem agrupat l'avaluació i percepció socials en dues dimensions: castellà/valencià i estàndard/vernacle, podem concloure que:

a) Ha millorat notablement l'avaluació de VS respecte a CS en el període 1983-1996 tant en el valor instrumental (àmbits d'ús formal, tipus de comunicació, promoció i estatus social), la qual cosa representa un canvi en les pautes de prestigi lingüístic, com en el valor integratiu (caràcter relacional i grau d'identificació com símbol de grup); tot açò col·labora en l'evolució positiva cap a la progressiva normalització, encara que no pot oblidar-se la gradació dels atributs: valoració instrumental (CS - VS) i integradora (VNS - CNS).

Tanmateix, hem de destacar que en diverses valoracions les diferències entre ambdues llengües són molt lleus i no significatives estadísticament; plegat a açò, els resultats obtinguts per mètodes de mesura directa —qüestionaris— assenyalen un índex baix de correlació entre l'ús i el coneixement del valencià i la identitat ètnica (el 64.1 % dels enquestats opina que no és necessari parlar valencià per a sentir-se valencià). Però mentre que la identitat nacional (o regional) no es veu afectada per l'ús del valencià, la utilització d'aquest reforça clarament la identificació amb l'endogrup valencianoparlant puix actua com a marcador distintiu.

b) Pel que fa a l'oposició estàndard/vernacle, les reaccions subjectives assenyalen que la major devaluació en dimensions de personalitat no ve motivada per l'oposició castellà/valencià sinó per la categoria estàndard/vernacle. Una anàlisi detinguda d'aquesta dimensió ens mostra que la identificació de la majoria d'atributs positius —estatus social, prestigi...— per a la varietat VS per la nostra comunitat de parla sembla estar més determinada pel grau d'estandardització (acceptació de la comunitat que considera aqueix ús com correcte, Fishman 1979: 50) que pel grau de vitalitat (índex d'ús en les interaccions socials freqüents).

D'altra banda, la categorització de les varietats estàndard (VS i CS) en el tipus de comunicació és òbvia ja que són percebudes com més convinctes, influents i clares. Aquesta constant del valor instrumental esdevé corroborada en l'atribució dels diferents rols (prestigi ocupacional) a les quatre varietats lingüístiques. Es constata que la varietat VS és avaluada com característica de la classe mitjana-alta, seguida per la varietat CS. Les varietats CS i VNS s'associen a la classe mitjana: funcionaris, professors no universitaris, empleats, tècnics i comerciants, i,

per últim, la varietat CNS es correspon amb professions d'escàs prestigi ocupacional.

Per últim, i referint-nos al valor integratiu, aquest correspon en major mesura a les varietats no estàndard, VNS, la qual, encara que és superada en caràcter relacional per CNS, destaca de forma rellevant en el grau d'afinitat o solidaritat amb el grup, mesurat mitjançant el grau d'identificació amb un amic.

6.4. El comportament dels parlants en l'ús d'ambdues llengües queda explícit en les manifestacions de tolerància/intolerància davant el castellà i el valencià. La relació de tolerància activa continua essent desequilibrada a favor del castellà (91.4 %) enfront del valencià (73.2 %), però una proporció elevada dels que admeten sentir-se incòmodes quan parlen valencià (85.0 %) ho fan per l'escassa competència lingüística en aqueixa llengua més que per rebuig cap a ella. Respecte a la intolerància, els resultats mostren una reducció progressiva del rebuig del valencià i una cessió lenta de la primacia del castellà, amb la qual cosa la relació de tolerància passiva sembla que comenci a trencar-se a favor del valencià (95.5 %) enfront del castellà (89.4 %).

Tots aquests aspectes positius, a l'igual que altres inferències assenyalades més amunt, es veuen enfosquides per algunes accions com l'escassa pressió social per a l'aculturació lingüística del valencià (sols el 4.7 % de la població castellanoparlant), fet que demostra l'escassa rellevància que per a una gran part de la societat valenciana té la relació entre llengua i identitat com a grup i que, a més a més, possibilita que el castellà continue essent la llengua de comunicació intergrups. Si acceptem que l'amplitud i rapidesa d'un procés de normalització és directament proporcional a la intensitat de les actituds que hi són, es comprova que el nostre procés serà llarg i lent, malgrat comptar el valencià estàndard amb una categorització social molt positiva.

6.5. A l'analitzar l'ús de les varietats lingüístiques en els diferents àmbits, hom comprova que VS i CS són les més apropiades per als dominis formals —escola, radio, T.V.— i VNS i CNS per als informals —bar, casa, carrer, botiga. No es tracta, doncs, d'una distribució diglòssica (major/menor prestigi) sinó de variació diafàsica (adequació de

registre); el que és cert és que com molts valencianoparlants no tenen una bona competència en valencià, canvien de codi i passen a utilitzar el castellà en raó d'algun d'aquests tres factors: tema, interlocutor o tensió comunicativa.

6.6. Per últim, al costat de les valoracions realitzades sobre els objectius proposats en aquesta investigació, queden per verificar les hipòtesis formulades.

a) Es corrobora la millor percepció i avaluació social de les varietats estàndard en els aspectes formulats. La jerarquització d'aquestes varietats, VS - CS - VNS - CNS, encara que amb escasses diferències quantitatives entre VS i CS, indica el progressiu avanç del valencià en la categorització social si el comparem amb els obtinguts per Ros (1982).

b) Es corrobora, així mateix, que les varietats no estàndard són les més valorades en caràcter relacional, àmbits d'ús informal, menor status professional i rol de subordinat.

c) I es verifica també que la política lingüística desplegada des de 1983 ha contribuït a desenvolupar positivament el procés de normalització lingüística.

Concloem ja, assenyalant que en el temps present les actituds lingüístiques manifestades presenten un component cognitiu molt homogeni, favorable tant a VS com CS, amb lleugeres diferències entre elles segons els factors, i desfavorable cap a la varietat CNS —estereotip—; indiquen un component afectiu, més heterogeni, que es projecta bé a VNS, a CS, a VS o a CNS, segons els factors i dimensions; i mostren un component conatiu, molt correlacionat amb les variables sociològiques llengua habitual, edat i nivell sociocultural, que presenta tres manifestacions en l'ús del valencià: positiva (no tan alta com podríem desitjar), negativa (escassa), i d'inseguretat (àmbits d'ús, relació comunicativa pares-fills, alumnes-professors, etc). Aquest tret d'inseguretat és prou substancial i és el que es manifesta en el conflicte lingüístic dels individus bilingües en l'ús d'una o altra llengua, especialment, en els individus de llengua materna valencià i de nivell sociocultural baix i mig, produint-se en molts casos un bilingüisme diglòssic ocult.

Si bé existix una predisposició favorable i positiva cap a VS, varietat que pot afavorir la normalització plena, la competència comunicativa de la majoria dels bilingües és en VNS i així el castellà —CS— continuarà comptant amb una realitat favorable. A més a més, no existix una correlació alta entre la consciència d'identitat com a grup i el valencià com a instrument integrador, fet que ens demostra que en l'actualitat la llengua no és l'única font de la identitat social. Tot allò indica que la consolidació de la normalització lingüística encara queda una mica lluny i que la continuació del procés dinàmic encetat necessita d'una acció doble: d'una banda, ha de continuar una política lingüística compromesa de les institucions polítiques i administratives per l'ús i difusió en els mitjans de comunicació, per campanyes que permeten redefinir la pròpia identitat com a grup, per l'aplicació legislativa vigent en el sistema educatiu, per potenciar la cultura juvenil en valencià³⁸ donat el pes específic de la variable generacional; d'altra, i no menys important, és necessari que els parlants bilingües incrementen el seu compromís de lleialtat lingüística, no sols afectiva, en l'ús del valencià considerant-lo com llengua de relació interpersonal en qualsevol àmbit.

José R. Gómez i Begonia Gómez
jose.r.gomez@uv.es

³⁸ Com demostra Baker (1992: 64, 70-71 i 93), la cultura de l'entorn (*language background*: la llengua amb els amics dins i fora de l'aula, amb els pares, professors, veïns, ràdio, periòdics, còmics, T.V. etc.) és la variable que més possibilita una actitud positiva o un canvi d'actitud favorable cap a una varietat lingüística determinada.

Referències bibliogràfiques

- AGHEYISI, R. i J. A. FISHMAN (1970), *Language Attitudes Studies: A Brief Survey of Methodological Approaches*, "Antropological Linguistics", 12:5, pàgs. 137-57.
- AJZEN, I. (1988), *Attitudes, Personality and Behaviour*, Milton Keynes, O.U.P.
- AJZEN, I. i M. FISHBEIN (1980), *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Nova Jersey.
- ALLPORT, G. W. (1935), *Attitudes*, dins C. Murchinson (ed.), *A Handbook of Social Psychology*, Clark University Press, Worcester.
- ALVAR, M. (1976), *Lengua y sociedad*, Planeta, Barcelona.
- (1977), *Actitud del hablante y sociolingüística*, dins M. Alvar (1986), *Hombre, etnia y estado*, Gredos, Madrid, pàgs. 13-36.
- (1982), *Español e inglés. Actitudes lingüísticas en Puerto Rico*, "Revista de Filología Española", LXII, pàgs. 1-38.
- (1983), *Español de Santo Domingo y español de España: Análisis de unas actitudes lingüísticas*, "L.E.A.", V, pàgs. 225-239.
- ALVAR, M. i A. QUILIS (1984), *Reacciones de unos hablantes cubanos ante diversas variedades del español*, "L.E.A.", VI, pàgs. 229-265.
- ARACIL, Ll. V. (1982), *Papers de Sociolingüística*, La Magrana, Barcelona.
- (1966), *A Valencian Dilemma*, "Identity Magazine", 24, Cambridge, pàgs. 17-29.

- BADIA i MARGARIT, A. M. (1977), *Lenguas en contacto: bilingüismo, diglosia, lenguas en convivencia*, dins R. Lapesa (coord.), *Comunicación y Lenguaje*, Karpos, Madrid, pàgs. 109-133.
- BAKER, C. (1992), *Attitudes and Language*, Multilingual Matters, Cleveland.
- BECHINI, A. (1986), *El diferencial semántico*, Hispano Europea, Barcelona.
- BEM, D. J. (1968), *Attitudes as self-descriptors: Another look at the attitude-behaviour link*, dins A. G. Greenwald, T. C. Brock i T. M. Ostrom (eds.), *Psychological Foundations of Attitudes*, Academic Press, Nova York.
- BERRYMAN, C. L. i J. R. WILCOX (1980), *Attitudes toward Male and Female Speech: Experiments on the Effects of Sex-Typical Language*, "Western Journal of Speech Communication", 44, pàgs. 50-59.
- BIERBACH, Ch. (1983), *Aproximacions a la significació de les actituds lingüístiques: dos estudis de cas*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 5, pàgs. 93-118.
- (1988), *Les actituds lingüístiques*, dins A. Bastardas et al., *Sociolingüística i llengua catalana*, Empúries, Barcelona, pàgs. 155-183.
- BLAS, J. L. (1994), *Valenciano y castellano. Actitudes lingüísticas en la sociedad valenciana*, "Hispania", 77, 1, pàgs. 143-156.
- BOIX, E. (1995), *Lleialtat lingüística i joves barcelonins*, dins *Estudis de Lingüística i Filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pàgs. 5-17.
- BOURDIEU, P. (1982), *¿Qué significa hablar? Economía de los intercambios verbales*, Akal, Madrid.

- BRENNAN, E. M. i J. S. BRENNAN (1981), *Accent Scaling and Language Attitudes: Reactions to Mexican American English Speech*, "Language and Speech", 24, pàgs. 207-222.
- BRIHGT, W. (1966), *Sociolinguistics*, Mouton, The Hague.
- COOPER, R. L. i FISHMAN, J. A. (1974), *The Study of Language Attitudes*, "International Journal of the Sociology of Language", 3, pàgs. 5-19.
- (eds.) (1974), *Language Attitudes*, I, "International Journal of the Sociology of Language", 3 (1985), Mouton, The Hague, 2a. edició.
- (eds.) (1975), *Language Attitudes*, II, "International Journal of the Sociology of Language", 6 (1985), Mouton, The Hague, 2a. edició.
- CUCÓ, A. (1977), *Actituds polítiques i lingüístiques al País Valencià contemporani*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 1, pàgs. 67-80.
- DITTMAR, N. (1976), *Sociolinguistics (A Survey of theory and application)*, Edward Arnold Publishers, Londres.
- FASOLD, R. W. (1984), *The Sociolinguistics of Society*, Blackwell, Oxford.
- FERRANDO, A. (1980), *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, Institut de Filologia Valenciana, Universitat de València.
- (1988), *Vint-i-cinc anys de conflicte lingüístic al País Valencià (1962-1987)*, dins R. Alemany (ed.), *Els processos de normalització lingüística a l'Estat espanyol actual*, Universitat d'Alacant, pàgs. 179-203.
- (1990), *Les perspectives de normalització lingüística al País Valencià*, "Actes de les IV Jornades de Sociolingüística de la Nucia", pàgs. 97-122.

- FISHMAN, J. A. (1964), *Language maintenance and language shift as fields of Inquiry*, "Linguistics", 9, pàgs. 32-70. Trad. cast.: *Conversación y desplazamiento del idioma como campo de investigación (Reexamen)*, dins P. L. Garvin i Y. Lastra, (eds.) (1974), *Antología de estudios de Etnolingüística y Sociolingüística*, UNAM, México, pàgs. 375-423.
- (1966), *Language Loyalty in the United States*, Mouton, The Hague.
- (1977), *Language and Nationalism*, Newbury House Publishers, Rowley.
- (1979), *La sociología del lenguaje*, Cátedra, Madrid.
- FUSTER, J. (1962), *Nosaltres els valencians*, Edicions 62, Barcelona.
- (1975), *Llengua i societat*, dins J. Reglà et al., *Història del País Valencià*, III, pàgs. 165-177.
- GARDNER, R. C. i W. E. LAMBERT (1972), *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*, Mass, Newbury House Publishers, Rowley.
- GARDNER, R. C. (1982), *Language Attitudes and Language Learning*, dins E. Ryan i H. Giles (eds.), *Attitudes towards Language Variation*, Arnold Publishers, Londres.
- (1985), *Social Psychology and Second Language Learning*, Arnold Publishers, Londres.
- GILES, H. i P. F. POWESLAND (1975), *Speech Style and Social Evaluation*, Academic Press, Londres.
- GIMENO, F. (1982a), *Alternatives al bilinguisme valencià meridional: A propòsit d'una pre-enquesta sobre les actituds lingüístiques*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 4, pàgs. 51-61.
- (1982b), *Aproximación sociolingüística a la comunidad de habla valenciana meridional*, dins R. L. Ninyoles (ed.), *Estructura social al País Valencià*, Diputació Provincial, València, pàgs. 725-737.

- (1984), *Multilingüismo y multilectismo*, “Estudios de Lingüística de la Universidad de Alicante”, 2, pàgs. 61-89.
- (1990), *Dialectología y sociolingüística españolas*, Universidad de Alicante.
- GÓMEZ MOLINA, J. R. (1986a), *Estudio sociolingüístico de la comunidad de habla de Sagunto (Valencia)*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- (1986b), *Actituds i usos lingüístics en la comunitat de parla de Sagunt (València)*, “Quaderns de Filologia”, II, 3, pàgs. 75-104. Universitat de València.
- (1991), *Expansió o regressió del català en dues comarques valencianes: l’Horta i el Camp de Morvedre*, “Actes del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea. Sociologia de la Llengua”, Girona, 1986. pàgs. 263-273.
- GRANDA, G. de (1981), *Actitudes sociolingüísticas en el Paraguay*, “Revista Paraguaya de Sociología”, 18, pàgs. 7-22.
- KERLINGER, F. N. (1973), *Foundations of Behavioral Research*, Holt, Rinehart and Winston, Nova York. Trad. cast.: (1975), *Investigación del comportamiento. Técnicas y Metodología*, Interamericana, Mèxic, 26 edició.
- LABOV, W. (1966), *The Social Stratification of English in New York City*, Center for Applied Linguistics, Washington D.C.
- (1972), *Sociolinguistic Patterns*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia. Trad. fr.: (1976), *Sociolinguistique*, Les éditions de Minuit, París. Trad. esp. (1983), *Modelos sociolingüísticos*, Cátedra, Madrid.
- (1991), *The intersection of sex and social class in the course of linguistic change*, “Language, Variation and Change”, 3, pàgs. 205-254.
- LAMBERT, W. E. (1967), *A Social Psychology of Bilingualism*, “Journal of Social Issues”, 23, pàgs. 91-108.

- LAMBERT, W. E. *et al.* (1960), *Evaluative reactions to spoken language*, "Journal of Abnormal and Social Psychology", 60, pàgs. 44-51.
- (1968), *A Study of the Roles of Attitudes and Motivation in Second Language Learning*, dins J. A. Fishman (ed.), *Readings in the Sociology of Language*, Mouton, The Hague, pàgs. 473-491.
- LAMBERT, W. E., FRANKEL, H. i TUCKER, G. R. (1966), *Judging personality through speech: a French-Canadian example*, "Journal of Communication XVI", 4, pàgs. 305-321.
- LÓPEZ MORALES, H. (1979), *Dialectología y Sociolingüística. Temas puertorriqueños*, Hispanova de Ediciones, Madrid.
- (1983), *Estratificación sociolectal frente a diglosia en el Caribe hispánico*, "L.E.A.", V, pàgs. 205-224.
- (1989), *Sociolingüística*, Gredos, Madrid.
- MACKEY, W. F. (1976), *Bilingualisme et Contact des Langues*, Editions Klincksieck, Paris.
- MALANCA DE RODRÍGUEZ, A. *et al.* (1981), *Actitud del hablante frente a su lengua. Resultado de una encuesta realizada en la ciudad de Córdoba (Argentina)*, "L.E.A.", III/1, pàgs. 33-47.
- MARTÍN BUTRAGUEÑO, P. (1993), *Actitudes y creencias lingüísticas en inmigrantes dialectales. El caso de Madrid*, "L.E.A." XV/2, pàgs. 265-294.
- MIRA, J. F. (1981), *Població i llengua al País Valencià*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- MOLLÀ, D. *et al.* (1986), *Estudi sociològic sobre la problemàtica sociolingüística a la Comunitat Valenciana*, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.

- NINYOLES, R. (1977), *Cuatro idiomas para un estado (El castellano y los conflictos lingüísticos en la España periférica)*, "Cambio 16", Madrid.
- (1982b), *Sustitución lingüística, diglosia y conflicto*, dins *Estructura social al País Valencià*, Diputació Provincial, València, pàgs. 639-667.
- (coord.) (1982a), *Estructura social al País Valencià*, Diputació Provincial, València.
- (1969), *Conflicte lingüístic valencià*, Tres i Quatre, València.
- (1972), *Idioma y poder social*, Tecnos, Madrid.
- (1975), *Estructura social y política lingüística*, Fernando Torres (ed.), València.
- (1996), *Sociologia de la ciutat de València*, Germania, València.
- OSGOOD, Ch., SUCCI, G. J. i P. H. TANNENBAUM (1957), *The Measurement of Meaning*, University of Illinois Press. Trad. esp.: (1976), *La medida del significado*, Gredos, Madrid.
- PÉREZ, J. A. (dir.) (1992, inèdit), *El valenciano y las identidades sociales*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.
- PITARCH, V. (1983), *Un cas singular del conflicte lingüístic: la situació actual del País Valencià*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 5, pàgs. 41-51.
- (1989), *El conflicte lingüístic valencià*, dins "Actas del II Congreso Internacional da Lingua Galego-Potuguesa na Galiza", Santiago de Compostela, pàgs. 777-784.
- PUEYO, M. (1980), *Vikings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals en català*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 3, pàgs. 83-102.
- QUILIS, A. (1983), *Actitud de los ecuatoguineanos ante la lengua española*, "L.E.A.", V, pàgs. 269-275.

- RAMÍREZ, A. G. (1983), *Bilingüismo y actitudes hacia variedades del español en estudiantes de Texas y California*, "L.E.A.", V, pàgs. 249-268.
- (1990), *Sociolingüística de la comunicación: español e inglés en contacto en Estados Unidos*, "L.E.A.", XII, pàgs. 257-274.
- RAYA, L. (1982), *Conciencia lingüística y otras cuestiones en torno a la sociolingüística: Esbozo de un estudio práctico*, "R.S.E.L.", 12, 1, pàgs. 107-118.
- ROJO, G. (1981), *Conductas y actitudes lingüísticas en Galicia*, "Revista Española de Lingüística", 11, 2, pàgs. 269-310.
- ROS GARCÍA, Ma. (1978), *Valores instrumentales e integrativos del castellano y valenciano*, dins "Jornadas de Bilingüismo", Instituto de Ciencias de la Educación, València, pàgs. 85-102.
- (1982), *Percepción y evaluación de los hablantes de cinco variedades lingüísticas*, dins R. L. Ninyoles (ed.), *Estructura social al País Valencià*, Diputació Provincial, València, pàgs. 679-698.
- ROS, M. i H. GILES (1984), *The Valencian Language Situation. Towards a Theoretical Framework*, "Journal of Applied Linguistics".
- RYAN, E., GILES, H. i R. J. SEBASTIAN (1982), *An Integrated Perspective for the Study of Attitudes towards Language Variation*, dins E. B. Ryan i H. Giles (eds.), *Attitudes towards Language Variation*, Edward Arnold Publishers, Londres.
- RYAN, E. B. i H. GILES (eds.) (1982), *Attitudes towards Language Variation. Social and Applied Contexts*, Edward Arnold Publishers, Londres.
- SAVILLE-TROIKE, M. (1982), *Attitudes towards Communication Performance*, dins M. Saville-Troike, *The Ethnography of Communication*, Basil Blackwell, Oxford, cap. 5.

- SCHLIEBEN-LANGE, B. (1977), *Iniciación a la Sociolingüística*, Gredos, Madrid.
- SHAW, M. i J. M. WRIGHT (ed.) (1967), *Scales for the measurement of attitudes*, Mc Graw-Hill, Nova York.
- SHUY, R. i R. W. FASOLD (eds.) (1973), *Language Attitudes: Current Trends and Prospects*, G.U.P., Washington.
- SOLANO, Y. i J. UMAÑA (1996), *Actitudes lingüísticas del universitario costarricense*, "Actas del X Congreso Internacional de la ALFAL", UNAM, Mèxic, pàgs. 707-712.
- STEWART, W. A. (1968), *A Sociolinguistic typology for describing national multilingualism*, dins J. A. Fishman, *Readings in the Sociology of Language*, pàgs. 531-554.
- TAJFEL, H. (1972), *La théorie de la catégorisation sociale*, dins *Introduction à la Psychologie Social*, Larousse, París, pàgs. 272-299.
- (1974), *Social Identity and Intergroup Behavior*, "Social Science Information", 13, pàgs. 65-93.
- (1978), *Differentiation between social groups*, Academic Press, Londres.
- (1981), *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*, C. U. P., Cambridge.
- TUCKER, G. R. i W. LAMBERT (1969), *White & Negro listeners reactions to various American English dialects*, "Social Forces", 47, pàgs. 463-468.
- VALLVERDÚ, F. (1970), *Dues llengües, dues funcions?*, Edicions 62, Barcelona, 2a. edició, 1979.
- WEINREICH, U. (1953), *Languages in Contact. Findings and Problems*, Mouton, The Hague. Trad. esp.: (1974), *Lenguas en*

Contacto. Descubrimientos y problemas, Ediciones de la Universidad Central, Venezuela.

WILLIAMS, F. (1974), *The Identification of Linguistic Attitudes*, "International Journal of the Sociology of Language", 3, pàgs. 21-32.

ZUPNIK, Y. (1994), *A pragmatic analysis of the use of person deixis in political discourse*, "Journal of Pragmatics", 21, pàgs. 339-383.

L'impacte de la normalització lingüística sobre la variació. Un cas concret: el català nord-occidental

Ramon Sistac
(Universitat de Lleida)

Em cenyiré exclusivament a la idea de l'*impacte*, i no a d'altres consideracions de tipus sociolingüístic o dialectològic, o sociopolític, si no és en funció d'aquest *impacte*, paraula que ja porta implícites connotacions de tipus traumàtic, per un acudit del destí fins i tot onomatopeïques. No penso entrar doncs en disquisicions teòriques, ni sobre aquest substantiu triat en circumstàncies atzaroses ni sobre els conceptes de *normalització lingüística* i de *variació*. Al capdavant, ja som prou grans i ja tenim prou producció teòrica sobre el tema. Intentaré tanmateix adoptar una postura descriptiva i distanciada, pròpia de l'observador; a fi de comptes és la meua feina. Però tampoc no vull enganyar ningú i crec que haig de deixar clar de bon començament que el tema m'implica personalment com a usuari, i difícilment podré aconseguir un grau mínim consensuat d'objectivitat. Em remeto doncs al debat posterior per tal de poder contrastar opinions.

Altres qüestions de tipus metodològic: el treball que presento no es basa en un estudi quantitatiu sobre la variació. Tot i que la darrera dècada ha conegut els primers estudis en aquesta línia realitzats en l'àmbit pirinencoponentí (aportacions d'Alturo, Carrera, Romero, Solans, Pradilla... i un brevíssim etc.), hi resta encara un gran erm per artigar. Però és que des de tots els formats possibles de la recerca dialectal, sociolingüística, estilística o funcional, pel que fa al català de Ponent, el camí per fer és ingent. Tanmateix, disposem ja d'una certa producció qualitativa que ens permet si més no de manera provisional d'aventurar unes hipòtesis que, m'hi jugo el meu nas d'observador, els concedireu la *presumpció de versemblança*. Ja sé que no és la manera més ortodoxa de

plantejar-ho, però la unidireccionalitat dels indicis és prou contundent i vàlida —provisionalment, insisteixo— les apreciacions.

Passo tot seguit a fer la relació de les meues fonts d'informació:

- la bibliografia adjunta, selecta i restrictiva, que inclou la producció que considero més rellevant dels darrers quinze anys (tancada a juny de 1996);
- el banc de treballs de curs arxivat a l'*Oficina d'Estudis de Llengua i Literatura de Ponent* (OELLP) de la Universitat de Lleida. Una informació irregular però d'un abast territorial important i en la qual ja podem fer talls cronològics, ja que cobreix un segment temporal també de quinze anys;
- algunes aportacions molt concretes, com el Curs de postgrau de Correcció de Textos Orals de la UdL, dirigit pel Dr. J. Julià, que m'ha fornit, gairebé sense proposar-m'ho, una bona anàlisi sobre la llengua oral als mitjans de comunicació de Ponent;
- els treballs d'inventari de l'OELLP i alguns projectes i recerques en curs als quals tenim accés. Voldria fer esment de tres treballs, un d'ells ja embastat i els altres dos en fase de realització, que em semblen especialment rellevants: d'una banda, l'àmplia reflexió que ha realitzat la comissió encarregada de dur a bon port el llibre d'estil de la UdL. D'una altra, el projecte de Diccionari de la pronúncia del català nord-occidental que porta a terme en Joan Julià i, finalment, la recerca sobre la vigència dels trets sintàctics del NO que està fent en Josep M. Boladeres i que porta implícita precisament la definició i descripció d'aquests trets sintàctics, trencant una mica l'apriorisme de la seua inexistència;
- finalment esmento com a darrera font d'informació l'observació directa personal com a investigador (i no pas com a usuari).

Un cop vistes les fonts d'informació, passo a la definició de l'àrea observada. Malgrat les reticències populars de vella escola, basades en el trinomi *català-valencià-mallorquí* (recordeu *el pi de les tres branques* o *l'exempli de la mata de jonc*), sembla un fet universalment acceptat (si més no des el punt de vista científic, o més exactament de la filologia romànica) que el català presenta dos grans dialectes o varietats o blocs dialectals principals: *oriental* i *occidental*. De fet, malgrat que circumstancialment hom ha assajat de fer-ne altres divisions, com poden

ser des d'un punt de vista històric català *constituti* i català *consecuti*, o des d'un altre de lexicoevolutiu català *innovador* i català *conservador*, es fa prou evident que les diferències d'ordre foneticofonològic que separen un català de Llevant i del nord d'un altre de Ponent i del sud són les més constatables en la consciència dels parlants. Així, a Lleida, hom tendeix a identificar una persona de qualsevol comarca oriental ja sigui de Reus, Sabadell o Ripoll, per posar un exemple, com "de Barcelona"; mentre que recíprocament a Barcelona s'identifica una persona d'Esterri, Fraga, Amposta o fins i tot d'Alcoi com "lleidata" i, manta vegades, "valencià". "Els uns parlen amb la *e* i els altres amb la *a*", diu l'expressió popular. I tenim constància que en són ben conscients fins i tot als pobles de frontera.

Tot fent-ne una macrointerpretació i prescindint de qualsevol tipus d'anàlisi històrica, podríem parlar doncs de dos *diasistemes* dialectals, d'altra banda prou coneguts fins i tot a nivell popular: l'*oriental* i l'*occidental*. Centrant-nos en aquest darrer, direm que la divisió entre *nord-occidental* i *valencià* (o *sud-occidental*, o *català meridional*) resulta, al meu parer, arbitrària, si més no des del punt de vista estrictament lingüístic. De fet, ambdós parlars no compleixen el requisit imprescindible per a ser considerats dialectes (o subdialectes) diferents: no tenen una frontera clarament marcada, ni tan sols una àrea de transició mínimament definida. Denominacions com *tortosí* o *valencià septentrional* corresponen a un criteri més geogràfico-administratiu que no pas dialectològic. Tant és així que no se sap ben bé fins on arriba l'un i on comença l'altre, i caldria plantejar-nos, des del punt de vista de la geografia lingüística, si les àmplies zones de transició no són res més que segments dels *continua*. Sigui con sigui, hi ha una continuïtat regular, sense estridències, que s'estén de les Valls d'Andorra a Guardamar, trencada tan sols per dues àrees que podríem considerar com a illes lingüístiques: la *ribagorçanopallaresa*, a l'extrem nord-oest, i la corresponent a l'anomenat *valencià apitxat*, al centre del País Valencià —pel que fa a la primera, haig d'aclarir que, més que com a dos subdialectes (*pallarès* i *ribagorçà*), prefereixo considerar-la com a un únic *continuum dialectal*, ja que ambdós parlars comparteixen bona part dels seus trets específics definitoris. Tot plegat i en resum, el català occidental conforma un únic diasistema caracteritzat per contrast amb l'altre gran

dialecte (l'*oriental*), amb una justificació històrica que no convé detallar o debatre ací.

I tanmateix alguna cosa falla. Justament el fet que tradicionalment hàgim discriminat el *català nord-occidental* del *valencià* ja és un fet per ell sol prou significatiu. I és que potser no és gaire agosarat d'afirmar que els parlants occidentals d'administració catalana viuen —i veuen— el fet lingüístic autòcton de manera sensiblement diferent als companys de dialecte d'administració valenciana. I això malgrat les tendències igualadores de les pautes de comportament social imposades pel sentit de l'evolució cultural, que va en la mateixa direcció a tot Occident. Ara sí que hem tancat el cercle i hem arribat a allò que tots sabem i que, sovint, oblidem: la incidència dels condicionants externs sobre el fet lingüístic. Així, hom se sol referir habitualment als dialectes com allò que en essència són: realitzacions territorials d'una llengua, caracteritzades en el temps i en l'espai per un seguit de trets que les configuren i les discriminen dels altres dialectes o parlars inclosos en la mateixa llengua. És prou evident, d'altra banda, que ni tots els dialectes tenen la mateixa consideració social, ni tots els parlants dels diversos idiomes s'enfronten d'igual manera davant la pròpia realitat dialectal ni tots els usuaris d'un mateix dialecte entenen de la mateixa manera les connexions del seu amb els altres dialectes de la mateixa llengua. Així, no sembla gaire discutible el fet que no interpreta pas per igual la relació *dialecte* → *llengua* un parlant del *valencià* (*valencià* → *català*) que un parlant de l'*extremeny* (*extremeny* → *espanyol*) o del *picard* (*picard* → *francès*). Tota aquesta diguem-ne “relació impúdica” a tres bandes *català/cat.NO/valencià* conforma una dinàmica perversa que, a més a més i en molts aspectes, *arrossega* els parlants d'administració aragonesa. Segons això, doncs, definiríem el *català nord-occidental* com “català occidental parlat en terres d'administració catalana i, per extensió, aragonesa” i el *valencià* com “català occidental parlat en terres d'administració valenciana”. Evidentment, aquestes són definicions extralingüístiques.

Arribats ací, em centraré en el català occidental del nord i, especialment, en el que es parla en la regió de Lleida. *Grosso modo* correspondria al territori del *pallars* i *ribagorça* i, molt especialment, al d'allò que habitualment entenem per *nord-occidental estricte*. Personalment prefereixo parlar de *lleidatà*, terme avalat per la tradició i

paral·lel a d'altres utilitzats habitualment en dialectologia catalana que també són, de fet, gentilicis d'una ciutat: *tortosí*, *valencià* (altrament, ens hauríem de plantejar si pallaresos i ribagorçans són *nord-occidentals no estrictes*). Fóra discutible la inclusió en aquest grup del *tortosí*, ja que l'ús del català a les comarques meridionals del Principat i de la Franja, al marge de les relatives diferències dialectals, no és susceptible d'ésser analitzat necessàriament amb els mateixos paràmetres aplicables als parlars lleidatans. I és que ara ha arribat ja el moment d'aventurar una primera hipòtesi de treball. La regió de Tortosa, diguem-ho així, es troba al mig d'un eix que bascula de nord a sud. La consciència difusa de *catalanitat*, en el sentit que es vulgui entendre, atribuïda tradicionalment als tortosins, ha provocat una sèrie d'actituds força diferents de les dels seus compatricis lleidatans o ponentins. El *tortosí* se sap a mig camí; el *lleidatà* se sent fora de context. Efectivament, Barcelona en Marina i Lleida en la Terraferma. Sempre ha existit l'eix lingüístic Pirineu-Lleida-Tortosa-València, però no és menys cert que hi ha un altre eix que tradicionalment *tira* molt més: el que passa per la Panadella, autèntic melic del nostre país. Les terres de Ponent —especialment l'agre— han estat sempre profundament *catalanistes*, sense una consciència excessivament clara del fet diferencial intern —però prou clara de l'extern. Això ha provocat que el fet dialectal es visqui com un anacronisme, com una molèstia, com els vuits i nous i cartes que no lliguen. Com a conseqüència, les terres de l'Ebre mantenen, a nivell general, molt més vius els trets occidentals que no pas les terres de Ponent, abocades a Barcelona, on el *lleidatà* és un clar signe extern de *pagerolia* i de marginalitat. Sens dubte us estic venent una caricatura, però tots sabem que les caricatures capten el *posat* del personatge, i no el seu retrat fidel. Valgui doncs com a una primera clau d'interpretació.

Ara ja ens podem donar per situats en aquesta àrea geogràfica, les terres de Lleida, conegudes en les darreres dècades amb el nom de *Terres de Ponent* (em remeto als treballs del Miquel Pueyo) i, més darrerament, de Ponent i de l'Alt Pirineu, i que constitueix el meu àmbit d'actuació professional, on l'accés del català oral als àmbits d'ús formal ha tret a la llum el problema del model de llengua estàndard. Sense entrar en altre tipus de consideracions direm que, lentament i a pesar de la distorsió provocada per la presència aclaparadora del català central (popularment

barceloni) en els mitjans de comunicació, s'hi va congriant i poc a poc imposant (tot i que amb moltes vacil·lacions) la versió autòctona de l'estàndard, única alternativa en uns espais on el castellà era fins ara omnipresent. Aquesta versió ponentina de l'estàndard manté bàsicament, per bé que suavitzats, els principals trets fonètics i tonals del diasistema dialectal i, lògicament, en molt menor grau els morfològics, sintàctics i àdhuc lèxics.

Aquí encetem un altre tema cabdal: fins a quin punt les òbvies transformacions que ha patit el NO són fruit de l'*impacte* de la normalització o bé són susceptibles d'ésser analitzades des d'altres paràmetres. En síntesi, crec que aquest canvi lingüístic operat a Ponent i que penso que estarem d'acord a considerar-lo com a molt important (potser el més important del segle), com a unidireccional (convergent o atansant-se la llengua parlada a la varietat central) i com a producte de causes bàsicament externes (explicable a partir de la sociolingüística, i no pas de la gramàtica històrica); aquest canvi, doncs, es justificable per tres motius diferents:

- a) impacte de la normalització lingüística, proposta inicial de la xerrada;
- b) procés generalitzat d'interferència de l'altre dialecte, de major pes demogràfic i de major potència econòmica i social;
- c) aculturació o, dit d'una manera més suau i àdhuc atractiva, procés de transformació d'una societat tradicional agrària en una societat urbana modernitzada on no hi queda espai per a l'ós bru del Pirineu.

No és potser el lloc ni el moment d'escatir quin d'aquests és el factor preponderant. Crec tanmateix que tots tres són plenament operatius. Bastin a tall d'exemple tres constatacions vinculades respectivament als tres factors:

- a) la canalla de Ponent aprèn a cantar, a classe de música, en català oriental, ja que gairebé tota la música tradicional, o folk, o infantil, que ensenya l'escola (i desenganyem-nos; en aquestes alçades, los padrins ja no hi fan cap paper, en la transmissió oral) està gravada en cassetts i discos de grups barcelonins; tot això reforçat pels exitosos discos, dibuixos animats i jocs del Club Super3;
- b) tots els catalanoponentins tenen plena competència passiva en català oriental, llengua, juntament amb el castellà, de la ficció televisiva i de la propaganda audiovisual, fins i tot de la local;

c) a parer dels etnòlegs, les terres del Pirineu i bona part de les terres planes, en poc més de cinquanta anys han passat de l'agricultura neolítica al més absolut desenvolupament tecnològic. Segurament ens manca encara prou perspectiva històrica per a valorar l'impacte de, per exemple, la fàbrica Trepal de Tàrraga o el Big Ben de Mollerussa.

Amb tot, aquest impacte ha estat, com també era previsible, geogràficament desigual. La nova qüestió que vull plantejar és fins a quin punt l'estàndard, teòricament difós pel procés de normalització i exercint la funció de model que li pertoca, afecta l'estructura del dialecte dels parlants nord-occidentals fins i tot en els registres no formals. Dit d'una altra manera, més des de l'òptica dialectològica, fins a quin punt els catalans nord-occidentals *conserven* llur dialecte o bé aquest *es perd*. I, molt especialment, si podem descriure diferències geogràfiques en la resposta a aquesta pregunta. Insisteixo encara: ja no es tracta de descriure'n les característiques dialectals, sinó de veure'n la seua *intensitat*. Partirem d'aquesta altra hipòtesi de treball: al marge dels factors pròpiament generacionals o de nivell cultural, o de la dicotomia poble/capital (o poble petit/gran), el Pallars, la Ribagorça i Franja de Ponent i, en menor grau, les Garrigues, constituïrien avui per avui la zona *menys permeable* a influències diguem-ne externes, mentre que tota la vall del Segre (la Segarra, el Comtat d'Urgell històric i el Pla de Lleida) conformaria la part *més permeable*. Evidentment que tot això és molt relatiu i pot ser distorsionat per molts factors, però creiem que l'apreciació general és vàlida. Diversos elements hi contribueixen: el medi muntanyenc, l'aïllament, etc.; però molt especialment la consciència/orgull diferencial d'aqueixes terres. I també els prejudicis, especialment en el cas dels pobles d'administració aragonesa. En tot cas l'estudi de tot això correspondrà a la Sociolingüística. A la Dialectologia li pertocarà la quantificació d'aquesta *permeabilitat*, que en un altre paper he anomenat *grau d'intensitat del dialecte*. És, en última instància, una tasca pendent que hauria de seguir els passos següents:

- 1) recollida de dades (recerca de camp);
- 2) descripció del diasistema del català estàndard en la seua versió nord-occidental;

- 3) descripció del diasistema dialectal tradicional del català nord-occidental;
- 4) llistat de coincidències/divergències;
- 5) quantificació, a cada punt d'enquesta, del grau de distància/proximitat respecte de cada una de les dues variants, mitjançant les tècniques dialectomètriques;
- 6) sintetització cartogràfica.

En aquest darrer punt cap la possibilitat de marcar amb intensitat de color la distància/proximitat de l'estàndard o bé, fent-ho en negatiu, la distància/proximitat del dialecte tradicional.

I ara ja es tracta d'entrar en els aspectes més pròpiament descriptius. En principi —i en final— no tinc gaire cosa nova a dir que no hagi dit ja en altres contextos. Per això no seré gaire original i em remetré a altres papers meus sobre els quals introduiré tan sols alguns matisos. D'antuvi diré que em sembla més fàcil descriure què és allò que es conserva que no pas relacionar allò que s'ha perdut. I és més fàcil per la senzilla raó que allò que es conserva és perquè està arribant a un estat de fixació. Sense voler-ho, i gairebé sense proposar-nos-ho, hem arribat a trobar la fórmula de la llengua estàndard. En un moment que tot el sistema de vida s'estandarditza —tinc un nebot a set hores de distància, però comptades amb fusos horaris, que menja el mateix que menjo jo, fa gairebé els mateixos horaris i mira les mateixes pel·lícules— seria impensable pretendre una fossilització del que podríem anomenar les formes alternatives de l'idioma (un eufemisme més per tal de no dir-ne dialectes), sempre i quan no hi hagi clars motius polítics, és clar. Partint d'aquesta base, no fóra gaire agosarat de dir que el dialecte perviu, o sobreviu, en l'estàndard; i que el mateix estàndard genera els neodialectes. Deixant de banda les qüestions purament estilístiques, diria que allò que abans consideràvem dialecte ara ja és una relíquia, i el que ara considerem dialecte abans ho hauríem considerat estàndard.

Passo doncs a fer un cop d'ull a allò que el dialecte manté en tres àmbits diferents, tots ells pertanyents a la llengua estàndard. Són els següents: la *normativa*, la *llengua literària in strictu sensu* (és a dir, el català creatiu escrit) i la *llengua estàndard* o, si es vol primfilar més, l'*estàndard oral*. Com que crec que ja ens entenem, considero innecessària

la discussió teòrica sobre la validesa o oportunitat d'aquestes etiquetes i, encara menys, com he fet al llarg de tota la meua intervenció, la seua caracterització teòrica.

En els papers als quals feia referència adés, vaig escriure:

Tot plegat, i en síntesi, es tracta de descriure a grans trets allò que cal mantenir o simplement ja manté el dialecte en els àmbits d'ús formals en base a quatre criteris:

- 1) que sigui diasistemàtic (o prou diasistemàtic, o força diasistemàtic),
- 2) que sigui realment un punt de referència col·lectiu amb el qual s'identifiquin els parlants de la comunitat dialectal,
- 3) que d'alguna forma respecti una certa simetria amb les relacions dels altres dialectes amb la llengua d'ús formal, i
- 4) que sigui mínimament útil o, dit de manera més col·loquial, que realment valgui la pena.

Tot això, bo i tenint en compte que ningú no demana pas la lluna i que estrifar-se les vestidures de manera massa ostensible per unes quantes variants fóra un acte de dubtosa *normalitat* en una societat progressista.

Doncs bé, crec que el mètode pot ser vàlid a l'hora de fer-ne la descripció, encara que la intenció en aquell moment era diferent. Es tracta en definitiva de mirar una fotografia o el seu negatiu, però la imatge és la mateixa.

Comencem doncs per la *normativa*. Ací cal fer un aclariment. No es tracta de posar en qüestió aquelles característiques de català col·loquial més o menys generals i que no són reflectides a la gramàtica oficial, ni de revifar les velles polèmiques que tradicionalment han estat camp de batalla de la lingüística catalana (penso especialment en alguns aspectes sintàctics). Tot això forma part d'un altre debat. Jo em restringiré bàsicament al pla de la variació diatòpica.

Pel que fa a la *fonètica* i l'*ortografia*, tan sols hi veig un camp conflictiu. Estic segur que els estudiants ponentins excel·leixen sobre els altres en una cosa: fan més faltes d'ortografia, a causa de l'accentuació de les *ee*. En principi això no hauria de ser un problema greu, al capdavant ningú no es planteja si pronuncia *angl[ɛ]s* o bé *angl[e]s* a l'hora de posar-hi l'accent i, en última instància, més problema tindrien encara, si

sortosament es donés el cas, els estudiants rossellonesos. Però hi ha un greuge comparatiu amb els companys meridionals del dialecte. El fet que els ponentins accentuem d'una manera i els valencians d'una altra, tot i pronunciar les mateixes *ee* tòniques, constitueix, al meu parer, un greu impediment a la unitat simbòlica i formal del català, inconcebible en un país tan petit, dividit només per un barranc escarransit.

No veig, però, cap altre problema ortogràfic important, llevat d'alguna qüestió de detall que deixarem per a millor ocasió.

La *morfologia* també es mou en paràmetres similars. Hi ha tot un seguit de formes dialectals que els mateixos parlants ja consideren com a tals, per la qual cosa no poden aspirar a l'ús formal: així l'article *lo*, els subjuntius en *-o* (*no cantos*) i els incoatius en *-ix* (*patix*) i en *-isca* (*patisca*), marcats com a rurals. Però hi ha un seguit de trets, prou vius fins i tot en l'àmbit formal, que no es poden escriure al Principat (*de fet*, és clar; de *dret* fóra més discutible) i són tanmateix els habituals de la producció escrita valenciana (àdhuc a les obres gramaticals). Em refereixo a les formes, no totes proscries però sí ignorades, dels plurals del tipus *jóvens*, als subjuntius en *-a* o en *-e* (*diga, cante*) —allà on són realment vius, que no pas a tot el territori nord-occidental—, als infinitius *tindre* i *vindre* i, no hi podia faltar, el *meua, teua, seua*, últimament (re)introduït amb èxit per alguns escriptors lleidatans, prova de la seua viabilitat com a forma pancatalana.

El camp de la *sintaxi* és, paradoxalment, menys conflictiu en aquest sentit. Hi ha pocs trets que es puguin considerar diasistemàticament nord-occidentals. Fins i tot l'ús dels pronoms febles pot ser localment més pròxim al paradigma normatiu (així a bona part de l'àrea se sent a dir encara *dóna-la-hi* o *li ho daré* o *li'n daré* en comptes del més general *l'hi*). Al marge de la distinció *per* / *per a*, tema terrorífic en el qual no vull entrar, atès que a ponent té una extensió geogràfica i generacional prou irregular, tan sols són potser exclusives del nord-occidental les construccions esdevenimentals del tipus *enguany arribarà molts forasters*, però la seua vitalitat, especialment en ambients urbans o semiurbans, és més que dubtosa. Sabem, però, de l'existència de treballs de recerca en curs que segurament ens aportaran noves dades.

No vull entrar en el lèxic, que tractaré en referència a la llengua literària i a l'estàndard, perquè al capdavant és més versàtil i fluctuant i, en

conseqüència, més codificable per l'ús que no pas per la sanció acadèmica. És obvi, però, que serà més rendible socialment la transdialectalització del lèxic perifèric que no pas la seua proscripció.

La *llengua literària*, entesa com a llengua dels escriptors, és en certa forma aquella que menys ens interessa, ja que té una repercussió social més petita, si més no en una societat moderna que aspira a ser normal (i que els literats em perdonin). Però és innegable que encara funciona com a model i referència en alguns aspectes, i que pot ser perfectament la via d'entrada a la llengua estàndard de moltes formes lèxiques i estereotips fraseològics. A tall d'exemple, recentment detecto en determinats escriptors i articulistes de Lleida l'ús escrit d'alguns mots i locucions pallaresos i extremo-occidentals que segons la meua informació no són pas propis de Lleida. El mateix constato oralment entre els joves d'un determinat nivell cultural. Sens dubte hem d'atribuir-ho a l'obra d'alguns escriptors actualment de moda i que procedeixen d'aqueixes contrades. No podem entrar ací a analitzar cas per cas, però és interessant de pensar en la incidència que entre el jovent pot tenir la lectura d'autors locals que utilitzin variants lèxiques, locucions i frases fetes pròpies del dialecte, especialment d'ençà de l'entrada massiva de la literatura juvenil catalana als instituts de batxillerat.

Entrem ara a l'últim punt d'allò que vinc anomenant des del començament *àmbits d'actuació formal: la llengua estàndard oral*. Ací haig de fer un canvi metodològic. És ben bé cert que de bon començament he dit que no era la meua intenció de fer propostes, sinó més aviat de descriure unes constatacions personals. Però també és igual de cert que algunes d'aquestes constatacions contenien, més o menys veladament, propostes. A partir d'aquest moment, fóra massa pretensions per la meua banda d'intentar-ho. Ja no estem parlant de llengua codificada o codificable, sinó de llengua de la comunicació formal, a la qual en principi haurien de tenir accés tots els parlants, en una societat desitjablement participativa i democràtica.

Haig de tornar a les observacions personals i localistes. Fa potser uns quinze anys, la vida cultural catalana a Lleida era força testimonial, però poc arrelada entre la població. D'aleshores ençà, han canviat algunes coses. La consolidació dels estudis universitaris, la presència del català a escoles i instituts, l'ús de l'idioma com a llengua preferent de

l'administració local i autonòmica i com a llengua de la política en general... Evidentment que cal conquerir encara molts àmbits, però aquesta no és ara la qüestió. El cas és que hi ha un ús públic formal de l'idioma que abans no hi era, i ja és hora, no de prescriure o proscriure, sinó d'analitzar com es realitza aquest ús públic, en el benentès que els professionals de l'idioma ben poca cosa poden fer per modificar-lo, si no és des de la seva condició d'usuaris. I això és ben bé el que han fet, potser sense adonar-se'n i tal vegada sense pretendre-ho. El cas és que, en qualitat d'usuaris, una part diguem-ne lingüísticament privilegiada de la societat lleidatana (i potser de totes les terres de Ponent) ha fornint un model d'ús formal a la població en general. I tot això s'ha fet no *gràcies a*, sinó *malgrat* els *mass-media* catalans, i molt especialment malgrat la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (i, per excel·lència, TV3), que han difós un patró lingüístic monocèntric amb el qual els ponentins no sempre se senten totalment identificats. No és debades que els més reticents a acceptar aquest nou model nord-occidental són precisament els professionals de la comunicació, especialment la radiofònica; molts d'ells entestats encara a utilitzar una mena de *patois* dialectal o, en el millor dels casos, un barceloní aproximatiu.

En què consisteix, doncs, aquest *estàndard regional* d'ús entre la gent culta de Lleida i en expansió constant entre el jovent (professionals, universitaris, professors, etc.)? Bàsicament comparteix les característiques morfosintàctiques i, en bona mida, lèxiques de la variant més difosa, però està muntat sobre l'estructura fonològica i, en menor grau, tonal del dialecte occidental. A nivell simbòlic crec que això és important, perquè en última instància la diferència entre tots dos dialectes (oriental i occidental) sempre ha estat descrita des d'un punt de vista gairebé exclusivament fonològic. També perquè, amb petites diferències, és la mateixa estructura de la variant sud-occidental.

Què cal fer, doncs, a hores d'ara, si és que cal fer alguna cosa? Al meu entendre, la capacitat d'intervenir-hi és mínima. És prou evident que, l'estàndard, el fa l'ús, i no les normes. Conscients d'això, crec que el més important, ara per ara, és que les autoritats lingüístiques despenalitzin el dialecte, especialment en tots aquells aspectes en què s'acosta a la seua variant germana del sud, per facilitar-ne la confluència i la

transdialectalització. La resta està en mans dels mitjans de comunicació de masses, els únics capaços de saltar fronteres administratives.

Ramon Sistac
sistac@filcat.udl.es

Referències bibliogràfiques

- ALTURO, N. (1987), *Canvi sociolingüístic al Pont de Suert*, tesi de llicenciatura inèdita, Lleida.
- (1995), *La variació d'haver auxiliar en el català nord-occidental*, dins M. T. Turell (ed.), *La sociolingüística de la variació*, PPU, Barcelona.
- ALTURO, N. i TURELL, M. T. (1990), *Linguistic Change in Pont de Suert: The study of variation of [ɜ]*, "Language Variation and Change", 2, 1, Cambridge.
- ARAGONÉS, A. (1995), *La llengua del Baix Ebre i del Montsià. Un model de llengua estàndard oral*, Tortosa.
- (1996), *La llengua estàndard oral de les comarques del Baix Ebre i del Montsià*, dins *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida.
- ARNAL, M. L. et al. (1995), *Estudio sociolingüístico de la franja oriental de Aragón*, Saragossa.
- BADA, J. R. (1990), *El debat del català a l'Aragó*, Calaceit.
- BARRULL, A. i SISTAC, R. (1987), *Fronteres polítiques i dialectals a la Terreta (Ribagorça)*, "Collegats", 1, Tremp.
- BELTRAN, J. S. (1986), *L'estàndard occidental. Una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*, Barcelona.
- (1987), *L'estàndard català a la zona de parla tortosina*, "COM ensenyar català als adults", 14, Barcelona.
- CAPDEVILA, A. i ESPLUGA, J. L. (1995), *Franja, frontera i llengua. Conflictes d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*, Lleida.

- CARRERA, J. (1993), *Ús de la pretònica inicial e- a Alguaire. Un estudi productiu i perceptiu*, tesi de llicenciatura inèdita, Lleida.
- (1994), *Uses and Variations of Word-initial Pretonic e- in Alguaire*, "Catalan Working Papers in Linguistics", 3, 2, Barcelona.
- (1995), *Canvi lingüístic i escolarització en català a Lleida*, "Jornades sobre llengua i ensenyament", I, Barcelona.
- (1996), *La percepció d'alternances vocàliques a Alguaire i Lleida*, dins *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida.
- COLL, P. (1990), *El parlar del Pallars*, "Ilerda. Humanitats", XLVIII, Lleida.
- (1991), *El parlar del Pallars*, Barcelona.
- DD. AA. (1991), *Actes de la I Jornada de l'ensenyament del català a l'Aragó*, Fraga.
- (1996), *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida.
- (1990), *La parla de la Ribera de l'Ebre. Aspectes morfològics: la pronominalització àtona*, Montblanc.
- (1987), *Fato. Vocabulari infantil i d'adults. Recull de les terres de l'Ebre*, Barcelona.
- (1996), *Lleida, l'extrema. La societat de ponent a les acaballes del segle XX*, Lleida.
- FARRENY, D. i SEGARRA, M. (1996), *Estàndard nord-occidental: fonaments històrics i descripció del model*, dins *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida.
- GALAN, J. (1990), *La parla de Fraga*, "Ilerda. Humanitats", XLVIII, Lleida.
- GALAN, J. i MORET, H. (1995), *Estudi descriptiu de la llengua de Fraga*, Calaceit.

- HUGUET, À. (1992), *Bilingüisme social al Baix Cinca. Una anàlisi des de la perspectiva escolar*, Calaceit.
- IEC (1990), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I: fonètica*, Barcelona.
- (1992), *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana II: morfologia*, Barcelona.
- MORET, H. (1994), *Sobre la llengua de Mequinensa*, Calaceit.
- (1994), *La presència del català en els àmbits formals de l'Aragó catalanòfon*, "Rolde", 69, Saragossa.
- (1994), *La llengua literària en els escriptors aragonesos d'expressió catalana*, "Rolde", 70, Saragossa.
- PALMADA, B. (1993), *La reducció de [e] inicial de l'occidental: les raons del sistema i la interferència*, dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III, Barcelona.
- PRADILLA, M. A. (1995), *El desafricament prepalatal intervocàlic al català de transició nord-occidental/valencià*, dins M. T. Turell, (ed.), *La sociolingüística de la variació*, Barcelona.
- PUEYO, M. (1976, inèdit), *L'estructura fonològica del vocalisme lleidatà*, Lleida.
- (1979), *En sortir del cocotar: els models alternatius i l'alternativa dels models*, "Quaderns de Ponent", 1, Lleida.
- (1980), *Vikings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals*, "Treballs de sociolingüística catalana", 3, València.
- (1991), *Llengües en contacte en la comunitat lingüística catalana*, València.
- (1994), *Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols*, Barcelona.
- QUINTANA, A. (1984), *La nostra llengua. Gramàtica de la llengua catalana*, Saragossa.
- (1989), *El català a l'Aragó*, Barcelona.

RIERA, M. (1992), *La llengua catalana a Andorra*, Andorra

ROMERO, S. (1995), *Escolarització i variació intralingüística: el cas de l'article etimològic en català nord-occidental*, "Jornades sobre llengua i ensenyament", I, Barcelona.

——— (1996), *L'article etimològic en àmbits d'ús oral informal*, dins *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida.

SECCIÓ DE CATALÀ DE L'ESTUDI GENERAL DE LLEIDA (1985), *El català, llengua nacional o idioma municipal?*, "Segre", 12 de desembre, Lleida.

SISTAC, R. (1987, inèdit), *El vocalisme del català occidental en la dicció estàndard*, dins *Primera jornada sobre l'estàndard i el català occidental*, Lleida.

——— (1990), *Els parlars de Ponent*, "Ilerda. Humanitats", XLVIII, Lleida.

——— (1991), *El dialecte nord-occidental en els àmbits d'actuació formals*, dins *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida*, Barcelona.

——— (1992), *El factor d'intensitat en català nord-occidental*, "Escola catalana", 293, Barcelona.

——— (ed.) (1995), *Sac de Paraules. Vocabulari escolar del català parlat a la Franja*, Saragossa.

SOLANS, E. (1990), *Introducció a la morfosintaxi de la parla nord-occidental (Lleida)*, "Ilerda. Humanitats", XLVIII, Lleida.

——— (1996), *Estudi fonètic sobre la parla de Lleida*, Lleida.

SOLÍS, M. (1996), *Les actituds davant del dialecte a l'escola: una aproximació empírica*, dins *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida.

- TURULL, A. (1987, inèdit), *Ponència sobre pronúncia: consonantisme*, dins *Primera jornada sobre l'estàndard i el català occidental*, Lleida.
- (1990), *Notes sobre el lleidatà*, "Ilerda. Humanitats", XLVIII, Lleida.
- VÁZQUEZ, G. (1996), *Aproximació del model de llengua als mitjans de comunicació de les terres de Ponent*, dins *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida.

Les agències de planificació lingüística a Catalunya

Albert Branchadell i Francesc Domínguez

(Universitat Autònoma de Barcelona

i Grup Català de Sociolingüística)

L'objectiu d'aquest article és fer una presentació sumària de les dues principals agències de planificació lingüística que operen a Catalunya (la Direcció General de Política Lingüística i el Consorci per a la Normalització Lingüística), i introduir alguns elements de reflexió que puguin servir per a una avaluació enraonada de la seva activitat.¹

L'article s'estructurarà en les tres seccions següents. A la secció 1 oferirem una brevíssima història de la política lingüística catalana que serveixi de marc per a l'anàlisi posterior, amb una referència al tipus de canvi sociolingüístic que s'ha perseguit en cada moment, a l'estructura organitzativa disponible i al seu marc legal d'actuació. A la secció 2 descriurem l'estructura, les funcions i l'activitat de les dues agències de planificació escollides. Cal advertir d'antuvi que les dues agències escollides no esgoten *tota* la política lingüística catalana, però sí que constitueixen el seu nucli dur, amb el DGPL com a òrgan de direcció tècnica i el CPNL com a òrgan d'execució territorial. A la secció 3, finalment, introduïrem els elements de reflexió amb la intenció crítica que hem esmentat.

¹ Aquest article és una versió resumida del treball "Agencias de planificación de lenguas minoritarias en Europa: Cataluña", que els autors van redactar per al projecte d'avaluació de les agències de planificació de llengües minoritàries de la Unió Europea, consultable al Grup de Català de Sociolingüística.

1. Breu història de la política lingüística catalana

La política lingüística catalana se sol dividir en dos grans períodes (1980-1990 i des de 1990 fins a l'actualitat),² que es poden distingir respecte als canvis sociolingüístics perseguits, l'estructura organitzativa encarregada d'implementar la política lingüística, i el marc d'actuació d'aquesta estructura organitzativa.

Abans de referir-nos a aquestes diferències, voldríem assenyalar dues característiques que s'han mantingut constants des de 1980 ençà i que singularitzen la política lingüística catalana.

La Constitució espanyola de 1978 va disposar que les "llengües espanyoles" diferents del castellà fossin oficials juntament amb el castellà a les respectives comunitats autònomes, d'acord amb els seus estatuts d'autonomia. L'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979, a més de donar compliment a aquesta previsió constitucional, va introduir les dues nocions clau que presideixen la política lingüística catalana. En primer lloc, l'article 3.1 va establir que la "llengua pròpia" de Catalunya és el català; en segon lloc, l'article 3.3 va imposar a la Generalitat un mandat de normalització lingüística. El concepte de "llengua pròpia" ha permès fonamentar una política lingüística que, dins del règim de doble oficialitat disposat per la Constitució i l'Estatut, es proposa convertir el català en la llengua predominant de la vida pública, i el terme "normalització" s'ha utilitzat per a designar aquest objectiu. Com va dir Jordi Pujol en el seu discurs programàtic davant el Ple del Parlament de Catalunya el dia 22 d'abril de 1980, "només aconseguirem la normalització de la llengua catalana si el seu ús esdevé predominant, tot convivint amb la llengua de l'Estat, oficial també a Catalunya" (*Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, núm. 4, 22 d'abril de 1980).

² Aquesta divisió ha estat proposada tant pels mateixos encarregats de la política lingüística (Reniu 1990; Marí 1992) com per observadors independents (Ginebra 1992). El trànsit d'una etapa a l'altra es pot situar en la conferència que, sota el títol "Un nou impuls a la política lingüística", va pronunciar el 9 de juliol de 1990 l'aleshores director general de Política Lingüística, Miquel Reniu. Darrerament, Aymà (1998) ha proposat no dos sinó tres períodes, que coincideixen amb els mandats respectius dels tres directors generals de Política Lingüística (Aina Moll, Miquel Reniu i Lluís Jou).

Aquest objectiu, que va ser proclamat oficialment en una Declaració del Consell Executiu de la Generalitat el dia 24 de juliol de 1980, és la primera constant que ha caracteritzat la política lingüística catalana des de 1980 ençà. Amb la seva crida a les entitats públiques i privades perquè col·laboressin en la difusió social del català, la Declaració va introduir la segona constant que volem esmentar aquí. Al marge de si els seus intents han reeixit o no, la Generalitat sempre ha perseguit la implicació de tots els sectors socials en la seva política lingüística: aquest interès va ser prominent en la primera gran campanya de sensibilització de 1982, que es va celebrar sota el lema “el català, cosa de tots”, i es pot resseguir fins a l'actualitat, sobretot en la concepció participativa del Pla general de normalització lingüística aprovat l'any 1995. Com va dir Isidor Marí, antic subdirector general de Política Lingüística, una de les hipòtesis des de les quals es va concebre la política de normalització lingüística era que “la normalització lingüística avançarà gràcies a la confluència de dos factors complementaris; l'acció ciutadana (l'impuls participatiu de la societat civil) i l'acció dels poders públics (la política lingüística)” (Marí 1992: 28).

Un cop fetes aquestes remarques, és el moment d'assenyalar les diferències entre els dos períodes de la política lingüística catalana, que com ha quedat explicat no inclouen un canvi d'objectiu últim.

Respecte als canvis sociolingüístics perseguits, la primera etapa es va caracteritzar per un èmfasi en la sensibilització de la població, en l'ús oficial de la llengua per part de les administracions catalanes (autonòmica i local) i sobretot en l'extensió del coneixement del català, que es va basar en les possibilitats ofertes per la Llei 7/1983, de normalització lingüística a Catalunya, en l'àmbit de l'ensenyament i en els dels mitjans de comunicació. En aquest últim sentit, les dues fites principals d'aquest període van ser la implantació d'un model lingüísticoescolar caracteritzat per l'ús progressiu del català com a vehicle d'instrucció i la posada en marxa dels mitjans de comunicació propis de la Generalitat (Catalunya Ràdio l'any 1983 i TV3 l'any 1984); un cop posades les bases de l'extensió del coneixement del català, l'objectiu principal de la segona etapa és l'extensió del seu ús “social”, expressió sota la qual cal entendre la generalització de l'ús del català en tots els àmbits de la societat, d'acord amb l'objectiu genèric de fer-ne la llengua “predominant”. Com va dir

Miquel Reniu en la seva conferència de 1990, la nova orientació de la política lingüística que ell proposava havia de ser “que els notables avenços en el coneixement del català dels joves es transformin en augments substancials en l'ús de la llengua catalana” (Reniu 1990: 52), cosa que hauria de permetre avançar cap a la consecució de l'objectiu últim de “restablir el català com a llengua territorial de Catalunya” (Reniu 1990: 74).

Pel que fa a l'organització, la primera etapa es va caracteritzar per la creació i la consolidació de la DGPL, que va anar acompanyada d'un desplegament de la política lingüística entre els departaments de la Generalitat; la segona etapa es distingeix de la primera perquè el desplegament interdepartamental s'ha completat amb un desplegament tant territorial com sectorial, amb la posada en marxa del CPNL (constituït formalment l'octubre de 1988) i dels diferents serveis lingüístics (des de 1989). Una altra fita important d'aquesta segona etapa ha estat la creació del Consell Social de la Llengua Catalana (1991), amb un paper decisiu en la concepció, l'elaboració, la implementació i el seguiment del Pla general de normalització lingüística.

Finalment, pel que fa al marc d'actuació de les agències de planificació lingüística, la primera etapa va ser dominada per la preparació, l'aprovació i el desplegament de la Llei 7/1983, desplegament que va ser especialment fructífer en els àmbits de l'ensenyament i de l'ús oficial, i per l'absència d'un pla director que orientés l'activitat de les agències de planificació lingüística, una absència constatada per tots els analistes i concedida pels mateixos responsables de la política lingüística; la segona s'ha caracteritzat per la reforma de la legislació (anunciada l'any 1990, intentada l'any 1993 i consumada l'any 1997 amb l'aprovació de la Llei 1/1998, de política lingüística), i molt especialment per la introducció, per primera vegada, d'un pla estratègic general concebut simultàniament com a explicitació dels objectius generals i específics de la política lingüística catalana i com a marc d'actuació de les agències de planificació lingüística. A propòsit d'aquesta qüestió, és oportú remarcar que la Llei 1/1998, a diferència de la Llei 7/1983, imposa al Govern de la Generalitat l'*obligació* de dotar-se “d'instruments de planificació lingüística general consistents en programes periodificats, per tal d'establir els objectius i les mesures més convenients en cada moment i avaluar-ne els resultats”

(article 39.1). En consonància amb la segona constant de la política lingüística catalana que hem definit aquí, la Llei estableix que l'elaboració d'aquests instruments de planificació "ha de ser concertada amb els diversos agents i col·lectius implicats".

Una circumstància que no es pot perdre de vista en cap història de la política lingüística catalana és que la legislació lingüística catalana ha hagut d'afrontar notables dificultats polítiques i jurídiques en el context espanyol. En aquest sentit, convé recordar que, negligint la unanimitat amb què havia estat aprovada, el Govern espanyol va impugnar la Llei 7/1983 davant el Tribunal Constitucional, que va anul·lar-ne dues disposicions menors en una sentència de 1986. Més greu va ser la impugnació de la Llei de la funció pública de 1985, que va deixar en suspens durant anys l'obligació d'acreditar el coneixement del català per part dels aspirants a funcionari de la Generalitat. El moment de màxima tensió es va assolir l'any 1994, quan un antic recurs contenciós administratiu presentat l'any 1983 va portar el Tribunal Suprem a dubtar de la constitucionalitat de tot el capítol d'ensenyament de la Llei 7/1983. Cal dir que la conflictivitat lingüística amb el Govern espanyol ha minvat substancialment des que Convergència i Unió ha establert aliances parlamentàries amb els governs minoritaris del PSOE (1993-1996) i del PP (des de 1996). Molt probablement, l'aliança parlamentària amb el PP és un dels factors explicatius de la no presentació de cap recurs d'inconstitucionalitat contra la Llei 1/1998 per part del Govern espanyol ni per part del Defensor del Poble, malgrat les significatives reserves expressades en l'informe donat a conèixer per aquesta institució l'abril de 1998.

2. Descripció de les agències de planificació lingüística

2.1. DGPL

2.1.1. Estructura i funcions de la DGPL

La DGPL és una de les tres direccions generals en què s'estructura el Departament de Cultura de la Generalitat. Es tracta, doncs, d'una agència de planificació lingüística de caràcter governamental,

totalment inserida en l'organització administrativa de la Generalitat, el màxim responsable de la qual té la consideració de "càrrec polític" i els treballadors de la qual tenen majoritàriament la condició de funcionaris. La cadena de comandament segueix el tipus piramidal característic de l'Administració catalana: el director general de Política Lingüística atén les directrius polítiques que, per mitjà del secretari general del Departament de Cultura, imparteix el Consell Executiu, i, al seu torn, les transmet als caps dels tres serveis que formen la DGPL, organitzats en seccions que tenen el seu cap respectiu.

La DGPL va adquirir la seva estructura bàsica actual per mitjà del Decret 173/1991, que va crear una Subdirecció General de Política Lingüística, de la qual depenen el Servei d'Assessorament Lingüístic, el Servei de Normalització Lingüística i l'Institut de Sociolingüística Catalana. La DGPL, d'altra banda, manté una relació orgànica amb quatre ens implicats en el procés de normalització lingüística: la Junta Permanent de Català, la Comissió Tècnica i la Xarxa Tècnica de Política Lingüística (successores de l'antiga Comissió per a la Normalització Lingüística), el Centre de Terminologia TERMCAT i el Consell Social de la Llengua Catalana.

Les funcions de la DGPL han estat definides pels decrets 115/1980, 397/1983, 173/1991 i 36/1998, que les resitua en el nou escenari creat per la Llei 1/1998. D'acord amb aquest últim decret, són funcions de la DGPL donar tot el suport tècnic necessari a tots els departaments de la Generalitat en matèria de política lingüística; elaborar els instruments de planificació lingüística general que preveu l'article 39.1 de la Llei; preparar l'informe anual al Parlament previst per l'article 39.3 de la Llei; fer el seguiment de l'aplicació de la política lingüística per part de l'Administració i dels agents socials; vetllar per l'ús correcte de la llengua catalana per part dels departaments de la Generalitat, d'acord amb la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans; i dirigir i coordinar la Xarxa Tècnica de Política Lingüística, que té encomanada la doble tasca d'assegurar la normalització interna dels organismes de la Generalitat i de fer efectiva l'acció normalitzadora d'aquests organismes en els seus àmbits d'actuació respectius.

A la taula següent es pot veure el pressupost executat per la DGPL en el període 1981-1996:

<i>any</i>	<i>pressupost executat per la DGPL</i>	<i>% sobre el pressupost executat pel Departament de Cultura</i>
1981	56.046.958	5,56
1982	211.744.410	5,66
1983	326.196.909	7,00
1984	376.597.429	9,16
1985	486.607.611	8,90
1986	476.599.097	8,60
1987	597.356.893	7,60
1988	622.645.729	7,20
1989	811.245.574	6,76
1990	1.493.348.172	8,99
1991	1.915.648.923	10,08
1992	1.853.925.221	8,71
1993	1.859.494.262	8,29
1994	1.947.261.884	8,56
1995	1.364.774.537	7,33
1996	1.470.599.724	4,71 ³

A propòsit d'aquesta qüestió, cal dir que la DGPL, com qualsevol altre òrgan de la Generalitat, no té autonomia financera; el seu pressupost

³ L'any 1996 les secretaries generals d'Esports i Joventut van ser incorporades al Departament de Cultura. Sense aquesta incorporació, el pressupost executat per la DGPL hauria representat el 6,4% dels pressupost total executat pel Departament de Cultura.

forma part del pressupost general del Departament de Cultura, que és fixat anualment pel Consell Executiu de la Generalitat en funció de criteris primordialment polítics. Des de 1995, el Consell Executiu practica una política de contenció pressupostària que ha afectat seriosament la DGPL. Amb tot, l'aprovació de la Llei 1/1998 va significar una priorització relativa del pressupost de la DGPL, que va passar de 1.439.028.312 PTA l'any 1997 a 1.889.028.312 l'any 1998, sense superar els màxims històrics de 1991 i 1994.

A la taula 2 es pot veure l'evolució de la plantilla de la DGPL en el període 1982-1996:

<i>any</i>	<i>plantilla de la DGPL</i>	<i>% sobre la plantilla del Departament de Cultura</i>	<i>plantilla del Departament de Cultura</i>
1982	24	4,1	579
1983	23	4,1	559
1984	25	4,4	567
1985	36	5,5	647
1986	70	9,7	721
1987	81	10,7	756
1988	93	11,4	812
1989	92	11,0	833
1990	89	10,5	845
1991	91	10,1	894
1992	95	9,9	958
1993	100	10,2	975
1994	103	10,0	1.020

1995	106	11,3	937
1996	106	7,8	1.355 ⁴

Com qualsevol altre òrgan de la Generalitat, la DGPL no té una política de personal pròpia: la política de personal depèn de la Secretaria General del Departament de Cultura, que té l'obligació de complir els acords de govern sobre aquest tema que adopta el Consell Executiu. La plantilla actual de la DGPL és formada majoritàriament per funcionaris (més d'un 75%), distribuïts segons l'escala funcional de la Generalitat (subaltern, auxiliar, administratiu, titulat superior), amb el benentès que els titulats superiors de la DGPL són del cos específic de planificació lingüística. Per a accedir a aquest cos, els aspirants han de ser llicenciats en Filosofia i Lletres, Filologia, Geografia i Història, Ciències de l'Educació o Sociologia, i s'han d'examinar d'un temari específic que inclou temes de sociolingüística general, sociologia i psicologia social, situació sociolingüística internacional i planificació lingüística. Cal dir que des de 1993 no hi hagut oposicions per a aquest cos específic.

2.1.2. Activitats de la DGPL

Durant els primers anys de la seva existència, la DGPL va dedicar una part important dels seus esforços a campanyes generals de sensibilització, que van fer palès el desig ja esmentat d'aconseguir una vertebració entre els poders públics i la societat civil a l'entorn de l'objectiu de la normalització lingüística. En aquest sentit, destaquen la campanya desenvolupada entre octubre de 1981 i maig de 1982 sota el lema "El català, cosa de tots", la campanya de divulgació de la Llei 7/1983 i la campanya celebrada l'any 1985 sota el lema "El català, depèn de vostè". Com diu Miquel Strubell, les següents campanyes de la DGPL van significar un "canvi radical d'estil" (Strubell 1992: 188). Després de les grans campanyes de sensibilització, la DGPL va entrar en una fase de

⁴ El creixement experimentat per la plantilla del Departament de Cultura l'any 1996 es deu a la incorporació de les secretaries generals d'Esports i Joventut (416 persones); sense aquesta incorporació, la DGPL, amb 106 membres sobre un total de 939, hauria mantingut la seva participació de l'11%.

campanyes sectorials, dirigides a àmbits concrets, amb més instruments de suport als professionals afectats que no pas aparat propagandístic, que sovint han tingut la col·laboració directa d'altres organitzacions, normalment vinculades al sector afectat.

La campanya sectorial ha caracteritzat l'activitat del Servei de Normalització Lingüística de la DGPL, que des de 1987 també s'ha encarregat de canalitzar una política de subvencions per a iniciatives dirigides a augmentar el coneixement i l'ús social de la llengua catalana, que ha permès la creació i el manteniment de serveis lingüístics en sindicats, organitzacions empresarials, col·legis professionals, federacions esportives, empreses públiques i universitats. Les subvencions també han atès determinades empreses privades perquè augmentessin l'ús del català en els seus productes, com ara les empreses dedicades a la producció videogràfica, les distribuïdores i exhibidores cinematogràfiques, les empreses informàtiques, les empreses de jocs educatius i les dedicades a la producció de materials audiovisuals per a karaoke.

Pel que fa al Servei d'Assessorament Lingüístic, una de les seves activitats principals ha estat el patrocini complet o parcial de cursos de català per a adults, juntament amb el desenvolupament de programes i materials didàctics destinats als adults i la dotació d'aules d'autoaprenentatge. En aquest sentit, una fita destacable va ser l'elaboració d'un curs multimèdia per a no-catalanoparlants titulat *Digui, digui...*, del qual hi ha versions per a estudiants de llengua espanyola, anglesa i francesa. El manual del curs ha estat un dels productes editorials més venuts de tot el Departament de Cultura, i l'any 1997 encara ocupava un dels primers llocs en la llista de vendes. A més de treballar per la difusió del coneixement del català, el Servei ha desenvolupat tasques d'assessorament, que inclouen la creació i el manteniment d'un servei automàtic de consultes per telèfon (el "Telèfon lingüístic") i d'un servei d'informació per videotext ("Linguatex").

Pel que fa al tercer servei de la DGPL, l'Institut de Sociolingüística Catalana, les seves activitats principals han estat la creació i el manteniment d'un Centre de Documentació; la participació, directa o indirecta (per mitjà de subvencions), en investigacions sociolingüístiques de caire divers; i la difusió de dades sociolingüístiques. Segons els càlculs dels *Reports de la recerca a Catalunya*, en el període

1990-1995, la DGPL, per mitjà de l'Institut de Sociolingüística Catalana, va encarregar 32 investigacions per valor de 79.315.000 PTA. El 39,7% de la despesa (31.495.000 PTA) es va invertir en la construcció de l'INUSCAT, un índex d'ús del català; el 19,9% (15.850.000 PTA), en l'estudi de l'ús lingüístic en el món de l'empresa i del comerç; el 17% (14.000.000 PTA), en l'estudi de les actituds de la població envers la legislació lingüística; l'11% (9.500.000 PTA), en la investigació sobre els grups lingüístics de la UE (en el marc del projecte Euromosaic, en el qual l'Institut va tenir una intervenció decisiva), i el 5,4% (4.300.000 PTA), en l'anàlisi del cens lingüístic de 1991. Pel que fa al suport a la investigació, fins l'any 1995 l'Institut va concedir beques destinades a estudis sobre temes de sociolingüística, sociologia del llenguatge i aspectes socials del llenguatge, i des de 1994 convoca premis per a investigacions i treballs de sociolingüística.

Entre 1980 i 1991, es pot dir que l'activitat de la DGPL va oscil·lar entre la mera promoció del català i la planificació estrictament operativa. A partir de 1991, la DGPL va introduir un nou sistema de programació anual de les seves activitats, subdividit en deu programes, en previsió de l'adopció d'un veritable pla estratègic de normalització lingüística.

Aquest pla estratègic, batejat amb el nom de "Pla general de normalització lingüística", va ser elaborat en el si del Consell Social de la Llengua Catalana entre 1991 i 1993, i després dels reajustaments tècnics i polítics pertinents va ser aprovat formalment pel Consell Executiu de la Generalitat el dia 7 de març de 1995. En la seva formulació original, el Pla comprenia tres legislatures (1994-1996, 1997-2000 i 2001-2004), i pretenia esbossar un programa marc per a cada legislatura, dins del qual s'havien de formular els programes anuals dels organismes encarregats de la seva execució. Posteriorment, la idea del "programa marc" va ser abandonada, i hom va retornar a la programació anual. Pel que fa als objectius, el Pla constava d'un objectiu general (una versió de l'objectiu genèric que hem atribuït a la política lingüística catalana) i d'objectius sectorials per a set àmbits d'actuació, que corresponien als àmbits de treball de les set ponències del Consell Social que l'havien elaborat: ús oficial i drets lingüístics; educació, recerca i joventut; mitjans de comunicació i indústries culturals; àmbit socioeconòmic; institucions

sanitàries i socials; relacions culturals i territorials; i difusió de l'estàndard i recerca sociolingüística. Els objectius sectorials, al seu torn, es desglossaven en objectius d'àrea i aquests en objectius específics, que incloïen l'aplicació de mesures inicials concretes per part de diferents "organismes executors".

Cal dir que la posada en marxa del Pla general de normalització lingüística no va suposar cap augment del pressupost de la DGPL ni de la seva dotació humana; en tot cas, va significar una redistribució dels recursos existents en funció dels objectius plantejats, i sens dubte va permetre que, almenys sobre el paper, les activitats de la DGPL i de les altres agències de planificació lingüística rebessin una cobertura estratègica que històricament no havien tingut. En el moment de redactar aquest article, el Pla general era objecte d'una revisió profunda, causada per tres tipus de raons. En primer lloc, es va comprovar que el Pla presentava desequilibris interns: al costat de mesures molt vagues n'hi havia d'hiperconcretes, i també es van detectar repeticions; en segon lloc, es va concloure que la gestió del pla i el seu seguiment eren tasques excessivament complicades; en tercer lloc, es va considerar convenient adequar el Pla als continguts de la Llei 1/1998. A més de la simplificació del Pla, una de les grans preocupacions actuals de la DGPL és el desenvolupament d'un sistema d'indicadors de resultats que siguin útils per al seu seguiment, una missió que ha estat encomanada a l'Institut de Sociolingüística Catalana. En qualsevol cas, és oportú remarcar que aquesta revisió del Pla no es proposa alterar el seu objectiu general ni les seves grans línies estratègiques.

2.2. CPNL

2.2.1. Estructura i funcions del CPNL

El Consorci per a la Normalització Lingüística (CPNL) és l'òrgan d'execució territorial de la política lingüística governamental. És un ens públic amb personalitat jurídica pròpia i òrgans propis de govern. Constituït formalment l'octubre de 1988, va començar les seves activitats el 1989. D'aquesta manera culminava un període de col·laboració, iniciat el 1980, entre la Generalitat de Catalunya, 19 ajuntaments i una diputació

provincial que s'havia concretat en els cursos de català per a adults i en els serveis municipals de català.

El CPNL està format per la Generalitat i pels ajuntaments i les entitats locals que lliurement s'hi integrin. Presta els seus serveis de forma descentralitzada per tot Catalunya, a excepció de la Vall d'Aran. Actualment, a banda de la Generalitat, formen part del Consorci 80 ajuntaments, 37 consells comarcals i la Diputació de Girona (les diputacions de Lleida i Tarragona tenen representació en el Ple del CPNL i subvencionen els serveis comarcals de català dels seus àmbits territorials).

L'estructura autònoma del CPNL, unitària i descentralitzada alhora, està formada per uns serveis centrals, ubicats a Barcelona, i per una xarxa de 22 centres de normalització lingüística, distribuïts pel territori segons criteris demolingüístics.

La finalitat del CPNL és impulsar coordinadament a tots els sectors de la societat catalana l'ús del català, especialment en el món socioeconòmic i en el cultural. El seu objectiu últim és aconseguir que el català esdevingui la llengua principal de relació i de treball de Catalunya.

Des dels serveis centrals del CPNL es realitza la gestió comuna dels recursos humans i econòmics, el disseny de la planificació, el seguiment i l'avaluació dels programes anuals d'activitats, la coordinació territorial dels centres i les relacions institucionals del CPNL. La planificació s'executa d'una manera descentralitzada. El CPNL dissenya les seves actuacions en projectes d'actuació anuals, operatius, en el marc del Pla general de normalització lingüística. Els serveis centrals donen orientacions a cada centre perquè aquests decideixin les seves actuacions.

Els públics destinataris de les actuacions del CPNL són els ciutadans (adults principalment) i les organitzacions. El CPNL organitza la seva activitat a partir de serveis generals i programes sectorials. Tots els serveis es dissenyen per ajudar els destinataris a assolir la seva autonomia lingüística i permetre'ls treballar normalment en català.

Els serveis generals del CPNL són l'ensenyament no reglat a adults; l'assessorament lingüístic, per garantir la disponibilitat de models lingüístics; i la dinamització o promoció lingüística, l'objectiu de la qual és aconseguir la implicació participativa de la societat en el procés de normalització.

La dinamització lingüística és l'eix de les actuacions del CPNL. D'acord amb el Pla general de normalització lingüística, les actuacions de promoció del CPNL s'estructuren en programes sectorials que el CPNL aprova cada any, en els quals s'especifiquen les tasques tècniques de suport relacionades amb l'assessorament lingüístic i l'ensenyament del català. Els programes són: administració local; col·legis professionals del món del dret; educació i joventut; mitjans de comunicació; publicitat; arts gràfiques; empreses; autoescoles; comerç i mercats municipals; turisme, hoteleria i restauració; centres sanitaris; entitats esportives; i associacions i col·lectius socials.

El CPNL segmenta les organitzacions tenint en compte les dimensions d'aquestes, la realitat sociolingüística, l'estructura socioeconòmica de cada territori i els recursos de cada centre. Els criteris de selecció de les organitzacions són: el relleu lingüístic de l'activitat, l'ús del català, la permeabilitat lingüística i el lideratge del sector o de l'empresa.

La Generalitat de Catalunya aporta anualment el 65% del pressupost del CPNL; els ens locals, el 35% restant. No obstant això, hi ha localitats que reben altres proporcions d'acord amb la població ponderada de cada localitat, resultat de multiplicar la població real per un índex de dificultat sociolingüística elaborat a partir de les dades del cens lingüístic. El pressupost també rep ingressos procedents de les matrícules dels cursos de català. Des de 1994, el pressupost del CPNL és de "contenció". Amb tot, en el context de la nova Llei de política lingüística, el pressupost del CPNL per a 1998 s'ha incrementat.

Quant als recursos humans, el CPNL té actualment una plantilla de 409 treballadors (368 tècnics de normalització lingüística i 41 administratius). Els tècnics fan tasques d'ensenyament de català per a adults, assessorament lingüístic i promoció del català. També hi ha altres tècnics (informàtics, gerent, recursos humans). El CPNL, a més, disposa d'una plantilla eventual de 250 tècnics contractats entre els mesos d'octubre i juny, que atén la demanda de cursos durant aquests períodes.

La dedicació dels tècnics per àrea de treball és la següent: ensenyament, 47%; assessorament, 27%; i dinamització, 26%. Cada centre de normalització té un director, un coordinador d'ensenyament i un altre de

dinamització-assessorament, a més dels tècnics i del personal administratiu.

La motivació del personal es fomenta mitjançant la informació i la formació. Així, el CPNL edita una circular informativa i una circular tècnica. Respecte a la formació, s'elabora un pla anual intern.

2.2.2. Activitats del CPNL

Les activitats del CPNL poden dividir-se en tres períodes: de 1989 a 1991, de 1992 a 1993 i de 1994 fins a l'actualitat.

1989-1991

Durant aquest període les activitats es van centrar en els serveis permanents que s'ofereixen al conjunt de la població (assessorament lingüístic i ensenyament de català per a adults), en els programes sectorials ordinaris preceptius (Administració local, sector socioeconòmic, sector esportiu), en els programes sectorials ordinaris orientatius (ensenyament escolar, joventut i justícia), en actuacions locals i en els programes especials (policia local, taxi i zones de normalització lingüística intensiva).

1992-1993

Durant 1992 es van incorporar al CPNL més de cinquanta serveis locals nous. De 1992 a 1993, el CPNL va continuar oferint serveis permanents (formació i assessorament lingüístics) i executant programes sectorials.

El CPNL va incidir de manera especial en l'Administració local, per a la qual va elaborar al final de 1991 un model de reglament per a l'ús de la llengua catalana en les administracions locals, que afectava uns 47.000 funcionaris d'ajuntaments. El programa d'intervenció en l'àmbit de la policia local es va generalitzar durant 1992 a la resta de les policies locals de Catalunya.

Pel que fa al món del comerç, el 1992 es va realitzar un estudi sobre una mostra de 5.000 establiments comercials situats a 22 poblacions, amb anterioritat a l'aplicació d'un programa de normalització lingüística del sector. Es van firmar convenis de col·laboració amb 16 associacions de comerciants i gremis de comerç. El 1993 es va dur a terme la campanya de sensibilització "Així es ven".

A partir de 1992, el CPNL també va continuar treballant amb el sector de l'automoció, amb el programa del taxi, amb entitats esportives, món associatiu... Es va iniciar la campanya de sensibilització "El català et serveix", adreçada a l'hoteleria i a la restauració, etc.

Des de 1994

A partir de 1994 es va començar a implantar l'oferta de cursos modulars per a catalanoparlants a tot Catalunya (orientats cap a l'ús social) i el servei d'assessorament lingüístic va prendre un altre matís, més relacionat amb la dinamització lingüística: les revisions de textos es van començar a acompanyar d'un diagnòstic dels déficits observats i de recomanacions per superar-los, amb l'objectiu d'agilitar l'autonomia dels usuaris del servei.

Durant 1994 van continuar els programes d'Administració local, senyalització viària i toponímia, i el CPNL va col·laborar en els programes de normalització lingüística del món jurídic i de les gestories. També van continuar les actuacions en el subsector del comerç i es va estendre la campanya en l'àmbit de l'hoteleria i la restauració. Es va actuar igualment en els sectors de l'automoció, socioeconòmic, informàtic, etc.

Entre 1993 i 1996 mereix destacar-se l'edició dels 14 números de la revista *Viure en català*, element de sensibilització per obrir canals d'intervenció sectorial. Va haver-hi monogràfics dedicats a la publicitat, al món del dret, etc.

A partir de 1995 les actuacions del CPNL es van emmarcar en les directrius del Pla general de normalització lingüística. Durant aquest any val la pena ressaltar les actuacions dutes a terme en el món sanitari i assistencial, i en el sector de les arts gràfiques.

3. Algunes reflexions crítiques

Com hem assenyalat a la secció 1, la política lingüística catalana es proposa convertir el català en la llengua predominant de la vida pública, en un marc legal de doble oficialitat que implica la igualtat dels drets lingüístics individuals. Aquest objectiu programàtic de la coalició nacionalista CiU és compartit en els seus trets essencials per tots els

partits parlamentaris de Catalunya excepte el PP, que des del pas d'Aleix Vidal-Quadras per la seva presidència ha abandonat l'ampli consens en matèria de política lingüística assolit durant els anys vuitanta. El que és més dubtós és si les elits polítiques catalanes, i particularment les nacionalistes, han aconseguit crear un suport *social* decidit per a aquest objectiu programàtic. Des de 1980, les crides a la militància lingüística des del Govern de la Generalitat han estat constants, i el fet que no hagin amainat amb el temps fa suposar que el suport social no es pot considerar assegurat; l'any 1993, per exemple, el president Jordi Pujol declarava que "si l'ús social del català no progressa més, i si malgrat tots els guanys en el camp legal i institucional, i en el camp de l'ensenyament i de la comunicació, que han estat importants, el català segueix essent una llengua amenaçada, en part és degut a aquesta insuficiència de convicció, de voluntat i d'esperit de conseqüència de molts catalans" (*Avui*, 29 d'agost de 1993); en la mateixa línia, en la presentació del Pla general de normalització lingüística, l'aleshores conseller de Cultura, Joan Guitart, va recordar que "la nostra actitud ha de ser d'afirmació constant, de militància activa en favor dels nostres drets lingüístics i d'esforç continuat per no deixar-nos caure en la fictícia comoditat d'utilitzar una altra llengua" (*Pla general de normalització lingüística* 1995: 6).

Per a l'elaboració d'aquest article, no ens ha estat permès de consultar l'estudi d'opinió encarregat per la DGPL l'any 1993 sobre la legislació lingüística a Catalunya, que segurament conté dades interessants per a establir el grau de suport social a la política lingüística de la Generalitat. A les enquestes, la política lingüística de la Generalitat sol obtenir l'aprovació dels ciutadans (un 5,55 sobre 10 a l'enquesta de *La Vanguardia* del mes de març de 1998). Aquestes dades, amb tot, s'han de considerar amb prudència, perquè hi ha altres enquestes que ofereixen resultats molt preocupants per a la legitimació social de la política lingüística: així, en una enquesta sobre les actituds dels consumidors davant l'ús comercial del català feta l'any 1992, es va detectar que el 56,6% dels entrevistats considerava que la Generalitat donava massa importància a la llengua catalana, en relació amb altres problemes que calia solucionar, i el 31,8% va manifestar el seu acord amb l'enunciat "en relació amb la llengua s'ha produït una marginació dels castellanoparlants" (Aguilera i Romaní 1995: 14). Actualment existeixen

grups mínimament organitzats que han elaborat públicament arguments d'aquest estil amb una eficàcia mediàtica notable, la qual cosa afecta negativament la percepció pública de la política lingüística catalana. Malgrat això, no hi ha evidència que la Generalitat tingui una contraestratègia informativa definida, encaminada per exemple a incidir en els líders d'opinió dels diferents sectors de la societat. Ni la DGPL ni el CPNL tenen una política de comunicació pròpia, fonamental en qualsevol organització o empresa de serveis. L'àrea d'informació de la DGPL, adscrita a la Subdirecció General, no es comunica directament amb l'exterior sinó amb el Gabinet de Premsa del Departament de Cultura, d'acord amb la rutina característica de l'organització administrativa de la Generalitat. Pel que fa a la gestió de la imatge, el CPNL ni tan sols disposa d'un manual d'imatge corporativa.

L'altra característica constant de la política lingüística catalana que hem esmentat a la secció 1 és el desig d'implicar activament la societat civil en la consecució dels objectius de catalanització proposats. Aquest desig no s'ha d'entendre com una manifestació de tendències neoliberals, per tal com la política lingüística catalana s'ha basat principalment en la *intervenció* dels poders públics, cosa que sovint li han retret els seus crítics. Sobre aquest particular, es poden fer les observacions següents: en primer lloc, caldria establir fins a quin punt és realista esperar que una política lingüística tan estretament vinculada a l'Administració com la catalana pugui concitar la participació efectiva dels actors socials. En la consideració d'aquest punt, seria important avaluar molt seriosament el funcionament del Consell Social de la Llengua Catalana, teòric fòrum de concertació social de la política lingüística catalana. En segon lloc, caldria determinar quin és el paper del suport financer que ofereix la DGPL en aquest procés de "concertació social", i particularment convindria determinar si l'actual estratègia d'autoresponsabilitzar els actors socials de la seva pròpia normalització pot degenerar en una cultura de la dependència. Fins a quin punt, per exemple, la "col·laboració activa" dels sindicats en el procés de normalització lingüística depèn de la subvenció anual que reben? En tercer lloc, caldria analitzar amb molta cura com s'ha d'harmonitzar la concertació social amb la regulació per a aconseguir la catalanització efectiva dels diferents àmbits. L'experiència diu que la catalanització ha estat limitada en els sectors que no han estat objecte

d'una regulació imperativa. Per exemple, la "concertació social" ha estat poc útil per a catalanitzar mínimament el món de la distribució i l'exhibició cinematogràfiques, i sembla que només la regulació introduïda per la Llei 1/1998 i el Decret 237/1998 permetrà una catalanització significativa d'aquest àmbit. Cal dir que, en general, les empreses de Catalunya presenten un índex de catalanització baix: segons un estudi de 1993, la mitjana d'utilització del català era de 100 en una puntuació màxima de 379, i el 64,7% de les empreses es trobava per sota de la mitjana. En aquest sentit, es podria parlar de sectors empresarials sencers (com la indústria alimentària o la farmacèutica) que han estat pràcticament impermeables a la catalanització, cosa que ha posat en evidència les insuficiències d'una "concertació social" no acompanyada d'algun tipus de regulació imperativa.

Deixem ara de banda les orientacions generals de la política lingüística i centrem la reflexió en les dues agències de planificació descrites en aquest article. Una observació preliminar, que afecta tant la DGPL com el CPNL, es refereix a l'horitzó temporal en què s'emmarquen les seves activitats. Malgrat la vocació *estratègica* del Pla general de normalització lingüística, tant la DGPL com el CPNL continuen programant les seves activitats amb caràcter estrictament anual, un termini òbviament massa curt per a un camp d'actuació tan relacionat amb el canvi intergeneracional com és la planificació lingüística. Bastants dels projectes de totes dues agències haurien de ser estratègics o com a mínim plantejar-se a mig termini, dins del marc d'un Pla general que rescatés la idea del programa-marc per a períodes d'una legislatura.

Una segona observació, que pot semblar trivial, és que l'eficàcia de les agències de planificació lingüística depèn parcialment de la seva dotació humana i financera. Naturalment, no sempre és possible establir amb exactitud quin és l'òptim per a cada organisme, però en el cas de la DGPL es pot afirmar sense vacil·lació que la seva infradotació històrica és evident. Per posar un sol exemple, tenim el fet que la memòria del Departament de Cultura de 1982 va titular l'apartat dedicat a la dotació humana i econòmica de la DGPL amb les paraules "personal i pressupost escassos", i va assenyalar que les 24 persones que aleshores formaven la plantilla de la DGPL constituïen una xifra "esquifida per a les importants tasques que la Direcció General té encomanades" (*Memòria del*

Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya maig 1980-desembre 1982: 318). Aquesta insuficiència de recursos humans i financers que ha patit històricament la DGPL també afecta el CPNL. Pot semblar sorprenent parlar d'“insuficiència de recursos humans” en una organització de més de 400 treballadors, però cal recordar que les activitats del CPNL s'adrecen a una multiplicitat d'àmbits i afecten una gran part de la població. A causa de la infradotació econòmica, els pressupostos del CPNL s'han destinat majoritàriament a les despeses de personal, en detriment de les despeses per a activitats d'extensió de l'ús del català o de millora dels recursos tecnològics propis, que són més aviat limitats. A propòsit del CPNL, no es pot oblidar un fet tan significatiu com la vaga que va convocar el seu comitè d'empresa el 18 de desembre de 1996, motivada per “l'oposició del personal a la retallada efectiva de l'aportació de la Generalitat que pot posar en qüestió la viabilitat a mig termini del Consorci” (*Cinc cèntims. Full informatiu del Comitè d'Empresa del Consorci per a la Normalització Lingüística*, desembre de 1996, p. 1).

Sens dubte, el servei de la DGPL més afectat per la infradotació històrica que hem esmentat ha estat l'Institut de Sociolingüística Catalana, que l'any 1986, cinc anys després de la seva entrada en funcionament, segons la directora general de Política Lingüística encara funcionava “amb greus limitacions de mitjans i de personal” (Moll 1988: 129). Tot seguit voldríem comentar de quina manera la precària situació de l'Institut ha afectat negativament dues fases de l'esquema clàssic de planificació lingüística: el *fact-finding* i l'avaluació. Pel que fa al *fact-finding*, sembla clar que, al començament, la política lingüística catalana es va formular sense una base empírica seriosa, i que l'organisme que la podria haver proporcionat no estava en condicions de fer-ho. Pel que fa a l'avaluació, no és clar fins a quin punt l'Institut, que no ha disposat d'indicadors sistemàtics sobre l'ús del català fins als anys noranta, ha complert la seva missió fundacional de mesurar i avaluar el procés de normalització lingüística. Un exemple dramàtic d'aquesta insuficiència històrica el proporciona el fet que la DGPL no hagi arribat a conèixer mai l'impacte de moltes de les seves campanyes. Sobre les primeres campanyes de sensibilització de la DGPL, un testimoni molt expressiu és el de Miquel Strubell, actual director de l'Institut: després de sostenir que les actituds

lingüístiques de la població anaven millorant a mesura que es feien campanyes, Strubell va reconèixer sense embuts que “el que està en dubte [...] és fins a quin punt els canvis actitudinals eren simultanis amb les campanyes, i fins a quin punt n’eren una conseqüència” (Strubell 1992: 187). Més enllà dels defectes en el *fact-finding* i en l’avaluació, també es poden formular dubtes sobre la rellevància pràctica per a la *planificació* d’alguns dels estudis empírics encarregats per l’Institut. La sensació que adquireix l’observador, compartida per algun tècnic de l’Institut, és que determinats estudis empírics no s’han traduït en cap línia d’acció concreta. En aquest sentit, sorprèn que l’índex INUSCAT (en el qual es va invertir un 39,7% de la despesa en recerca del període 1990-1995) s’elaborés al marge de les necessitats específiques del Pla general de normalització lingüística, i que ara calgui adaptar-l’hi.

Els defectes en la fase del *fact-finding*, òbviament, també han afectat l’activitat del CPNL. La majoria d’actuacions del CPNL s’han basat massa en estudis quantitius, en detriment dels qualitatius, que semblen especialment indicats en aquest cas, ja que permetrien adaptar més eficaçment els estudis generals (censos lingüístics, enquestes sectorials, etc.) a les realitats territorials particulars. En definitiva, la correlació d’estudis quantitius i qualitatius podria contribuir a millorar el procés de presa de decisions al CPNL.⁵ Com en el cas de la DGPL, d’altra banda, l’impacte de les campanyes de normalització del CPNL hauria estat més gran amb un coneixement més adequat de la realitat i amb una avaluació efectiva de la consecució dels objectius.

Deixant les qüestions relatives a la infradotació de les agències i a les seves possibles insuficiències en les diferents fases de planificació, una tercera observació que volem fer aquí concerneix la qüestió de si les agències *oficials* com la DGPL i el CPNL són el tipus d’organització més susceptible d’articular la transformació de la realitat sociolingüística.⁶ A

⁵ De manera paral·lela, l’establiment de sistemes de comunicació bidireccional (vies d’arribada de suggeriments, opinions, queixes dels usuaris) seria una forma interessant d’entrada d’informació i crearia una imatge de receptivitat del CPNL a les opinions dels individus i de les organitzacions.

⁶ El CPNL contrasta amb la DGPL per la seva desvinculació de l’estructura organitzativa de la Generalitat, però tant per l’origen del seu pressupot (65% de la Generalitat), la seva cúpula organitzativa (és presidit pel director general

Catalunya, la planificació lingüística té un fort contingut polític, que no és posat en dubte ni pels seus impulsors ni pels seus crítics. En aquest sentit, un retret recurrent que s'ha adreçat a la DGPL és que depengui orgànicament del Departament de Cultura en comptes de dependre del Departament de la Presidència, que permetria visualitzar en l'organigrama de la Generalitat fins a quin punt l'activitat de la DGPL és determinada per directrius polítiques superiors. En canvi, no es coneixen crítiques significatives que hagin posat en dubte el caràcter governamental d'aquesta agència, ni la seva composició funcional. En aquest punt, caldria avaluar en quin sentit una agència totalment integrada en l'organització administrativa del Govern pot ser més efectiva que un altre tipus d'agència, sobretot en un context on els dirigents polítics pretenen concertar la seva política lingüística amb els agents socials.

Com a síntesi d'aquestes reflexions, podem assenyalar que tant el CPNL com la DGPL, com a agències encarregades de desplegar la política lingüística catalana, tenen reservat un paper transcendental en el procés de normalització del català. Les activitats de totes dues (i, per tant, la consecució dels seus objectius) es troba triplement condicionada: per la seva naturalesa "oficial", la seva organització interna, i els seus recursos humans i financers; per les possibilitats que ofereix la legislació lingüística; i, finalment, pel clima social respecte a l'objectiu de la normalització lingüística. En les tres àrees és possible fer progressos. Tenint en compte com és ambiciós el seu objectiu genèric, és indubtable que a la política lingüística catalana, i a les agències que la despleguen, els queda molt de camí per recórrer. Si serà gaire més llarg o gaire més curt que el tram recorregut, només el temps ho dirà.

Albert Branchadell
ilft5@cc.uab.es

Francesc Domínguez
f.dominguez@astrea.es

Referències bibliogràfiques

AGUILERA, M. M. i ROMANÍ, J. M. (1995), *Actituds dels consumidors catalans davant de l'ús comercial del català*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

AYMÀ, J. M. (1998), *Les etapes de la política de normalització lingüística*, Avui, 21 d'agost de 1998.

Dossier de presentació del Consorci per a la Normalització Lingüística, s.l., s.d.

GINEBRA, J. (1992), *La política lingüística al Principat de Catalunya (1980-1992)*, dins I. Mari (coord.), *La llengua als països catalans*, Fundació Jaume Bofill, Barcelona, pàgs. 15-28.

La campanya per la normalització lingüística 1982, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.

L'ús de la llengua catalana a les empreses de Catalunya, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993.

MARÍ, I. (1992), *Cap a un nou model de normalització lingüística*, dins I. Mari, *Un horitzó per a la llengua. Aspectes de la planificació lingüística*, Empúries, Barcelona, pàgs. 27-51.

——— (1997), *El Pla general de normalització lingüística de Catalunya: un marc estratègic per a la definició i l'execució de les polítiques lingüístiques*, dins *Actes del Congrés Europeu sobre Planificació Lingüística/Proceedings of the European Conference on Language Planning*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Memòria del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya maig 1980-desembre 1982, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.

Memòria del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1983, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984.

Memòria-Directori 1989-1991, Consorci per a la Normalització Lingüística, Barcelona, 1992.

Memòria 1995, Consorci per a la Normalització Lingüística, Barcelona, 1996.

MOLL, A. (1986), *La llengua catalana durant els deu primers anys des de l'aparició de l'AVUI*, "Avui", 12 de març de 1986.

——— (1988), *Les accions institucionals per la normalització lingüística a Catalunya*, dins R. Alemany (ed.), *Els processos de normalització lingüística a l'Estat espanyol actual*, Ajuntament de Benidorm i Universitat d'Alacant, Benidorm.

Pla general de normalització lingüística. Aprobat pel Govern de la Generalitat el dia 7 de març de 1995, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

PUIG SALELLAS, J. M. (1987), *La situació actual de doble oficialitat lingüística a Catalunya*, dins *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre Dret Lingüístic*, Escola d'Administració Pública de Catalunya, Barcelona, 1989.

RENIU, M. (1990), *Un nou impuls a la política lingüística*, Conferència pronunciada al Col·legi de Periodistes de Catalunya el dia 9 de juliol de 1990.

——— (1995), *La política lingüística a Catalunya: un pas endavant*, dins *IV Jornades de Sociolingüística. La política lingüística a l'Estat espanyol: balanç i perspectives*, Ajuntament d'Alcoi, Alcoi.

Reports de la recerca a Catalunya. La lingüística i les ciències del llenguatge (1990-1995), Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1995.

STRUBELL, M. (1992), *Les campanyes de normalització lingüística de la Generalitat de Catalunya (1980-1992)*, "Revista de Llengua i Dret", 18, pàgs. 181-192.

2. ASPECTES METODOLÒGICS: L'ENTREVISTA

L'entrevista en la sociolingüística de la variació

Miquel Àngel Pradilla Cardona
(Universitat Rovira i Virgili)

1. Introducció

La maduresa assolida per la sociolingüística exigeix l'elaboració de models teòrics de conjunt, la valoració de les seves aportacions a la lingüística i una exposició detallada sobre la bondat de les diverses tècniques utilitzades.

Quant a la presentació dels aspectes metodològics, val a dir que els intents han estat escassos i d'abast restringit. Fora dels clàssics *The study of language in its social context* de Labov, del 1970, i *Field Techniques in an Urban Language Study* de R. Shuy, W. Wolfram i W. Riley, del 1968, hem de traslladar-nos a èpoques molt recents per trobar obres interessades a aportar una visió de conjunt —i de vegades crítica— de la qüestió del mètode.

En aquest sentit, cinc obres de consulta obligada són: l'article del 1984 *Field methods used by the project on linguistic change and variation* de W. Labov, on l'autor sistematitza tot l'edifici metodològic que ha anat bastint amb els seus treballs i amb els dels seus seguidors; *Observing and Analysing Natural Language* de L. Milroy, del 1987, on l'autora fa una revisió crítica de la investigació realitzada fins al moment i alhora patrocina alternatives metodològiques molt interessants (*xarxes socials...*); C. Silva-Corvalán publica el 1989 *Sociolingüística. Teoría y análisis* el segon capítol de la qual s'ocupa del mètode; el 1990 surt a la llum *Metodología sociolingüística* de F. Moreno, llibre molt interessant on postula les regles bàsiques que han de regir la metodologia sociolingüística, i exposa detalladament tots els passos a seguir així com les diverses opcions que es presentaran a l'investigador; i finalment, H. López Morales publica el 1994 *Métodos de Investigación Lingüística*,

text que complementa la reflexió teòrica que el mateix autor ens oferia el 1989.

Pel que fa a l'àmbit català, l'obra de referència és *La sociolingüística de la variació*, del 1995. Es tracta d'un volum que aplega sis treballs fets des de diverses òptiques del variacionisme, i un capítol introductori de M.T. Turell, coordinadora de la publicació, titulat *La base teòrica i metodològica de la variació lingüística*.

Si bé una de les aportacions fonamentals de la sociolingüística és l'assoliment d'un veritable salt qualitatiu en l'elaboració d'una metodologia empírica i realista, convé no oblidar que continua oferint importants limitacions, com s'anirà advertint en els apartats que segueixen.

Moreno (1990: 47) defineix la investigació perfecta com aquella que és capaç d'obtenir unes conclusions que es trobin a una distància zero de la realitat observada. Tanmateix, s'apressa a dir-nos que cap estudi ha assolit aquest nivell màxim de perfecció. Segons això, es podria considerar com un dels objectius de la sociolingüística el capteniment constant en la reducció d'aquesta distància.

És important, per tant, enfrontar-se a les anàlisis sociolingüístiques des de la consideració que es tracta de models idealitzats d'un fragment de llengua (Milroy 1987: 1): *models*, en tant que artificis teòrics que esquematitzen l'organització interna dels fets; *idealitzats*, ja que suposen un grau major o menor de distància de la realitat; i *fragments de llengua*, a causa de la pràctica impossibilitat d'abraçar tots els nivells lingüístics i tots els factors que els afecten. En definitiva, per molt exhaustives que siguin les anàlisis, sempre seran parcials.

Aquest article té com a objectiu central donar compte d'una de les tècniques de recollida de dades que ha fet més fortuna en la sociolingüística de la variació: l'*entrevista*. Tanmateix, hem cregut oportú prendre en consideració alguns instruments metodològics que la complementen (*observació anònima* i *prova d'avaluació subjectiva*). D'altra banda, tampoc no hem volgut passar per alt un apartat clau en les recerques de caràcter quantitatiu com és la *tria dels informants*.

2. Selecció dels informants

La tria adequada dels informants és un apartat metodològic de vital importància. S'ha de fer en funció de l'objectiu de la recerca. És evident que si la nostra intenció és fer una anàlisi de correlacions sociolingüístiques, la selecció dels informants presentarà uns condicionants sensiblement diferents als treballs que estudien fenòmens característics de la interacció lingüística en comunitats multilingües (canvi de codi, convergències gramaticals, etc.).

En relació a les primeres investigacions, serà clau determinar si el protagonisme el tindran els factors lingüístics, o si, en canvi, la hipòtesi de partida preveu la participació de factors socials i estilístics. Mentre que en el primer cas la mostra podrà ser homogènia quant a edat i nivell educatiu, en el segon caldrà establir els factors socials i estilístics a considerar.

2.1. Estratificació de la població

Marcellesi i Gardin (1974 [1978: 15-18]) defineixen la categoria *grup social* en termes d'"unitats col·lectives reals, però parcials, basades en una activitat lingüística comuna". Sobre aquesta definició ja es pot assajar una compartimentació de la societat. Abans que res, però, ens semblen de vital importància els advertiments de Turell (1988: 105) quan diu que les emissions lingüístiques d'un individu han de ser considerades com a representatives del grup social al qual pertany —l'idiolecte perd sentit des de la sociolingüística¹— i, d'altra banda, que hi ha tants grups socials com variables socials es coneixen, tot i que es fa difícil delimitar grups socials purs ja que molt sovint concorren en la societat una sèrie de variables al mateix temps. En definitiva, podríem concloure amb Romaine (1980: 195) que qualsevol segmentació del continuum social respon a simples graus d'abstracció per a l'anàlisi lingüística.

L'establiment de les variables socials a considerar s'ha de fer d'acord amb una caracterització sociològica prèvia de la comunitat de parla. Les categories més ateses han estat les clàssiques *edat* i *sexe*. Capi-

¹ Romaine (1980:184) critica l'anomenat *individualisme metodològic* de Labov, el qual considera l'individu com a representant d'un grup social, tal com ho fa la dialectologia.

tol a part mereix la tendència cada cop més freqüent en la nostra tradició a no considerar una categoria tan explotada —sobretot per la sociolingüística nord-americana— i que ha donat tan bons resultats com és la *classe social* —*estatus o nivell social, factor sociocultural* (López Morales 1989: 129-133), *posició socioeconòmica* (Moreno 1990: 114). En aquest sentit, és important destacar que es tracta d'un concepte molt polèmic, que no s'ha aconseguit definir amb precisió i fins i tot es dubta de la seva existència real. A més a més, la seva validesa universal ha estat posada en qüestió en tant que s'ha revelat inútil per a l'estudi de comunitats petites o amb patrons diferents de l'occidental, sense oblidar que l'estratificació nord-americana és sensiblement diferent a la mediterrània, posem per cas. Un altre argument en contra ha estat la constatació de comportaments lingüístics diferents per part de membres de la mateixa classe social, o, fins i tot, de la mateixa família (Cedergren 1987).

Aquestes objeccions han conduït la investigació sociolingüística, d'una banda, cap a la incorporació de paràmetres més ben delimitables (*ocupació i nivell educatiu*), i, de l'altra, a l'elaboració de nous construccions teòrics. Un dels que ha fet més fortuna ha estat el *mercat lingüístic*, noció creada per Bourdieu i Boltanski el 1975 i adaptada el 1978 per D. Sankoff i S. Laberge. La idea central suposa que la parla de determinades professions comparteix uns determinats trets a causa de la necessitat professional d'utilitzar un instrument comunicatiu de prestigi. Lògicament, la consideració del factor *ocupació* ens podrà aportar dades al respecte. Tanmateix, aquesta innovació teoricometodològica no està exempta de problemes, a destacar: l'exclusió de jubilats, aturats, estudiants i mestresses de casa, grups que no tenen un estatus socioprofessional; i el caràcter estàtic de l'assignació professional de determinats parlants amb una història laboral molt variable.

Tot i que el concepte *nadiu* no té gaire sentit en sociolingüística, quan s'investiguen trets geolèctals, ens sembla que un factor social a controlar ha de ser, sobretot en els nuclis urbans, la *procedència* (del mateix informant, dels pares i del cònjuge).

I finalment, voldríem remarcar la inclusió en alguns treballs de la tradició sociolingüística catalana (Mier 1986, Pradilla 1993a) d'un factor

relacionat amb els coneixements que té l'informant de llengua normativa, atès l'accés recent del català a l'ensenyament.

Variables socials a Pradilla (1993a):

1. *Sexe*

- 1.1. Home
- 1.2. Dona

2. *Edat*

- 2.1. 16-24
- 2.2. 25-34
- 2.3. 35-44
- 2.4. 45-54
- 2.5. 55-70

3. *Procedència de l'informant*

- 3.1. Benicarló
- 3.2. Àrea de segregació de la iod
- 3.3. Àrea de fricació
- 3.4. Àrea d'africament prepalatal sonor
- 3.5. Àrea d'africament prepalatal sord
- 3.6. Àrea castellanoparlant

4. *Procedència del pare (3)*

5. *Procedència de la mare (3)*

6. *Procedència del cònjuge (3)*

7. *Ocupació*

- 7.1. Agricultor
- 7.2. Pescador
- 7.3. Treballador industrial
- 7.4. Treballador del sector serveis
- 7.5. Professional tècnic
- 7.6. Mestressa de casa
- 7.7. Estudiant
- 7.8. Jubilant

8. *Nivell educatiu*

- 8.1. Sense titulació
- 8.2. Ensenyament primari
- 8.3. Ensenyament secundari
- 8.4. Ensenyament superior

9. Coneixements de valencià normatiu

- 9.1. Inexistents
- 9.2. Nivell elemental
- 9.3. Nivell mitjà
- 9.4. Nivell superior

2.2. La mostra

Davant la impossibilitat d'obtenir dades de tota la població, una de les primeres qüestions que es plantegen a l'investigador és la de dissenyar una mostra. La selecció es fa en funció dels objectius de la recerca i ha de garantir, d'una banda, la representativitat i, de l'altra, l'exhaustivitat, ja que seria fatal l'omissió de subgrups significatius de la comunitat.

El punt de partida ha de ser, doncs, l'establiment del que la sociologia anomena *univers real de la mostra*, que s'obté delimitant de la manera més precisa possible la població que serà objecte d'atenció.

El pas següent serà determinar el nombre d'informants. El problema de la representativitat de les mostres ha estat àmpliament debatut per la sociologia, que ha desenvolupat tota una gamma d'instruments estadístics que garanteixen la fiabilitat de les mostres. L'adopció d'aquestes tècniques per part de la lingüística ha propiciat un debat, encara sense acord definitiu. D'una banda, Labov (1966a: 181) ha defensat el *principi de l'homogeneïtat de la conducta lingüística*, segons el qual el comportament lingüístic es troba més generalitzat que el social, de tal manera que amb poques dades de pocs informants ja es poden establir importants conclusions; i, de l'altra, Romaine (1980: 91) critica el fet de partir de l'homogeneïtat com a principi absolut, universal, i aconsella comprovar-ne la significació estadística mitjançant proves objectives. Per a un aprofitament idoni del treball, els recursos i el temps de l'investigador, l'ideal fóra poder conèixer el *llindar de significació*, per damunt del qual les dades esdevenen redundants. Com que ara per ara no és possible el seu càlcul, la recomanació més freqüent és la de reduir el

risc d'error augmentant tant com sigui possible —i alhora raonable— el tamany de la mostra.²

Una vegada fixada la quantitat d'informants, caldrà procedir a la selecció dels individus aplicant la tècnica de mostratge que s'adeqüi més als objectius de la recerca i a les nostres possibilitats de portar-la a terme. De manera esquemàtica, podríem dir que hi ha dos mètodes d'elecció d'una mostra de parlants (Silva-Corvalán 1989: 23): a) un mètode de *survey* en què la selecció es fa seguint tècniques de *mostratge a l'atzar*; i b) un mètode de *selecció intencionada* on, o bé les característiques dels parlants hauran estat predefinides i aquests se seleccionaran més o menys a l'atzar, o bé els parlants seleccionats constituïran un grup compacte, ja sigui perquè pertanyen a una mateixa xarxa social, perquè viuen en un espai geogràfic comú o perquè conviuen laboralment.³

Arribat aquest punt, es planteja la qüestió de si la reproducció de la mostra ha de reproduir o no els percentatges reals dels grups de la població. Lavandera (1975) diu al respecte que si l'objectiu no és descobrir la freqüència general d'un fenomen lingüístic en una comunitat, sinó establir la correlació que existeix entre la variació lingüística i les característiques extralingüístiques de la població, més que aconseguir una mostra proporcional el que interessa és obtenir una quantitat d'individus equilibrada en cada categoria.

En la Tesi Doctoral de l'autor d'aquestes línies (Pradilla 1993a), la finalitat d'aconseguir l'estratificació social del procés de canvi a què

² Labov (1966a:170-171) ens dóna una referència quan considera que si una mostra està estratificada adequadament, n'hi ha prou amb seleccionar 25 informants per a una població de 100000 habitants, el 0.025%. Els percentatges emprats en algunes investigacions ens poden ser d'utilitat referencial: 0.59% de Labov al Lower East Side (195 informants de 33000 h.); 0.02% de López Morales a San Juan de Puerto Rico (125 de 485084 h.); 0.25% de Martínez Martín a Burgos (50 de 19556 h.); 0.04% de Samper a Las Palmas (87 de 216250 h.); 1.25% de Montoya a Petrer (86 de 6883 h.); 8% d'Alturo-Turell a Pont de Suert (38 de 500 h.); 0.72% de Pradilla a Benicarló (70 de 9641 h.); 2.3% de Plaza a l'Espluga de Francolí (20 de 857 h.).

³ Una bona síntesi de les principals tècniques de mostratge es pot trobar a Moreno (1990: 81-90).

estava sotmesa la variable lingüística estudiada ens va fer decidir per l'elaboració d'un *mostratge de no-probabilitat per quotes* (Moreno 1990: 123).⁴ La selecció dels informants segons els percentatges obtinguts per cada factor es va fer sobre una base de dades creada després de la tabulació d'una enquesta passada a 200 alumnes de l'Institut de Batxillerat de Benicarló (Baix Maestrat). Concebuda com un exercici sociològic que l'alumne havia de realitzar, l'enquesta va aportar dades sobre un total de 1347 possibles informants. La informació que es demanava sobre l'alumne, pares, germans i avis se cenyia a les variables socials considerades per aquesta recerca. Una vegada classificats tots els informants, la tria es va fer a l'atzar. Val a dir que la prevenció inicial de situar-nos en una *retícula social* es va esvair totalment quan vam comprovar que comptàvem amb membres de gran part de l'espectre social de Benicarló. Finalment, per a l'obtenció d'alguns informants que no van sortir de l'enquesta, es va utilitzar la tècnica coneguda com a *bola de neu* o *cadena* (Noelle 1970: 177), que consisteix a aconseguir nous informants a partir dels que ja tenim.

3. Recollida de dades

L'investigador ha de tenir molt clar quin tipus de dades vol obtenir, ja que en depèn el disseny de la tècnica amb què s'aconseguiran.

Bàsicament, els instruments de recollida de materials o bé persegueixen l'obtenció de dades d'actuació lingüística, o bé pretenen aconseguir dades lingüístiques d'una manera directa. En el primer cas, l'enregistrament serà una exigència, mentre que en el segon només solen enregistrar-se les entrevistes focalitzades (temàtiques) i, sobretot, els qüestionaris fonètics (López Morales 1994: 75).

⁴ Silva-Corvalán (1989:18) denomina aquesta tècnica *mostratge intencionat o predeterminat*.

3.1. *Tècniques emprades*

Moreno (1989: 105) sintetitza la tipologia de tècniques que l'investigador té al seu abast. Seguidament reproduceix l'esquema que ens forneix:

- A. Tècniques d'observació (*observació participativa*)
- B. Tècniques d'enquesta
 - B.1. Tècniques directes
 - B.1.1. Entrevistes
 - a) No estructurades
 - Conversa dirigida*
 - Conversa no dirigida*
 - b) Estructurades
 - Enquesta ràpida*
 - Enquesta porta a porta*
 - Entrevista telefònica*
 - B.1.2. Qüestionaris
 - D'alternatives fixes*
 - De final obert*
 - B.2. Tècniques indirectes (tests)
 - Test d'inseguretat lingüística*
 - Test de veus disfressades*
 - Test de disponibilitat lèxica*

En la literatura sociolingüística sovint s'utilitzen com a termes sinònims *entrevista* i *enquesta*. A propòsit de l'esquema de Moreno, voldríem proposar restringir l'ús del primer terme únicament a les tècniques que giren al voltant d'una conversa que en determinats moments esdevindrà distesa (B.1.1.a). En conseqüència, el segon terme abraçaria els apartats referits a les entrevistes estructurades, els qüestionaris i les tècniques indirectes (B.1.1.b, B.1.2 i B.2).

En els apartats que segueixen ens ocuparem essencialment de l'*entrevista sociolingüística laboviana* i d'algunes tècniques que la complementen.

3.1.1. L'entrevista sociolingüística

La investigació sociolingüística ha proporcionat nombrosos casos que evidencien que la llengua no només és mostra sensible a les característiques socials dels individus, sinó també al context situacional en què es troben. Cap individu té un comportament lingüístic uniforme i el seu caràcter variable depèn de molt diversos elements.

L'existència d'*estils de parla* sembla, doncs, no posada en dubte per ningú, però en canvi el desacord quant a l'establiment dels paràmetres que els defineixen és patent.⁵ Tanmateix, el caràcter conflictiu del concepte es veu agreujat, encara, pel requeriment dels estudis quantitius d'establir segmentacions. La variació diafàsica palesa un continuïum que va des de les situacions més col·loquials a les més formalitzades, però ¿com n'establirem els límits si els estils, com diu Moreno (1990: 62), s'organitzen en una escala de graus infinits, fixada a través de paràmetres que són en la seva major part continus i que varien de dimensió depenent de les característiques de cada parlant?

La diversificació estilística és una qüestió molt delicada: si no se'n vol, s'ha de tenir molta cura a no produir-la; i si es pretén descriure, s'ha de preparar molt bé l'instrument que la reculli. La tècnica més utilitzada per la sociolingüística quantitativa per donar compte de la previsible influència del factor contextual és l'*entrevista sociolingüística laboviana*. Aquesta podria ser definida com un artilugi metodològic que permet la segmentació del continuïum estilístic en funció del grau d'atenció que el parlant presta al seu propi discurs (Labov 1966a: 115).

La tècnica laboviana de segmentació del continuïum estilístic (Labov 1966a: cap. 4)⁶ possibilita l'obtenció d'una gradació de cinc contextos d'ús:

- 1) Conversa lliure: estil *casual*.
- 2) Conversa dirigida: estil *acurat*.
- 3) Lectura de text: estil *formal*.

⁵ Dos dels criteris més divulgats en la definició dels estils són: la participació de la consciència lingüística en el moment de parlar (Labov 1966b), i les característiques de l'interlocutor, és a dir, l'audiència (Bell 1984).

⁶ Trad. cast. (1983), "La diferenciación de los estilos contextuales", dins *Modelos sociolingüísticos*, cap. 3.

4) Lectura de llistes de paraules: estil *+formal*.

5) Lectura de parells mínims: estil *++formal*.

Observem, doncs, com en l'eix diafàsic destaquen tres grans estils: *casual*, *acurat* i *formal*. Tot seguit, n'assajarem una caracterització:

a) Estil *casual*.⁷ Aquest tipus de discurs és el que es produeix amb un mínim d'atenció cap a la parla. Aporta les dades més interessants per a la sociolingüística perquè és més sistemàtic que qualsevol altre discurs, és a dir, inclou més variació inherent tot i que les regles que regeixen la variació són més regulars que aquelles que operen en estils superimposats, i són adquirides més tardanament. D'altra banda, el fet que la situació comunicativa on es genera aquest tipus de discurs sigui la de màxima informalitat —situacions col·loquials i íntimes— és l'origen de la famosa *paradoxa de l'observador*: el pròposit de la sociolingüística és descriure el comportament lingüístic d'individus en situacions naturals, sense que se sentin observats, però l'única manera d'accedir a aquestes dades és justament l'observació sistemàtica.

L'intent de superació d'aquest entrebanc metodològic ha estat una constant en la recerca sociolingüística. El mateix Labov (1966a) va establir cinc circumstàncies que, en el marc de l'entrevista sociolingüística, propiciaven l'aparició de l'estil casual: 1) quan l'informant s'adreçava a l'entrevistador fora de l'entrevista "formal"; 2) quan l'informant parlava amb una tercera persona, que presenciava l'entrevista o apareixia sobtadament; 3) quan l'informant opinava espontàniament, sense que se li demanés; 4) quan es relatava una situació en què l'informant s'havia trobat en perill de mort; i 5) quan es cantaven cançons, es recitaven

⁷ El terme *casual*, com a traducció de l'anglès *vernacular*, ha fet fortuna arran de la traducció al castellà per José Miguel Marinas de *Sociolinguistic Patterns*. Aquest mot evita les diverses, i de vegades contradictòries, accepcions del terme detectades per Milroy (1987:57-58): varietat adquirida en els anys de la preadolescència, varietat adoptada per un parlant quan presta la mínima atenció possible a la parla, i varietat de baix estatus característica d'un grup social o d'una àrea geogràfica. Pel que fa a l'àrea cultural del català, Ninyoles (1969: 103-106) alerta sobre les connotacions ideològiques negatives del terme, en el sentit de simbolitzar una varietat domèstica, d'estar per casa, en definitiva.

poemes i es descrivien jocs infantils. En aquestes circumstàncies, el canvi d'estil s'evidenciava a través d'elements paralingüístics: canvi en el tempo de l'exposició, el to i el volum de la veu, el ritme de respiració, etc.

Coneixedora de les troballes de Labov, Cedergren (1973) també va abordar la qüestió de la delimitació estilística. Per tal de determinar objectivament i des de fora de l'actuació lingüística mateixa el canvi d'estil, proposava la consideració de cinc paràmetres relacionats amb el tema (o temes) tractats a l'entrevista: 1) temps en què es desenvolupa el tema; 2) espontaneïtat de la conversa; 3) grau de participació personal de l'informant; 4) grau de participació emocional; i 5) participació grupal.

La classificació dels materials obtinguts a Panamà segons aquesta formulació va permetre a Cedergren formular aquestes tres hipòtesis: 1) quan una emoció (d'alegria o de tristor) va associada al missatge, el parlant tendeix a expressar-se mitjançant un estil més espontani, el que usa amb els amics i companys; 2) quan el missatge implica una participació real o hipotètica del subjecte, però sense tractar-se d'una experiència emocional, predominarà la forma en el missatge, de manera que es recorrerà a un estil més acurat; i 3) quan el subjecte no està relacionat amb el tema perquè el missatge fa referència a qüestions lingüístiques (definir conceptes, informar sobre fórmules de salutació, etc.), l'estil utilitzat serà el més acurat de tots.

b) Estil *acurat*. És el més freqüent a les converses enregistrades, ja que la situació d'observació sistemàtica fa que l'informant presti més atenció a la seva manera de parlar.

c) Estil *formal*. S'aconsegueix mitjançant una successió de lectures que augmenten progressivament l'atenció de l'informant cap a la parla. Aquesta assolirà el grau màxim de formalitat amb la lectura de parelles de mots on la presència/absència d'una determinada variable lingüística determina el seu significat. Contra la validesa de la inclusió de la lectura en el mateix eix diafàsic de la llengua oral, s'han alçat nombroses veus (Terrell 1983: 139; Milroy 1987: 178). Les crítiques a favor de la consideració separada d'ambdues activitats que, per tant, no constituïrien un contínuum són: en primer lloc, l'atenció que l'informant presta a la lectura pot variar en funció del seu grau d'alfabetització i de les

valoracions subjectives que en ell desperta l'esmentada activitat; i en segon lloc, tal com es desprèn de la investigació psicolingüística, la lectura i la parla són activitats cognitives de natura molt distinta.

Les importants dificultats que comporta la consideració del paràmetre estilístic han fet que un bon nombre de treballs n'hagin prescindit. D'altra banda, sobre la base de la proposta clàssica de Labov, ha estat freqüent la creació de noves tipologies que s'adapten millor a les característiques de la comunitat de parla estudiada. Pradilla (1993a) va definir un contínuum diafàsic amb quatre contextos d'ús: la *narrativa* (discurs casual) i l'*estil d'entrevista* (discurs acurat), ambdós obtinguts mitjançant la conversa enregistrada, i dos graus de formalitat aconseguits a través d'una activitat de *traducció* i la *lectura* d'un text.⁸

Ja s'ha fet esment de la dificultat d'obtenir parla casual en una situació d'observació com és una entrevista concertada. Si, a més a més, es pretén enregistrar-la, l'artificialitat augmentarà i amb ella, la formalitat del discurs. Silva-Corvalán (1989: 24-35), fent-se ressò de les crítiques de Wolfson (1976: 189-209) a la tècnica de Labov, va arribar a la conclusió que el *quid* de la qüestió rau en el fet d'evitar que els parlants identifiquin la situació de parla proposada com d'*entrevista* i, alhora, afavorir la percepció de participació en una *conversa social*, per "passar l'estona". Personalment creiem, però, que l'ideal és partir d'una situació d'entrevista que l'habilitat de l'investigador ha de menar cap a una conversa social. D'una altra manera, es corre el risc de provocar una situació encara més artificial, que generi desconcert i recel en l'informant, ja que és molt difícil justificar, d'entrada, una situació de col·loquialitat i intrascendència amb un magnetòfon enregistrant.

⁸ La *traducció*, en l'àrea lingüística del català parlat al País Valencià, ja va ser utilitzada per Montoya (1985) en substitució de la gradació de lectures laboviana a causa de l'analfabetisme de la majoria dels valencians en la seva pròpia llengua. Tanmateix, des de la data de realització de l'esmentada investigació —entre els anys 1981 i 1984— fins a l'actualitat, la presència del valencià a l'ensenyament ha propiciat un augment de la competència lectora. Per aquesta raó, a Pradilla (1993a) es va considerar adequada la inclusió de la lectura com a context d'ús diferenciat de la traducció, tot i que se sabia que només part de la mostra podria realitzar-la.

L'assoliment de l'objectiu fixat passarà, en definitiva, per l'adopció de tot un conjunt d'estratègies, l'efecte combinat de les quals haurà de proporcionar una mostra suficient de parla casual. Vegem-ne algunes.

3.1.1.1. L'accés als informants

L'elaboració d'una estratègia d'accés als informants que afavoreixi una actitud receptiva i col·laboradora és un punt essencial que, sens dubte, marcarà el desenvolupament posterior de l'entrevista.

Ja hem vist a Pradilla (1993a) com l'Institut de Batxillerat va esdevenir el "centre logístic" des d'on, sobre la base d'una enquesta sociològica, es va realitzar la selecció dels informants. En aquest sentit, aconseguir la col·laboració del Seminari de Valencià va resultar fonamental, ja que l'aval del professorat significava tota una garantia en la nostra presentació als alumnes implicats en la tria d'algun dels familiars de la fitxa que van emplenar.

Introduïts a l'Institut, el següent pas va ser obtenir la complicitat dels esmentats alumnes en el marc d'una activitat acadèmica genèrica, presentada com una recerca sobre la parla de Benicarló. El seu paper havia de ser el de mitjancers encarregats de sol·licitar la participació del membre de la família en l'entrevista i, alhora, començar a preparar un clima d'intranscendència i receptivitat. Tanmateix, se'ls va advertir amb vehemència sobre l'imperatiu metodològic de no descobrir la finalitat lingüística de l'enregistrament:⁹ de cara als informants, l'objectiu de l'entrevista seria social, "Benicarló vist pels seus habitants".

Una vegada els col·laboradors havien realitzat la feina encomanada, tenia lloc el primer contacte de l'investigador amb els informants. Es feia mitjançant una trucada telefònica destinada a concertar la data i l'hora de l'entrevista.

⁹ El fet d'evitar una reflexió metalingüística per part de l'informant sembla una constant en la majoria d'investigacions sociolingüístiques, tanmateix Silva-Corvalán (1989:27) considera que declarar l'interès lingüístic de l'entrevista afavoreix la justificació de l'enregistrament i fa desaparèixer el recel inicial de l'informant. D'altra banda, López Morales (1990) ha utilitzat l'estratègia de fer saber la motivació lingüística de l'entrevista per tal d'aconseguir estil formal.

La tasca dels mitjancers sol esdevenir essencial en el desenvolupament d'aquest tipus de recerques. En el cas descrit, l'estratègia d'accés als informants va donar molt bons resultats, ja que no és gaire difícil guanyar la confiança d'uns col·laboradors amb una curiositat intel·lectual intrínseca com són els alumnes dels Instituts. D'altra banda, és important remarcar que el rol de professor del fill/a, nét/a o germà/ana estableix una relació entre l'investigador i l'informant que afavoreix extraordinàriament la receptivitat i elimina el possible recel. Aquesta apreciació va quedar plenament contrastada amb l'actitud, d'entrada més desconfiada, d'algun dels informants no sorgits de les fitxes de l'Institut. Tanmateix, cal anar en compte amb els possibles efectes lingüístics que pot provocar l'ostentació d'un estatus superior per part de l'investigador. Si volem defugir la formalitat que imposa una relació interpersonal jerarquitzada, caldrà activar tota la nostra capacitat de persuasió amb la finalitat d'aconseguir una bona sintonia i una atmosfera cordial.

3.1.1.2. Els participants

Moreno (1989: 71-77) fa una interessant distinció entre *investigador* i *explorador* (en el nostre cas, *entrevistador*). El tamany de la mostra pot fer necessària la participació de diversos exploradors. Val a dir, però, que la major part de treballs de camp en sociolingüística han estat realitzats pels mateixos investigadors. Al nostre parer, si es pot garantir l'obtenció de les dades lingüístiques en un interval de temps raonable, és aconsellable que l'entrevistador sigui una única persona, a poder ser el mateix investigador.¹⁰ D'aquesta manera s'hauran garantit la rigorositat i l'homogeneïtat en la recollida de materials. L'esmentada homogeneïtat és un imperatiu metodològic cabdal: la situació d'obtenció de les dades ha de ser al més similar possible en cada informant.

El paper de l'entrevistador serà determinant en l'èxit de l'enregistrament. La màxima és adoptar una actitud osmòtica en relació a l'informant. Ja hem dit abans que s'ha de minimitzar la possible percepció d'estatus superior. Alhora, s'ha de tenir molt present que les diferències

¹⁰ L'inconvenient d'aquesta recomanació és la fatiga que s'acumula quan s'han de fer moltes entrevistes. L'entrevistador s'ha de preparar per superar aquest entrebanc.

d'edat, sexe, nivell educatiu, etc. poden inhibir el parlant. L'entrevistador ha d'adaptar-se —en la mesura que li sigui possible— a les conductes lingüístiques i extralingüístiques de l'informant. I finalment, ha d'evitar una participació desproporcionada en la conversa.

Si pertany a la comunitat estudiada, li serà més fàcil accedir a la parla casual. El revers de la moneda és que probablement li resultarà més difícil augmentar la formalitat del discurs de l'informant.

Si no és membre de la comunitat, hi ha dues alternatives (a banda de l'adaptació osmòtica). Una serà fer-se'n membre (tot i que la integració al grup mai no està garantida). Ens trobem en el terreny de l'*etnografia de la comunicació*, on s'ubica, almenys parcialment, el treball emblemàtic de Milroy (1987). Aquesta recerca introdueix en la sociolingüística el concepte de *xarxa social*. Es tracta d'una aproximació més realista al fet lingüístic, essencialment qualitativa, i més apta per a estudis sobre interacció lingüística o d'avaluació de normes comunicatives, que no per a treballs sobre correlacions sociolingüístiques. L'altra alternativa és entrenar algun membre de la comunitat perquè realitzi el treball de camp.

L'objectiu de la recerca determinarà si les entrevistes prendran el format de *conversa individual* o amb *informants múltiples*. Mentre que aquesta és especialment recomanable en treballs sobre interaccions lingüístiques, aquella se sol emprar en les recerques sobre correlacions sociolingüístiques, especialment si es tracta de variables foneticofonològiques. En aquest sentit, tot i que les converses en grup afavoreixen més la distensió entre coneguts, en canvi, plantegen molts de problemes tècnics per a un bon enregistrament (s'han d'utilitzar diverses línies de micròfons, evitar la superposició de les diverses intervencions...).

I finalment, és freqüent l'elecció del domicili de l'informant com a escenari de l'entrevista. Aquesta tria respon a la necessitat d'afavorir la màxima familiaritat i comoditat i, alhora, el recolliment necessari per a l'enregistrament. En el treball de Pradilla (1993a), el lloc de realització es va revelar com una variable a controlar, ja que es va observar un comportament lingüístic molt formal i excessivament tens en dues entrevistes realitzades en un local públic; entrevistes que després van haver de ser eliminades de la mostra pel fet que trencaven l'homogeneïtat del disseny metodològic.

3.1.1.3. La conversa

Aquest apartat de l'entrevista ha de proporcionar dades pertanyents a dos tipus de discurs: el casual i l'acurat. Si sabem que la situació creada afavoreix enormement aquest darrer discurs, els esforços s'hauran de centrar en l'obtenció de *narratives*, això és, segments de discurs produïts amb un mínim d'autoobservació i d'autocorrecció.

El tipus de control que exercirà l'entrevistador en el desenvolupament de la conversa en definirà tres tipus (Silva-Corvalán 1989: 30-35). El extrems seran ocupats per la *conversa lliure*, amb un control mínim sobre els temes a tractar, i la *conversa dirigida*, prèviament planificada amb rigidesa. La conversa dirigida presentarà una disposició ordenada de temes a tractar, que es mantindrà inalterable. Una opció intermèdia ens l'ofereix la *conversa semidirigida*. Aquesta modalitat permetrà conduir la interacció cap als temes on l'informant se sent més còmode. La base és un llistat de mòduls temàtics que inclouen tot un seguit de tòpics particulars o universals. Es tracta d'una estructuració temàtica flexible, que permetrà alteracions en l'ordre d'aparició o adaptacions a les característiques específiques dels informants.

Sintetitzem a continuació la rutina seguida a les converses de les entrevistes sociolingüístiques fetes per Pradilla (1993a):

a) Arribada al domicili de l'informant amb l'alumne mitjancer, presentació distesa, explicació de l'objectiu (social) del treball i justificació de l'enregistrament: poder xerrar tranquil·lament sense haver de prendre notes.

b) L'enregistrament començava amb la comprovació de les dades que ja teníem sobre l'informant, a qui es demanava que fes una descripció detallada del seu entorn familiar.

c) Introducció de mòduls temàtics:

— *Escolarització*. La gent adulta responia molt bé al tòpic *¿L'escola d'avui és com la d'abans?*

— *Entreteniments*. Mòdul especialment productiu en el jovent.

— *Ocupació*. Descripció d'una jornada, caracterització de les diverses feines —a la terra, el mar, la indústria, la llar, l'escola, etc.

— *Història*. L'estructura de les *històries de vida* (Pujadas 1992) dona molt bons resultats, sobretot en la gent adulta. Una passejada per moments

històrics especialment transcendentals —la guerra civil, la postguerra...— és suficient per fer aflorar una gran quantitat de records.

— *Festes i tradicions del poble*. Repassada de les festivitats més importants —Sant Bertomeu, Sant Gregori, Sant Pere, la Mare de Déu d'Agost, Sant Antoni. La descripció de la festa fallera provocava, en determinats informants, una forta emoció.

— *Situació actual*. Avaluació sobre l'estat de Benicarló en relació a tòpics universals com la droga, la inseguretat ciutadana, la crisi econòmica...

És interessant remarcar que la baixa freqüència d'aparició de la variable estudiada —el desafricament prepalatal sonor intervocàlic— va motivar la inclusió, dins de l'estructura temàtica que acabem d'exposar, d'algunes preguntes que en un alt percentatge de casos donaven com a respostes paraules que contenien la variable. Així, a les preguntes:

A quina zona es trobava Benicarló durant la guerra?

Quin tipus de conreus d'horta es fan?

Com s'arriba a l'ermita de Sant Gregori?

Qui s'encarrega d'organitzar les festes patronals?

se solien obtenir com a respostes els mots: *roja, bajoca, pujant i ajuntament*.

Quant als temes que propicien la producció de narratives, no se'n pot establir una nòmina perquè depenen de les característiques de l'interlocutor (edat, sexe, educació, etc.). Tot i que hi ha temes especialment adequats, les narratives poden aparèixer en els moments més inesperats. També s'ha d'anar en compte amb els possibles problemes metacomunicatius que poden crear determinats temes. El mòdul referit al perill de mort —que tant bons resultats ha donat en molts de treballs—, en la recerca de Pradilla (1993a) solia crear una evident incomoditat a una part dels informants. El record de la Guerra Civil provocava una reacció similar en els informants de més edat.

Quant a la durada de les entrevistes, dependrà molt del tipus de dades que volem aconseguir. Sembla, però, que el límit es troba al voltant d'una hora. Tanmateix, som del parer de López Morales (1994: 83) quan adverteix que l'important no és el rellotge, ja que la fatiga està en funció

de molts de factors que no es manifesten de la mateixa manera en cada informant.

3.1.2 L'observació anònima

L'origen d'aquesta tècnica cal cercar-lo a l'estudi de Labov (1966a) de la /r/ implosiva a New York. Consisteix a realitzar una o diverses preguntes la resposta de les quals ha de proporcionar ocurrences de la variable estudiada.

En els estudis quantitius, l'observació anònima s'ha d'entendre com una tècnica complementària sense valor estadístic, però que proporciona dades qualitatives molt interessants sobre el discurs casual. Si assolim l'objectiu d'obtenir dades lingüístiques en el seu context natural, haurem salvat l'entrebanc metodològic de la *paradoxa de l'observador*.

En la recerca de Pradilla (1993a), l'estratègia dissenyada va consistir a ubicar l'investigador en un carrer adjacent a l'Hospital de la Creu Roja, amb aire despistat. El següent pas era demanar informació als vianants, en intervals de temps amplis, amb la següent interacció: *Vosté és d'ací?* En cas afirmatiu, continuava: *Allavons, potser em sabrà dir a on hi ha un centre mèdic d'urgència...* La resposta era òbvia ja que a la vora es trobava la Creu Roja. I acabava amb el requeriment: *I ací, li pareix que em podran atendre?*, pregunta que solia provocar una resposta amb el mot *metge(s)*. Finalitzada la interacció, calia anotar la realització obtinguda dels mots *roja* i *metge*, i assajar una caracterització del parlant de les variables sexe i edat. Aquesta darrera era assignada a tres grups prou amplis per minimitzar el risc d'error: 15-34, 35-54 i més de 55 anys.

3.1.3. Prova d'avaluació subjectiva

És un fet demostrat que els individus d'una comunitat identifiquen la resta dels membres de l'estructura social a què pertanyen mitjançant una sèrie de comportaments, entre els quals es troba el lingüístic. La llengua és probablement l'identificador social més potent en les societats modernes. El reconeixement dels sociolectes és, doncs, un reflex del grau de consciència lingüística del parlant i del grup (López Morales 1989: 206).

C. Bierbach (1988: 155) ens mostra el lligam entre els conceptes *comportament lingüístic* i *actitud lingüística* amb les següents paraules:

“Tots sabem que no sols utilitzem la llengua com a instrument de comunicació i de coneixement, per estructurar les nostres relacions amb el món exterior i amb nosaltres mateixos, sinó que —com a conseqüència d’aquestes funcions tan importants— una llengua (en especial la ‘nostra’, però també les altres) simbolitza per a cadascú certs valors, en tenim certes idees i nocions, i ens hi relacionem no sols de manera ‘instrumental’, sinó també de manera cognitiva i afectiva, i fins i tot ideològica. [...] Són aspectes, doncs, que participen en el comportament lingüístic i que per això mateix són objecte de la sociolingüística, la qual s’hi ha aproximat principalment a través del concepte d’ACTITUD (lingüística).”

L’estudi sobre les actituds dels parlants en el marc de societats bilingües o que utilitzen una varietat geogràfica no-estàndard ens porta directament a incloure un nou concepte: el de *prestigi*. De la mateixa manera que hi ha individus o grups prestigiosos, també hem de considerar l’existència d’usos prestigiosos, independentment dels parlants que els generen. Ara bé, el problema no serà verificar la seva existència, sinó determinar els paràmetres que el defineixen. Des de la lingüística se l’ha relacionat amb la *correcció*, la *norma*, l’*acceptabilitat* i l’*adequació*, segons el paradigma triat. Des de la sociolingüística, les aproximacions també han estat diverses: Ferguson (1959), en la definició de *diglòssia*, l’atribueix a la varietat alta; Labov (1972a: 81, 184, 270 i 273) l’assigna a les classes altes; i Trudgill (1972) teoritza sobre el *prestigi encobert*, que s’associa a usos lingüístics que no s’ajusten a la norma.

Com es pot veure, els estudis sobre comportaments lingüístics, actituds i prestigi són importantíssims des de la perspectiva sociolingüística. En les investigacions sobre variació lingüística, aquests treballs proporcionen informacions indispensables per a la predicció de la direcció futura dels fenòmens variables: la correcta interpretació de les regles variables depèn en bona mesura de les dades obtingudes d’aquests treballs.

Pel que fa a la recollida d’aquesta mena de dades, les tècniques utilitzades poden ser de dos tipus: *directes* o *indirectes*. Les primeres, d’ús molt freqüent en l’anàlisi lingüística teòrica, consisteixen a interpel·lar el parlant sobre la gramaticalitat i/o acceptabilitat de determinats trets. Convé remarcar que l’esmentat procediment és vist amb recel des de la sociolingüística, ja que es considera que aquests judicis, més que la

competència lingüística dels parlants, solen reflectir la seva actitud subjectiva (Silva-Corvalán 1989: 38). Reconeguda la importància de les valoracions subjectives, es prefereix mesurar-les mitjançant tècniques indirectes, les quals, per la seva estructuració, solen anomenar-se *tests*. Els més destacats són els següents: a) *Test d'inseguretat lingüística* (Labov 1966b: 178-179; López Morales 1979), que pretén establir índexs entre allò que el parlant creu que és correcte i l'ús real que en fa; b) *Test de veus disfressades* (*Mached guise* de Lambert 1967),¹¹ que té com a objectiu avaluar varietats o llengües que coexisteixen de manera conflictiva en una comunitat; i c) *Test de disponibilitat lèxica* (López Morales 1979), que vol quantificar les diferències d'inventari lèxic bàsic entre els diferents estrats.

En el treball amb què hem anat exemplificant alguna de les tècniques exposades (Pradilla 1993a), la situació conflictiva català/castellà —sense perdre de vista la seva versió casolana valencià/català— va ser determinant en la tria d'una tècnica indirecta d'avaluació subjectiva.¹²

El cas de Benicarló —i el de tota l'àrea del català nord-occidental— és certament complex, ja que l'accés del català als mitjans de comunicació i a l'ensenyament ha modificat el sistema de relacions inter i intralingüístiques. Aquest fet ha comportat la difusió de models

¹¹ Sobre el català aquesta tècnica ha estat utilitzada més vegades per avaluar actituds interdialectals: Pueyo, M. (1980), *Vikings i pagesos: una batussa continuada. Assaig per a un estudi de les relacions interdialectals en català*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 3, pàgs. 83-102; Boix, E. (1985), *Naltros parlem mal català: actituds interdialectals entre els caleros de Palamós*, dins *Actes del Quart Col·loqui d'Estudis Catalans de Nord-Amèrica*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 57-84; i en unes altres ocasions per referir-se a actituds entre llengües, català parlat al País Valencià / castellà i català del principat / castellà, respectivament: Ros, M. (1982), *Percepción y evaluación social de hablantes de cinco variedades lingüísticas*, dins Ninyoles, R.L. (coord.) (1982), *Estructura social al País Valencià*, València, Diputació de València, pàgs. 679-697; Woolard, K.A. (1984), *A Formal Measure of Language Attitudes in Barcelona: A Note from Work in Progress*, dins Ros, M. i Strubell, M. (eds.) (1984), *Catalan Sociolinguistics*, "IJSL", 47, pàgs. 63-71.

¹² Bierbach (1988: 165): "Aquestes situacions comporten motius de no revelar francament les actituds, en especial pel que fa als seus aspectes afectius, sovint irracionals i plens de prejudicis".

prestigiosos: Canal 9 i TV3, pel que fa als audiovisuals i la “norma valenciana”¹³ pel que fa a l’ensenyament. El contrast d’aquests models amb la varietat diatòpica es feia evident en la variable investigada. Davant del ventall de realitzacions recollides —amb caiguda de la iod, africaments prepalatals sonors i parcialment sords—, la hipòtesi d’una possible acció de la norma i del prestigi no podia ser menystinguda. En conseqüència, els objectius de la prova d’avaluació subjectiva van ser els següents: a) determinar el grau de consciència lingüística de la comunitat —o dels seus grups— en funció de la capacitat de detectar la distribució diatòpica i diastràtica del fenomen variable investigat; b) esbrinar si la variable lingüística estudiada mostrava un paràmetre valoratiu i, en cas afirmatiu, establir-ne la gradació de variants; c) detectar els possibles prejudicis cap a alguna de les variants (*estereotips*); i d) valorar, si s’esqueia, la presència del *prestigi encobert*.

L’elaboració d’aquest tipus d’experiments cal fer-la amb molta cura ja que s’ha de garantir que l’avaluació es faci en funció de la variable estudiada i no per altres raons.

La idea central d’aquesta prova ja va ser posada en pràctica per Valdivieso el 1981 a Xile. En aquest treball es va adaptar a les característiques de la comunitat de parla i als objectius de la recerca. Els passos seguits van ser els següents: a) creació d’un text en forma i estil de notícia radiofònica breu que presentés una bona concentració d’entrades lèxiques amb la variable estudiada; b) preparar un enregistrament on aquest text

¹³ Com és sabut, la normativització de la llengua catalana ha hagut de fer front a tot un seguit de condicionants com la dispersió social, cultural i política dels territoris, la falta de consciència lingüística comuna, i, fins i tot, el qüestionament de la unitat idiomàtica. És per això que la normativa fabriana ha hagut d’acomodar-se a les particularitats lingüístiques —i socioculturals— del País Valencià. Així, la codificació sorgida de l’Institut d’Estudis Catalans s’ha anat complementant amb diversos treballs. Pel que fa a l’ortografia, les *Normes de Castelló* (1932) no només van significar la fixació d’unes formes unitàries, sinó que també se’ls ha d’atribuir el valor simbòlic de sancionar la unitat lingüística, a través d’una normativa comuna encara que polimòrfica, això és, amb l’acceptació de formes alternatives. A diferència de la fixació ortogràfica, en els nivells morfosintàctic i lèxic s’han realitzat tot un seguit d’aportacions per separat, que, en alguns casos, han presentat solucions discrepants.

havia de ser llegit en cinc ocasions: tres lectures reproduïen els diversos sociolectes benicarlandos definits per les variants fonètiques de la variable estudiada, mentre que les altres dues introduïen el "model" que arribava des dels mitjans de comunicació, això és, l'"apitxat" de València i el català oriental central; c) elaborat l'instrument, la cinta-estímul va ser passada dues ocasions als setanta informants una vegada acabada l'entrevista sociolingüística. Abans de la primera audició es demanava a l'informant que centrés la seva atenció a reconèixer, d'una banda, quina o quines lectures li semblava que estaven fetes per un benicarlando, i, de l'altra, si reconeixia la procedència geogràfica de la resta. Una vegada anotades les respostes i abans de procedir a la segona audició, se sol·licitava de l'informant que adoptés el rol de gerent d'una empresa de ràdio i que es disposés a contractar a alguna o algunes de les veus, i, ahora, a rebutjar-ne d'altres.¹⁴

3.2. *L'enregistrament*

És el moment d'abordar un aspecte certament conflictiu: ¿l'entrevistador podrà realitzar un enregistrament secret o caldrà plantejar a l'informant una conversa enregistrada? Si bé és cert que l'enregistrament secret s'ha utilitzat en determinats treballs,¹⁵ el posicionament més generalitzat queda reflectit en la següent argumentació:

"Aquest punt ens porta a considerar qüestions relacionades amb l'ètica de la recerca lingüística, sobretot quan aquesta implica gravacions de converses entre membres d'una comunitat. La posició de la sociolingüística de la variació és que l'informant ha d'estar informat sempre de la presència del magnetòfon, encara que això resti espontaneïtat als informants, els quals, de fet, s'obliden ben aviat de la màquina." (Turell (ed.) 1995: 32)

¹⁴ El disseny i els resultats d'aquest experiment es poden consultar a Pradilla (1996a).

¹⁵ Per exemple al *Proyecto de estudio de la norma lingüística culta del español*, entre d'altres.

L'entrevista sociolingüística laboviana, tot i que possibilita l'estudi de fenòmens variables pertanyents a qualsevol nivell d'anàlisi lingüística, s'ha emprat de manera aclaparadorament majoritària en els treballs sobre variables foneticofonològiques (i en menor grau, morfològiques).¹⁶ En aquests casos resulta evident que l'enregistrament passa a ser una exigència metodològica indispensable.¹⁷

En aquest apartat voldríem posar damunt de la taula algunes tècniques del *mètode experimental en fonètica*, amb la intenció de fer palesos els importants guanys que es poden obtenir en la descripció i explicació dels canvis lingüístics, mitjançant l'adopció d'un conjunt d'estratègies tendents a assolir una comunió metodològica amb el model sociolingüístic. Els punts essencials serien: d'una banda, el fet que l'anàlisi qualitativa de les variables foneticofonològiques s'enriquirà amb la delimitació d'al·lofonies fixades amb procediments experimentals; i, de l'altra, una qüestió al nostre parer fonamental quan es treballa amb mètodes d'anàlisi rigorosos: es garantirà la validació empírica de les dades obtingudes (Pradilla 1996b i 1997). Vegem-ho.

La fiabilitat de les dades fonètiques obtingudes mitjançant avaluacions estrictament auditives ha estat objecte de controvèrsia des del mateix naixement de la fonètica instrumental. L'asseveració de Rousselot (1892) "*l'oreille n'est pas un instrument suffisant d'analyse*", i l'opinió de P. Passy¹⁸ "*rien ne vaut une oreille attentive*" poden ser considerades com a representants de les dues posicions extremes. Actualment, hi ha una coincidència generalitzada a tractar la substància fònica dins d'un procés global que abraçaria des de la producció —articulació— fins a la percepció —audició—, incloent, lògicament, la difusió de l'ona complexa

¹⁶ Probablement, una de les causes que ha afavorit aquesta supremacia és la millor adaptació de les variants fonètiques a la premissa laboviana segons la qual la variació consisteix en la utilització alternativa de formes equivalents. En lèxic i sobretot en sintaxi és difícil garantir una mateixa significació semàntica i pragmàtica.

¹⁷ En la nostra opinió, la preocupació metodològica per aconseguir bons enregistraments hauria de ser present sempre, independentment del tipus de variable investigada. L'obtenció d'un corpus oral estratificat és una tasca extraordinàriament feixuga com per limitar-ne el seu aprofitament.

¹⁸ Citat per Jones (1941).

—acústica— (Llisterri 1991). En aquest sentit, la utilitat dels aparells d'investigació sembla del tot evident.

Les investigacions sobre la variació lingüística al llarg de la història s'han fet ressò d'aquests posicionaments. La mateixa dialectologia ha anat incorporant progressivament les tècniques d'enregistrament. Tanmateix, la seva utilització sistemàtica com a imperatiu metodològic s'ha d'atribuir a la sociolingüística.

Pel que fa a l'ajut de les tècniques instrumentals, el mateix Labov ja va destacar la importància de les dades acústiques en l'establiment d'al·lofonies més riques i precises. La voluntat d'evitar les transcripcions impressionístiques amb l'adopció de tècniques empíriques de validació de dades fonètiques ha estat present en alguns treballs sobre variables fonològiques. No obstant això, els esmentats treballs han hagut de limitar les anàlisis experimentals a un mostratge de les dades, a causa de la lentitud del procés d'anàlisi i del seu elevat cost. Ens trobem, doncs, amb al·lofonies determinades experimentalment, però amb quantificacions fetes amb l'establiment de *classes de sons*, definides generalment pel criteri auditiu.¹⁹

¹⁹ Quilis, A. i Vaquero, M. (1973), *Realizaciones de la / ħ / en el área metropolitana de San Juan de Puerto Rico*, "Revista de Filología Española", 56, pàgs. 1-52; Vaquero, M. (1978), *Hacia una espectrografía dialectal: el fonema / ħ / en Puerto Rico*, dins López Morales, H. (ed.) *Corrientes actuales en la dialectología del Caribe hispánico. Actas de un simposio*, Río Piedras, Universidad de Puerto Rico, pàgs. 239-247; Montoya, B. (1985), *De sociolingüística històrica: canvi lingüístic en curs i desplaçament de llengües a l'extrem meridional de la llengua catalana*, Tesis Doctoral, Universitat d'Alacant; Mier, J.Z. (1986), *Estudi sociolingüístic de certs aspectes de la llengua catalana*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 6, pàgs. 33-112; Alturo, N. i Turell, M.T. (1990), *Linguistic Change in El Pont de Suert: the study of variation of /ɜ/*, "Language Variation and Change", 2, 1, pàgs. 19-30; Pradilla, M.À. (1993b), *Un cas de sociolingüística catalana: la prepalatal sonora benicarlanda*, dins *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 143-160; Escrivà, V. (1993), *Aproximació sociolingüística al procés d'assimilació de la variable [ɛ] àtona final a Oliva*, dins *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 121-136;

Amb l'imparable avenç tecnològic ha arribat la solució a les mancances a què ens referíem, de tal manera que la darrera generació de sonògrafs de l'empresa KAY ha desenvolupat tot un seguit de millores i noves prestacions, de les quals voldríem destacar dues incorporacions fonamentals: a) l'anàlisi del so en temps real, això és, la definició de l'ona complexa en una pantalla segons els paràmetres acústics desitjats; i b) la connexió del sonògraf a un ordinador mitjançant una interfície, que permet emmagatzemar les dades sonogràfiques sense necessitat d'imprimir-les.²⁰ L'estalvi de temps i econòmic és obvi, alhora que el nou sistema permetrà tractar les dades en futurs treballs sense haver de recórrer a la tasca, sempre feixuga, de buscar novament els mots dins de les cintes enregistrades.

Sembla clar, doncs, que el mètode experimental en fonètica pot millorar determinats aspectes de la metodologia sociolingüística. Al nostre parer, el punt central és la incorporació d'un enregistrament professional a l'entrevista sociolingüística, que garanteixi una acurada anàlisi instrumental de les dades.

Si l'investigador vol obtenir substància fònica que pugui ser analitzada acústicament, ha de centrar els seus esforços en les següents qüestions:

a) Proveir-se d'un utilatge de qualitat. Actualment, la tecnologia digital ha suposat un salt qualitatiu molt important en relació a l'enregistrament analògic; convé no oblidar que la tria del micròfon també serà molt important, ja que el resultat final d'un enregistrament sempre coincideix amb la qualitat de l'element més deficient amb què s'ha treballat.

b) Aconseguir unes condicions d'enregistrament al màxim d'òptimes possible. L'entrevista sociolingüística no es pot fer en un laboratori de fonètica experimental: com ja s'ha dit, hom recomana que es faci al domicili de l'informant, lloc on se sent més segur i còmode; tanmateix, una estratègia d'accés adequada —sovint amb la participació de "mitjancers"— ens ha de permetre crear unes condicions de

Plaza, C. (1995), *Lleialtat lingüística, edat i nivell educatiu: la e postònica a la Conca de Barberà*, dins Turell, M. T. (ed.), *La sociolingüística de la variació*, Barcelona, P.P.U., pàgs. 117-138.

²⁰ També existeixen paquets informàtics de característiques similars, p. e. *SoundScoupe/16* (The Computer Instrument Company).

pseudolaboratori, que evitin els principals factors de distorsió del so, a saber, els sorolls interiors i exteriors, la reverberació i l'eco.²¹

La comunió metodològica proposada troba el seu principal obstacle en la superació de la *paradoxa de l'observador*. Aquest és el punt essencial, que s'ha d'intentar combatre mitjançant l'adopció de tot un seguit d'estratègies tendents a reduir la formalitat de la conversa. Al capdavant, la intervenció professional de l'investigador acabarà sent clau en l'èxit de l'entrevista.

Miquel Àngel Pradilla
mapc@astor.urv.es

²¹ Convé no transmetre a l'informant la nostra preocupació per aconseguir un enregistrament òptim. L'ideal és que la conversa es desenvolupi de la manera més distesa possible, minimitzant la presència de l'utilatge. Es per això que la intervenció del mitjancer pot esdevenir fonamental, ja que el fet de conèixer l'informant li permet sol·licitar d'una manera "estratègicament delicada" els requeriments mínims necessaris. D'altra banda, en la planificació de la recerca cal no perdre de vista que les estacions on la bonança del temps convida a tenir les finestres obertes (primavera i estiu) són les menys recomanables per fer el treball de camp, ja que els sorolls exteriors poden dificultar enormement la nostra tasca.

Referències bibliogràfiques

- BASTARDAS, A. i SOLER, J. (eds.) (1988), *Sociolingüística i llengua catalana*, Empúries, Barcelona.
- BELL, A. (1984), *Language style as audience design*, "Language in Society", 13, pàgs. 145-204.
- BIERBACH, C. (1988), *Les actituds lingüístiques*, dins A. Bastardas i J. Soler (eds.), *Sociolingüística i llengua catalana*, Empúries, Barcelona, pàgs. 155-183.
- BOURDIEU, P. i BOLTANSKI, L. (1975), *Le fétichisme de la langue*, dins *Actes de la recherche en Sciences Sociales*, 4, pàgs. 2-35.
- CEDERGREN, H. (1973), *The interplay of social and linguistic factors in Panama*, Tesi Doctoral, Cornell University.
- (1987), *Consideraciones sociolingüísticas sobre la micro-evolución lingüística*, dins H. López Morales i M. Vaquero, *Actas del I Congreso Internacional sobre el Español de América*, San Juan, Academia Puertorriqueña de la Lengua Española.
- FERGUSON, Ch. (1959), *Diglossia*, "Word", 15, pàgs. 325-340. Trad. cast.: P. Garvin i Y. Lastra (eds.) (1974), *Antología de estudios de Etnolingüística y Sociolingüística*, Universidad Autónoma de México, México, pàgs. 247-265.
- JONES, D. (1941), *Paul Passy*, "Le Maître Phonétique", 75, dins T. A. Sebeok (ed.) (1976), *Portraits of Linguistics*, Indiana University Press, Bloomington.
- LABOV, W. (1966a), *The social stratification of English in New York City*, Washington D.C., Center for Applied Linguistics. Reelaboració parcial d'alguns capítols dins *Sociolinguistic Patterns*, capítols 2, 3, 4 i 6, pàgs. 43-122 i 143-159.
- (1966b), *Hypercorrection by the Lower Middle Class as a Factor in Linguistic Change*, dins W. Bright (ed.), *Sociolinguistics*.

- Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference*, The Hague, Mouton, pàgs. 84-102. Trad. cast.: (1982), *Modelos sociolingüísticos*, cap. 5, pàgs. 167-188.
- (1970), *The study of language in its context*, "Studium Generale", 23, pàgs. 30-87.
- (1971), *Methodology*, dins *A Survey of Linguistic Science*, University of Maryland, pàgs. 412-479.
- (1972a), *Some Sources in reading for Negro speakers of Non Standard English*, dins *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, pàgs. 3-36.
- (1972b), *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- (1972c), *Some principles of linguistic methodology*, "Language in Society", 1, pàgs. 97-120.
- (ed.) (1980), *Locating Language in Time and Space*, Academic Press, Nova York.
- (1984), *Field methods used by the project on linguistic change and variation*, dins J. Baugh i J. Sherzer (eds.) (1984), *Language in Use: Readings in Sociolinguistics*, Englewood Cliffs, NJ Prentice-Halle, pàgs. 28-53.
- LAMBERT, W. (1967), *The Social Psychology of Bilingualism*, "Journal of Social Issues", 23, pàgs. 91-109.
- LAVANDERA, B. (1975), *Linguistic structure and sociolinguistic conditioning in the use of verbal endings in "si"-clauses (Buenos Aires Spanish)*, Tesi Doctoral inèdita, University of Pennsylvania.
- LÓPEZ MORALES, H. (1979), *Dialectología y sociolingüística. Temas puertorriqueños*, Hispanova de Ediciones, Madrid.
- (1989), *Sociolingüística*, Madrid, Gredos.
- (1990), *En torno a la /s/ final dominicana. Cuestiones teóricas*, "Voz y Letra", 1, pàgs. 129-137.
- (1994), *Métodos de Investigación Lingüística*, Salamanca, Ediciones Colegio de España.

- LLISTERRI, J. (1991), *Introducción a la fonética: El método experimental*, Anthropos, Barcelona.
- MARCELLESI, J.B. i GARDIN, B. (1974), *Introduction à la Sociolinguistique. La Linguistique sociale*, Larousse, París. Trad. cast. (1978), *Introducción a la sociolingüística*, Gredos, Madrid.
- MILROY, L. (1987), *Observing and Analysing Natural Language*, Blackwell, Oxford.
- MONTOYA, B. (1985), *De sociolingüística històrica: canvi lingüístic en curs i desplaçament de llengües a l'extrem meridional de la llengua catalana*, Tesi Doctoral, Universitat d'Alacant.
- MORENO, F. (1990), *Metodología sociolingüística*, Gredos, Madrid.
- NINYOLES, L. (1969), *Conflicte lingüístic valencià*, València, 3 i 4.
- NOELLE, E. (1970), *Encuesta en la sociedad de masas (Introducción a los métodos de la Demoscopia)*, Alianza Editorial, Madrid.
- PRADILLA, M.À. (1993a), *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià*, Tesi Doctoral, Universitat Rovira i Virgili.
- (1993b), *Un cas de sociolingüística catalana: la prepalatal sonora benicarlanda*, dins *Actes del IXè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 143-160.
- (1995), *El desafricament prepalatal en el català de transició nord-occidental / valencià*, dins M. T. Turell (ed.), *La sociolingüística de la variació*, PPU, Barcelona, pàgs. 53-116.
- (1996a) *Sociolingüística de la variació i actituds interdialectals a l'extrem nord del País Valencià*, "Diálogos Hispánicos", 19, Amsterdam (*Las lenguas en la Europa comunitaria II: Las lenguas de minorías*), pàgs. 97-124.
- (1996b), *La sociolingüística quantitativa i la fonètica experimental: per una complementaritat metodològica*, dins *Actes del I*

- Congrés de Lingüística General. Panorama de la investigació lingüística a l'Estat Espanyol*, València, Universitat de València, pàgs. 142-150.
- (1997), *Sociolingüística quantitativa i anàlisi qualitativa de variables foneticofonològiques: a propòsit del desafricament prepalatal*, "Estudios de Fonética Experimental", VIII, pàgs. 207-251.
- PUJADAS, J. J. (1992), *El método biográfico: El uso de las historias de vida en ciencias sociales*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- ROMAINE, S. (1980), *A Critical Overview of the Methodology of Urban British Sociolinguistics*, "English World Wide", 2.
- SANKOF, D. i LABERGE, S. (1978), *The linguistic market and the statistical explanation of variability*, dins D. Sankoff (ed.), *Linguistic variation. Models and Methods*, Academic Press, Nova York, pàgs. 239-250.
- SHUY, R., WOLFRAM, W. i RILEY, W. (1968), *Field Techniques in an Urban Language Study*, Washington D.C., C.A.L.
- SILVA-CORVALÁN, C. (1989), *Sociolingüística. Teoría y análisis*, Alhambra, Madrid.
- TERRELL, T. (1983), *Dialectologia*, dins H. López Morales (coord.), *Introducción a la lingüística actual*, Playor, Madrid, pàgs. 133-146.
- TRUDGILL, P. (1972), *Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English of Norwich*, "Language in Society", 1, pàgs. 179-195.
- TURELL, M.T. (1988), *El comportament lingüístic: els grups socials*, dins A. Bastardas i J. Soler (eds.), *Sociolingüística i llengua catalana*, Empúries, Barcelona, pàgs. 104-132.

——— (1995) (ed.), *La sociolingüística de la variació*, PPU, Barcelona.

WOLFSON, N. (1976), *Speech events and natural speech: Some implications for sociolinguistic methodology*, "Language in Society", 5, pàgs. 189-209.

L'entrevista semidirigida en sociolingüística. Alguns suggeriments artesanals¹

Emili Boix Fuster

(Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació,
Universitat de Barcelona)

“[...] Però anem a l'entrevista. Ja sabeu que és el costum, avui en dia, d'*entrevistar* tota persona que hagi esdevingut notòria.

—Francament no n'havia sentit parlar fins ara. Deu ésser una cosa interessantíssima. Amb quin atuell ho feu?

—Oh! Vaja...vaja...vaja! ...Això és descoratjador! *Caldria* fer-ho amb un garrot, en alguns casos; però generalment consisteix a fer preguntes l'*entrevistaire* i respondre-les l'entrevistat. És ben bé la passa, ara. ¿Em permetreu que us faci certes preguntes, calculades per a posar de relleu els indrets més assenyalats de la vostra història pública i privada?”

Mark Twain “Una topada amb un entrevistaire”. A: *L'elefant blanc, robat*. Llibreria Catalònia. Trad. catalana de Josep Carner (1930), 27-31.

1. Introducció

L'objectiu d'aquest article és reflexionar sobre l'entrevista en la feina dels sociolingüistes, és a dir, tant sobre l'entrevista que serveix per a

¹ Vull agrair a F. Xavier Vila i a Núria Alturo les crítiques i comentaris que han fet a l'esborrany d'aquest article. Com que no els he fet sempre cas, els defectes de l'article són sempre exclusivament meus. Aquest article forma part del projecte “La variació en el llenguatge. El català actual” i s'ha beneficiat d'una ajuda de la DGICYT (PB94-0951) i de la CIRIT (1996SGR-104).

estudiar l'ús i el canvi lingüístics com sobre l'entrevista que té com a objectiu conèixer les actituds i representacions envers aquest ús i aquest canvi. A partir de l'examen de diverses entrevistes periodístiques i sociolingüístiques² es donen alguns suggeriments per millorar-les i es convida els entrevistadors a aprofitar les seves pròpies experiències sobre l'entrevista, com a oients, com a lectors i com a espectadors d'entrevistes, per tal de fer-ho.

Aquest article sobre la metodologia de l'entrevista es basa en un repàs de la bibliografia sobre el tema, en la pròpia experiència de l'autor com a entrevistador i com a aprenent d'entrevistador.³

² Aquí no puc ni vull presentar un concentrat de tot el que s'ha arribat a escriure sobre l'entrevista en manuals i obres sobre metodologia (vegeu-ne un breu repàs a Briggs 1986 i 1997). Sobretot els meus dubtes i convenciments sobre l'entrevista provenen de les històries de vida recollides per a elaborar el *Corpus de varietats socioculturals del català contemporani de l'àrea metropolitana de Barcelona* (Boix 1996), recollides en gran part per estudiants de segon cicle o de doctorat. Aquestes m'han plantejat interrogants tant metodològics sobre la seva validesa, com didàctics (com es poden practicar i aprendre millor les estratègies d'entrevista?; s'han de deixar en mans de la intuïció masculina o femenina de cadascú?).

³ Una visió comparativa i interdisciplinària de l'entrevista ha estat seguida en el curs *L'entrevista i les seves estratègies*, coordinat per Francesc Escribano, a la Universitat Pompeu Fabra (29 de juny al 3 de juliol de 1998). Hi van prendre part, a més dels periodistes Francesc Escribano i Joan Úbeda, entre d'altres J. M. Terricabras (filòsof), Jaume Camps (polític i advocat), Andreu Buenafuente, Antoni Bassas (periodistes de televisió i de ràdio), Manuel Delgado i Alberto L. Bargados (antropòlegs), Josep-Lluís Fàbregas (psiquiatre), Antonio Doñate (jutge), Francisco Cabero (portantveu de la policia nacional a Barcelona), Dolors Genovès (reportera de documentals històrics), Sebastià Serrano (lingüista), i Salvador Cardús (sociòleg).

Tant Escribano com el seu company d'equip, Joan Úbeda, han mostrat en els seus reportatges a TV3 una tècnica primfilada d'elaboració d'entrevistes en profunditat, iniciada amb el programa *Ciutadans* que s'ha combinat amb una base sociològica en la tria dels seus informants.

2. Què s'entén per entrevista?

Examinarem el concepte entrevista de dues maneres. D'una banda, presentem què en diuen els diccionaris i, en segon lloc, descrivim quina experiència en tenen els parlants en la vida quotidiana, bé sigui com a entrevistadors, bé sigui com a entrevistats.

2.1. L'entrevista als diccionaris

En català, segons el DIEC que segueix bàsicament el que ja deia el Diccionari Fabra, s'estableix una distinció entre el terme *entrevista*, més general, i l'*entreviu*:

Segons el *Diccionari Fabra* [16a edició, Edhasa: 1982]:

Entrevista: “reunió concertada entre dues o més persones que han de parlar d'alguna cosa.”

Entreviu: No hi ha entrada.

Segons el *DIEC* [1992]:

Entrevista: “reunió concertada entre dues o més persones que han de parlar d'algun tema que ha estat prèviament acordat.”

Entreviu: “gènere informatiu que consisteix a sotmetre una determinada persona a les preguntes d'un professional de la informació per a la seva ulterior publicació; relació de les preguntes i les respostes.”

Observem doncs un caràcter formalitzat tant de l'entrevista (és concertada) com de l'entreviu (a més d'ésser concertat té com a objectiu la seva publicació posterior).

La història del terme pot ajudar-nos a acabar de definir-lo. En català el terme *entrevista* és un anglicisme provinent d'*interview*. Aquest al seu torn sembla provenir, segons el *Petit Robert 1* (1987), del francès *entrevue* (participi d'*entrevoir* ‘veure mútuament’). En francès, també segons el mateix diccionari, aquesta formalització de la interacció ja es troba en l'origen del terme *entrevista*. Així *entrevue* [1498] s'entén com una interacció bastant igualitària entre els participants i alhora formalitzada: “*Rencontre concertée entre personnes qui ont à parler, à*

parler sur une affaire” mentre que l’anglicisme *interview* [1883], com ocorre en català també, sol referir-se a una interacció professional: “*Entrevue au cours de la quelle un journaliste interroge une personne sur sa vie, ses projets, ses opinions, dans l’intention de publier une relation de l’entretien*”. En català actual, em sembla, “entrevista” passa a cobrir els dos significats alhora, tant el d’*entrevista*, com el d’*entreviu*, terme més en desús.

2.2. *L’entrevista en la vida quotidiana*

L’entrevista és actualment una eina de treball de moltes de les ciències humanes i socials i de moltes professions. Gran part del que sabem o creiem saber sobre les nostres societats s’ha aconseguit a través d’entrevistes, en un sentit ample. Podem mirar com és percebuda l’entrevista des de dos punts de vista: des de l’entrevistador, i des de l’entrevistat.

Des del punt de vista de l’entrevistador l’entrevista és un mitjà per fer negocis, per ajudar, per investigar... Gràcies a l’entrevista l’entrevistador soluciona problemes socials i de salut (podem pensar, per exemple, en la derivació de l’assistent social o del mediador en general, en el consell de l’advocat, en la diagnosi del metge, del psiquiatre, del psicoanalista, o del psicòleg), discrimina i controla (pensem en el policia o el criminalista, en el selector de personal, en el jutge), etc. Gràcies a l’entrevista l’entrevistador eixampla el coneixement, com fan, entre d’altres, el filòsof, el folklorista, l’antropòleg i el sociòleg, el periodista, l’historiador oral, el sociolingüista, el dialectòleg, i el lingüista de la parla en general.

Des del punt de vista de l’entrevistat, per la seva banda, l’entrevista no és una eina professional, però també ha esdevingut un “conegut”. Cada dia més, qualsevol parlant de la nostra societat, sigui estudiant o professional, té alguna experiència del que és l’entrevista. No solament perquè molta gent és entrevistada en els nombrosos rituals d’entrada que presenta el mercat laboral o qualsevol sistema burocràtic complex (aconseguim una feina després d’una entrevista, per exemple) sinó sobretot perquè molta gent pot escoltar, llegir i veure una gran varietat de tipus d’entrevistes, a la televisió, a la ràdio o a la premsa.

Aparentment doncs els parlants actuals ja no són uns ingenus respecte a l'entrevista, com ho era l'entrevistat que retrata Mark Twain a la citació inicial quan, a finals del segle XIX, tot just començava a fer-se conèixer aquest gènere. Els parlants de finals del s. XX i de començaments del s. XXI o bé han vist moltíssimes entrevistes o bé han estat ells mateixos entrevistats. Però veure no significa entendre. Les entrevistes en aquests mitjans cada dia més tendeixen a construir una aparença d'espontaneïtat —han de semblar la vida mateixa— i no podem estar segurs que els espectadors en sàpiguen descobrir la tramoia amb les seves possibilitats immenses de manipulació (vegeu Rodrigues 1996, per exemple, sobre les entrevistes de premsa i ràdio en castellà).

2.3. *L'entrevista semidirigida en sociolingüística*

L'entrevista és un mètode de transmissió dialògica de la informació amb normes d'interacció i interpretació pròpies, de manera que constitueix un gènere diferenciat. En tota entrevista, a diferència del que succeeix en la conversa col·loquial, hi ha uns objectius i una estructura relativament definides. Aquesta estructura, però, és certament variable. Dins d'aquesta gradació podem parlar, entre d'altres, d'entrevistes estructurades, en què hi ha un qüestionari que és seguit fil per randa, i d'entrevistes semidirigides o semiestructurades, en què el control és més lax.

L'entrevista sociolingüística no s'escapa d'aquests trets.

Ens aturarem ara a examinar fins a quin punt l'entrevista semidirigida ens proporciona dades vàlides per als objectius que es proposen els sociolingüistes, és a dir:

— accedir a diferents estils o varietats de parla, començant pel vernacular,⁴ com fan els sociolingüistes de la variació, i/o

⁴ No aprofundiré en l'entrevista que se sol fer dins del variacionisme, perquè s'hi adreça exclusivament el capítol de Miquel Àngel Pradilla en aquest mateix volum. Sí que convé recordar-ne alguns dels principis metodològics que guien la seva recollida de materials orals. Per als sociolingüistes variacionistes un dels dogmes o principis canònics és que el parlant aprèn a parlar mitjançant la conversa espontània o col·loquial. L'infant es socialitza sobretot en una atmosfera de converses —mentre sopa, mentre el passegen i passeja, mentre

— recollir les ideologies (actituds o opinions) lingüístiques dels membres d'una comunitat, com fan els sociòlegs i antropòlegs de la llengua (Schiefflin i Woolard 1994).

Per a aquesta revisió em baso fonamentalment en quatre articles: el de Briggs (1984), el qual resumeix seus propis “fracassos” en entrevistes amb *hispanos* dels EUA; el de Milroy (1987: 41-67), que assenyala les principals limitacions estructurals de la parla que es recull amb l'entrevista; el de Kvale (1996) que passa llista a les etapes d'aclariment conceptual en la preparació de l'entrevista; i en Hammer i Wildavsky (1990) que presenten el mètode de l'entrevista semidirigida de final obert en històries de vida.

Entenem per dades més vàlides aquelles que s'ajusten més al que l'investigador té com a objectiu de recollir. Si, per exemple, es pretén recollir varietats d'argot o canvis de codi amb finalitats expressives, les dades provinents d'un qüestionari tancat passat a classe a un grup

juga. En la conversa, no hi ha ni un temps ni un espai fixats des d'un bon principi, i solen primar-hi aspectes de solidaritat entre els participants. Els altres gèneres o formats reconeixibles de parla, són apresos posteriorment al llarg de tota la vida —és a dir, es basteixen a partir i damunt d'aquest gènere de conversa col·loquial après primer. La conversa col·loquial és el gènere per tant en què el parlant se sent més segur i competent. Aquest gènere és qualificat d'estil vernacular, en la tradició variacionista o laboviana. Els corpus lingüístics més ambiciosos de què tinc coneixement com el *British National Corpus* es basen precisament en dades sobre parla col·loquial de parlants escollits a partir d'una mostra de parlants d'arreu de Gran Bretanya, en diferents àmbits i situacions, interaccionant entre ells. Així també treballa la recerca sobre canvi lingüístic i xarxes socials de Milroy. L'estudi del canvi lingüístic demana recollir gran quantitat de dades, a partir d'una mostra de parlants. Són ja prou conegudes les estratègies per reduir la influència del gènere entrevista en la parla de l'entrevistat de manera que aquest “es deixi anar”: parlar dels riscos de morir-se, d'un accident, etc... Per als variacionistes doncs cal treure el màxim profit de l'eina *entrevista* per tal que proporcioni una diversitat d'estils, començant per l'estil informal o casual, “where attention to the forms of speech is minimal”, i que es troba sobretot en “excited, emotionally engaged speech” (Labov 1996: 157). Per a Labov hi ha una gradació d'estils en funció del control sobre la parla que pot exercir el parlant.

d'estudiants, o fins i tot les provinents d'una entrevista, tenen una validesa més limitada que les dades recollides en un període d'observació participant en les activitats informals d'aquests mateixos grups de joves. En canvi, aquesta observació participativa intensiva en aquest grup de joves, no permetria una comparació sistemàtica amb altres grups, ja que les condicions contextuais serien molt diferents. L'entrevista semidirigida, en general, se situa al mig de dos pols: d'una banda, un pol de molta validesa però poca comparabilitat, on se situaria l'observació participativa i, d'una altra banda, un pol de poca validesa i molta comparabilitat on se situarien el qüestionari tancat i l'entrevista dirigida. Al bell mig, l'entrevista semidirigida permetria recollir sistemàticament dades de parla i d'ideologies lingüístiques, d'una mostra representativa de parlants, bé que amb una artificialitat inevitable, però alhora minimitzable.

M'estendré en dos problemes de la recollida i l'anàlisi de les entrevistes, que poden limitar-ne aquesta validesa: (a) els biaixos provinents de les diferents normes comunicatives entre els seus participants, i (b) la manca de consideració dels aspectes discursius a l'hora d'analitzar-ne les dades.

(a) Biaixos provinents de les diferents normes comunicatives dels participants en l'entrevista.

A l'entrevista entrevistador i entrevistat hi arriben amb un poder força diferent. Com hem assenyalat, l'entrevistador controla la interacció: és ell qui intenta imposar-hi uns objectius, és ell qui sol conèixer més les pròpies normes del gènere mentre que l'entrevistat sovint no les coneix gaire.

Cal tenir en compte a més les altres diferències entre els participants de l'entrevista —socials, generacionals, lingüístiques, de gènere, culturals...—, perquè poden intervenir en el tipus de dades (de parla) que hi apareguin o, en certs casos, poden arribar a fer-la impossible. Els entrevistadors han de ser conscients d'aquestes diferències per tal de no imposar un tipus determinat de normes d'interacció i interpretació sinó tenir en compte la manera com els entrevistats estan acostumats a expressar els seus sentiments i pensaments, i, a partir d'aquest reconeixement, intentar cooperar. Si no es dona una conflictivitat elevada (vegeu § 4 més endavant), l'entrevistador pot precisament aprofitar

aquestes diferències: l'estrany pot fer preguntes ingènues que són del tot inapropiades per al nadiu.

Podem exposar dos problemes que l'entrevistador pot reduir si té més informació sobre l'interlocutor: quins temes són més o menys apropiats de tractar? i com s'han de tractar aquests temes?

Quins temes són més o menys apropiats de tractar? Un exemple d'aquests temes potencialment conflictius són l'autoclassificació social o etnolingüística dels individus o bé la seva tendència política. Així ens ho fan pensar les "sortides per la tangent" amb molts tècnics o professionals que eviten comprometre's amb cap línia política concreta, com en el fragment d'entrevista núm. I:

Núm. I. Entrevista a Xavier Vives (economista) per Margarita Rivière (*La Vanguardia*, 20.VI.96)

Ent.- Como se define políticamente usted?

Resposta.- Me lo reservo. Las preguntas siempre son ideología. Los análisis deben ser neutrales; sólo cuenta que esten bien hechos.

Ent.- Si alguien quiere poner una empresa, ¿qué sector le aconsejaría?.

Resposta.- Calidad de vida, servicios personales, sanidad, medio ambiente.

Ent.- (final de l'entrevista) El negocio de sobrevivir.

Aquests temes que són poc o gens tractats amb un desconegut és aconsellable de plantejar-los en un punt en què l'entrevista ja es trobi força avançada.

Es improbable que, atesa la situació de poder de l'entrevistat, el qual sovint és identificat d'alguna manera amb les institucions, trasllueixin comportaments que trenquen la norma social. En la situació d'entrevista és probable que s'emmaskari informació. Més concretament en l'entrevista sociolingüística amb parlants de llengües minoritzades, aquests solen ocultar el seu coneixement o/i el seu ús.

Dos exemples:

— Els infants dels llogarrets de la Cerdanya francesa, a començament de segle, s'estaven de dir a Antoni M. Alcover, en les seves excursions dialectològiques, que sabien parlar el català, considerat un *patois* vergonyant (Alcover 1906).

— Els infants magrebins a França amagaven que sabien parlar àrab quan se'ls entrevistava (Calvet 1987). Els entrevistats, amb el silenci o l'ocultació, s'anticipen així a la sanció social.⁵

Com s'han de tractar els temes? Un altre aspecte a tenir en compte és la formulació de les preguntes. En general convé evitar, sobretot entre entrevistadors universitaris que hi tendeixen, plantejar preguntes sobre les causes dels fets. Aquest procés d'intel·lectualització correspon de fer-lo a posteriori, després de l'entrevista, no pas a l'entrevistat. A l'entrevistat se li demana que expliqui i descrigui el que correspongui, no tant que ho interpreti.

(b) *Biaixos interpretatius per les expectatives sobre l'entrevista.* Els biaixos relacionats amb trets d'ètnia, sexe, classe, llengua, religió, etc., que hem assenyalat a l'apartat anterior són, tanmateix, menors, si es comparen amb una segona limitació de les entrevistes, que es troba en la ment dels entrevistadors que les analitzen: l'expectativa positivista que la veritat és allà fora, en els fragments d'entrevista i que aquests simplement s'han de comptar i manipular). L'entrevista és el resultat d'una interacció, no és pas, com algú es creu il·lusament: “a reflection of what is out there rather than an interpretation which is jointly produced by interviewer and respondent” (Briggs 1986: 3). En l'entrevista sociolingüística semidirigida l'entrevistador més aviat és un viatger, que es veu afectat ell mateix per l'experiència canviant que viu (Kvale 1996).

⁵ Aquesta estratègia defensiva del silenci es dona al màxim en l'entrevista dirigida en el món policial. En l'interrogatori policial (el que es dona abans que el detingut passi a mans dels jutge corresponent), com assenyalà Cabero, portaveu de la *policia nacional* de Barcelona el 1998, hi ha un gran distanciament entre els participants, i l'entrevistat no té cap control sobre la interacció. La seva estratègia de defensa (i el seu dret, val a dir) és simplement callar. Per al policia que “entrevista”, com més parli el detingut “más fácil que se ponga la soga al cuello”. Aquestes estratègies defensives de l'entrevistat poden encara extremar-se més davant de l'interrogatori per part del jutge. No debades les respostes a l'entrevista en el decurs del judici porten a conseqüències irreversibles: la decisió judicial.

L'entrevistador, en canvi, és vist encara sovint com un miner, que ha de desenterrar quelcom que és "allà". Així alguns sociòlegs no s'amoïnen gaire pels efectes i conseqüències de la interacció, fins i tot en estudis considerats qualitius. El que preocupa més és la seva estandardització per tal de facilitar-ne l'anàlisi. En seria un exemple el guió del qüestionari de Flaquer (1996: 374):

Núm. II. Guió de l'entrevista semidirigida de Flaquer (1996:374) sobre ideologies lingüístiques

"C1 Història de vida de l'entrevistat

.....

C2 ¿S'ha plantejat vostè la possibilitat d'aprendre el català o d'usar-lo més sovint?

.....

C3 ¿Per què?

.....

C4 ¿Aconsella o aconsellaria els seus fills d'aprendre el català o d'usar-lo més sovint?

.....

C5 ¿Per què?"

L'autor presenta aquest guió dient que forma part d'una "entrevista en profunditat centrada en un nombre limitat de temes, que l'enquestador introdueix successivament deixant, però, a l'entrevistat, llibertat absoluta a l'hora de comentar-los i desenvolupar-los" (Flaquer 1996: 41). Podem observar, però, la canalització exclusiva cap al tema "la llengua catalana". *A posteriori*, en l'anàlisi d'entrevistes com aquesta no es solen tenir gaire en compte aquests condicionants conversacionals de les respostes dels entrevistats, com si aquestes no fossin determinades en part per la mateixa situació comunicativa en què apareixen. Les dades de l'entrevista són considerades comportament i no pas llengua i, per tant, no es tenen gaire en compte els aspectes lingüístics de la seva producció i recepció (Briggs 1997). Com ha sintetitzat Cicourel (1988) es prioritzen en l'anàlisi de les entrevistes els elements segmentables i els referents externs:

1. En l'entrevista es prioritzen *elements segmentables*. L'obtenció de les dades es focalitza en enunciats que poden ésser analitzats seguint unitats lingüístiques, com afixos, lexemes, frases. En canvi, hi falten trets de la conversa col·loquial com la indeterminació en l'atribució i distribució de torns i de temes, i les manifestacions d'indirecció i d'expressivitat amb els corresponents trets prosòdics i paralingüístics. La mateixa concepció que els parlants poden tenir del gènere entrevista ja limita l'aparició de determinats trets: l'entrevistat en acceptar cooperar, ja accepta que les seves respostes siguin breus i rellevants per a l'objectiu que creu que té l'entrevista. Si en una entrevista no se sap quin és el coneixement compartit entre els qui hi juguen, i si hi ha incertesa sobre les intencions amb què s'hi pren part, es fa difícil actuar implícitament, com passaria en la conversa col·loquial amb gent pròxima.

2. En l'entrevista es prioritzen els *referents exteriors* a la interacció. Sobretot solen aparèixer-hi elements desplaçats de la interacció, i no se sol reproduir (o no es pot reproduir) l'atmosfera en què es visqué el tema de què es tracta. La intel·lectualització de les preguntes de l'entrevistat encara facilita aquest desplaçament.

L'entrevista: una eina útil i dúctil. Com a conclusió, sembla impracticable intentar seguir els models d'estandardització (en funció d'hipòtesis prèvies) de les ciències naturals en el tractament de les dades de les entrevistes i intentar corregir quelcom incorregible: els entrevistats no són una suma de trets sinó persones, i com a tals ha(urien)n d'ésser tractades. Com conclou Berkenbusch (1988: 151): "La fixació dels rols de l'entrevistador i de l'entrevistat no serveix pas per fer que les dades siguin més 'objectives', sinó per simplificar la percepció d'unes relacions socials que són complexes".

Sigui per les diferents normes comunicatives entre els participants en una entrevista, sigui pels condicionants discursius que el gènere imposa, ni els participants són intercanviables, ni l'estructura de la conversa és sempre la mateixa. L'entrevista semidirigida proporciona unes dades que tenen una validesa certament limitada per a l'estudi d'algunes ideologies i usos lingüístics.

No es pot aturar el ball de la vida per demanar-li a un ballarí què en pensa de com mou les cames i com s'ho fa per seguir el ritme.

L'entrevista sociolingüística pot semblar doncs una "missió impossible": s'intenta recollir parla espontània mitjançant un gènere que en dificulta l'aparició. L'entrevistador corre el risc d'entortolligar-se amb un doble lligam que, com un nus gordià, és de mal tallar. D'una banda es pretén controlar la interacció, i de l'altra que es desboqui. D'un banda, es vol "acompanyar" l'entrevistat i, de l'altra, no se'l deixa anar gaire lluny.

Tanmateix l'entrevista és una eina útil i dúctil. Tant en el variacionisme, com en recerques de sociologia del llenguatge i de corpus lingüístics, esdevé necessari recollir entrevistes amb algun tipus de representativitat (pertinença a tota la gamma de principals sectors socials de la zona), comparabilitat (tipus d'estil de parla semblants) i fiabilitat (temes i estratègies d'interrogació similars). Per exemple, tant en el *Corpus de varietats socioculturals* (COS) de la UB (dins del CUB) (Boix 1994), com en el projecte sobre francès parlat a Montréal (Thibault i Vincent 1990), s'ha optat per recollir entrevistes centrades en històries de vida (vegeu § 3.2 més endavant) d'un nombre determinat d'informants de diferents sectors socioculturals, i en un nombre menor, d'entrevistes a membres catalanoparlants de famílies lingüísticament mixtes.⁶ Aquí ens

⁶ Aquestes entrevistes del *Corpus de varietats socioculturals* (COS) de la UB són de qualitat molt diversa en el seu origen, i han hagut d'ésser excloses aquelles en què no se sortia d'un guió estructurat. Han estat seleccionades, en canvi, aquelles entrevistes on s'establia un mínim de complicitat entre entrevistat i entrevistador, de manera que es recollia un ventall similar d'estils de parla. Per a aquesta selecció ens basàrem en la que Thibault i Vincent feren per al seu corpus de Montréal (1990) en què diferenciaren les seves entrevistes segons el tipus de resposta que hi era més freqüent:

- (1) les respostes simples, és a dir les directes a la pregunta,
- (2) les respostes motivades (respostes directes amb una breu explicació o justificació),
- (3) les respostes amb lliscament (el tema 'llisca', s'amplia o deriva cap a un altre),
- (4) les respostes complexes (amb un discurs elaborat sobre temes no sol·licitats, i gèneres diversos) o fins i tot
- (5) les respostes o intervencions monològiques complexes i llargues.

De les entrevistes del COS, foren excloses aquelles en què pràcticament només hi havia respostes del primer i segon tipus, mentre que es triaren sempre les del tipus quart i cinquè.

centrarem en l'entrevista, tot i les limitacions que hem esmentat. Les seves virtualitats —poder copsar matisos de les ideologies dels individus i recollir mostres de parla comparables— la fan una eina extraordinàriament útil, si se sap emprar com cal i on cal. Fins i tot els estudis de màrqueting, que volen preveure el comportament dels consumidors es refien de les entrevistes en profunditat, sobretot pel que fa als comportaments més de caràcter simbòlic (“Què representa tenir un cotxe x?”). L'objectiu en aquest article és fer més transparent la metodologia de l'entrevista, i així reduir-ne les limitacions.

3. Una revisió d'entrevistes competitives i en profunditat

A continuació comentem estratègies d'elicitació de diferents estils de parla en les entrevistes. Agrupem aquests comentaris en dos tipus. D'una banda presentem les estratègies de les *entrevistes que anomenem competitives* (§ 3.1), característiques del periodisme per al gran públic, i de l'altra, les *entrevistes en profunditat*, normalment més cooperatives i poc estructurades (§ 3.2).

3.1. Les entrevistes competitives

Els periodistes comparteixen amb l'antropòleg i el sociolingüista, i amb l'estudiós de les ciències socials en general, un esperit de curiositat pels fenòmens socials. L'objectiu darrer dels periodistes, però, és la novetat i l'oportunitat de la notícia, per tal de guanyar més públic, més que el coneixement d'un fenomen o comportament. L'entrevista periodística ha estat comparada, com afirmava Julia Otero (*El Temps*, 30.X.95), amb un “*exercici d'esgrima en què un intenta tocar i l'altre que no el toquin. L'entrevistat pot acabar sense haver de dir touché i l'entrevistador pot acabar pensant que ho ha aconseguit*”. D'altres periodistes l'han considerada un espectacle més mortífer. Àngel Casas (*Avui*, 4.V.97) deia que l'entrevista televisiva en directe “*és el més semblant a la lídia del toro. La diferència és que el torero mata el seu convidat [...] cadascú es fa el seu manual. En el meu cas, crec que cada personatge té la seva entrevista, ha d'explicar una història i no pot marxar cru*”. En general

l'entrevista periodística sol ser *competitiva*. Competitiva perquè els dos participants competeixen, i competitiva perquè a l'entrevistador li cal guanyar l'atenció de l'espectador o del lector —que no pitgi el botó del *zapping*. Cada participant ha d'exhibir la seva competència comunicativa al màxim: cada participant ha de mostrar que s'és al màxim enginyós,⁷ a veure qui la diu més grossa, a veure qui diu l'última paraula. A vegades s'ha de jugar amb trucs per fer perdre el control a l'interlocutor, fer-li arribar a dir que el que no volia dir, o a fer-li-ho dir d'una manera atraient, més vendible.

Essent el seu un ofici pràctic i amb resultats immediats els periodistes no han de reflexionar (o no poden) gaire sobre com fan el que fan, però han d'ésser eficaços i, per tant, no poden pecar d'ingenuïtat en allò que fan. Què ens poden aportar aquestes entrevistes periodístiques competitives per millorar les entrevistes semidirigides sociolingüístiques? Rodrigues (1996), en una investigació sobre l'entrevista de premsa a la premsa espanyola en castellà diferencia entre entrevistes que tenen com a objectiu les opinions d'experts sobre un tema, entrevistes d'opinió en general, entrevistes-joc, i finalment, entrevistes en profunditat que visen la personalitat de l'entrevistat. En totes elles hi ha moltes possibilitats de manipulació, voluntària i involuntària⁸ de la parla original de l'entrevistat

⁷ Aquest enginy apareix al màxim en les entrevistes-jocs de paraula. Aquestes entrevistes són breus i consten d'intervencions brevíssimes gairebé telegràfiques. Aquesta concisió és el fruit tant (sobretot) de l'elaboració per part de l'entrevistador com de la cooperació de l'entrevistat que ja coneix el subgènere.

⁸ Anomeno involuntària aquella manipulació que esdevé indispensable per a la comprensió i llegibilitat del text. La transcripció dels detalls més mínims és hiperrealista perquè, tot i que aquests hagin existit físicament, no tots han afectat la interacció (els participants). No se m'acut cap exemple millor d'aquesta impossibilitat de representació "fidel" que el provinent de la introducció de la versió escrita de les classes de Sacks, un "clàssic" i iniciador de l'anàlisi de la conversa (Jefferson 1995: lxiii): "An attempt was made to capture as much as detail as possible; i.e. to transcribe them [les notes de classe de Sacks] at the level of detail used on the research materials [...] But the attempt was abandoned in the middle of the second page of transcript. At that level of detail the lecture was simply not followable. It was necessary to return to the standard format of the workaday lecture transcript".

o entrevistada. En la transcripció o versió escrita final de l'entrevista i, s'escurça (= s'elimina) el que s'ha dit oralment, es substitueix una pregunta per una de nova, es trien títols, etc.⁹ Fins i tot en l'entrevista periodística oral (cara a cara) hi ha moltes manipulacions subtils (des del temps, fins a la posició dels participants). Com mostra qualsevol guió d'entrevista, es vol fer creure que tot és espontani, però s'està representant una mena de partida de pòquer, més o menys orquestrada. És una espontaneïtat preparada que cada dia sembla més exigida. Com que hi ha una diversitat immensa en el tipus d'entrevistes periodístiques, segons el canal oral i escrit, segons el tema i segons el seu objectiu, segons la constel·lació de participants, segons el canal..., també és diversa la utilitat que hi podem trobar per a l'entrevista sociolingüística. Examinem-ne alguns casos:

(a) *L'entrevista televisiva en el plató*, per exemple, es caracteritza per una constel·lació molt diversa de participants, des dels participants directes fins als indirectes, és a dir des dels assistents a un plató o estudi, fins al públic oient o espectador. El control del temps i dels temes es troba en mans de l'entrevistador d'una manera clara: sovint s'ha assajat què es dirà i gairebé sempre s'han assenyalat els temes de què es tractarà. Aquest control encara és més evident en aquells programes d'entrevista que són conduïts per periodistes de molta fama, un "comunicador", en l'argot periodístic. Aquests professionals, com un capellà o un mestre de cerimònies, semblen orquestrar i presidir els rituals de les entrevistes¹⁰

⁹ Soledad Alameda, autora de moltes entrevistes en profunditat a *El País* descriu de la manera següent la insistència en unes determinats temes del seu interès (Rodrigues 1996: 102-103): "Pero hay veces que preguntas algunas cosas y que no te contestan como tú piensas que puedan contestarte, entonces lo dejas y vuelves a insistir después, entonces eso te obliga a reelaborar, a cambiar las preguntas [...] que a lo mejor tu comienzas por un tema hablando por un tema, y hay una frialdad inicial ¿no? y a la media hora puedes volver sobre este tema y entonces ya se han relajado, estás hablando con más naturalidad y te cuentan cosas más interesantes, entonces agrupas [...]".

¹⁰ Joan Úbeda descriu diferents organitzacions de l'entrevista en programes per al gran públic. El decorat, la disposició de l'espai, la música, etc. fan que l'entrevistador sembli un mestre de cerimònies dalt d'un altar, distant de l'entrevistat, com Ramon Colom a *El Fil d'Ariadna* (TV3), mentre que també

amb un poder plasmable en la distribució de l'espai i del temps. Ara bé: en la majoria dels casos l'entrevistador té —literalment— l'última paraula: per exemple, un periodista pot fer acabar una entrevista oral amb una valoració de les intervencions de l'entrevistat, o per escrit pot afegir-ne una, ara completament *a posteriori*. Aquesta asimetria de poder i de control no és tan clara, però, en les entrevistes entre aquests “grans periodistes” i els polítics professionals més coneguts, que solen ésser-ho en part precisament gràcies al seu domini d'estratègies comunicatives. En aquests casos, momentàniament, el reporter o periodista pot tenir més poder que la personalitat que entrevista, gràcies a les característiques del discurs en què la interacció té lloc. L'entrevistat “poderós” pot, és clar, refusar de respondre (vegeu fragment IX més endavant).

(b) *L'entrevista periodística escrita breu*. Fonamentalment manté el control per part de l'entrevistat que hem vist a l'apartat anterior. El periodista, per exemple, sol buscar afirmacions rotundes perquè el matís, normalment més extens, difícilment pot agafar el format de titular. Vegem, posem per cas, aquest fragment de l'entrevista amb l'actor i presentador Constantino Romero. Observem que l'especulació o relativització de l'actor és considera una divagació per part de l'entrevistat.

Núm. III. Entrevista d'Elvira Altés a Constantino Romero (*Avui* 21-V-97)

Ent.- De vegades també ens ajuda a valorar la felicitat una etapa d'infelicitat. ¿Recorda en la seva vida alguna època així?

C.R.- Bé, ser feliç o estar content és imprescindible per poder estar trist; i estar trist, imprescindible per estar content. [...] el que vull dir és que tot és un balanç i que, en realitat, tot és realitat.

Ent.- No se m'escapi.

C.R.- No, si no m'escapo. De la mateixa manera que t'he dit que hi ha moments de felicitat, també hi ha moments d'infelicitat. [...].

n'hi ha en què es representa la màxima proximitat (Jordi González a *Les Mil-i-una* (TV3), entrevistant assegut en un festejador, amb l'entrevistat tan abastable que el podia tocar i agafar de la mà).

Aquest joc competitiu és especialment visible en les entrevistes amb personalitats que volen vendre una imatge, perquè tenen més poder per la raó que sigui, i que tenen fins i tot assessors d'aquesta imatge (serveis de premsa, per exemple). Antonio Herrero, periodista radiofònic de la Cadena COPE, demanava informació a l'empresari Ruiz-Mateos el 30-II-1992 atribuint-li unes intencions d'ocultació (Rodrigues 1996: 198):

Núm. IV.

“¿por qué no quiere usted decir públicamente las empresas que ya están en sus manos, que está usted gestionando, en las que tiene dinero, es decir que ya son otra vez de la nueva “Rumasa”[...]?”

Quan l'entrevistat és poderós i el periodista se la juga, vol jugar fort i plantejar-li preguntes conflictives, l'entrevista esdevé una lluita d'esgrima que es pot contemplar sense gaires intermediaris ni cosmètics. Aconsello rellegir mostres d'entrevistes d'investigació com la del fragment V. Es tracta d'un tema d'actualitat i conflictiu, gairebé calderonià: l'entrevistat, l'alcalde de Sant Bartomeu del Grau (Osona), ha signat una petició d'indult per al principal empresari de la població, que acabava d'ésser empresonat per delictes ecològics. Podem observar-hi que l'entrevistador tensa contínuament l'entrevista en insistir en temes punyents (la defensa de l'empresari per raons pragmàtiques en contrast amb les ideològiques o fins i tot personals) i atacant (com en la pregunta anterior a Ruiz Mateos, en el fragment IV), en donar per suposades certes intencions de l'entrevistat (vegeu línies en negreta).¹¹ La sortida per la tangent de l'alcalde a la darrera resposta, és evident:¹²

¹¹ Puigneró s'havia oposat a l'alcalde actual en les eleccions. Per aquesta raó el periodista, tensant per última vegada al final de l'entrevista, insinua a l'alcalde que té la possibilitat de revenjar-se.

¹² L'alcalde defuig la insinuació, mitjançant una resposta que incompleix la màxima de qualitat. Es una evasiva similar a les que trobem en els parells de torns següents, que constitueixen parelles adjacents ben diferents de les que trobem a les salutacions: (1) Que farem?/ mala cara quan morirem; (2) Quina hora és?/ L'hora de comptar diners (o) La mateixa hora d'ahir a aquesta hora; i (3) Què hem de fer?/ Vendre la casa i anar a lloguer.

Núm. V. Entrevista¹³ a l'alcalde de Sant Bartomeu del Grau (*El 9 Nou* 3.III.1997)¹⁴

Ent.- Vostè creu que Puigneró ha d'anar a la presó?

Alc.- Ja hi som...Vist des d'aquí, des del poble de Sant Bartomeu, penso que no seria positiu. Ni arreglaria el problema pel qual l'han condemnat.

Ent.- **Sí, però si fos un magrebí de Sant Bartomeu que ha robat 1000 peles d'una botiga, cap a la presó!**

Alc.- Sí, però possiblement jo també firmaria si demanés l'indult, com a persona del poble.

Ent.- Si Puigneró va a la presó, la fàbrica, la fàbrica de Sant Bartomeu tanca?

Alc.- Jo vull creure que no. Però el sentiment general, a nivell polític, d'algun sindicat, de treballadors, és que hi podria influir negativament si anés a la presó. I la mateixa empresa ho diu en la seva petició d'indult.

Ent.- Doncs si tanca Puigneró, vostè ha de tancar el poble.

Alc.- Sí...però potser no tant com abans.

Ent.- **Ara em negarà que Sant Bartomeu no depèn de la fàbrica de Puigneró.**

Alc.- Home, sense aquesta fàbrica no seria com és ara. Ara, no sé si seria pitjor o millor.

Ent.- Segur que seríeu menys gent.

Alc.- Segur.

Ent.- Vostè, la petició d'indult l'ha firmada com a Miquel Casadevall o com a alcalde de Sant Bartomeu?

Alc.- L'he firmat com a Miquel Casadevall, alcalde.

Ent.- **Per tant, a vostè ja li està bé que contaminin els rius.**

Alc.- No. L'indult es refereix a la pena de presó en si; no es fa cap referència al fet que s'hagin de reparar els danys.

[...]

Ent.- I això que la venjança és un plat que es menja fred.

Alc.- A mi m'agrada menjar calent [final de l'entrevista]

¹³ En aquest com en d'altres fragments no dispo del nom de l'entrevistador. Convindria indicar-lo, perquè l'"autoria" és doble i conjunta, tant d'aquest com de l'entrevistat.

¹⁴ Agraeixo a Emili Benito que m'hagi proporcionat aquesta entrevista.

El més freqüent, però, és que en les entrevistes amb els polítics professionals i personalitats públiques, aquests vulguin imposar i normalment imposin el seu poder de control: intenten imposar què toca en cada moment. Si bé tothom fa un treball d'imatge en parlar, polítics i "personalitats" hi inverteixen molt més, perquè també s'hi juguen molt més. En iniciar-se una entrevista sovint aquestes personalitats parteixen d'una posició de força, i imposen uns determinats temes. Així succeeix en l'entrevista de promoció amb l'actriu Jodie Foster, que restringeix els temes de què vol parlar:¹⁵

Num.VI. Entrevista de promoció a l'actriu Jodie Foster (*La Vanguardia*, 31-III-96)

Ent.- Pero no es que busque usted mucho a la gente.

J.F. Nací el 19 de noviembre de 1962. Tengo 33 años. Estoy bien en mi casa. Me gusta estar con mi perra. És una bulldog y tiene un enorme sentido del humor. Si usted conoce esos perros, sabrá que tienen un enorme sentido del humor. Y otra cosa... [Ent.-¿sí?] En las entrevistas de promoción como ésta no me gusta en absoluto hablar de mi vida privada.

Ent.- Pues hableme de política.

J.F.- ¡Ja! Ahora podría decirle que no veo diferencia entre lo personal y lo político. Y lo pienso. [...]

Observem que l'actriu respon màquinalment, amb una informació (naixement, edat...) ordenada de tal manera que recorda la proporcionada a

¹⁵ De fet en les entrevistes a professionals de l'espectacle el lector o telespectador assisteix a una altra representació de la imatge que vol oferir l'actor o actriu. En són un altre exemple les respostes de Javier Gurruchaga, l'actor basc, en l'entrevista següent (*La Vanguardia*, 14.III.97):

Ent.- ¿Qué quieres venderme?

JG.- Debería decir Shakespeare, que fue una persona como tú o como yo...

Ent.- Estás harto de entrevistas Llevas desde los 12 años en el escenario y te sabes todos los trucos para provocar.

JG.- Tú también debes saber todos los trucos de las entrevistas ¿Provocar? Es estupendo joder un poco.

un funcionari o policia. L'actriu vol donar una imatge, en una entrevista que és rutinària per a ella. En canvi, en les entrevistes amb personalitats amb menor capital lingüístic o amb menys assessors d'imatge —alguns futbolistes, per exemple—, s'imposa clarament el poder i la major competència de l'entrevistador. Aquest intenta fer-li dir quelcom digne d'un titular a l'esportista famós, solament escampant el que els rumors en diuen, com al fragment VII.

Núm. VII. Entrevista a Ivan de la Peña. (*Avui*, 14.II.97)

Ent.- Potser no ve al cas, **però algun mitjà informatiu s'ha encarregat de difondre que vostè és ara titular** perquè ho ha imposat ara la directiva...

IP.- No és cert que jugui per ordre de la directiva. Robson fa el que pensa que és millor sense rebre cap ordre de ningú. És ell qui pren les decisions. A mi m'agrada posar-l'hi difícil al míster a l'hora de triar.

Ent.- **Hi ha gent que li retreu** que no lluita prou per guanyar-se definitivament la titularitat...

I.P.- No acostumo a robar gaires pilotes, però faig el que puc per tal d'ajudar l'equip.

(c) *L'entrevista a un individu que està en plena acció o profundament involucrat emocionalment*, proporciona unes dades ambivalents pel que fa a la validesa. D'una banda, pel que a la forma lingüística, l'avantatge d'aquestes entrevistes en plena acció, es troba en la manca de vigilància metalingüística que pot presentar-hi l'entrevistat, el qual és probable que tingui "la guàrdia baixada", i per tant, que produeixi estils de parla amb un control escàs. A vegades fins i tot, el parlant està tan capficat en l'acció (per exemple, un acte de violència, una acció o accident humà o de la natura) que ni tan sols cal plantejar-li cap pregunta.¹⁶ D'altra banda, pel que fa al contingut, en aquestes situacions d'involucrament intens, el parlant no pot participar d'una manera prou

¹⁶ Les entrevistes a persones en situacions límits i extremes, plantegen problemes ètics. Crec no apropiat "aprofitar", com fan molts periodistes gràfics i escrits, aquestes situacions per aconseguir declaracions i documents per satisfer preteses demandes de sensacionalisme i morbositat per part del públic.

conscient en la interacció. Els entrenadors esportius quan s'adrecen a uns jugadors en un temps mort d'un encontre saben que aleshores els jugadors tenen un grau de percepció reduït. De la mateixa manera els periodistes esportius poden aprofitar aquesta reducció de consciència per als seus fins particulars, canalitzant les intervencions de l'entrevistat, aconduint-les cap a un titular desitjat...

3.2. *Les entrevistes en profunditat: "t'he sentit i té sentit"*

Les entrevistes que hem anomenat competitives fonamentalment són entrevistes "en superficialitat", si les examinem des del punt de vista de la informació sobre la persona entrevistada. La seva durada és massa curta —són entrevistes llampec. En la seva majoria, són entrevistes ràpides, amb un ritme trepidant, amb intervencions breus que no permeten gaire elaboració però sí frases agudes i punyents. L'entrevista llarga o en profunditat tendeix actualment a trobar-se en els dominicals dels diaris o en programes minoritaris de ràdio i televisió. Ara ens interessen aquestes entrevistes de ritme més lent, en profunditat, del periodisme d'investigació sociològica, o costumista, i de la història oral. Pel seu tempo aquestes entrevistes permeten veure com els periodistes o investigadors van agafant les distàncies convenients respecte a l'entrevistat en cada moment. I aquesta distància és molt sensible. Com li passa a l'eriçó, i com en les relacions humanes en general, l'entrevistador punxa massa si està massa a prop de l'entrevistat. I alhora, si està massa lluny, no pot acompanyar-lo, establir-hi lligams de solidaritat.

A Catalunya són exponents periodístics recents d'aquestes entrevistes cooperatives, a més de les de l'equip de Francesc Escribano i Lluís Úbeda a TV3,¹⁷ les de Joan Barril a BTV, la televisió local

¹⁷ Aquestes entrevistes es feren a representants de diferents sectors socials de Catalunya, que havien passat determinades experiències vitals: divorci, risc de mort, paternitat/maternitat, casament, tancament en centres d'isolament (monestirs, "casas cuartel", etc.). La informació sociològica de cadascun dels informants i la comoditat i fluïdesa amb què hi prenen part aquests entrevistats permet la utilització d'aquestes entrevistes (la majoria no emeses) per a corpus lingüístics. El departament de Filologia Catalana de la UB conserva aquests materials i els posa a la disposició dels interessats. Com passa molt sovint, tots

barcelonina. En aquests tipus d'entrevistes, els entrevistadors saben guanyar-se la complicitat dels entrevistats mostrant com un tema els "travessa" personalment (en expressió de Francesc Escribano), els afecta els sentiments, les creences o concepcions del món. Així, en la mesura que una entrevista els arribi a afectar, és més probable que hi aparegui la seva manera de parlar —una de les seves maneres de parlar, que podem considerar que representa la del seu sector social, la dels seus. Per a Joaquín Soler Serrano (*Avui*, 28.IX.98), una entrevista és "*una conversa en què es dona a conèixer, almenys, l'imprescindible, d'una altra persona. És una foto carnet amb una certa penetració de raigs X. Buscant el coneixement, no la curiositat*".

La premsa, com sempre, és mala consellera. J. M. Espinàs, un altre bon entrevistador, ha sabut descriure aquest procés d'aproximació pausada que permet teixir la conversa, com veiem en el fragment VIII:

Núm. VIII. Entrevista de Josep M. Espinàs en un viatge a peu a La Marina i el Comtat (*Avui* 28.VIII.98)

"Alguns amics em pregunten com és que la gent dels pobles parla tan fàcilment amb mi, i jo penso que és una qüestió de distàncies. Jo no arribo al pedrís i pregunto. Només arribo. No sec gaire lluny de l'home, però tampoc al seu costat. Posem dos metres. I s'ha de deixar passar el temps suficient perquè la distància de dos metres faci néixer alguns fils invisibles que ens connecten sense lligar-nos. És la distància en la qual un interrogatori no és possible; si es diu alguna cosa, el que es diu no exerceix cap pressió personal, sempre té la discreta dimensió d'un comentari, que, si l'altre no vol recollir, quedarà flotant en l'aire, passarà enllà barrejat amb una mica d'airet de sota l'om, i si vol agafar-lo és que l'estona de silenci que hem mantingut abans de fer-lo li mereix confiança. Perquè un foraster que sap moure's a poc a poc ja no és un foraster del tot.

aquests materials estaven a punt de ser llançats a la paperera. Periodísticament ja no tenien més interès, però són un material extraordinari per als lingüistes de la parla i especialment per als qui volen fer diagnòstics sobre l'ús de la llengua catalana (vegeu Bassols et al. 1997: 48).

Quan toca, doncs, comento mirant l'om, i no pas l'home que seu a dos metres: 'És molt gran aquest om'. L'home tampoc em mira a mi, quan he parlat, ni ara que diu, mirant també l'arbre: 'Sí que n'és de gran', i el silenci podria restablir-se, però només és una pausa de tres segons, la pausa de la saviesa de la convivència en un espai i un temps, i si a l'estricta i educada resposta —'Si que n'és, de gran'— s'hi afegeix després de la pausa un frase explicativa, és que el permís per iniciar una conversa està cedit. I la frase amb la qual l'home ha obert el diàleg és aquesta: 'és tan gran que, sap què passa?, que totes eixes cases de la plaça tenen pous, i les arrels hi van'. Ja podem parlar de l'aigua, de les cases del poble, dels costums antics i els moderns, i així arribarà un moment que l'home començarà a parlar d'ell mateix, i jo sé que és en aquest moment quan puc —com si no el sentís prou bé— desplaçar-me discretament, a poc a poc, sense alçar-me visiblement del pedrís, i passar dels dos metres a un metre. Ho he fet quan ell ha introduït la primera informació personal: 'Jo he treballat molt, en aquesta vida, però ara ja s'ha acabat'. Jo sóc al seu costat."

Tot i que l'experiència concreta que ens descriu J.M. Espinàs prové de converses amb gent gran o, en general, amb força temps disponible, la lliçó que se'n desprèn és generalitzable a tot tipus d'entrevistes: cal treballar la sensibilitat i la capacitat d'estar amatent als trets de l'interlocutor. L'objectiu de l'entrevistador hauria d'ésser teixir una interacció limitada i fluïda, més que no pas muntar un enfrontament, com en la boxa o en l'esgrima. Sigui amb qui sigui, l'entrevistador no ha de voler arraconar, tallar les respostes de l'entrevistat. Li ha de plantejar els temes de manera oberta, temptant-lo perquè ell triï el tema en què se senti millor. Així, de primer, veurem si el tema li afecta, o si se l'ha arribat a plantejar mai.

Altres autors que han fet entrevistes en profunditat, defensen que —tant en les periodístiques per al públic, com en les d'investigació— s'ha de mantenir una cert grau d'interès, uns elements de lluita. Així Escribano, a diferència d'Espinàs, no compara l'entrevista en profunditat amb una tela que es teixeix, sinó amb una corda que es tensa i destensa (no debades Escribano ha de competir més per l'audiència, que no pas un escriptor caminant a peu). Aquesta tensió és més difícil d'establir en l'entrevista d'investigació. Potser no cal guanyar-se cap audiència però sí cal balancejar-se, entre l'observació, que reclama una certa distància i la

comunicació, que demana proximitat, tenir alguna cosa en comú. L'objectiu és descobrir el significat ("té sentit") del que ens diuen després d'haver escoltat profundament ("t'he sentit").

La majoria d'entrevistes en profunditat són entrevistes cooperatives, que no equival a exemptes de tensió. Així l'entrevista de llarga durada pot comportar negociacions sobre el control de la interacció força dures. Poques vegades en les entrevistes es pot copsar el procés de negociació per tenir-ne el control, com podem fer en aquesta. O bé el gabinet de premsa d'una personalitat ja ha pactat amb l'entrevistador com es farà l'entrevista, o bé s'esborra la negociació que ha tingut lloc abans o durant la interacció. Sols algunes vegades, traspua explícitament en la versió audiovisual o escrita aquest procés de negociació, com en l'entrevista a Pasqual Maragall, del fragment IX, quan era alcalde de la ciutat de Barcelona. En aquest cas, entrevistat i entrevistador tenen intencions molt diferents. Alameda vol arribar a saber què pensa fer políticament en el futur Maragall —per això persisteix a preguntar-li sobre el tema i a aquest no li interessa parlar-ne (vegeu també Rodrigues 1996: 170). En els fragments en negreta podem veure com l'entrevistat avalua —i negativament— la pertinença de les intervencions de l'entrevistadora:

Núm. IX. Entrevista de Soledad Alameda a Pasqual Maragall, (*El País semanal*, 27.IX.92)

Ent.-[...] cuatro [elecciones] ha perdido ante Pujol...

PM. **Eso que me preguntas no es actual**, y la gente quiere actualidad.

Ent.- No sabe lo que le voy a preguntar

PM.- Sí lo sé.

Ent.- No lo creo. Mire, pensaba comentarle que mientras mucha gente especula sobre su futuro político como rival de Pujol, tal vez usted piense que ese premio es un caramelo envenenado. Porque, después de todo, los socialistas catalanes siempre pierden ante Pujol, y usted podría pasar de ser alguien que puede ganar a convertirse en alguien que ha perdido.

PM.- **No me interesa una entrevista** en la que me hagas esta pregunta, en la que quede reflejada esta pregunta. No me interesa ni personal ni políticamente. **Es una pregunta desencaminada**; a mí me quita de mi rumbo y a otros del suyo, es una especulación

excesiva. No le sirve a nadie. Es una pregunta fuera de contexto, precipitada.

Ent.- Precipitada no es. La he pensado.

PM.- Ya lo sé. Pero da una foto borrosa, desenfocada.

Ent.- ¿Cree que no debe hablar de ello, que no es el momento?

PM.- Sí, pero no es solo eso.

Ent.- Cambiemos de tema [...]

Maragall fa el mateix que el seu contrincant polític, Jordi Pujol, també molt conegut pels seus “no toca”, quan no vol tractar d'un tema que li planteja un periodista.

Un tema recurrent en les entrevistes en profunditat: les històries de vida. Tant en les “entrevistes sociolingüístiques” dels variacionistes, que estudien el canvi lingüístic, com en les entrevistes sobre ideologies lingüístiques, el relat o història de vida és aconsellable com a tema central. Però no solament això: les històries de vida són la matèria prima dels historiadors orals i d'antropòlegs socials i culturals. Així les defineix Pujadas (1992: 48):

“[...] el relato autobiográfico, obtenido por el investigador mediante entrevistas sucesivas, en la que el objetivo es mostrar el testimonio subjetivo de una persona en la que se recojan tanto los acontecimientos como las valoraciones que dicha persona hace de su propia existencia. En toda la historia de vida, el investigador es solamente el inductor de la narración, su transcriptor y, también, el encargado de “retocar” el texto, tanto para ordenar la información del relato obtenido en las diferentes sesiones de entrevista, como el responsable de sugerir al informante la necesidad de cubrir los huecos informativos olvidados por el sujeto. En la etapa de publicación de la narración, el investigador podrá, según las circunstancias, hacer retoques ulteriores al texto (siempre de común acuerdo con el biografiado), en el sentido de reducirlo, extrayendo reiteraciones, por ejemplo. También será el encargado de establecer las convenciones del texto: la puntuación, la representación de los énfasis, de los silencios y de las dudas, así como de las peculiaridades, fonéticas y morfosintácticas del habla del sujeto.”

L'interès central dels historiadors orals, com veiem, no és lingüístic, de manera que, poques vegades, es deixen d'alterar significativament els trets peculiars idiolectals en la transcripció d'aquestes històries, transcripció que, una vegada perdut o eliminat l'enregistrament, passarà a ser sovint l'única dada o material.

La història de vida és triada com a fil temàtic central de recerques d'interès lingüístic per diverses raons. Fonamentalment perquè les històries de vida fan més fàcil que el parlant se senti involucrat en la interacció, permeten recollir relats comparables, i sobretot estimulen l'aparició en el discurs tant de narracions més o menys fixades d'episodis vitals (una historieta sobre el servei militar, sobre un accident, sobre el naixement d'un fill, etc.), com de mostres de parla que caracteritzen generacionalment i socialment el parlant.

Són els entrevistats els qui categoritzen les diferents etapes de la seva vida: racionalitzen i (re)construeixen la seva memòria, amb l'ajut de l'escultador-entrevistador. Com afirma Bertaux (1983, citat per Vilardell 1998; vegeu també Marina i Santamaría 1993), per a :

“[...] la persona que explica la seva història, la primera intenció no és descriure el passat ‘tal com era’ o fins i tot com fou viscut, sinó donar a l'experiència passada un cert significat. Un significat que contribuirà al significat del present (àdhuc al ‘futur’ la imatge del qual reposa en el present sota forma de projectes i projeccions envers els fills). Explicar una història de vida no és només parlar o recordar; és un acte, un retrobament amb la realitat. Si bé sembla que aquest retrobament es limiti a un retrat del passat, de fet està orientat pel present de dues maneres: en primer lloc, reconstrueix selectivament el significat del passat des del punt de vista present; en segon lloc, i de manera més profunda, proporciona un significat al passat amb vistes a donar sentit al present, a la vida actual d'aquesta persona.”

El relat autobiogràfic és apropiat especialment per a informants d'una certa edat que estan avesats i tenen (en el cas dels més grans) força temps lliure (o mort), si el comparem amb el de la gent jove.

4. Pistes per a les primeres fases de les entrevistes sociolingüístiques

Una vegada revisats alguns aspectes de les entrevistes, presentem alguns exemples de com es podria millorar —artesanalment— l'entrevista sociolingüística. Abans de fer-ho cal situar l'entrevista dins de totes les fases que formen una investigació qualitativa, les que mostrem al quadre I. Seguint Kvale (1996) podem establir-hi set etapes en l'entrevista (plantejament del tema, disseny, entrevista, transcripció, anàlisi, verificació i informe), que descrivim al quadre 1.

Quadre 1. Set fases en l'elaboració d'una entrevista (Kvale 1996)

1. *El plantejament del tema.* Formular ben clarament l'objectiu d'una investigació abans que comencin les entrevistes. Els *quès* i els *perquès* d'una recerca sempre han d'ésser aclarits abans de plantejar-se el mètode, el *com*.

2. *El disseny.* Planificar el disseny de l'estudi, tenint en compte les set fases de la recerca abans que l'entrevista comenci. El disseny de l'estudi s'estableix tenint en compte les preguntes de recerca que s'hagin fet i les implicacions morals.

3. *L'entrevista.* Dur a terme les entrevistes d'acord amb un guió i després d'un reflexió sobre el coneixement que es vol assolir i sobre les relacions interpersonals de la situació d'entrevista.

4. *La transcripció.* Preparar el material de l'entrevista per a l'anàlisi, és a dir per a una transcripció, homogeneïtzació, paral·lelització, etc... escrites, les convencions de les quals s'ajustaran als objectius generals de la investigació.

5. *L'anàlisi.* Decidir, sobre la base de l'objectiu i del tema de la recerca, i en funció del tipus de material de l'entrevista, quins mètodes d'anàlisi són apropiats per a la seva anàlisi.

6. *La verificació.* Valorar la generabilitat, fiabilitat i validesa de les dades i troballes de l'entrevista.

7. *L'informe.* Comunicar els resultats de l'estudi i els mètodes que s'hi han fet servir, tenint en compte els aspectes ètics de la investigació, d'una manera entenedora i llegible.

Els suggeriments que presento afectaran sobretot les tres primeres d'aquestes set fases, però s'han d'aplicar tenint en compte el conjunt de la recerca. Podem agrupar aquests suggeriments en tres apartats: abans de

l'entrevista, durant l'entrevista, i després de l'entrevista.

(a) *Abans de l'entrevista. El guió*

Aquest guió proporciona més control a la interacció per part de l'entrevistador: aquest sap quins temes introduirà perquè sap quins són prioritaris i quins prescindibles, pot anticipar-se a alguns problemes recurrents en la interacció, i sobretot, homogeneïtzar els temes i fins i tot les formes lingüístiques que es recolliran. Així, en funció d'aquestes prioritats pot demanar a l'entrevistat que recapituli (per exemple: "De tot el que t'ha passat què és el més important per a tu?"), pot reformular una pregunta o comprovar la seva comprensió d'una resposta més endavant, etc.

Per preparar aquest guió, crec convenient tenir en compte les tres passes següents:

(1) *Amarament pel què i el perquè de la recerca.* En primer lloc cal familiaritzar-se encuriosidament amb el tema o/i amb el tipus de persona amb qui parlarem. Convé doncs repassar per damunt la bibliografia existent, sentir i veure el que en diuen els mitjans de comunicació, i sobretot, si és possible, captar tant com ens sigui possible, qualsevol dada rellevant que puguem trobar en la nostra vida quotidiana. Com de costum, el temps pausat ens pot ajudar. Si tenim més temps, podem amarar-nos més del tema i fins i tot tenir més possibilitats que l'atzar (la *serendipity* anglesa) ens hi ajudi. Si ens interessa, per exemple, el bilingüisme o plurilingüisme familiar és aconsellable que centrem la nostra atenció en converses del món escolar relacionades amb l'educació dels fills, que escoltem debats sobre la qüestió, que escoltem pares preocupats o ocupats pels seus fills... per tal de veure com parlem del tema. Alhora hom pot anar meditant com pot aprofitar les seves relacions per trobar informants i informadors qualificats sobre el tema.

(2) *Pluja d'idees i elaboració d'un primer qüestionari.* En una segona part cal remoure totes aquestes idees en una sessió conjunta —si la feina és en equip— de *pluja d'idees* entre diversa gent interessada. A partir d'aquesta pluja d'idees cal triar aquelles que volem que guiïn les nostres intervencions en l'entrevista: és l'hora de posar negre sobre blanc, d'elaborar per escrit els apartats d'un qüestionari. En aquest primer

qüestionari és útil de diferenciar les preguntes de recerca de la formulació de les preguntes de l'entrevista. Al quadre II adjunt mostrem un exemple de les preguntes de recerca i les preguntes de l'entrevista:

Quadre II. Preguntes de recerca i de l'entrevista. Guió d'entrevista a parelles lingüísticament mixtes de Barcelona (Corpus de varietats socioculturals de la UB)

Preguntes de recerca:

En quina llengua s'establí la relació inicial de la parella?
Com s'arriba a fer aquesta tria de llengua i de quina manera hi ha hagut canvis posteriors?
Com afecta el context de la xarxa social més pròxima la tria d'una llengua en la relació inicial de la parella en el procés de constitució?

Preguntes de l'entrevista:

Quanta gent viu a casa teva actualment?
Com vas conèixer el teu marit/la teva dona/la teva parella?
Aleshores quina llengua es parlava més entre els teus amics?
Continues veient-los sovint ara?
On vas passar a viure en casar-te? (viure en parella, junts...)
Va canviar molt la teva manera de viure?
Quina llengua fas servir normalment per parlar amb la teva parella?
I ella amb tu?
Sempre ha estat d'aquesta manera? Hi ha hagut cap canvi d'ençà que us va conèixer? I d'ençà del naixement del fill?

Les preguntes de l'entrevista són simples suggeriments, consells provisionals, i no han de ser, per tant, enunciades estrictament de la mateixa manera. El guió és un ajut per poder improvisar-hi, per preveure possibles entrebancs: construït i memoritzat ens pot permetre formular preguntes sobre temes potencialment conflictius de la manera més passadora possible.

La preparació d'un guió pot proporcionar encara més seguretat a l'entrevistat, si es preveuen alguns enunciats i formulacions, com les *preguntes detonant*, les *preguntes comodí* i les *preguntes canvi de marxa*.

Entenc per preguntes o intervencions *detonant* aquelles que tracten de temes que a priori semblen conflictius. Per exemple, “Se l’ha tractat malament o se l’ha discriminat perquè parlava diferent de l’altra gent?” o “Per ser X cal saber parlar Y?”

Les preguntes o intervencions *comodí* són aquelles que tenen menor densitat temàtica —hi predomina la funció fàtica—, es poden situar en molts més moments de l’entrevista, permeten fer-la lliscar d’uns temes a uns altres o canviar-ne el to després d’un moment dur o més distès. N’hi ha de molt tòpiques (“Què s’enduria a una illa deserta?; Quina és la frase o el personatge que més l’han impressionat?”) fins a preguntes insòlites¹⁸.

Finalment podem esmentar un tercer tipus de preguntes, molt útils també per tensar i destensar: les *preguntes canvi de marxa*. Aquestes es caracteritzen per passar sobtadament d’uns temes a uns altres molt diferenciats, al nivell que sigui (abstracció a concreció, especulatiu a detallista...). Escribano, per exemple, passa de preguntes molt concretes a preguntes generals com “És feliç ara?”, i així crea una atmosfera de sorpresa, en què es desfàci una mica el treball d’imatge “defensiu” de l’entrevistat.

(3) *Entrevista pilot*. Per a aquesta elaboració del qüestionari convé posar-lo a prova en una entrevista pilot. Així es poden examinar —juntament amb un equip d’amics o un informant amatent— les primeres entrevistes, observar la pròpia manera d’interrompre, la manera d’introduir nous temes, etc.. —l’estil idiosincràtic d’entrevista (l’ideal és que les mateixes entrevistes i, per tant, també l’anàlisi posterior, es poguessin fer amb videocàmera). A vegades, en aquesta sessió autocrítica, l’entrevistat pot adonar-se que la seva “conducció” de la interacció és massa angoixada, com un torrent, o, per contra, és lenta com un meandre.

La revisió meticulosa de l’enregistrament d’aquesta entrevista

¹⁸ El diari *La Vanguardia*, per exemple, durant 1997 i 1998, va encarregar la preparació d’un qüestionari per a una curta entrevista del tipus “joc de paraules”, al costat d’una entrevista més extensa al costat. Escriptors com Quim Monzó, Forges, Antonio Muñoz Molina, Camilo José Cela o Woody Allen entre d’altres, proposaven una bona llista de preguntes enginyoses i intel·ligents, que l’entrevistador hauria de tenir al seu rebost de tècniques —i fer-se les seves i tot, és clar.

pilot i el diàleg posterior amb l'entrevistat ens pot permetre millorar la formulació de les nostres intervencions (la claredat, el to, la interpretació en definitiva). També en aquesta etapa es pot deixar veure la proposta de qüestionari a gent que no ha sentit a parlar mai de la nostra recerca, per evitar els malentesos i sobretot els sobreentesos en què incorre l'investigador quan està massa enderiat en les seves cabòries.

(b) *Durant l'entrevista*

(1) *El contacte amb els entrevistats.* L'entrevista comença des del mateix moment que s'estableix el primer contacte i l'entrevistat coneix que a algú li interessa entrevistar-lo, i acaba quan, un cop ja està feta, enregistrada i transcrita (o publicada) l'entrevistat la veu o l'escolta, i rep una carta d'agraïment, que ultra raons d'educació i bones maneres, pot fer més fàcil, en qualsevol altre moment, reemprendre el contacte. També de bon començament cal deixar clar que el que es fa constitueix un treball d'investigació, que és completament anònim. Aquest contacte, és clar, s'ha de fer amb flexibilitat i cura, sobretot perquè en les entrevistes amb una base sociològica no tenim gaire flexibilitat a l'hora de triar. No podem triar el que sap fer-la petar més, l'*outsider*, o el novell, pel fet d'ésser-ho sinó perquè provenen d'un sector social determinat que busquem. El paper del mitjancer és aleshores fonamental per a l'èxit de l'entrevista. Berkenbusch (1988: 150), que entrevistà gent gran, nascuda Catalunya a començaments del segle XX, es demana per quina motivació l'entrevistat accepta d'ésser-ho, si no té interès ni motivació:

“Per què l'entrevistat hauria de respondre i fins i tot fent un esforç per dir la veritat, quan ell en primer lloc no arriba a veure ni la raó ni la finalitat de la investigació, quan ell en segon lloc, per aquesta raó no pot arribar a tenir-hi cap interès, quan en tercer lloc se li demana que reveli com si res una informació que normalment potser no es deixaria arrabassar, i en quart lloc, possiblement no pot ni li vaga trobar el sentit a allò que s'està fent. De la mateixa manera no cal sorprendre's perquè hi hagi 'distorsions' o 'rebuigs' sinó perquè un individu admeti una forma de relació que és desigual per raons estructurals, en què es troba en una situació de subordinació, que sols

veu amb prou feines, i en què es trobarà dominat i encaixonat per l'entrevistador.”

L'explicació que la gent, malgrat tot, es deixi entrevistar rau en la posició distanciada i alhora influent d'amic d'un amic, mitjançant la qual l'entrevistador ha reeixit a convèncer l'entrevistat, i en el fet que la interacció de l'entrevista no té gairebé efectes en la vida quotidiana d'aquest darrer. La comparació següent de Schlieben-Lange (1980, citat a Berkenbusch 1980: 150) descriu amb encert les raons de la sinceritat i de l'esperit de col·laboració de molts entrevistats: la provisionalitat i manca d'amenaça de la relació establerta:

“Es pot comparar la situació de l'entrevista a una conversa entre passatgers que parlen mentre viatgen en el compartiment d'un tren, que en bona part, ben intencionadament, posen en comú molts aspectes personals, perquè sospiten que no veuran mai més el seu company de viatge i, per tant, que les informacions que han proporcionat no tenen cap conseqüència.”

(2) *Les identitats de l'entrevistador.* Ja hem vist que les identitats etnolingüístiques i socials, tant de l'entrevistador com del mitjancer influeixen en la manera d'actuar i de parlar de l'informant —en el seu treball d'imatge. Per exemple, Vilardell (1998: 44) en la seva recerca sobre parelles lingüísticament mixtes a Sabadell arriba a establir relació amb els informants a través de vies semiinstitucionals com un departament universitari de filologia catalana i l'escola dels fills de les parelles en qüestió. El risc d'entrar en contacte mitjançant institucions, com aquestes, amb connotacions de catalanitat, pot comportar fàcilment un biaix cap a opinions políticament correctes. La mateixa identificació d'un investigador com a professor o estudiant de filologia catalana també afavoreix aquest biaix: sembla que si es tracta el tema de la llengua solament es pugui fer des del “bàndol” o costat del interessats per la llengua catalana. Convindria doncs arribar a establir contactes via institucions o xarxes no connotades de catalanitat. La identitat de l'entrevistador, si aquest pertany a un grup etnolingüístic que podria estar en conflicte amb el de l'entrevistat, pot dificultar que l'entrevistat respongui amb garanties de sinceritat, o que respongui i tot. Una solució o resposta dràstica a aquests

problemes és, de bon començament, optar perquè l'entrevistador desaparegui de l'entrevista i que sigui del grup nadiu. William Labov, de raça blanca i un col·laborador de raça negra, acordaren que el segon fes les entrevistes a joves negres adolescents de Philadelphia. Una altra solució és que intervingui un entrevistador no nadiu, però estranger, que pot ser (passar per ser) ingenu.¹⁹ O'Donnell (1991) ha defensat reiteradament la utilitat i eficiència d'ésser no nadiu en la recerca dialectològica i sociolingüística. Daniele Conversi, un investigador italià, en entrevistes a famílies de Morella en què s'havia deixat de parlar valencià als fills, manifesta una pretesa ingenuïtat en les seves preguntes, com veiem a X:

Núm. X. Entrevista de Daniele Conversi (Itàlia) a informants castellanitzats de Morella (Querol 1989)

Ent.- Porque a mí me han dicho que es la nación catalana. El estado español y la nación catalana, ¿puede ser?

Resposta.- No, no hay más que un estado que es España, y todos tienen que hablar igual para que se les entienda. Si van a Sevilla que lo entiendan, y si van a Cataluña que le entiendan.

[...]

Ent.- Es bastante complicado para mí, no no entiendo.

La posició de l'investigador estranger, no-nadiu, és ambivalent. Si bé, d'una banda, pot considerar-se menys amenaçador que l'investigador local, també corre el risc d'ésser massa ingenu, il·lús, entabanable... A més, si l'estranger està tan interessat com un investigador nadiu en el tema, pot esdevenir també "nadiu" i tenir tants inconvenients com aquest... (F. X. Vila, comunicació personal). Una possibilitat de minimitzar els efectes de la identitat de l'entrevistador és aplicable a entrevistats molt motivats: Piller (1997) proposa a parelles lingüísticament mixtes que parlin sobre l'educació multilingüe dels seus fills, davant d'un magnetòfon, seguint un guió, però sense la presència de l'entrevistador.

¹⁹ Aquesta ingenuïtat no amenaçadora de l'estranger és semblant a la que se suposa que té l'infant quan pregunta, com es pot observar en els cada dia més nombrosos programes amb entrevistadors i sobretot entrevistats infants.

(3) *L'espai i el temps*. Convé reunir-se en l'espai més còmode i tranquil possible per a l'entrevistat i que alhora permeti un enregistrament de qualitat. La posició frontal de les entrevistes (mirar-se cara a cara) sembla que és millor que s'eviti, perquè se sent amenaçadora amb facilitat. Per a les entrevistes sociolingüístiques —i sospito que també per a les d'història oral— va molt bé que l'entrevistat tingui davant objectes i persones del seu món. Són aquestes persones i objectes (un fill que juga pel voltant mentrestant; una trucada; un àlbum de fotos...) ²⁰ el que pot desvetllar la memòria, el que ens facilita observar (i enregistrar, encara molt millor) momentàniament una altra varietat o estil de parla que l'emprada amb l'entrevistador o el que fot fer descobrir contradiccions. Així algun entrevistat, que davant nostre ha dit que sempre parlava en català al fill, també davant nostre li ha parlat en castellà. Pel que fa a la durada de l'entrevista, els requisits dependran dels objectius perseguits. Antropòlegs com Manuel Delgado (UB), proposen sessions de dues hores aproximadament. En el COS de la UB, aconsellem entrevistes d'uns tres quarts d'hora de durada com a mínim.

(4) *Desenvolupament de l'entrevista*. Per començar convé presentar als entrevistats, que ens prestin gentilment part del seu temps, els objectius generals de l'entrevista, però no necessàriament hi ha necessitat d'explicar les estratègies d'aquesta entrevista ni els objectius de la recerca en detall. L'entrevistador pot doncs donar una informació general i alhora veraç.

Per exemple, en tractar de temes relacionats amb l'ús o el canvi lingüístics, no és aconsellable d'indicar que s'investiga la llengua. La pressió normativa (en el cas d'estudiar el canvi lingüístic) o la manipulació ideològica (en el cas d'estudiar opinions entorn de la situació sociolingüística) són tan grans, que és prudent no indicar que l'entrevistat és filòleg o treballa amb la llengua catalana. Podem dir que fem un estudi sociològic, sobre diferències generacionals, sobre històries de vida, per

²⁰ Les docuentrevistes televisives proporcionen exemples d'objectes i estratègies per acompanyar i estimular els entrevistats en les seves respostes.

exemple, abans que esmentar que el nostre interès central és conèixer les diferències lingüístiques intergeneracionals. Si estudiem la transmissió lingüística intergeneracional en famílies mixtes amb fills, podem limitar-nos a explicar que estudiem l'educació dels fills en famílies en què cada pare va aprendre a parlar una llengua diferent a casa.

Una vegada iniciada l'entrevista es tracta de donar-li vida, continuïtat. En primer lloc, i per damunt de tot, l'entrevistat ha de percebre que se l'escolta, que se li presta atenció. Cal saber escoltar, i fer-ho veure. És desmotivador, al màxim, per a l'entrevistat, veure que li tornen a fer una pregunta que ja li han fet, que li'n fan una d'estúpida, en definitiva que l'entrevistador participa d'esma en la interacció.

Alguns factors a recordar per evitar aquest fracàs:

— Saber escoltar activament. (*"T'he sentit i miro si té sentit"*). Com? Mitjançant senyals de retroalimentació de tota mena (vegeu Thibault i Vincent 1990), des dels elements paralingüístics —*aha, sí, ja*— fins a moviments d'ulls i gestuals que mostrin que s'està sentint i escoltant el que diu l'altre —no necessàriament assentint. Sovint aquesta escolta activa es fa mitjançant el silenci. Saber callar en la mida justa significa sobretot contenir els nervis de l'entrevistador —sovint li sembla que cal anar de pressa—, i contenir els abusos interpretatius, els excessius judicis d'intencions (vegeu els exemples V i VI). Aquesta escolta circumspecta però activa consisteix a prestar la màxima atenció a aquells elements del discurs que pressuposen o apunten quelcom implícit com els "encara", els "ja", els "però". Aquests elements són els que donen pistes contextualitzadores fonamentals per a plantejar un nou interrogant i un nova possible interpretació (i narració) dels fets.

— Saber apropar-se a l'entrevistat (però no massa!). L'entrevistador ideal ha de balancejar-se entre la neutralitat (de l'observador) i la companyonia verbal d'una conversa entre amics. Aquest balanceig és tens perquè comporta moltes tasques alhora.

— L'entrevistador, a més de tenir en compte les seves pròpies reaccions i actituds, ha de tenir en compte l'objectiu de la recerca.

— Ha de vigilar les diferències lingüístiques i de classe.

— Ha de saber plantejar preguntes, clares i concretes, evitant les de caire abstracte o amb un excés de circumloquis, que, com hem vist a § 2.3.b anteriorment, distancien. Aleshores ja serà l'entrevistat qui

mostrarà què ha entès i qui seleccionarà què li interessa. El lèxic acadèmic, les construccions eufemístiques o la sintaxi rebuscada despersionalitzen. I precisament els universitaris corren el risc d'ensopegar amb aquest obstacle, perquè se'ls instrueix a mostrar-se analítics per damunt de tot.²¹ Per exemple, com assenyala Escribano, sol ser contraproductiu demanar: "Tu consideres que el teu pare era un emigrant?", en lloc del més planer: "El teu pare era un emigrant?" Encara és més negatiu que l'entrevistador monologui en la pregunta (vegeu fragment § XI tot seguit), de manera que "s'engronxi ell sol". Com assenyala J. M. Terricabras, no es tracta de fer preguntes "profundes", complicades, sinó intel·ligents.

Si es compleixen aquests requisits i es construeix una certa complicitat, els altres factors són secundaris. Per exemple:

— *Podem resseguir estrictament l'ordre del guió en l'entrevista?*

Depèn. Si la relació amb l'entrevistat no és gaire fluïda o, tot i ser-ho, aquest està poc avesat a les entrevistes serà millor que els entrevistadors retenguin *in mente* els apartats del guió de l'entrevista i que es limitin a dur el guió escrit com a xarxa de seguretat per intentar oblidar el mínim possible. En canvi, si la relació és molt fluïda o la persona està molt avesada als qüestionaris, es pot mostrar-lo i tot i resseguir-lo, perquè sabem que no enganyava el discurs de l'entrevistat.

— *Com estructurar el guió?* És aconsellable que els temes que es suggereix que es tractin siguin presentats, primer de manera oberta, és a dir sense especificar directament què ens interessa al començament, però plantejant preguntes directes més endavant. Seguiríem l'estructura d'un embut, doncs, per tal de poder veure en quins casos apareixen uns temes sense elicitació explícita i en quins casos aquesta és necessària. Així, per exemple, un servidor (Boix 1995) s'estimà més no cenyir-se excessivament al tema lingüístic en entrevistar parelles lingüísticament mixtes sinó repassar la vida de l'entrevistat i "parar l'ham" per veure si en una determinada etapa, el contacte de llengües, el conflicte, la tria o prohibició d'una llengua eren comentats. En entrevistes d'aquest tipus podem

²¹ Aconsello observar com alguns professors (i professores) universitaris, responen massa profusament en entrevistes periodístiques en què solen participar com a experts. El seu *habitus* acadèmic (el seu privilegi de poder fer classes magistrals monologades) els fa difícil sortir-se'n.

resseguir, per exemple, l'educació familiar, els jocs, les xarxes d'amistats de l'entrevistat. Podem demanar, per exemple, "Com van els seus fills a l'escola? o "Està content de l'escola dels fills?" Només, més endavant pot plantejar directament si l'ús de les llengües és un tema per a ell o per a ella, i quina és la seva opinió, si en té cap: ¿quina llengua parlaven en començar a conèixer-se, amb els fills? Sigui com sigui, la persistència dels entrevistadors en un tema fa adonar als entrevistats de quin és l'objectiu de fons, el guió emmascarat, de l'entrevista. En una entrevista a una família bilingüe, per exemple, el cònjuge entrevistat pren la iniciativa sobre els temes a tractar i suggereix a l'entrevistador què ha de demanar: "Ara m'hauries de preguntar sobre què parlen els meus fills amb els seus cosins..."

Encara amb més motiu, no s'hauria de canalitzar l'opinió de l'entrevista, com veiem en les preguntes del periodista en el fragment XI —un fragment que conjumina la manca de claredat amb l'excessiu intel·lectualisme. Dissortadament en temes sociolingüístics, és massa senzill trobar exemples negatius de canalització de l'entrevista, com aquest:²²

Núm. XI. Entrevista a José Corredor-Matheos (*L'Opinió Socialista*, 1987)

Ent.- No creu que en haver-se consolidat la nostra democràcia, i en haver-se arribat en ella a cotes de llibertat a un alt nivell, s'arriba aquí, a vegades, a situacions obsessives, com en matèria lingüística, quan avui la llengua catalana es desenvolupa sense cap entrebanc i Catalunya té altres problemes de progrés per oferir als seus ciutadans?

JCM.- És un fet que s'ha de comprendre. La llengua catalana ha patit fins a temps molt recents una persecució lamentable. El poble català ha resistit amb fermesa. Insistir, com s'ha fet en els últims

²² Les preguntes que els diaris plantegen sobre temes d'actualitat, també fan la mateixa canalització de la possible resposta. N'és un altre exemple, la pregunta demagògica proposada per un diari aparentment tan ponderat com *La Vanguardia* (18.VI.91): "¿Debe ser obligatorio que en los comercios atiendan en catalán?"

temps, en una agressió d'aquesta naturalesa, no és només un atac a un dels drets més íntims, autèntics i volguts de la persona, de la família i de la societat, sinó que, des del punt de vista polític, constitueix una bajanada monumental. El reconeixement del dret a la plena normalització lingüística és avui clar (a vegades la seva aplicació no tant), però hi ha un cert arrossegament de situacions anteriors que pot resultar negatiu. Hi ha, per altra banda, una lògica preocupació derivada d'aquestes situacions anteriors. La realitat bilingüe d'avui pot no ser el desideratum, encara que no es pot ignorar. Aquí rauen les contradiccions. Afegim a això la "igualtat més igual" (equiparació català-castellà, castellà-català, en tot el territori de l'Estat) pròpies d'un règim polític federal, latent —si és moderat— en tot nacionalisme, i crec que podran comprendre's les friccions actuals, encara que el deure de tots sigui no ultrapassar-les.

Ent.- Bé, però, jo volia referir-me al seu cas particular (i a altres semblants al seu), d'una persona que arriba Catalunya fa quatre dècades, que poc després d'arribar, dirigeix aquí una revista i col·labora en altres, que participa intensivament en la vida cultural de Catalunya, mitjançant conferències i activitats de tota mena, que publica assaigs i llibres, alguns d'important incidència, i, malgrat tot, en cert sentit i per a certs sectors, queda una mica al marge.

JCM.- Jo no em trobo aquí, de cap manera, marginat. Justament aquesta realitat, la realitat d'avui, és aquí culturalment bilingüe, i aquesta és la raó per la qual els que hem arribat de fora no hem trobat facilitats (necessitats) per assumir plenament la nova llengua, per dir-ho jugant, en certa manera, a la paradoxa. Es podrà adoptar teòricament la postura que es vulgui; però el present és aquí, parlant pel seu compte. A mi em sembla que, amb certes correccions de l'"status" actual, a favor de la llengua catalana, la situació lingüística avui és de correcta coexistència pacífica.

Ent.- Recentment, l'any 1986, van aparèixer dos nous llibres seus [canvia el tema]

El mateix pragmatisme es pot aplicar a la disjuntiva de si és millor que hi hagi un entrevistador o més d'un. D'una banda és cert que la presència de diversos entrevistadors sovint fa més fàcil monitoritzar el

tensar i destensar de l'entrevista. Un entrevistador vigila i corregeix què fa l'altre: completa els buits que ha deixat, el relleva quan falla o quan monologa massa. Un pot fer de bo i l'altre de dolent com en els interrogatoris policials, etc.²³ D'altra banda, però, la presència de més d'un interlocutor pot intimidar l'entrevistat, fer perdre-li protagonisme...

(c) *Després de l'entrevista*

La cloenda i el postoperatori de l'entrevista. En acomiadar-nos hem de deixar la porta oberta a una nova interacció —és un “a reveure” però també un “a reescoltar”— així sempre podem aclarir algun aspecte del que ha estat enregistrat. No oblidem d'aconseguir els permisos d'ús acadèmic de l'enregistrament. A vegades, quan estem fora d'escena de l'entrevista, podem observar algun tret de comportament que no encaixa gens amb el que es donava dins de l'escena. Aquest contrast despertarà interrogants. La resta de fases no són el tema d'aquest article.

Després de l'enregistrament cal protegir-la, si més no perquè ha costat tant d'arribar-la a fer ben feta... A part de fer una còpia de seguretat i de classificar-la com cal, és aconsellable sentir-la o veure-la poc després que hagi tingut lloc.

També l'entrevistat pot ajudar —si té temps i la relació personal és bona—. Sobretot quan l'entrevista té lloc en diferents sessions, es pot repassar conjuntament la transcripció de la sessió anterior, de manera que pugui puntualitzar algun aspecte i reprendre's la feina.

6. Resum

Aquest article ha pretès reflexionar sobre exemples d'entrevistes de diferents camps professionals i així convidar l'estudiós de la parla a

²³ En les entrevistes televisives, per exemple, *l'alter ego* de l'entrevistador és molt útil perquè li permet jugar diferents papers de l'auca. N'és un exemple el ja venerable Sr. Casamajó, parella fixa en els programes de ràdio del periodista Xavier Sardà.

aprofitar l'experiència que té, per millorar les seves pròpies entrevistes sociolingüístiques.

L'entrevista és una eina útil i dúctil per al sociolingüista i per al lingüista de la parla en general. Una eina no omnímode, evidentment, sinó complementària amb d'altres tècniques, com l'observació participativa, l'enquesta amb qüestionaris tancats, l'experiment, etc. Aquestes notes no han volgut ser cap mena de recepta, sinó una exemplificació dels límits i possibilitats de l'entrevista.

Els resultats d'una entrevista són sempre semibons. Per tal que aquest "semi" s'empetiteixi, calen tres condicions prèvies, tal com clarament ens recorden Hammer i Wildavski(1990):

- (1) *valentia* per reconèixer els errors, a partir de l'anàlisi detallada de les pròpies estratègies d'entrevista,
- (2) *flexibilitat* per avançar sobre la marxa i retrocedir si cal, i, sobretot,
- (3) *autogestió*, per aprendre de la pròpia experiència.

Si es tenen en compte aquestes tres condicions els interessats en l'entrevista poden evitar dos malestars, molt habituals:

- *la hipocondria*, en amoïnar-se massa pel *com* es fan les coses, i
- *la ingenuïtat*, en donar per suposat que aquest "*com* es fan les coses" és transparent i evident, solament pel fet de ser-nos l'entrevista, cada dia més, força familiar.

Articles com aquest no són adreçats a aquells que "ja se'n surten" sinó a la immensa majoria d'entrevistadors aprenents. Aquests parlants poden treure profit de la seva experiència social creixent en l'entrevista (com a espectadors, com a lectors, com a entrevistats i, en menor grau, com a entrevistadors), poden guanyar una reflexivitat i consciència més grans sobre les seves possibilitats i limitacions, perquè, quan les facin no hi pensin més, com el fuster que pensa en el clau i la cabota, però ja no en el martell.

Si l'entrevista és reeixida, tota la feina posterior d'homogeneïtzació, i d'anàlisi (sigui quina sigui l'especialitat des d'on es treballi) tindrà més garanties de validesa, és a dir, més garanties que aquella persona, i la parla d'aquella persona amb carn i ossos és i era així.

Els lingüistes més purs que es trobaran aquelles dades immaculades de parla, transcrites i informatitzades, i que no estiguin gaire interessats en dades “naturals” o “espontànies”, no podran imaginar-se mai quants maldecaps ha costat recollir-les.

Emili Boix Fuster
boix@lincat.ub.es

Referències bibliogràfiques

- ALCOVER, A. M. (1906), *Dietari de l'excursió filològica feta amb el Dr. Schädel dins el domini català, del 31 de juliol al 13 de setembre de 1906*, dins A. M. Alcover (1988), *Diari de viatges*, Moll, Palma de Mallorca, pàgs. 27-182.
- BASSOLS, M. et al. (1997), *La llengua de TV3*, Empúries, Barcelona.
- BERKENBUSCH, G. (1988), *Sprachpolitik und Sprachbewußtsein in Barcelona am Anfang dieses Jahrhunderts* [Política lingüística i consciència de la llengua al començament d'aquest segle], Peter Lang, Frankfurt am Main.
- BERTAUX (1983), *The Life-History Approach to the Study of Internal Migration*, dins D. Bertaux (ed.), *Biography and Society*, Sage, California.
- BOIX, E. (1996), *El materials de llengua oral del corpus de català contemporani de la UB (CUB)*, dins L. Payrató et al. (eds.), *Corpus, Corpora. Actes del 1er i 2on Col·loqui Lingüístics de la UB*, PPU, Barcelona, pàgs. 93-125.
- (1995), *Representació social de la transmissió lingüística intergeneracional en parelles lingüísticament mixtes de la regió metropolitana de Barcelona*, Informe lliurat a la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.
- BOURDIEU, P. (1982), *Ce que parler veut dire*, Fayard, París.
- BRIGGS, C.L. (1984), *Learning How to Ask: Native Meta-communicative Competence and the Incompetence of Fieldworkers*, "Language in Society", 13, 1, pàgs. 1-28.
- (1986), *Learning how to Ask. A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Science Research*, Cambridge University Press, Cambridge.

- ____ (1997), *Interviewing*, dins H. Goebel *et al.*, *Contact Linguistics. An International Handbook of Contemporary Research*, De Gruyter, Berlín, pàgs. 744-750.
- CALVET, L. J. (1987), *La guerre des langues*, Fayard, París.
- CARDÚS, S. i ESTRUCH, J. (1984), *Les enquestes a la joventut*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- CICOUREL, A.V. (1988), *Elicitation as a problem of Discourse*, dins U. Ammon (ed.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*, De Gruyter, Berlín, pàgs. 903-910.
- FLAQUER, L. (1996), *El català, ¿llengua pública o privada?*, Edicions 62, Barcelona.
- HAMMER, D. i WILDAVSKI, A. (1990), *La entrevista semi-estructurada de final abierto*, "Historia y fuente oral", 4, pàgs. 23-57.
- JEFFERSON, G. (1995 [1a edició en 2 vol. 1992]) *A Note on Some Effects on the Taping, Transcribing, Editing and Publishing upon the Materials*, dins H. Sacks (ed.), *Lectures on Conversation*, Vol. I&II (a cura de G. Jefferson), Basil Blackwell, Oxford.
- KVALE, S. (1996), *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage, Thousand Oaks, California.
- LABOV, W. (1996), *Principles of Linguistic Change*, Vol. 1, Basil Blackwell, Oxford.
- MARINAS, J. i SANTAMARÍA, C. (1993), *La historia oral: métodos y experiencias*, Debate, Barcelona.

- MILROY, L. (1987), *Observing and Analyzing Natural Language*, Basil Blackwell, Oxford.
- MONTOYA, B. (1996), *Alacant: la llengua interrompuda*, Denes, Paiporta.
- O'DONNELL, P. (1989), *Survey Research in Catalonia: Bilingualism and Bias*, "Catalan Review", III, 2, pàgs. 125-136.
- (1991), *Les famílies lingüísticament mixtes a Catalunya: coexistència i conflicte*, "Treballs de Sociolingüística Catalana", 9, pàgs. 75-82.
- PILLER, I. (1997), *An experimental Study of Bilingual Couples' Communication*, comunicació presentada al *I Simposio Internacional sobre O Bilinguismo: Comunidades e Individuos Bilingues*, Universidade de Vigo.
- PUJADAS, J. J. (1992), *El método biográfico. El uso de las historias de vida en ciencias sociales*, Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- QUEROL, E. (1989), *El procés de substitució lingüística: la comarca dels Ports com a exemple*, "Miscel·lània", 89.
- RODRIGUES, N. (1996), *Das Interview in der spanischen Presse. Formen, Arbeitsmethoden, Absichten und Möglichkeiten zur Manipulation* [L'entrevista en la premsa espanyola. Formes, maneres de treballar, objectius i possibilitats de manipulació], Peter Lang, Frankfurt am Main.
- SCHIEFFLIN, B. i WOOLARD, K. A. (1994), *Language Ideologies*, "Annual Review of Anthropology".
- SCHLIEBEN-LANGE, B. (1980), *Ein Vorschlag zur Aufdeckung verschütteter Sprachen* [Un consell per descobrir llengües soterrades], "Grazer Linguistische Studien", 11/12, pàgs. 280-297.

SILVERSTEIN, M. (1981), *The limits of awareness*, "Sociolinguistic Working Papers", 84, Austin, Texas, pàgs. 1-30.

THIBAUT, P. i VINCENT, D. (1990), *Un corpus de français parlé. Recherches sociolinguistiques* 1. Université de Laval, Québec.

VILARDELL, E. (1998), *Canvi i manteniment de la llengua en parelles lingüísticament mixtes a Sabadell*, Treball de recerca, Universitat Autònoma de Barcelona.

WOOLARD, K. A. (1989), *Double Talk. Language and Ethnicity in Barcelona*, Stanford University Press, Stanford. Traducció i adaptació cat.: (1992), *Llengua i identitat a Barcelona*, La Magrana, Barcelona.

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Secció de Lingüística Catalana

Departament de Filologia Catalana

COL·LECCIÓ
LINGÜÍSTICA
CATALANA

3